

TEIJA HAUTANEN

Väkivalta ja huoltoriidat

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Linna-rakennuksen
Väinö Linna -salissa, Kalevantie 5, Tampere,
30. päivänä lokakuuta 2010 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto
Sosiaalitutkimuksen laitos

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Acta Universitatis Tamperensis 1544
ISBN 978-951-44-8191-8 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 989
ISBN 978-951-44-8192-5 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Kiitokset

Väitöskirjan tekemisen iloja on, että sen myötä tutustuu moniin asiantunteviin ihmisiin ja saa heiltä apua tarvittaessa. Ensimmäiseksi haluan suuresti kiittää ohjaajiani Ritva Nätkiniä ja Suvi Ronkaista, jotka ovat kulkeneet kanssani tämän matkan. Molemmat kannustivat minua jatko-opintojen pariin ja auttoivat jalostamaan laajoista kiinnostuksen kohteistani konkreettisen tutkimussuunnitelman. Tutkimusprosessin aikana olen aina saanut heiltä huolellisia ja oivaltavia kommentteja – ja sopivassa määrin myös kriittisiä kysymyksiä. Ritvan palautteesta on usein jäänyt mieleen kokoava yhteiskuntatieteellinen ja sosiaalishistoriallinen näkemys. Suvin kanssa käydyissä keskusteluissa on korostunut haastava suhde tutkimustietoon ja tietämisen mahdollisuuksiin.

Tutkimuksen esitarkastajina toimivat Mirva Lohiniva-Kerkelä ja Leo Nyqvist. Rakentavien, paneutuneiden ja tarkkojen lausuntojen ansiosta esitarkastusvaiheesta tuli työlle uusi kehittymisen paikka. Mirvaa kiitän varsinkin asiakirja-aineiston analyysin rajoituksia koskevista huomioista ja oikeustieteellisesti suuntautuneen lukijan näkökulman avaamisesta. Leon kommentit auttoivat erityisesti pohtimaan työn sijoittumista ja tutkimustulosten merkitystä väkivaltatutkimuksen kentällä. Käsikirjoituksen luki kokonaisuudessaan myös Jaana Vuori, jolle kiitos rautaisesta logiikasta. Jaanan pakeilta olen aina lähtenyt hyvillä mielin.

Useaan otteeseen tekstejäni hioi Suvi Keskinen. Tamperelainen Sukupuoli ja väkivalta -tutkijaryhmä on ollut itselleni luonteva väkivaltatutkimuksesta keskustelemisen ja tekstien lukemisen paikka. Suvin lisäksi kiitän siitä mitä lämpimimminkin alkuperäisjäsenistöön kuuluvia Arto Jokista ja Minna Nikusta. Työnteko teidän kanssanne on aina ollut varsin virkistävää! Kiitokset myös ryhmään myöhemmin tulleille Johanna Hiitolalle, Kirsi Peltoselle ja Miika Vuorelle – ja Johanna on vielä erikseen kiittäminen reippaasta viime hetken innostamisesta. Toinen tutkijuudelleni tärkeä yhteisö on ollut Tampereen yliopiston naistutkimuksen laitoksen jatko-opiskelijoiden pystyttämä seminaari Jatke: isot kiitokset ja halaukset Kirsi Hasanen, Riikka Homanen, Hanna-Mari Ikonen, Marjo Kolehmainen, Tuija Koivunen, Emmi Lattu ja Hanna Ojala. Kiitän myös lämpimästi Päivi Korvajärveä, naistutkimuksen jatko-opintoseminaarista ja Laura Tohkaa monenlaisesta avusta ja tuesta.

Sosiaalipolitiikan jatko-opintoseminaarista sain tarkkanäköisiä ja tutkimusta eteenpäin vieviä kommentteja, joista kiitokset kaikille seminaarilaisille, erityisesti Anneli Anttoselle, Liisa Häikiölle, Pertti Koistiselle ja Jouko Nätille. Katja Repo ja Minna

Zechner ovat auttaneet monissa väittelyyn liittyvissä käytännön asioissa ja käytäväparlamentein tukeneet prosessin eri vaiheissa. Olen todella iloinen myös siitä inspiroivasta tieteellisestä keskustelusta, jota olen saanut käydä Rosi Enroosin, Inkeri Eskosen, Hannele Forsbergin, Johanna Korpisen ja Tarja Pösön kanssa. Rosilta sain ystävällisesti myös täsmälliset ja pohditut kommentit lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä käsittelevästä luvusta.

Minulla on ollut lisäksi etuoikeus osallistua tamperelaisen Lapsuuden ja perheen tutkimuksen yksikön (PerLa) tutkijaseminaariin ja Perhetutkimuksen tutkijakoulun toimintaan. Helsingin yliopiston naisoikeuden seminaarissa muun muassa Johanna Niemi ja Anu Pylkkänen auttoivat jäsentämään oikeudellista maailmaa yhteiskuntatieteilijälle. Oikeudellisten käytäntöjen ymmärtämiseen sain ilokseni lisävalaistusta myös Anna-Kaisa Aaltoselta ja Maija Auviselta. Väkivaltatutkijat-verkoston toiminnan kautta olen voinut syventää ymmärrystäni suomalaisen väkivaltatutkimuksen kentästä.

I also warmly thank the network Nordic Research on Interventions to Protect and Support Children Exposed to Violence in Their Family, especially the coordinator Maria Eriksson. Her inspiring contribution was also significant in the work group Agency Practices within the Nordic Network on Violences, Agency Practices and Social Change. It has been a privilege for me to take part in these networks.

Väitöskirjatyöni on ollut osa kahta Suomen Akatemian projektia. Ensinnäkin pääsin jo alkuvaiheessa mukaan Suv Ronkaisen vetämän The Violence of Sex -projektin erittäin kiinnostaviin kokouksiin, joissa mukana olivat muutamien aiemmin mainittujen tutkijoiden lisäksi Jeff Hearn, Marjut Jyrkinen ja Minna Piispa. Toinen, Ritva Nätkin johtama, Akatemia-projekti ”Erot perheissä: Perheammattilaiset, erot ja ongelmat” toi myös rahoitusta väitöskirjatyölleni. Suomen Akatemian lisäksi tutkimukseni ovat taloudellisesti tehneet mahdolliseksi Tampereen yliopisto, Sosiaalitieteiden valtakunnallinen jatkokoulutusohjelma ja NorFA.

Empiirinen tutkimus nojaa aineistoihin, ja tässä tutkimuksessa oikeudenkäyntien asiakirjat ovat keskeisessä roolissa. Kiitän käräjä- ja hovioikeuksia tutkimusluvista ja henkilökuntaa avuliaisuudesta arkistoissa. Kiitos myös niille monille ihmisille, jotka ovat tutkimustyöni eri vaiheissa ottaneet yhteyttä ja halunneet kertoneet omista väkivalta- ja huoltoriitakokemuksistaan. Heidän kauttaan olen saanut taustatietoa monista käytännöistä ja toisaalta tunne oman tutkimuksen merkityksellisyydestä on vahvistunut.

En kuulu ihmisiin, jotka jättävät lounas- ja kahvitauot väliin. Kun on tehnyt väitöskirjaansa vanhan koulukunnan tyylillä eli pitkään ja polveilevissa elämäntilanteissa, on

samalla ehtinyt myös olla mukana monissa työyhteisöissä ja kahvihuoneseurueissa. Olen voinut jakaa työasioita, elämäkokemuksia ja kimmelluksia Tampereen yliopistossa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön, naistutkimuksen ja sosiaalitutkimuksen laitoksilla. Viimeisimpänä olen saanut sujahtaa mukaan Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston ja Tasa-arvotiedon keskus Minnan työyhteisöön. Kiitos kaikille kannustavan humoristisesta elämänotteesta!

Omalle perheelle osoitan lämpimän kiitoksen arjen tuesta ja ymmärryksestä ajoittain varsin hajamielistäkin tutkijaäitiä kohtaan. Lisäksi kiitän perhettäni ja vanhempiani siitä, että olen saanut niin lapsena kuin aikuisenakin kokea, mitä on olla turvallisesti rakastettu. Viimeistään väkivallan tutkijana oppii huomaamaan, että se ei ole perhesuhteissa itsestäänselvyys. Äiti ja isä, tämä työ on omistettu teille.

Tampereella yliopistolla, elokuussa 2010

Teija Hautanen

Tiivistelmä

Teija Hautanen

Väkivalta ja huoltoriidat

Tampere: Tampereen yliopisto, Sosiaalitutkimuksen laitos, väitöskirja 2010.

Tutkimuksessa vastataan kysymykseen, miten huoltoriidan viranomaiset käsittelevät oikeusprosessissa väitteitä perhesuhteissa tapahtuneesta väkivallasta. Millaisia päätöksiä tehdään huoltoriidoissa, joissa on tuotu esiin toisen tai molempien vanhempien mahdollinen väkivaltainen käyttäytyminen ja millaisia käsityksiä tuomarit ja sosiaalityöntekijät esittävät väkivallasta huoltoriidan asiakirjoissa? Lisäksi tutkimuksessa analysoidaan, miten mahdollista lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä käsitellään huoltoriitaprosessissa. Teoreettisesti tutkimus sijoittuu kolmelle kentälle: sukupuolistuneen väkivallan tutkimukseen, oikeussosiologiaan ja kriittiseen perhetutkimukseen.

Tutkimusaineisto koostuu 158 huoltoriidan oikeudenkäyntiasiakirjoista. Huoltoriidat ovat vuosilta 2001-2003. Tapaukset on valittu aineistoon sillä perusteella, että niissä on kirjattu asiakirjoihin väite toisen tai molempien vanhempien tekemästä fyysisestä väkivallasta, väkivallan uhasta tai lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Aineiston tapauksissa isien osuus väitetyn väkivallan tekijöinä on selvästi isompi kuin äitien. Äitien osuus on kuitenkin myös kohtuullisen näkyvä.

Huoltoriitojen lopputulosten analyysi osoittaa, että oikeusprosesseissa esitetyt väkivaltaväitteet eivät sinänsä yhdenmukaista tuomareiden päätöksiä. Yksinhuoltoja, yhteishuoltoja, lasten asumista ja tavallisia tapaamisia määrätään myös sellaisille vanhemmille, joiden esitettiin käyttäytyneen väkivaltaisesti joko parisuhteessa tai lapsia kohtaan. Näin käy myös tapauksissa, joissa vanhemmalla on taustallaan väkivalta- tai lähestymiskieltotuomio.

Tuomareiden päätöksille antamissa perusteluissa on varsin tavallista, että väkivaltaan ei oteta mitään kantaa tai se tehdään hyvin epäsuorasti. Kun väkivaltaväitteiden paikkaansapitämistä arvioidaan, väkivallasta tarvitaan muutakin näyttöä kuin toisen vanhemman kertomus, jotta väkivaltaväitteet punnittaisiin tosiksi. Todeksi todettu väkivalta ei kuitenkaan välttämättä vaikuta perusteluissa tuomarin päätökseen, vaikka sen olisi kuvattu olleen vakavaa ja/tai toistuvaa. Näkyvimmin argumentoidaan parisuhdeväkivallan merkitystä vastaan. Osassa tapauksia tuomarit kuitenkin kertovat, että parisuhdeväkivalta tai lapsiin kohdistuva väkivalta vaikuttavat heidän päätöksentekoonsa.

Päätösten perusteluista on tunnistettavissa kolme väkivaltadiskurssia. Näkyvimmäksi nousee käsitys väkivallasta vuorovaikutuksena, riitana ja vaikean parisuhteen ilmentymänä. Tutkimuksessa tämä on nimetty vuorovaikutusdiskurssiksi. Riskidiskurssiksi on nimetty ne sanavalinnat ja puhutavat, jossa väkivaltaa arvioidaan sen kautta, aiheuttaako se riskejä tai turvallisuuden vaarantumista. Kolmas päätösten perusteluista tunnistettava väkivaltadiskurssi on kasvatustutkimus, jonka kautta lapsiin kohdistuva väkivalta ymmärretään kasvatustutkimukseksi.

Sosiaalityöntekijöiden tekemillä selvityksillä on keskeinen rooli asiantuntijatiedon tarjoajina oikeuteen menneissä huoltoriidoissa. Tapauksissa esille tuotua väkivaltaa ei kuitenkaan aina kirjoiteta selvityksiin näkyviin. Kun väkivallasta sitten kirjoitetaan, se tehdään usein epätarkasti, kiertoilmauksin ja kannanottoja välttäen. Väkivallan arviointi perustuu usein siihen, onko väkivallasta tietoa muilta viranomaisilta. Arvioinnissa käytetään paljon myös sosiaalityöntekijöiden omia havaintoja vanhemmista ja lapsista.

Huoltoriidan viranomaisten tapa käsitellä väkivaltaväitteitä suhteessa lain painotamaan lapsen etuun näyttää asiakirja-aineiston valossa varsin epäjärjestelmälliseltä. Väkivaltaa ei kirjata systemaattisesti asiakirjoihin eikä sitä arvioida ja tulkita yhdenmukaisesti tai ennakoitavasti. Tilanne lapsen seksuaalisen hyväksikäytön suhteen on samansuuntainen. Lisäksi viranomaisten eli tuomareiden ja asiantuntijoiden suhtautumisessa hyväksikäyttöväitteisiin on nähtävissä kaksi eri näkökulmaa. Kun hyväksikäyttöä tarkastellaan ”epäilyn kritiikiksi” nimeämästäni näkökulmasta, kyseenalaistetaan jo hyväksikäyttöväite vahvasti, ja mahdollisesti tehtyjä hyväksikäyttötutkimuksia arvioidaan erittäin kriittisesti. Näkökulma voi painottua myös ”huoleen lapsesta”, jolloin hyväksikäytön mahdollisuutta pidetään lapsen kannalta suurempana ongelmana kuin siitä esitettyjä epäilyjä.

Tutkimus tukee kansainvälisessä tutkimuksessa esiin tuotua havaintoa väkivallan ongelmallisesta käsittelystä huolto- ja tapaamiskäytäntöjen viranomaistoiminnassa. Väkivalta ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö lähtökohtaisesti kyseenalaistavat lainsäädännön ja käytäntöjen keskeiset periaatteet vanhempien sovinnollisuudesta ja molempien vanhempien vanhemmuuden jatkumisesta yhtäläisenä erosta huolimatta. Ongelmat väkivallan käsittelyssä voi asettaa myös hyvinvointivaltioihin kontekstiin. Suomalainen hyvinvointivaltio ei ole ottanut selkeästi vastuuta väkivallasta, mikä näkyy myös siinä, miten huoltoriidoissa saatetaan vähätellä ja sivuuttaa lapsiperheissä tapahtuvaa väkivaltaa.

Abstract

Teija Hautanen

Domestic Violence and Child Custody Disputes

Tampere: University of Tampere, Department of Social Research, doctoral thesis 2010.

In this research it is asked how do the authorities involved in child custody disputes handle the issues of alleged violence in families during litigation. What kinds of decisions are made in child custody dispute cases during which the potential violent behaviour of one parent or both parents has been raised and what kinds of conceptions of violence do judges and social workers present in case documents? Additionally, it is analysed how is potential child sexual abuse dealt with in the custody dispute process.

The data consist of the case files on 158 child custody dispute cases collected from three district courts and four courts of appeal in various places around Finland in the period 2001–2003. The cases have been selected on the basis that in them allegations of physical violence inflicted by one parent or both parents, threats of violence or child sexual abuse have been entered into the case files. Fathers are most commonly said to have acted violently but there are also several cases where mothers' use of violence is brought up.

The analysis shows that the alleged violence does not itself equalise the decisions made by the judges. Joint and sole custodies were also awarded to parents alleged of using violence, and children were also ordered to live with them or visit the parents without supervision. Violence convictions or restraining orders do not prevent the court from ordering children to live with parents having been convicted for a crime either or make it impossible to award sole custody to them.

In the grounds for the decisions, violence rarely lies in the focus of assessment. It is common for written grounds not to take any stand on violence. As judges assess the truthfulness of allegations of violence, the written information produced by the authorities or other professionals on violence is of great significance. Among the grounds for decisions there are different kinds of ways of explaining how the impact of violence assessed as having occurred is admitted or denied. When violence is not a decisive factor, the most used explanations are that violence has not been used against children and that it is in past. Violence can be also defined as an issue related to parents' intimate relationship, which is not connected to the assessment of parenthood.

Of the written grounds for the decisions, three different violence discourses can be identified. By the interaction discourse it is referred to how violence in the family is interpreted to be about unsuccessful interaction and about a difficult intimate relationship. The risk discourse in turn includes an understanding of violence both as a physical and psychological risk factor and endangerment of safety. The third identified discourse is named the child-rearing discourse which means dealing with violence against children from the point of view of discipline.

Social workers' reports play a central role as providers of expert knowledge in child custody dispute cases taken to court. It seems to be fairly common to leave descriptions of violence out of the reports. When violence is eventually written about in the reports, it is often done inaccurately, by using euphemisms and avoiding taking a stand. The assessment is often based on whether also other authorities are aware of occurred violence. In the assessment process, social workers' own observations about parents and children are used as well.

Regarding child sexual abuse, the analysed case documents demonstrate that the attitudes of professionals in social services and health care and judges vary between two standpoints that deviate from each other. From the "criticism of suspicion" point of view, suspicion of sexual abuse raised in child custody disputes can be suspected to be fabricated to serve a purpose. At the same time it might be emphasized how just a suspicion already hurts the accused parent and burdens the allegedly victimized child. When the situation is looked at from the "concern for the child" perspective, it is emphasized that sexual abuse of children endangers and erodes seriously their possibilities to a safe life and balanced development.

In summary, the handling of physical violence and child sexual abuse in child custody disputes is unsystematic, inaccurate and even belittling. Other researchers have reminded us that, in the context of family law, violence is basically a marginal problem. This research supports the idea of a marginal position of violence in the activities of authorities concerning custody and visitation practices. Problems in encountering violence can also be placed in a larger context, the context of the welfare state. According to studies, the Finnish welfare state has not taken clear responsibility for domestic violence but rather tolerated it for long.

Sisällys

1. Johdanto	13
2. Huolto- ja tapaamiskäytännöt ja perhesuhteissa tapahtuva väkivalta	17
2.1 Huolto- ja tapaamisasiat ja huoltoriidat Suomessa.....	17
2.2 Väkivalta ongelmana huolto- ja tapaamiskäytännöissä.....	24
2.3 Suomalaista tutkimusta väkivallasta ja huolto- ja tapaamiskäytännöistä.....	30
2.4 Perheoikeudellisia ratkaisuja väkivaltaongelmaan muissa maissa.....	33
3. Teoreettiset lähtökohdat väkivallan, vanhemmuuden ja huoltoriitojen tutkimiseen	37
3.1. Sukupuolistunut väkivalta, lapset ja vanhemmuus.....	37
3.2 Huoltoriitojen instituutiot perhe-elämän yhteiskunnallisina rakentajina	49
4. Tutkimuksen toteutus	55
4.1 Tutkimuskysymykset.....	55
4.2 Huoltoriitojen oikeudenkäyntiasiakirjat tutkimusaineistona	56
4.3 Institutionaalisten käsitysten ja käytäntöjen analyysi	63
4.4 Tutkimusetiikasta ja tutkijan tunteista	69
5. Väkivaltaväitteet huoltoriita-aineistossa	74
5.1. Johdanto.....	74
5.2 Väkivallantekijät aineistossa.....	76
5.3 Isien väkivaltaisuus	77
5.4 Äitien väkivaltaisuus	81
5.5. Väkivaltaa koskeva näytö	85
5.6 Huoltoriidoissa esiin tuotu väkivalta: yhteenveto	89
6. Huoltoriitojen lopputulokset	92
6.1 Johdanto.....	92
6.2 Lasten huolto	94
6.3 Lasten asuinpaikka	96
6.4 Tapaamisoikeus	97
6.5 Huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden täytäntöönpano.....	98
6.6 Muutokset hovioikeudessa	100
6.8 Tapausten sopiminen ja peruminen.....	103
6.9 Huoltoriitojen erilaiset lopputulokset: yhteenveto.....	108
7. Väkivalta tuomioistuinten päätösten perusteluissa	111
7.1. Johdanto.....	111
7.2 Perustelujen yhteiskunnalliset merkitykset ja kirjoittamisen periaatteet.....	112
7.3 Huoltoriitojen perustelut aineistossa ja niiden analyysi.....	114
7.4 Väkivaltakannanottojen esiintyminen perusteluissa.....	118
7.5 Tuomareiden arviot väkivaltaväitteiden todenmukaisuudesta	124
7.6 Väkivallan vaikutus huoltoriidan lopputulokseen.....	133
7.7 Selitystavat väkivallan vaikuttaessa ratkaisuun	136
7.7.1 Väkivalta osoituksena vanhempien huonoista väleistä	136
7.7.2 Äiti tuntee pelkoa isää kohtaan.....	138
7.7.3 Tapaamiset riski lapsille.....	139
7.7.4 Lapsilla pelkoja väkivallan seurauksena	143
7.7.5 Lyhyet toteamukset väkivallan vaikutuksesta tapaamisratkaisuun..	144

7.7.6 Yksittäisiä selitystapoja	146
7.8 Selitystavat kun tapahtunut väkivalta ei vaikuta ratkaisuun	148
7.8.1 Väkivalta ei kohdistu lapseen	148
7.8.2 Väkivalta osana mennyttä aikaa	151
7.8.3 Väkivalta on vanhempien parisuhdeasia	153
7.8.4 Väkivalta ei ole vakavaa	156
7.8.5 Uhkaukset eivät merkitse todellista uhkaa	158
7.8.6 Yksittäisiä selityksiä	159
7.9 Kolme väkivaltadiskurssia: diskursiivinen analyysi väkivaltakannanotoista	161
7.9.1 Väkivaltadiskurssien tunnistaminen	161
7.9.2 Vuorovaikutusdiskurssi	161
7.9.3 Riskidiskurssi	164
7.9.4 Kasvatusdiskurssi	167
7.10 Väkivalta huoltoriitojen perusteluissa: yhteenveto	169
8. Väkivalta sosiaalitoimen selvityksissä	176
8.1 Johdanto	176
8.2 Tietoa oikeudelle vanhemmuudesta, lasten tilanteesta ja elinolosuhteista	177
8.3 Väkivallan näkyminen olosuhdeselvityksissä	180
8.4 Väkivalta vanhempien, lasten ja toisten viranomaisten kertomana	183
8.5 Sosiaalityöntekijät väkivallan tulkitsijoina	187
8.5.1 Väkivaltakannanottojen määrittely	187
8.5.2 Väkivaltaväitteiden todenmukaisuuden arviointi	190
8.5.3 Väkivallan vaikutus ratkaisuehdotukseen	192
8.6 Vertailussa kaksi selvitystä samasta tapauksesta	197
8.7 Selvitysten väkivaltatiedot ja -tulkinat verrattuna tuomioistuinten väkivaltakannanottoihin	200
8.8 Väkivalta sosiaalityöntekijöiden kirjoittamana: yhteenveto	202
9. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö huoltoriidan kysymyksenä	208
9.1 Johdanto	208
9.2 Hyväksikäyttöepäilyt huoltoriita-aineistossa	209
9.3 Lasten tutkiminen epäilyjen selvittämiseksi	211
9.4 Huoltoriitojen tuomareiden näkemykset hyväksikäytöstä	219
9.5 Hyväksikäyttöepäilyn kritiikkiä ja huolta lapsesta: yhteenveto	227
10. Väkivalta vanhemmuuden ja lapsen edun kontekstissa	230
Kirjallisuus	239
English Summary	260

Taulukkoluetelo

Taulukko 1. Aineistoon kuuluvat tapaukset tuomioistuimittain	57
Taulukko 2. Analyysilukujen kysymykset ja aineistot.....	68
Taulukko 3. Väkivaltaisuusväitteiden kohdentuminen	76
Taulukko 4. Äidit ja lapset isien väitetyn väkivallan uhreina tapauksittain.....	77
Taulukko 5. Isät ja lapset äitien väitetyn väkivallan uhreina tapauksittain.....	82
Taulukko 6. Erittely isien väkivaltaisuudesta olevasta kirjallisesta näytöstä ja muusta tiedosta.....	87
Taulukko 7. Erittely äitien väkivaltaisuudesta olevasta kirjallisesta näytöstä ja muusta tiedosta.....	88
Taulukko 8. Kiistanaihe yksinhuolto/yhteishuolto, päätökset väitetyn väkivallan tekijän mukaan	94
Taulukko 9. Yksinhuoltopäätökset molempien vanhempien vaatiessa yksinhuoltoa, eriteltyinä väitetyn väkivallan tekijän mukaan	95
Taulukko 10. Päätökset lasten asuinpaikasta molempien vanhempien vaatiessa lapsia asumaan luokseen, eriteltyinä väitetyn väkivallan tekijän mukaan	96
Taulukko 11. Päätökset valvotuista tapaamisista tapaavan vanhemman ja väitetyn väkivallan tekijän mukaan eriteltyinä	97
Taulukko 12. Tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa koskevien tapausten jakautuminen väitetyn väkivallan tekijän mukaan.....	99
Taulukko 13. Muutokset hovioikeudessa väitetyn väkivallan tekijän mukaan eriteltyinä	100
Taulukko 14. Perustelutekstien jakautuminen väitetyn väkivallan tekijän mukaan.....	115
Taulukko 15. Huoltoriitojen päätösten perusteluissa käsitellyt teemat.....	117
Taulukko 16. Perustelutekstien jakautuminen väitetyn väkivallan tekijän ja väkivaltakannanottojen mukaan	120
Taulukko 17. Väkivaltakannanottojen jakautuminen kun väkivaltaväite molemmista vanhemmista.....	121
Taulukko 18. Väkivaltakannanotot väkivallan muodon mukaan	121
Taulukko 19. Väkivaltakannanotot suhteessa väkivaltanäyttöön.....	122
Taulukko 20. Väkivaltakannanotot täytäntöönpanotapauksissa ja perusteasiainratkaisuissa	123
Taulukko 21. Väkivaltakannanotot oikeusasteittain	123
Taulukko 22. Perusteluteksteissä ilmaistu väkivallan vaikutus päätökseen.....	134
Taulukko 23. Väkivallan vaikutus päätöksiin ja vaikutuksen kieltäminen: selitystavat perusteluteksteissä	135
Taulukko 24. Väkivallan näkymättömyys selvityksissä väitetyn väkivallan tekijän mukaan.....	181
Taulukko 25. Selvitysten väkivaltakerronnan kohde kun tapauksissa väite molempien vanhempien väkivaltaisuudesta.....	182
Taulukko 26. Väkivallan näkyminen ja sosiaalityöntekijöiden väkivaltakannanotot selvityksissä	203

1. Johdanto

Tämän tutkimuksen aihe on perhesuhteissa tapahtuvan väkivallan suhde vanhemmuuteen ja lasten elämään. Olen kiinnostunut erityisesti siitä, miten suomalaisen hyvinvointivaltion viranomaiset määrittelevät väkivallan ja vanhemmuuden suhdetta. Tarkennan erityisesti oikeuteen menneisiin huoltoriitoihin, joissa vanhemmat kiistelevät keskenään lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Huoltoriidoissa osa vanhemmista tuo oikeuden tietoon väitteitä ja kuvauksia parisuhdeväkivallasta, lapsiin kohdistuneesta väkivallasta ja lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Miten näitä väitteitä oikeusprosesseissa käsitellään ja millaisia päätöksiä tällöin tehdään? Vastaan näihin kysymyksiin 158 huoltoriidan asiakirjojen perusteella.

Tutkimusaiheena väkivalta ja huoltoriidat on latautunut ja ristiriitainen. Huoltoriita-asiat ovat usein esillä julkisuudessa, ja viranomaisten toimintaan kohdistetaan epäilyjä puolueellisuudesta vanhempien sukupuolen tai kansallisuuden vuoksi. Myös lasten asema kiistakapulana puhuttaa. Toisaalta jo se tosiasia, että vanhempien käyttämä väkivalta on osa monien lasten kokemusmaailmaa, on itsessään hämmentävä. Se aiheuttaa huolta, asettuu vastoin turvallisen lapsuuden ihannetta ja rikkoo kulttuurista käsitystä lapsiperheestä inhimillisen lämmön tyyssijana. Suomessa on kuitenkin lapsia suojelevaa ja lapsen etua määrittävää lainsäädäntöä, jonka perusteella olisi aiheellista myös luottaa yhteiskunnan tahtoon ja kykyyn puuttua lapsia koskettavaan väkivaltaan.

Tutkin huoltoriitojen oikeudellisia käytäntöjä yhteiskuntatieteilijänä ja sosiaalipoliitikkona. Tästä näkökulmasta käsin huolto- ja tapaamiskäytännöt ovat osa hyvinvointivaltion perhe- ja sukupuolipoliittikkaa. Huolto- ja tapaamiskäytännöissä, joiden osa huoltoriidat ovat, tuotetaan yhteiskunnallisesti normatiivisia käsityksiä hyvästä lapsuudesta, perhesuhteiden oikeanlaisesta järjestämisestä ja tasa-arvoisesta vanhemmuudesta. (esim. Smart 2006, Hester 2004.) Huolto- ja tapaamiskäytännöissä toteutetaan myös väkivaltapolitiikkaa. Niissä määritellään, millainen asia väkivalta on suhteessa vanhemmuuteen ja lapsen etuun, mitä sille pitää tehdä ja onko se asia, joka vaikuttaa lasten huoltoon, asumiseen ja tapaamisoikeuteen. Samalla määräykset lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeuden toteuttamisesta vaikuttavat konkreettisesti väkivallan uhrien ja tekijöiden elämään.

Väkivalta on paitsi konkreettisia tekoja seurauksineen myös käsite, jota niin tutkimuksen piirissä kuin muussakin yhteiskunnallisessa toiminnassa määritellään jatkuvasti. Käytän väkivalta-termiä tässä tutkimuksessa yleisesti kuvaamaan voimankäyttöä, joka

vahingoittaa toista ihmistä fyysisesti ja psyykkisesti (vrt. Hearn 1998, 16). Tutkimuksessani käsitellyt väkivallan muodot ovat parisuhdeväkivalta, lapsiin kohdistuva väkivalta ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Pysin työssäni tarkkuutta tavoitellen erottamaan, milloin puhun fyysisestä väkivallasta ja milloin lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Käytän usein myös termejä ”perhesuhteissa tapahtuva väkivalta” ja ”väkivalta perheissä” siksi, että perhe ja sen ihmissuhteet on tässä tutkimuksessa väkivallan tapahtumisen konteksti ja näihin termeihin mahtuu mukaan sekä miesten että naisten tekemä väkivalta eri muodoissaan (esim. Keskinen 2010, Notko 2000). Niihin ei myöskään liity vastaavaa kriittistä painolastia kuin aiemmin paljon käytettyyn ”perheväkivallan” käsitteeseen. Tapaani ymmärtää väkivalta sisältyy myös näkemys lasten altistumisesta väkivallalle. Tällöin tunnistetaan, että sellainenkin perhesuhteissa tapahtuva väkivalta, joka ei suoraan kohdistu lapsiin, vaikuttaa aina lasten kokemuksiin, vanhempana toimimiseen ja perhe-elämän kokonaisuuteen (esim. Holden 2003).

Oikeusjärjestelmä jakaantuu erilaisiin oikeudenaloihin. Huoltoriidat määrittyvät oikeudellisella kentällä perheoikeuden piiriin kuuluviksi. Huolto- ja tapaamiskäytäntöjä säätelee ensisijaisesti laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (lyhyemmin lapsenhuoltolaki, LHL), johon huoltoriidat lainsäädännöllisesti perustuvat ja jota vasten yksittäisiä tapauksia punnitaan tuomioistuimissa (esim. Gottberg 1997). Väkivalta, lapset ja vanhemmuus mieltyy tutkimusaiheena ja sosiaalisena ongelmana luontevasti myös lastensuojelulliseksi ja rikosoikeudelliseksi kysymykseksi, mutta lastensuojelu- ja rikosla-keja ei huoltoriitoihin ensisijaisesti suoraan sovelleta. Lastensuojelulliset ja rikosoikeudelliset toimenpiteet voivat kuitenkin näkyä huoltoriitaprosesseissa, kun perhe-elämästä, lapsista ja vanhemmista esitetään tuomioistuimille erilaista näyttöä.

Tämän tutkimuksen motiivina toimii väkivaltaa ja huolto- ja tapaamiskäytäntöjä koskeva huoli, joka on tuotu esiin niin väkivaltatutkimuksissa kuin ammattilaisten kannanotoissakin. Väkivaltaan ja huolto- ja tapaamiskäytäntöihin on liitetty monia ongelmia, esimerkkinä väkivallan uhrien fyysisen ja psyykkisen turvallisuuden vaarantuminen. Usein viranomaisten toiminta on koettu riittämättömäksi väkivallan suhteen ja heidän on arvioitu ohittavan väkivaltaa työssään. (Eriksson 2003; Jaffe ym. 2003, Oranen 2001a.) Samoin tutkimustani perustelee se, että aihetta ei ole Suomessa juurikaan tutkittu. Kansainvälisessä tutkimuksessa kuvatut ongelmat on useimmiten liitetty isien väkivaltaisuuden joko äitejä tai lapsia kohtaan. Oma tutkimukseni on tässä kentässä sikäli erityinen, että mukana on myös äitien mahdollinen väkivallan käyttö, mikä antaa mahdollisuuden vertailla viranomaisten tapoja suhtautua isien ja äitien väkivaltaiseen käyttäytymiseen perhepiirissä.

Tutkimuksilla on toisistaan poikkeavia pyrkimyksiä. Tutkimuksia tehdään monista eri syistä ja hankittavalle tiedolle asetetaan erilaisia tavoitteita. Toisinaan tavoitteena on syventää jonkin yhteiskunnallisen ilmiön teoreettista ymmärrystä tai kehittää uutta teoriaa. Osa tutkimuksista taas lähtee vahvemmin liikkeelle esimerkiksi harjoitetun politiikan ja käytäntöjen arvioinnista tai pyrkii vastaamaan tutkimuksen keinoin ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin huolenaiheisiin. Joskus taas on tarpeen kuvata ja kartoittaa aiemmin tutkimattomia aiheita ja aineistoja. Tämän tutkimuksen tiedollisena tavoitteena on saada kokonaiskuva siitä, miten perhesuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa eri muodoissaan käsitellään oikeuteen menneissä huoltoriidoissa. Haluan myös kuvata materiaaliani eli huoltoriitojen asiakirjoja hyvin, jotta niiden luonne tutkimusaineistona ja ammattikäytäntöjen osana tulisi monipuolisesti esille. Näiden tavoitteiden vuoksi työ on vahvasti aineistolähtöinen ja aineisto näkyy paljon tekstissä.

Tutkimus noudattaa perinteistä opinnäytteen ja tutkimusraportin rakennetta. Työn alkupuolella taustoitan tutkimusaiheen ja luon tutkimukselle sen teoreettisen perustan. Luvussa kaksi esittelen suomalaista lainsäädäntöä ja periaatteita koskien huolto- ja tapaamiskäytäntöjä. Käyn läpi myös väkivallasta ja huoltoriidoista tehtyä tutkimusta ja aiheeseen liittyvää yhteiskunnallista keskustelua. Perustelen näin tarkemmin, miksi tutkimusaihe on niin tärkeä kuin se on. Luvussa kolme keskityn asettamaan tutkimukseni teoreettisille jalansijoilleen sukupuolistuneen väkivallan tutkimukseen, oikeussosiologiaan ja kriittiseen perhetutkimukseen. Tämän jälkeen luvussa neljä käsittelen tutkimuksen toteuttamisen keskeiset asiat eli tutkimuskysymykset, aineiston ja analyysitavat. Samassa luvussa pohdin myös arkaluontoiseen ja vakavaan tutkimusaiheeseen liittyviä eettisiä kysymyksiä ja aiheen ja aineiston herättämiä tunteita.

Tämän jälkeen käyn aineiston sisältöjen pariin yhteensä viidessä analyysiluvussa. Luku viisi taustoittaa sitä seuraavia lukuja, sillä siinä kuvaan, millaisena fyysinen väkivalta huoltoriitojen asiakirjoissa näyttäytyy. Luvussa kuusi kirjoitan huoltoriitojen loppuista ja kerron lähinnä määrällisen erittelyn avulla, mitä tuomarit ovat aineistoon sisältyvissä oikeustapauksissa päättäneet lasten huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden suhteen. Muistutan myös siitä, että merkittävä osa oikeuteen menneistä huoltoriidoista sovitaan tai perutaan oikeusprosessin aikana. Luku seitsemän on analyysin laajin kokonaisuus, jossa perehdyn tekstianalyysin avulla tuomareiden tapoihin arvioida väkivaltaväitteitä ja perustella väkivaltaa suhteessa tehtyyn päätökseen. Luvussa kahdeksan siirryn huoltoriitojen toiseen merkittävään ammattikuntaan eli sosiaalityöntekijöihin selvittäen heidän tapojaan käsitellä väkivaltaa. Käytän analyysiin sosiaalityöntekijöiden oikeudelle toimittamia kirjallisia selvityksiä. Luvussa yhdeksän suuntaan katseeni fyysisestä väki-

vallasta lasten seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Selvitän asiakirjoihin pohjautuen, miten väitteitä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä arvioidaan huoltoriidan eri vaiheissa. Viimeisessä osiossa tiivistän eri analyysilukujen tulokset yhteen ja pohdin, millaiseksi väkivallan, vanhemmuuden ja lapsen edun suhde kaiken kaikkiaan määrittyy huoltoriitojen institutionaalisissa käytännöissä.

2. Huolto- ja tapaamiskäytännöt ja perhesuh-teissa tapahtuva väkivalta

2.1 Huolto- ja tapaamisasiat ja huoltoriidat Suomessa

Lainsäädäntö vaikuttaa oleellisesti siihen, miten lasten elämä järjestetään vanhempien erotessa, kuinka tilanteessa toimitaan ja millaisia rooleja viranomaisilla on erotilanteis-sa. Lapsia koskevien huolto- ja tapaamiskäytäntöjen periaatteet on määritelty vuonna 1984 voimaan tulleessa laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL, lapsenhuol-tolaki).¹ Erotilanteiden lisäksi lailla säädellään muun muassa sitä, ketkä yleensä ovat lasten huoltajia, mitä heidän tehtäviinsä kuuluu ja millaista lasten saaman hoidon ja kasvatuksen tulee olla. Lakitekstin mukaan lapsen huolto merkitsee keskeisesti vastuuta lapsesta ja lapsen tasapainoisesta kehityksestä ja hyvinvoinnista. Samalla huolto merkitsee myös oikeutta ja velvollisuutta tehdä päätöksiä lasta koskevissa asioissa. Lain johta-vaksi ajatukseksi on kirjattu *lapsen edun* tavoittelu. Lapsen etua ei kuitenkaan täsmälli-sesti ja kattavasti määritellä, vaan käsite on jätetty avoimeksi ja joustavaksi. Viran-omaisten tehtäväksi jää käytännössä arvioida lapsen edun toteutuminen kussakin tilan-teessa yksittäisten lasten kohdalla. (Auvinen 2006, 202–203; Gottberg 1997, 11–25; LHL 1 §.)

Erityisesti erotilanteita koskien laissa voi nähdä olevan kaksi lapsen etua keskei-sesti määrittävää periaatetta, joilla pyritään sääntelemään lapsen suhdetta vanhempiinsa ja vanhempien toimintaa heidän erotessaan. Ensinnäkin pidetään tärkeänä, että kum-mankin vanhemman vanhemmuus jatkuu eron jälkeen. Molempien vanhempien merki-tys lapselle korostuu jo lain ensimmäisessä pykälässä, jossa painotetaan, että huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Tilanne ei lain silmissä muutu miksikään eron jälkeen. Periaatetta molempien vanhem-pien vanhemmuuden jatkumisesta edistetään yhteishuollon avulla ja lisäksi lakiin on kirjattu lapsille osoitettu tapaamisoikeus, jonka perusteella lapsilla on oikeus pitää yhte-yttä toiseen vanhempansa ja tavata tätä. Arkipuheessa tapaamisoikeus käsitetään usein vanhempien oikeudeksi, mutta lain mukaan se on nimenomaan lasten oikeus. Toinen

¹ Laki lapsen elatuksesta sääntelee lapsen elatuksen järjestämistä, mutta koska elatusasiat eivät ole tutki-mukseni keskiössä, en käsittele tässä ko. lakia. Lastensuojelulaki puolestaan painottuu kunnallisen lasten-suojelun sääntelyyn (Mahkonen 2008, 52).

keskeinen periaate on, että vanhempien olisi ensisijaisesti hyvä sopia lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Jos vanhemmat eivät saavuta sovintoa omin voimin, on mahdollista käyttää apuna sosiaalityöntekijöiden tarjoamaa perheasiain sovittelua. (Gottberg 1997, 11–17; Kurki–Suonio 2000a, 187–198; LHL 1–8 §.)

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta oli aikanaan osa lainsäädännöllisten uudistusten sarjaa, jolla määriteltiin lasten asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Avioerojen ja avoliittojen lisääntyminen 1970–luvulla aiheutti muutospaineita vanhalle lainsäädännölle, jota pidettiin aukollisena, hajanaisena ja lapsia eriarvoistavana. Ideologiseina perustana muutoksissa oli uudenlainen käsitys lapsen oikeuksista ja lapsen edusta. Lasten yhdenvertaisuus ja tasa-arvo syntyperästä tai perhemuodosta riippumatta nostettiin lapsia kokevan yksityisoikeudellisen lainsäädännön keskiöön. (Valjakka 2002, 42–44; Gottberg 1997, 7–8.) Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista laeista kansainvälistä oikeusvertailua tehnyt Kirsti Kurki-Suonio (1999, 481–482) toteaa, että muutoksiin vaikuttivat myös ajankohdan psykologispainotteiset virtaukset, joissa näkyi muun muassa isyyden kohonnut arvostus. Myös käsitys avioerosta puolisoitten psyykkisenä kriisinä vaikutti 1980-luvulla sekä avioerolainsäädännön uudistuksiin että lapsenhuoltolakiin. Niissä sovinnon tavoittelulle ja sovittelutyölle annettiin keskeinen asema.

Nykyisen lapsenhuoltolain keskeisiä periaatteita eli sovinnon tavoittelua ja molempien vanhempien vanhemmuuden jatkumista toteutetaan käytännössä laajalti. Ensinnäkin valtaosa vanhemmista pääsee sopimukseen lasten asumisesta, huollosta ja tapaamisoikeudesta, eikä asiaa viedä riitaisena oikeuden ratkaistavaksi. On arvioitu, että joka vuosi käräjäoikeuksissa käsitellään huolto- ja tapaamisasioita suunnilleen 2000 tapauksen verran, joista niistäkin osa on riidattomia. Oikeuteen vietyjen huoltoriitojen suhteellinen osuus kaikista sosiaalitoimessa tai tuomioistuimissa ratkotuista lasten huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta koskevista tapauksista (joista osa koskee avoliittoon syntyneiden lasten huoltosopimuksia) on noin 4-5 prosenttia. (Valkama & Litmala 2006, 28–32.) Käräjäoikeuksissa vuosittain ratkaistujen huolto- ja tapaamisasioiden määrää voi verrata myös eronneiden pariskuntien lukumääriin. Esimerkiksi vuonna 2005 erosi noin 17 300 avio- tai avoparia, joiden perheissä asui alle 18-vuotiaita lapsia (Kartovaara 2007, 93). Tähän lukuun rinnastettuna 2000 käräjäoikeustapauksen vuosittainen määrä jää noin 12 prosenttiin.

Myös yhteishuolto ja tapaamisoikeus ovat normaali osa eronneiden vanhempien ja lasten elämää. Vanhempien tekemissä sopimuksissa tavanomaisin ratkaisu lasten huollon suhteen on yhteishuolto, sillä avioerolapsia koskevista sopimuksista 75 prosenttia sisältää yhteishuollon. Tuomioistuimissa käsitellyistä huoltoriidoista yhteishuollon

osuus on kuitenkin pienempi: se on käräjäoikeuksissa noin puolet ja hovioikeuksissa noin 40 prosenttia. Jos tuomioistuinten päätöksistä laskee mukaan myös ns. työnjakoyhteishuollot, joissa vanhempien päätäntävaltaa on jaettu rajatumminkin, yhteishuoltoluvut nousevat tuomioistumissakin noin 60 prosenttiin. Tapaamisoikeuden kohdalla käytännöksi on vakiintunut se, että lapsi ja muualla asuva vanhempi tapaavat joka toinen viikonloppu. Tuomioistuimissa ratkotuissa tapauksissa tästä poiketaan jonkin verran, ja tapaamisoikeutta räätälöidään enemmän tapauskohtaisesti. (Litmala 2000, 21; Valkama & Litmala 2006, 60–65; Valkama & Lasola 2008, 67–74.) Ongelmatapauksissa mahdollista on myös tapaamisten valvonta ja tapaamisoikeuden epääminen, mutta kynnys varsinkin tapaamisoikeuden epäämiseen on oikeuskäytännössä korkealla (Aaltonen 2004).

Huolto- ja tapaamisasioissa kaksi keskeistä julkista valtaa edustavaa viranomaista ovat tuomioistuinlaitos ja sosiaalitoimi, ja lain vaatimus toimia lapsen edun mukaisesti koskee yhtä lailla niitä molempia. Varsinaista päätösvaltaa huolto- ja tapaamisasioissa on ainoastaan tuomioistuimilla. Sosiaalitoimi ei voi tehdä päätöksiä lasten huollosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta. Kunnalliselle sosiaalitoimelle on säädetty kuitenkin erittäin keskeinen asema neuvonta- ja asiantuntijatahona. Sosiaalitoimen tehtäviin kuuluu vanhempien tekemien sopimusten vahvistaminen, tarpeellinen asiaan liittyvä neuvonta ja sovitteluavun antaminen. Tuomioistuimiinkin menneissä huoltoriidoissa sosiaalitoimella on merkittäviä tehtäviä, sillä riitaisissa tapauksissa sillä on lain mukaan velvollisuus antaa oikeudelle oma asiantuntijalausuntonsa tilanteesta. Oikeuteen viedyissä täytäntöönpanotapauksissa, joissa on ongelmia aiemman sopimuksen tai oikeuden päätöksen toteuttamisessa, sosiaalitoimen velvollisuus on antaa ns. täytäntöönpanosovittelua. Sen lisäksi, että sosiaalitoimella on lain määrittelemiä velvoitteita huolto- ja tapaamisasioissa, se voi myös itsenäisesti – siis ilman lapsen vanhempia – panna vireille yksityisoikeudellisen huoltoriidan tuomioistuimessa ja käyttää asiassa puhevaltaa. Tällä oikeudella on haluttu taata, että sosiaalitoimella olisi toimintamahdollisuuksia huolto- ja tapaamisasioissa niissäkin tilanteissa, joissa ei voida osoittaa varsinaisten lastensuojelun toimenpiteiden tarvetta. (Gottberg 1997, 17–18, 85–88; Kurki–Suonio 466–479; Taskinen 2001, 45–47.)

Tuomioistuimiin viedään huolto- ja tapaamisasioina tapauksia, joilla voi olla hyvinkin erilaiset lähtökohdat. Sosiaalitoimen tavoin osa oikeuslaitoksen toiminnasta muodostuu vanhempien (usein juristiensa avustuksella) tekemien sopimusten vahvistamisista. Osa tapauksista menee oikeuteen nimettyinä huolto- ja tapaamisasioiksi, ja osa puolestaan viedään oikeuteen avioerohakemusten niin sanottuina liitännäisasioina. Usein oikeuteen viedyissä tapauksissa tilanteet ovat sellaisia, että erosta on jo aikaa eikä

sosiaalitoimessa tehty sovinto enää toimi ja asiassa halutaan oikeuden päätös. Toisaalta moni huolto- ja tapaamisasia ajoittuu eron ajankohtaan, eikä taustalla ole aiemmin tehtyä sopimusta. Oikeuksissa käsitellään myös huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa koskevia ongelmatilanteita. Tällöin oikeuteen mennään, kun aiemmin tehtyä sopimusta tai oikeuden päätöstä ei käytännössä noudateta ja toinen vanhemmista pyytää oikeudesta täytäntöönpanomääräystä. Erilaisten tapaustyyppien lisäksi erilaiset lähtökohdat merkitsevät myös sitä, että tuomioistuimissa käsitellään sekä riitaisia että sovinnollisia tapauksia. Osa tapauksista menee oikeuteen hyvinkin riitaisina ja päättyy siellä tehtyyn sovintoon. Riitaisimmissakin tapauksissa sovintoa aina tunnustellaan oikeusprosessin aikana tuomarin johdolla. Jotkut tuomioistuimissa käsitellyistä huoltoriidoista on kuitenkin tuomareiden näkökulmasta erittäin vaikeita, ”kroonistuneita” ja ”komplisoituneita”, ja niissä voidaan päätyä vuosikausia kestäviin oikeusprosessien ketjuihin. (Auvinen 2006, 12–14; Gottberg 1997, 130–131; Valkama & Litmala 2006, 32–34.)

Päätöksenteossa tuomioistuimilla on käytössään erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja. Huolto voidaan määrätä yhteishuolloksi tai yksinhuolloksi, ja lisäksi tuomioistuin voi tarkemmin määrittellä, mitä huoltajan tehtäviin ja oikeuksiin kuuluu. Yhteishuoltoon voidaan sisällyttää työnjakoa, jossa huoltajien oikeuksia ja velvollisuuksia jaetaan tarkemmin. Tuomioistuin voi myös määrätä lasten asuinpaikan ja antaa määräyksiä tapaamisoikeudesta ja sen toteuttamisesta. Tapaamisoikeudesta ei ole laissa annettu mitään tarkkoja säännöksiä eli tapaamisoikeutta voidaan toteuttaa monella muullakin tavalla kuin joka toinen viikonloppu tapahtuvalla luonapidolla. Tapaamisoikeuteen käytetty aika voi vaihdella paljonkin, ja tapaamiset voidaan määrätä myös tapahtumaan valvotuina kunnan sosiaalitoimen osoittamassa tapaamispaikassa. On myös mahdollista jättää tapaamisoikeus kokonaan vahvistamatta, mikä merkitsee, että tapaamisia ei määrätä lainkaan. (Aaltonen 2004; LHL 9 §; Valkama & Litmala 2006, 57–66) Näiden päätösvaihtoehtojen lisäksi tuomioistuimet voivat antaa oikeusprosessin aikana tarvittaessa myös väliaikaismääräyksen, joka on voimassa määräyksen antamisesta siihen saakka, kunnes prosessin varsinainen päätös valmistuu (LHL 17 §).

Lasten huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa koskevia oikeudenkäyntejä sääntelee laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (TpL). Sen mukaan täytäntöönpanotapauksissa tuomioistuimet voivat määrätä aiemman sopimuksen tai oikeuden päätöksen pantavaksi täytäntöön, ja tätä voidaan edistää uhkasakolla. Jos tapaamiset tai lasten asuinpaikan vaihdos ei näinkään toteudu, lapsi voidaan määrätä noudettavaksi viranomaisten avustuksella tapaamisiin tai

oikeaan asuinpaikkaansa. Täytäntöönpanotapauksissa on myös mahdollista, että oikeus ei katso aiemmin tehdyn sopimuksen tai päätöksen olevan lapsen edun mukainen eikä siksi määrää sitä täytäntöön pantavaksi. (TpL , 1, 14–21 §.)

Tuomioistuinten päätösten tulee huoltoriidoissa perustua lapsen etuun, mutta koska lapsen edun sisältöä ei ole etukäteen tiukasti määritelty, siihen voidaan sisällyttää monenlaisia osatekijöitä. Lapsenhuoltolaki antaa toki ohjeita siitä, millaista lapsen hyvä hoito ja kasvatusta ovat. Sen mukaan huollossa ja kasvatuksessa tärkeää on muun muassa myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaaminen, kehitystason mukainen valvonta ja huolenpito sekä turvallinen ja virikkeellinen kasvuympäristö. Myös suosituksissa ja oikeuskirjallisuudessa on esitetty erilaisia koosteita niistä asioista, jotka toimivat osoituksena vanhempien kasvatuskyvystä ja lapsen hyvän elämän edellytyksistä. Tärkeinä tekijöinä niissä pidetään yleensä lapsen ja vanhemman hyvää vuorovaikutussuhdetta, vanhempien keskinäistä sovinnollisuutta ja sen ymmärtämistä, että vanhempien tulee tukea toistensa vanhemmuutta ja lapsen suhdetta kumpaankin vanhempansa. Lisäksi yhtenä tärkeänä tekijänä on usein pidetty niin sanottua status quo -periaatetta, jonka mukaan tulee välttää suuria muutoksia lapsen elämässä. (Auvinen 2006, 213–222; Taskinen 2001, 18–22.)

Sanaa ”väkivalta” lapsenhuoltolaissa ei suoraan käytetä, mutta lasten alistaminen, ruumiillinen kurittaminen ja muu loukkaaminen kielletään sanatarkasti. Lakiteksti myös korostaa lasten tarvetta turvalliseen kasvuympäristöön. Erikseen mainitaan vielä, että lapsen tulee saada ”osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä”. (LHL 1 §.) Turvallisuuden moninkertaisen korostamisen voi tulkita merkitsevän sitä, että minkäänlaista väkivaltaa ei pidetä hyväksyttävänä lapsen elämässä. Tätä ei kuitenkaan laissa selkeästi ja tarkasti esitetä erotilanteessa tai muissakaan olosuhteissa tehtävien viranomaisten päätösten tai toimien kriteeriksi. Ei myöskään määritellä, millainen väkivalta, kenen tekemä tai kehen kohdistettu, kyseenalaistaa lapsen turvallisuuden.² Lisäksi on huomattava, että mahdolliselta väkivallalta suojelun ja muiden lapsen edun periaatteiden välillä kytee ristiriitoja. Milloin esimerkiksi lapsen oikeus turvallisuuteen on tärkeämpi kuin lapsen oikeus saada ylläpitää suhdetta molempiin vanhempiinsa? Mitä vanhempien sovinnollisuuden tavoittelu merkitsee väkivallan vaikuttaessa tilanteessa? Nämä kysymykset jäävät tuomareiden tilannekohtaisen harkinnan varaan.

² *Lapsen etua yhteiskunnassa ja perheessä myös merkittävästi säätelevä lastensuojelulaki ei myöskään mainitse suoraan sanaa ”väkivalta”. Lasten ruumiillinen koskemattomuus on laissa kuitenkin sisällytetty lapsen etuun. Jos lapsen terveys ja kehitys vaarantuvat, on lain mukaan ryhdyttävä avohuollon tukitoimiin tai huostaanottoon . (LSL 4, 34 ja 40 §.)*

Kansallisen lainsäädännön lisäksi huolto- ja tapaamiskäytäntöihin vaikuttaa Suomen vuonna 1991 ratifioima YK:n lapsen oikeuksien sopimus, joka ratifioinnin myötä tuli osaksi suomalaista oikeusjärjestystä (Mahkonen 2008, 81–91). Lapsenhuoltolain on katsottu olevan linjassa sopimuksen kanssa (Gottberg 1997, 109–110, Kurki-Suonio 2000a). Tämän tutkimuksen aiheen kannalta huomattavaa on, että lapsen oikeuksien sopimuksessa väkivalta ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö mainitaan suoraan. Sopimuksen 19. artiklassa sopimusvaltioiden edellytetään toimivan lapsen edun nimissä niin, että lapsi tulee suojelluksi kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta ja seksuaaliselta hyväksikäytöltä silloin, kun hän on vanhempansa, muun laillisen huoltajansa tai kenen tahansa muun hoidossa (LOS 19 artikla).

Suomalaisessa lapsenhuoltolaissa lapsen etuun on sisällytetty lapsen mielipiteen selvittäminen, mutta mielipiteen roolia tuomioistuinten päätöksenteossa ei ole yksiselitteisesti etukäteen määritelty. Lainsäädännön mukaan lapsen omat näkemykset on selvitettävä, jos lapsen ikä ja kehitystaso sen mahdollistavat. Jos vanhemmat päätyvät oikeusprosessissa nopeasti yksimielisyyteen, lasten mielipidettä ei ole välttämätöntä ottaa selville. (LHL 11§.)

Maija Auvinen (2006) on huoltoriitoja käsittelevässä tutkimuksessaan tarkastellut lapsen mielipiteen selvittämistä ja vaikutusta huoltoriitojen päätöksenteossa. Hänen mukaansa käytännössä lapsen mielipiteen selvittämisestä huolehtivat yleensä sosiaalityöntekijät, eikä lapsia juurikaan kuulla oikeudenistunnoissa todistajina. Lasten mielipide ja muut näkemykset sisältyvät useimmiten sosiaalityöntekijöiden tuomioistuimelle antamiin selvityksiin vanhempien ja lasten elinolosuhteista ja elämäntilanteista. Tuomioistuinten on lain perusteella otettava huomioon lasten omat huolto, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat toivomukset. Lapsenhuoltolaki ei kuitenkaan suoraan määrää siitä, milloin lapsen mielipide voi huoltoriidan ratkaista. Sen sijaan huoltoriidoissa merkittävästi vaikuttava toinen laki eli laki lapsen huollon ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanosta antaa määräyksen, että lapsen huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä, jos 12 vuotta täyttänyt lapsi sitä vastustaa. Myös tätä nuorempien tahto vaikuttaa täytäntöönpanotapauksissa, jos lapsi ”on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota”. Auvisen tutkimustulosten mukaan tuomarit ovat oikeuskäytännössä ottaneet lasten mielipiteen huomioon vaihtelevasti, ja sitä on suhteutettu muihin lapsen edun osatekijöihin. Vasta 15 vuotta täyttäneiden lasten mielipiteet vaikuttavat huoltoriidoissa aina oikeuden päätöksiin. Auvisen aineisto ei sisällä kuitenkaan täytäntöönpanotapauksia. (mt., 223, 375–383, 445.)

Lapsen etu on siis käsitteenä avoin, joustava ja tapauskohtainen. Tuomareiden tulee suhteuttaa lapsen etua ohjaavia lainsäädännön periaatteita yksittäisiin tilanteisiin ja yksittäisiin lapsiin. Kaikille tapauksille on kuitenkin yhteistä se, että lapsenhuoltolaki painottaa kiinnittämään huomiota siihen, ”miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa” (LHL 10 §). Näin ollen laki korostaa orientoitumista sekä käytännön toimivuuteen että tulevaisuuteen.

Tuomioistuimissa käytyihin huoltoriitoihin liittyy myös oikeusprosessien periaatteiden ja etenemisen kannalta tärkeitä asioita, jotka osaltaan vaikuttavat lapsen edun toteutumiseen käytännössä. Ne ovat mietityttäneet niin tutkijoita kuin viranomaisiakin. Ensinnäkin on muistettava, että Suomessa perheoikeudellisia kysymyksiä ei monien muiden maiden tavoin käsitellä erillisissä perhetuomioistuimissa, vaan yleisissä käräjä- ja hovioikeuksissa, joissa ei ole mitään erityiskokoonpanoja huoltoriitoja varten.³ Aika ajoin käydään yhteiskunnallista keskustelua siitä, riittääkö yleistuomioistuinten asiantuntemus lapsiasioihin ja miten tätä asiantuntemusta voitaisiin lisätä. Toinen merkittävä seikka on, että huoltoriita voi kestää pitkään. Keskimäärin huoltoriidat käräjäoikeuksissa kestävät kahdeksan kuukautta, mutta ei ole myöskään epätavallista, että aikaa kiistan vireillepanosta päätökseen kuluu vuoden verran tai enemmänkin. Vanhemmat voivat myös laittaa halutessaan huoltoriidan aina uudestaan vireille tuomioistuimeen, ja tässä suhteessa huoltoriidat eroavat merkittävästi esimerkiksi rikosoikeudellisista oikeudenkäynneistä. Päätös ei siis ole koskaan lopullinen, vaikka kaikki valitustiet olisi käytetty. Mahdollisuus aina uusiin prosesseihin voi johtaa vuosikausien oikeustaisteluihin, joiden aikana kiistan kohteina olevat lapset varttuvat kohti täysi-ikäisyyttä. Lasten asema pitkittyneiden huoltoriitojen kohteina onkin herättänyt paljon huolta. (Auvinen 2006; Gottberg 1997, 24, 49–50; Valkama & Litmala 2006, 53–57.)

Näiden lapsen etuun ja huoltoriitojen prosesseihin liittyvien kysymysten lisäksi on vielä tarpeen huomata, että kaikkia huoltoriitoja ei käydä alkuperältään suomalaisten tai Suomen kansalaisten välillä. Monessa tapauksessa toinen tai molemmat vanhemmat ovat ulkomaalaistaustaisia. Maahanmuutto ja kansainväliset avioliitot ovat lisänneet näiden tapausten määrää. Käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain noin 250 monikulttuurista huoltoriitaa. (Valkama & Lasola 2008, 31–33.)

Suomessa käsiteltyjen monikulttuuristen huoltoriitojen lisäksi on olemassa kansainvälisiä huoltoriitoja, jotka ovat tapauksia, joihin sovelletaan lapsen huoltoa koskevaa kansainvälistä lainsäädäntöä. Kansainvälisissä huoltoriidoissa yksi keskeinen juri-

³ Lastensuojelutyöhön liittyvät huostaanotto-oikeudenkäynnit käydään sen sijaan hallinto-oikeuksissa, joissa käsitellään viranomaisten toimintaan ja yleensä hallintoon liittyviä asioita (esim. Korpinen 2008).

dista ratkaisua vaativa kysymys on, missä maassa lapsen asiat tulisi ratkaista. Pääsääntö on, että oikeuden toimivalta määräytyy lapsen asuinpaikan mukaan, mikäli lapsi ei ole asuinpaikassaan kansainvälisen lapsikaappauksen seurauksena tai lasta ei ole vastoin huoltajan tahtoa jätetty palauttamatta kotimaahansa. Haagin vuoden 1980 lapsikaappausopimus on sisällytetty suomalaiseen lapsenhuoltolakiin. Sopimuksen perusteella luvattomasti asuinpaikkavaltiostaan viety lapsi on palautettava lähes automaattisesti. Tilanteeseen liittyvien valtioiden on molempien oltava sopimuksen jäsenvaltioita, jotta palauttamisperiaatetta toteutetaan. (Kurki-Suonio 2000b, 757–759.) Tuulikki Mikkola (2008) muistuttaa, että 2000-luvun alusta lähtien kansainvälisiä huoltoriitoja on säädelty myös EU-oikeuden kautta. Haagin sopimus on hänen mukaansa silti edelleen keskeisin oikeudellinen väline lapsikaappaustapausten estämiseksi ja ratkaisemiseksi.

2.2 Väkipalvta ongelmana huolto- ja tapaamiskäytännöissä

Suomessa vanhempien eroon liittyviä huolto- ja tapaamiskäytäntöjä määrittää kaksi keskeistä periaatetta: tavoitteena on saada vanhemmat sopimaan lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta, ja toisaalta molempien vanhempien vanhemmuuden halutaan yhteishuollon ja tapaamisoikeuden avulla jatkuvan myös eron jälkeen. Periaatteet ovat yleisesti kannatettuja eikä niitä kohtaan ole tapana esittää voimakasta kritiikkiä. Väkipalvta perheissä, kuten myös esimerkiksi vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat, asettavat nämä periaatteet kuitenkin sen kysymyksen eteen, että voiko niitä itsestään selvästi soveltaa kaikkiin tilanteisiin. Onko sopiminen aina mahdollista tai paras ratkaisu lasten kannalta? Ovatko kaikki vanhemmat sellaisia, että he kykenevät lapsen edun mukaiseen hyvään vanhemmuuteen ja toimimaan asiallisesti keskenään? Väkipalvllan tutkijat ja sen parissa auttamistyötä tekevät ammattilaiset ovat kiinnittäneet huomiota ongelmiin, joita syntyy perhesuhteissa tapahtuvan väkipalvllan ja huolto- ja tapaamiskäytäntöjen kohdatessa. Raportoidut ongelmakohdat ovat samankaltaisia useissa länsimaissa, mikä ei ole yllättävää. Eri maiden perhelainsäädännöt muistuttavat paljon toisiaan huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteiden osalta, ja myös parisuhdeväkipalvlla ja lapsiin kohdistuva väkipalvlla sisältävät kansalliset rajat ylittäviä piirteitä.

Väkipalvlla ja huolto- ja tapaamiskäytäntöjä koskevat ongelmankuvaukset ja aihetta käsittelevä tutkimuksellinen kritiikki ovat keskittyneet paljolti äitien kokemaan parisuhdeväkipalvllaan ja siitä lapsille aiheutuviin seurauksiin. Kritiikki kumpuaa keskeisesti kahdesta lähtökohdasta. Ensinnäkin se lähtee usein liikkeelle niistä havainnoista ja tut-

kimustiedosta, jota on olemassa huolto- ja tapaamiskäytäntöjen seurauksista erityisesti väkivaltaa kokeneiden naisten ja heidän lastensa elämään. Toisaalta kritiikissä on myös keskeisenä lähtökohtana tutkimuskenttä, jossa on 1980-luvulta lähtien selvitetty parisuhdeväkivallan vaikutuksia lapsiin ja vanhemmuuteen. (Kernic, Monary-Ernsdorf, Koepsell & Holt 2005, 992–993.)

Millaiset asiat huolto- ja tapaamiskäytännöissä sitten ovat ongelma väkivallan suhteen? Yksi kritiikin ja huolen kohde on yhteishuollon ihanne. Yhteishuollon ei katsota sopivan tilanteisiin, joissa parisuhdeväkivalta on ollut osa perhe-elämää. Yhteishuolto edellyttää vanhemmilta hyvää yhteistyökykyä, jonka väkivalta vahvasti kyseenalaistaa. Yhteishuolto mahdollistaa myös häirinnän, kontrollin ja uhkailun jatkamisen, ja väkivallan uhri ei pääse eronkaan jälkeen tilanteeseen, jossa ei tarvitsisi jatkuvasti toimia väkivallan tekijän kanssa. Tavallisten tapaamisten on puolestaan nähty vaarantavan sekä lasten että lähivanhemman turvallisuuden. Lapset voivat joutua väkivallan kohteiksi tapaamisten aikana, ja lisäksi väkivaltaa kotonaan nähneille tapaamiset väkivallan tekijän kanssa voivat aiheuttaa psyykkistä stressiä. Tapaamisiin liittyvät lasten nouto- ja hakutilanteet mahdollistavat myös parisuhdeväkivallan ja sillä uhkailun jatkumisen. Näiden yhteishuoltoon ja tapaamisiin liittyvien ongelmien vuoksi moni tutkija suosittelee yksinhuoltoa, jos taustalla on väkivaltaa. Tapaamisoikeuden rajoittamista suositellaan myös. Se voi tarkoittaa tapaamisten vähentämistä, valvontaa tai lopettamista joksikin aikaa tai kokonaan. Viranomaisten ei kuitenkaan koeta tarttuneen väkivaltaan sen vaatimalla vakavuudella, vaan heidän nähdään pikemminkin sivuuttaneen se aiheuttamat ongelmat. (Eriksson 2003, 334–335; Hester 2005; Jaffe ym. 2003, 16–34; Oranen 2001a, 92–93.)

Myös sovinnon tavoittelun hyötyjä pidetään kyseenalaisina parisuhdeväkivallan ollessa osa perhehistoriaa. Eroaminen väkivaltaisesta parisuhteesta on itsessään tunnetusti vaarallista erityisesti naisille, ja sovitteluprosessi voi lisätä väkivallan riskiä. Väkivallan uhka saattaa myös olla väkivaltaan syyllistyneelle tapa saada oma tahto läpi sovittelu-prosessissa. Asianmukainen sovittelu edellyttäisi, että osapuolet ovat tasavertaisessa asemassa. Sovittelussa hallitsevalla puolisollla on mahdollisuus kontrolloida sovittelu-prosessia ja sen lopputulosta. Väkivaltaisen parisuhteen aikana väkivallan uhri on ehdollistunut antamaan periksi, mukautumaan ja tekemään kompromisseja, jotta ei joutuisi kokemaan väkivaltaa. Tällainen psykologinen tila ja tapa toimia väkivaltaisen puolison kanssa vaikeuttavat uhrin ja yhteisten lasten tarpeista ja eduista kiinnipitämistä silloin, kun ne ovat ristiriidassa toisen osapuolen vaatimusten kanssa. Tästä seuraa myös, että väkivaltainen puoliso saa vahvemman aseman sovittelussa, ja hänen käytöksensä voi

näyttää vakaalta ja kyvykkäältä sovittelijan silmissä. Tilanne vaatisi sovittelutyötä tekeville ammattilaisilta väkivallan tunnistamista ja sitä koskevan tiedon välittämistä eteenpäin, mutta sovittelijoiden toiminnan on arvioitu olevan puutteellista tältä osin. (Jaffe & Geffner 1998, 393–394; Johnson ym. 2005.)

Näiden ongelmien lisäksi koko huoltoriitatilanne saattaa olla osa väkivallan kierrettä ja siihen liittyvää henkisen väkivallan käyttöä. Huoltoriita on yksi keino, jolla väkivallan tekijä voi yrittää saada otteen entisen puolison elämästä ja vaikeuttaa sitä. (Jaffe ym. 2003, 61.) On tavallista, että huoltoriidalla pelotellaan väkivallan uhreja ennen eroa ja eron yhteydessä. Lisäksi lapsista riitely ja huoltajuuskiistan vieminen oikeuteen saattaa olla yritys rankaista ex-puolisoa siitä, että tämä on päättänyt lähteä väkivaltaisesta suhteesta. Tällainen lasten käyttäminen kontrollin välineenä on väkivallan uhreille tietysti erittäin raskasta ja lisää väkivallan aiheuttamaa traumatisoitumista. (Beeble ym. 2007.) Kun väkivallan tekijöiden motiiveja ryhtyä huoltoriitaan on arvioitu huoltoriidoissa toimivien asianajajien toimesta, tuli osassa haastatteluita esiin näkemys, että väkivaltaan syyllistyneet miehet ovat huoltoriidoissa ensisijaisesti kiinnostuneita omien oikeuksiensa puolustamisesta – olivat he sitten aidosti kiintyneitä lapsiinsa tai eivät (Rosen & Sullivan 2005, 1069). Tilanne voidaan nähdä myös niin sanotun ekonomisen väkivallan näkökulmasta. Huoltoriita aiheuttaa usein merkittäviä kustannuksia vanhemmille, ja toisen osapuolen taloudellinen vahingoittaminen voi olla vahva vaikutin huoltoriidan vireillepanoon. (Fernqvist & Näsman 2008, 175–176.)

Huoltoriitojen ja väkivallan problematiikkaan liittyy niin kansainvälisissä kuin kotimaisissakin yhteiskunnallisissa keskusteluissa kysymys väkivaltaväitteiden tekaisemisestä. Usein esitetään, että huoltoriitojen aikana laitetaan tarkoitushakuisesti liikkeelle todellisuuspohjaa vailla olevia väkivaltaväitteitä. Erityisesti äitien ajatellaan keksivän tai suuresti liioittelevan väitteitä isien väkivaltaisuudesta ja lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Myös viranomaiset voivat lähestyä väitteitä tästä hyvin epäilevästä näkökulmasta käsin. (Jaffe & Geffner 2003, 17; Noponen 2008, 59–62, Trocme & Bala 2005, 1334.)

Huoltoriitaoikeudenkäynneissä ajatus väitteiden tekaisusta kääntyy kysymykseksi väkivaltanäytön olemassaolosta ja riittävydestä. Tulee pohdittavaksi, millaista tietoa väkivallasta on saatavilla ja miten vahvasti ja täsmällisesti kyseinen näyttö todistaa väkivallan tapahtumisesta. Väkivaltaa ja huoltoriitoja paljon tutkinut Peter Jaffe ryhmineen (2008, 506–509) on vertaillut tutkimuksia, joissa on arvioitu huoltoriidoissa esitetyn väkivaltanäytön ja -tiedon määrää. Tulokseksi eri tutkimuksista he saivat, että 50–75 prosenttia parisuhdeväkivaltaväitteitä sisältäneistä huoltoriitatapauksista on sellaisia,

että niissä voidaan jollain tapaa osoittaa väitteet väkivallasta tosiksi. Lapsiin kohdistuvan väkivallan kohdalla eri tutkimuksista saadut luvut vaihtelivat välillä 22-52 prosenttia. Tutkijaryhmä pitää lukuja merkittävinä, vaikka heidän mukaansa niiden perusteella ei voida suoraan päätellä perusteettomien ja tosien syytösten määrää. Näytön puuttuminen kun ei tarkoita, etteikö väkivaltaa olisi silti voinut tapahtua. Lisäksi kirjoittajat muistuttavat, että pelkästään väitteiden ajoittuminen huoltoriidan yhteyteen ei saisi automaattisesti johtaa niiden pitämiseen epätosina. Fyysistä väkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä voi olla erittäin vaikea tuoda viranomaisten tietoon parisuhteen aikana muun muassa siksi, että se merkitsee välittömästi voimistuvaa konfliktia parisuhteessa.

Huoltoriitojen ja väkivallan problematiikkaan on liitetty myös ongelmia, jotka koskevat oikeusprosessien kulkuja, viranomaisten yhteistyötä ja professionaalisia työorientaatioita. Australialaistutkijat (Brown ym. 2000) selvittivät, millaisia epäilyjä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä esitettiin huoltoriidoissa ja miten viranomaiset nämä epäilyt kohtasivat. Lisäksi tutkimuksessa huomioitiin henkinen väkivalta ja lasten laiminlyönti. Aineisto muodostui 1990-luvulla käydystä 200 huoltoriitatapauksesta ja eri viranomaisten haastatteluista. Tutkijoiden mukaan lapsiin kohdistuvan väkivallan, hyväksikäytön ja laiminlyönnin kysymykset ovat nousseet keskeiseen asemaan australialaisissa perheoikeuksissa, minkä vuoksi perheoikeudet on syytä nähdä myös lastensuojelullisina instituutioina. Lasten kohtelun ongelmat myös nivoutuivat aineistossa usein muihin ongelmiin: parisuhdeväkivaltaan, työttömyyteen ja päihdeongelmiin. Oikeusprosesseissa itsessään nähtiin olevan useita ongelmakohtia. Tuomioistuinten ja sosiaalitoimen yhteistyö ei ollut sujuvaa, prosessit kestivät pitkään ja olivat lapsille rasittavia. Myös vähäinen lapsikeskeisyys nähtiin prosessien yhtenä isona ongelmana.

Marianne Hester (2004) tarjoaa kiinnostavan tulkinnan siitä, minkälaiset juridiset ja ammattikäytäntöihin liittyvät ristiriidat vallitsevat monissa Euroopan maissa koskien huolto- ja tapaamiskäytäntöjä, perheväkivaltaa ja lastensuojelua. Hester on nimennyt nämä kolme kenttää planeetoiksi ja kuvaa nykytilannetta ”elämäksi kolmella eri planeetalla”.⁴ Tällä hän tarkoittaa, että väkivaltaa kohtaavat ja käsittelevät ammattikäytännöt ja oikeudenalat, eli perheoikeus, rikosoikeus ja lastensuojelun lainsäädäntö, määrittelevät niin ongelman kuin sen eteen tehtävät toimetkin hyvin erilaisista lähtökohdista käsin. Tämä johtaa siihen, että yksi ja sama perhe voi kokea hyvin erilaista ja ristiriitaista kohtelua viranomaisten ja ammattiauttajien taholta. Esimerkkinä Hester käyttää tilannetta,

⁴ Maria Eriksson (2007) on soveltanut Hesterin planeettateoriaa ruotsalaiseen kontekstiin ja lisännyt siihen vielä sellaiset väkivaltakysymyksiä kohtaavat alat kuin ”neuvonta, tuki ja hoito” ja ”maahanmuutto”.

jossa nainen on miehensä parisuhdeväkivallan uhri. Perheväkivallan ”planeetalla” miehen käytös voidaan tunnistaa rikokseksi, josta mies saattaa saada tuomion. Nainen voidaan nähdä suojelun tarpeessa olevana ja väkivaltatuomion lisäksi miehelle voidaan langettaa lähestymiskielto tuomio. Jos tilanne tulee lastensuojelun ”planeetan” käsiteltäväksi, suojelun tarpeessa nähdäänkin olevan lapset, ja mikäli äiti ei eroa miehestä, äidin voidaan tulkita epäonnistuneen tehtävässään suojella heitä. Kun samat vanhemmat päätyvät eroon ja huolto- ja tapaamiskäytäntöjen ”planeetalle”, väkivalta voidaankin viranomaisten taholta määrittellä vanhempien väliseksi asiaksi. Tuomioista huolimattakin isä saatetaan nähdä riittävän hyväksi isäksi, jonka pitää vähintään saada tavata lapsia. On myös mahdollista, että isä saa lasten huollon ja/tai lapset asumaan luokseen.

Kuvatuista ongelmista huolimatta kansainvälisiltä kentiltä ei löydy monia tutkimuksia, joissa selvitettäisiin oikeusaineistojen perusteella perhesuhteissa tapahtuvan väkivallan käsittelyä huoltoriitojen päätöksenteossa – mikä on tämän tutkimuksen keskeinen kiinnostuksen kohde. Erytisen hankala on ollut löytää tutkimuskirjallisuutta, jossa analysoitaisiin systemaattisesti laadullisen tutkimuksen keinoin väkivaltaa koskevaa argumentaatiota huoltoriidoissa. Saatavilla on kuitenkin muutamia tilastotutkimuksia, joissa on selvitetty väkivallan vaikutuksia huoltoriitojen lopputuloksiin.

Yhdysvalloissa on 2000-luvulla tehty isoilla huoltoriita-aineistoilla muutamia tilastotutkimuksia, joissa on tarkasteltu naisiin kohdistuvan parisuhdeväkivallan vaikutusta huoltoriitojen lopputuloksiin. Mary Kernic kumppaneineen (2005) vertaili Seattlen kaupungin 246:n todistetusti väkivaltataustaisen huoltoriidan oikeudenkäynnin tuloksia 610 tapaukseen, jossa ei ollut poliisilta tai rikosoikeudesta saatua tietoa parisuhdeväkivallasta. Tulosten mukaan tapahtunut parisuhdeväkivalta ei merkittävästi vaikuttanut huoltajuuteen tai valvottujen tapaamisten määräämiseen. Parisuhdeväkivaltaa kokeneet äidit eivät saaneet yksinhuoltoa useammin kuin vertailuryhmän äidit, eikä isiltä ei evätty tapaamisia enempää kuin vertailuryhmän isiltä. Väkivalttaan syyllistyneiden isien tapaamisiin kohdistettiin kuitenkin useammin rajoituksia ja myös heidän mahdollisuuttaan päättää lasten asioista rajoitettiin enemmän kuin vertailuryhmässä. Näiden tulosten lisäksi tutkijat havaitsivat yllättäen, että tieto väkivallasta ja siitä olevasta näytöstä ei useinkaan kulkeudu oikeuteen saakka. Vain alle neljäsosassa vakuuttavaa väkivaltanäyttöä sisältäneistä huoltoriitatapauksista näyttö väkivallasta tuli kirjatuksi huoltoriidan oikeudenkäyntiasiakirjoihin.

Allison Morrillin vetämä tutkimusryhmä (2005) tutki puolestaan, miten osassa Yhdysvaltojen osavaltioita lainsäädäntöön kuuluva määräys ottaa parisuhdeväkivalta huomioon huoltoriidoissa on käytännössä vaikuttanut päätöksiin. Tutkimus kohdistui kuu-

teen osavaltioon, ja aineisto koostui 393 huoltoriitatapauksesta, joissa oli todistetusti taustalla isien äiteihin kohdistamaa väkivaltaa. Huoltoriitojen lopputuloksia koskevat tulokset kertoivat, että lainsäädännön vaatimus parisuhdeväkivallan arvioinnista huoltoriidassa vaikutti tapauksissa tehtyihin päätöksiin jonkin verran. Väkivaltaisille isille annettujen yhteishuoltojen määrä oli vähäisempi niissä osavaltioissa, joissa lainsäädäntö määrittelee yhteishuollon olevan lapsen edun vastainen, mikäli toinen vanhemmista on syyllistynyt väkivaltaan. Väkivallan huolto- ja tapaamisasioissa huomioiva lainsäädäntö vaikutti myös siten, että tapaamisiin kohdistettiin enemmän ehtoja ja rajoituksia kuin ilman ko. lainsäädäntöä.

Samassa tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita myös tuomareille suunnatun väkivaltakoulutuksen seurauksista ja tuomareiden väkivaltaa koskevista asenteista. Aineistoon sisältyi 60 tuomarin vastaukset heille suunnattuun kyselyyn. Tämän osion tulokset eivät olleet yksiselitteisiä, minkä vuoksi Morrill tutkijoineen (mt.) kyseenalaisti väkivaltaa käsittelevän koulutuksen sisältöä. He päätyivät kannattamaan sellaista koulutusta, jossa huollon ja tapaamisten järjestämisen eri vaihtoehtoja suositeltaisiin käyttämään yhteensopivasti niin, että väkivallan ehkäisy olisi keskeisenä tavoitteena. Huonona vaihtoehtona tutkijat pitivät sellaista käytäntöä, jossa huollon, asumisen ja tapaamisen vaihtoehtoja käytetään niin, että niillä yritetään tasata tilannetta ja tyydyttää huoltoriidan molempia osapuolia.

Väkivalta voi olla myös lapsikaappaustapausten taustatekijä. Sudha Shetty ja Jeffrey L. Edleson (2005) kävivät läpi yhdysvaltalaisia oikeuteen menneitä lapsikaappaus tapauksia ja huomasivat, että 70 prosenttia niistä sisälsi tietoja mahdollisesta parisuhdeväkivallasta. Tilanteet jakautuivat tutkijoiden mukaan kahtaalle: toisaalta aineistossa oli tapauksia, joissa parisuhdeväkivaltaa kokenut äiti pakeni isää lasten kanssa pois maasta ja toisaalta väkivaltaan syyllistynyt isä saattoi viedä lapset luvatta toiseen maahan. Tuomareiden päätösten perusteluja tarkastelemalla selvisi, että parisuhdeväkivallan painoarvo päätöksenteossa näytti olevan hyvin harvinainen asia. Parisuhdeväkivaltaa ei pidetty juurikaan niin merkityksellisenä riskinä lapsille, että sen olisi kerrottu vaikuttaneen tapausten lopputulokseen.

2.3 Suomalaista tutkimusta väkivallasta ja huolto- ja tapaamiskäytännöistä

Huolto- ja tapaamiskäytännöissä on siis kansainvälisesti nähty monia väkivaltaan kytkeytyviä ongelmia. Myös Suomessa on asiaan kiinnitetty huomiota. Suomalaista tutkimusta väkivallasta ja huolto- ja tapaamiskäytännöistä ei kuitenkaan ole runsaasti, mutta käyn seuraavaksi läpi kotimaista keskustelua aiheesta. Valtaosa kirjoittajista on tutkijoita, mutta myös ammattiauttajat ovat kirjoittaneet aiheesta. Suoraan väkivaltaan ja huoltoriitoihin kohdistuvaa tutkimusta on niukasti, ja useimmiten väkivallan ja huolto- ja tapaamiskäytäntöjen problematiikkaa on tuotu esiin muiden tutkimuksellisten teemojen ohessa.

Perheneuvoloiden ja perheterapian väkivaltatyötä tutkineen Suvi Keskinen (2005b, 291–330) mukaan väkivaltaa kokeneet naisasiakkaat halusivat usein keskustella lasten huoltoon ja tapaamisiin liittyvistä ongelmista. Äiteihin itseensä ja lapsiin kohdistuva väkivallan uhka aiheutti huolta samoin kuin tapaamisten psyykkinen kuormittavuus lapsille. Myös yhteishuolto koettiin hankalaksi. Äitien kohtaamat ammattilaiset suhtautuivat huolto- ja tapaamisasioihin vaihtelevasti. Osa työntekijöistä oli sitä mieltä, että väkivallan uhreiksi joutuneiden äitien huoli on aiheellinen ja sen mukaan on syytä myös toimia käytännössä. Osa työntekijöistä korosti puolestaan, että vanhempien välinen suhde ja siihen liittyvä väkivalta pitää erottaa isän suhteesta lapseen. Samalla äitien huolta saatettiin pitää epärealistisena tai liioiteltuna. Vaikka ammattilaiset määrittelivät väkivaltaisesti käyttäytyneiden miesten isyyden selkeästi ongelmalliseksi tai jopa olemattomaksi, siihen suhtauduttiin usein toiveikkaasti ja lapsen ja isän välistä suhdetta haluttiin tukea. Toisaalta äitejä vastuutettiin lasten turvallisuudesta ja heidän odotettiin suojelevan lapsia väkivallan uhalta tapaamisten yhteydessä. Muutamien työntekijöiden taholta äitejä syyllistettiin, mikäli he olivat myöntyneet isien tapaamisvaateisiin.

Kirsi Nousiainen (2004, 72–76, 118) on haastatellut väitöskirjassaan lapsistaan erillään asuvia äitejä. Tutkimuksen tavoitteena oli analysoida, miten naiset rakentavat identiteettiään lasten asuessa isien luona. Väkivallan, vanhemmuuden ja huolto- ja tapaamiskäytäntöjen yhtälö tuli esille osassa haastatteluita. Muutama äiti oli jättänyt lapset väkivaltaa käyttäneelle isälle, koska isä ei ollut suostunut antamaan lapsia äidin mukaan. Osa äideistä koki, että viranomaiset eivät nähneet mitään ongelmia siinä, että lapsi asuu väkivaltaiseksi tiedetyn isän luona. Myös naisten uskottavuus väkivallan suhteen

oli koetuksella viranomaisten silmissä. Vaikka väkivaltaa olisikin arvioitu tapahtuneen ja se olisi ollut raakaa, lasten asumista saatettiin silti suositella isälle.

Ensi- ja turvakotien liiton lapsityön kehittäjä Mikko Oranen (2004, 11–12) on kuvannut, että väkivaltaisen parisuhteen päättyessä monet ongelmat tiivistyvät juuri huolto- ja tapaamisasioiden ympärille. Liiton työntekijät havaitsivat lasten ja heidän äitiensä kokemuksia seurattessaan, että osa naisista ei uskaltanut lainkaan rajoittaa entisen puolison ja lasten tapaamisia. Ne naiset, jotka taas pyrkivät suojelemaan lapsiaan tapaamisia rajoittamalla, törmäsivät usein viranomaisten vastahankaisiin asenteisiin. Orasen mukaan viranomaisten toiminta väkivallan suhteen muuttuu pariskunnan erotessa. Naisten eläessä väkivaltaisessa liitossa viranomaisilla on huoli lasten tilanteesta ja naisilta odotetaan eroamista ja lasten suojelemista. Eron jälkeen viranomaisten kysymyksenasettelu muuttaa suuntaa. Naisten toimintaa aletaan pitää ongelmallisena, jos he haluavat yksinhuollon ja rajoituksia isien ja lasten tapaamisiin. Naisilta kyselläänkin nyt, miksi he eivät tue isien suhdetta lapsiin.

Väkivaltaa kokeneille naisille suunnatun Naisten linjan toimintaan on kuulunut oikeusavun tarjoaminen Lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden oikeudelliset palvelut -projektin kautta. Toiminnasta tehty raportti tukee Orasen käsitystä väkivallan sivuuttamisesta huolto- ja tapaamisasioissa. Osa projektin juristiavusta on keskeisesti liittynyt huoltoriitoihin, joita hoidettiin toimeksiantona yhteensä 13 tapauksen verran. Tavoitteena Naisten linjan juristeilla oli tuoda naisten kokema väkivalta huoltoriidoissa esiin, saada se systemaattisesti selvitettyksi ja kirjatuksi päätösten perusteluihin. Tämä osoittautui vaikeaksi. Tuomioistuimet saattoivat jopa kieltäytyä käsittelemästä parisuhdeväkivaltaa koskevaa näyttöä, jos väkivalta ei ollut kohdistunut lapsiin. Vaikka kaikissa tapauksissa ei suoranaisesti olisi kielletty väkivallan merkitystä, äiteihin kohdistunut väkivalta saattoi muuttua näkymättömäksi prosessin edetessä. Huoltoriidan vireilläolo saattoi myös vaikeuttaa väkivallan selvittämistä muissa viranomaistahoissa. Väkivaltaan tai lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ei oltu halukkaita puuttumaan, koska kuviteltiin äitien tekaisevan väitteitä huoltoriitaa varten. (Noponen 2008, 59–62.)

Maija Auvinen (2006, 274–288) selvitti sosiaalitoimen roolia huoltoriidoissa käsittelevässä väitöskirjatyössään myös väkivaltaan liittyviä viranomaisten toimia ja määrittelyjä. Auvisen tutkimus käsittelee erityisesti lasten huoltoon ja asumiseen kohdistuneita oikeustapauksia, ja tapaamisasiat jäävät pääasiassa työn ulkopuolelle. Tutkimuksen aineistossa on 16 kärjäoikeustapausta, jotka sisälsivät väitteen parisuhdeväkivallasta tai lapsiin kohdistuneesta väkivallasta. Muutamassa tapauksessa isä esitti väitteitä äidin väkivaltaisuudesta, ja muuten epäilyissä oli kyse isän väkivaltaisesta käyttäytymisestä.

Auvisen tulosten mukaan huoltoriidoissa annetut asiantuntijalausunnat kartoittivat väkivaltaa selvästi harvemmin kuin mitä vanhemmat toivat esiin tapausten muissa asiakirjoissa. Käräjäoikeuden ratkaisun perusteluissa väkivallasta kirjoitettiin 11 tapauksessa, mutta vain kahdessa sillä perusteltiin lasten huoltoa ja asumista koskevia ratkaisuja. Yhdessäkään ratkaisussa sopivuutta huoltajaksi ei ratkaistu parisuhdeväkivallan perusteella. Auvinen päätyi siihen tulokseen, että erityisesti parisuhdeväkivallan käsittely oli ongelmallista sekä sosiaalitoimessa että tuomioistuimessa. Hän muistuttaa, että suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa ei ole käsitelty, millä tavoin parisuhdeväkivaltaa tulisi arvioida huoltoriidan yhteydessä.

Katarina Jungar (2003) on nostanut väkivallan, vanhemmuuden ja sukupuolen rinnalle myös rasismiin ja maahanmuuttajuuteen liittyviä ongelmia huoltoriidoissa. Jungarin analyysi perustuu yhden huoltoriitatapauksen läpivalaisuun. Se pohjaa väkivaltaa kokeneen äidin haastatteluun ja tapauksen oikeudenkäyntiasiakirjoihin. Tapauksessa Filippiineiltä kotoisin oleva nainen erosi väkivaltaisesta suomalaisesta miehestään ja menetti huoltoriidassa lapsensa huollon kielivaikeuksien takia. Toisessa oikeusprosessissa äiti sai lopulta huollon takaisin, kun erosta oli jo neljä vuotta. Jungar kirjoittaa, että äidin puutteellinen suomen kielen taito nousi ensimmäisessä oikeusprosessissa merkittävämmäksi asiaksi kuin isän dokumentoitu väkivaltaisuus ja alkoholismi. Näin suomalainen isyys nousi maahanmuuttajaäidin äitiyttä paremmaksi vaihtoehdoksi. Jungar pohjaa, että jos viranomaiset sulkevat silmänsä väkivallan, etnisyyden ja sukupuolen kysymyksiltä, maahanmuuttajanaisten asema käy hyvin vaikeaksi huolto- ja tapaamisasioissa.

Yhtenä ratkaisuna väkivallan aiheuttamiin ongelmiin on Suomessakin tarjottu tapaamisten valvontaa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisemassa kirjassa *Valvotut tapaamiset lapsen turvana* (Kalavainen 2004a) tarkastellaan tapaamispaikkatoimintaa eri näkökulmista, ja perhesuhteissa tapahtuva väkivalta kulkee kirjassa mukana yhtenä teemana. Valvottuja tapaamisia järjestetään ja määrätään väkivallan lisäksi muun muassa vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmien ja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen vuoksi. Valvotusti tapaavista vanhemmista 63 prosenttia oli isiä, 28 prosenttia äitejä, ja 9 prosentissa molemmat vanhemmat tapasivat lapsiaan valvotusti. Tapaamisten kokoaikaisen valvonnan ohella tapaamispaikoissa on mahdollisuus tuettuihin tapaamisiin, joissa työntekijä ei ole koko ajan läsnä. Tapaamispaikoissa järjestetään myös valvottuja vaihtoja, jolloin lapsi siirtyy vanhemmalta toiselle ilman, että vanhemmat kohtaavat. (Kalavainen 2004b, 14–22.)

Lastensuojelun tutkijat Hannele Forsberg ja Tarja Pösö (2004) analysoivat yllä mainitussa kirjassa lapsen asemaa ja lapsen etua valvotuissa tapaamisissa. Tarkastelu perustuu tapaamistoiminnan valvojien ryhmähaastatteluihin. Valvojien mukaan valtaosa tapaamisista sujuu hyvin lasten kannalta, mutta lasten tuntema pelko tapaamisissa tuli esiin kaikissa ryhmähaastatteluissa yhtenä merkittävänä puheenaiheena. Forsberg ja Pösö konstruoivat haastatteluista erilaisia lapsikategorioita, joista juuri ”pelkäävä lapsi” oli yksi näkyvä kategoria haastattelupuheessa. Pelkäävä lapsi voi olla tapaamisten ajan paniikissa, itkuinen, vastusteleva tai täysin mykkä. Valvojien mukaan osa lasten peloista selittyy tapaavan vanhemman aiemmalla väkivaltaisuuella. Useimmiten pelon kohde oli isä ja isän väkivalta. Kun lapset pelkäsivät äitien väkivaltaisuuutta, äidit kuvattiin vaikeasti mielenterveysongelmaisiksi. Valvojien puheessa tuli esiin myös äitien rooli isien ja lasten suhteiden ylläpitäjinä: juuri äidit olivat tilanteissa ne, jotka joutuvat suostuttelemaan pelkääviä lapsia jäämään tapaamisiin. Forsberg ja Pösö päätyvät artikkelissaan pohtimaan lapsen edun aikuiskeskeisyyttä ja kysyvät, palvelevatko tapaamiset joissain tapauksissa enemmän aikuisen kuin lapsen oikeutta vanhemmuussuhteen ylläpitoon. He näkevät, että vanhempi-lapsi-suhteen laadun arvioinnin pitäisi olla keskeinen asia eikä suhdetta sinänsä tulisi pitää itseisarvona.

2.4 Perheoikeudellisia ratkaisuja väkivaltaongelmaan muissa maissa

Perhesuhteissa tapahtuva väkivalta aiheuttaa useita ongelmia huolto- ja tapaamiskäytännöissä. Voi sanoa myös, että huolto- ja tapaamiskäytännöistä seuraa ongelmia väkivallan ehkäisyn ja uhrien suojelun kannalta. Tämä ei ole jäänyt lainsäätäjiltä huomaamatta kaikissa maissa. Tutkijoiden, ammattiauttajien ja naisliikkeen vahvasta kritiikistä on seurannut, että osassa länsimaita perhelainsäädäntöön on 1990- ja 2000-luvuilla tehty muutoksia, joissa määrätään ottamaan väkivalta eri muodoissaan huomioon lapsen etua arvioitaessa. Käsittelen seuraavaksi tiivistetysti näitä lainsäädännöllisiä ratkaisuja eri maissa siltä osin, kuin niistä on ollut kirjallisuutta saatavilla. Koska kyse on muutoksesta olevista kehityskuluista, ei ole yksinkertaista tavoittaa kattavasti aivan ajankohtaisinta tilannetta eri maiden osalta.

Pohjoismaiden perheoikeudellinen lainsäädäntö on keskeisiltä periaatteiltaan yhdenmukaista. Jaettua vanhemmuutta ja vanhempien eronjälkeistä yhteistyötä painotetaan Suomen lisäksi muissakin pohjoismaissa. (Kurki-Suonio 2000a, Hester 2005, Nordborg 2005.) Ruotsissa tuli kuitenkin vuonna 2006 merkittävä väkivaltaa koskettava muutos Vanhempainkaareen (Föräldrabalken), joka on vastaava laki kuin Suomessa Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Vanhempainkaaren muutoksen mukaan lapsille aiheutuvat riskit pitää erityisesti ottaa huomioon aina, kun tehdään päätöstä huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeuden toteuttamisesta. Aiemmin laissa painotettiin enemmän läheisten suhteiden säilymistä molempiin vanhempiin, mutta muutoksen myötä lapsia koskevien riskien arviointi nousi vähintään yhtä tärkeäksi. Väkivaltalta mainitaan laissa suoraan yhtenä riskinä. Lakitekstissä sanotaan, että lapsen edun harkinnassa pitää huomio kiinnittää siihen riskiin, että lapsi tai joku muu perheessä joutuu väkivallan kohteeksi.

Tästä uudesta tilanteesta ovat kirjoittaneet Maria Eriksson ja Gunilla Dahlkild-Öhman (2008). Lainmuutos oli heidän mukaansa seurausta voimakkaasta arvostelusta, jota väkivaltatutkijat ja väkivallan parissa auttamistyötä tekevät tahot kohdistivat oikeuskäytäntöön. Eriksson ja Dahlkild-Öhman muistuttavat kuitenkin, että riskien arviointia voidaan käytännössä edelleen tehdä monella tapaa, eivätkä laki ja sen esityöt anna suoria suosituksia mahdollisten haittojen punnintaan ja erilaisten riskien keskinäiseen vertailuun yksittäisissä tapauksissa. Paljon riippuu heidän mukaansa siitä, miten huoltoriidan asiantuntijat tulkitsevat riskejä yleisellä tasolla ja yksittäisten lasten kohdalla. Tehtäviin tulkintoihin vaikuttaa myös, miten ammattilaiset määrittelevät omat tehtävänsä huoltoriidassa. Arviointityössä on Erikssonin ja Dahlkild-Öhmanin mukaan oleellisesti kyse myös työssä käytetyistä tavoista suhteuttaa väkivaltaa ja vanhemmuutta. Tutkijat painottavat käytettyjen väkivaltaa ja vanhemmuutta koskevien diskurssien ja niiden määrittelyvallan merkitystä ammattikäytännöissä. Esimerkiksi paljon vaikuttaa, määrittyykö ammattilaisten diskursseissa väkivallalle altistuminen isommaksi riskiksi kuin läheisen suhteen menettäminen toiseen vanhempaan.

Pohjoismaiden ulkopuolella väkivaltaan ja huolto- ja tapaamisasioihin liittyviä lainmuutoksia on tehty jo vuosikymmentä aiemmin eli 1990-luvulla. Peter Jaffe, Nancy Lemon ja Samantha Poisson (2003) ovat vertailleet Yhdysvaltojen, Kanadan, Australian ja Uuden-Seelannin perhelainsäädäntöihin kirjattuja väkivaltaa koskevia säädöksiä ja niiden toteuttamista oikeuskäytännössä. Kun kuvaan näiden maiden lainsäädäntöjä, nojaudun heidän tarkasteluihinsa.

Yhdysvalloissa niin kongressi kuin tuomarien ja asianajajienkin liitot kiinnittivät huomiota väkivallan ja huoltoriitojen ongelmiin jo 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa. Ne antoivat aiheesta julkilausumia, joissa korostettiin, että lapsiin kohdistuva väkivalta ja parisuhdeväkivalta on otettava mukaan arviointiin lapsen huollosta päätettäessä. Eri osavaltioiden perhelainsäädännöissä väkivalta alkoi näkyä 1990-luvun kuluessa. Vuoden 2000 loppuun mennessä 47 osavaltion lakeihin oli kirjattuna joko, että perhesuhteissa tapahtuva väkivalta on mahdollista ottaa huomioon tai että se on pakko huomioida huoltajuudesta päätettäessä. Myös tapahtunutta väkivaltaa ja tapaamisten rajoittamista koskevia määräyksiä on alettu kirjata lakeihin. Riittäväksi määritellyn väkivaltanäytön määrä vaihtelee osavaltioittain. Esimerkiksi joissakin osavaltioissa näyttönä pitää olla tuomio väkivallasta, mutta toisaalta osassa osavaltioiden lakeja sanotaan vain, että väkivallasta pitää olla ”uskottavaa näyttöä”. (mt., 63–72.)

Myös sovittelun ongelmat on huomioitu monessa Yhdysvaltain osavaltiossa. Väki- valtatapaukset voidaan kokonaan rajata tuomioistuinten määräämien huoltoriitojen sovittelun ulkopuolelle. Osassa osavaltioita on laissa myös annettu mahdollisuus, että osapuolia kuullaan sovittelussa erikseen tai väkivallan uhri saa sovitteluistuntoihin mukaansa tukihenkilön. (mt., 75–76)

Myös Uudessa-Seelannissa on käyty keskustelua väkivallasta ja huoltajuuskiistoista 1990-luvun alusta lähtien. Vuonna 1995 maassa tehtiin sarja lainsäädännöllisiä uudistuksia, joilla puututtiin vahvasti parisuhdeväkivaltaan. Ajatus väkivallasta vallankäyttönä ja kontrollina näkyi lainmuutoksissa. Niissä väkivalta määriteltiin jatkumoksi, johon voi liittyä fyysisen vahingoittamisen lisäksi seksuaalista ja psykologista väkivaltaa. Lasten altistaminen erilaisille väkivallan muodoille katsottiin itsessään lasta vahingoittavaksi asiaksi (ks. myös luku 3.1). Samalla korostettiin lainsäädännössä, että parisuhdeväkivallan uhriksi joutunut vanhempi ei ole vastuussa siitä, että lapsi näkee väkivaltaa. Uudistuksiin sisältyi rikosoikeudellisten uudelleen määrittelyjen lisäksi myös muutoksia perheoikeuteen. (mt., 76–78.) Lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan lakiin kirjattiin tarkka kriteeristö väkivallan arvioimiseksi. Lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan tai parisuhdeväkivaltaan syyllistyneelle vanhemmalle ei saa määrätä huoltajuutta tai valvomattomia tapaamisia, ennen kuin turvallisuuskysymystä on arvioitu seuraavien kriteerien avulla (The Guardianship Act Section 16B, ref. Jaffe ym. 2003, 76–78; kriteeristön suomennus T.H):

- lapsiin kohdistuvan väkivallan ja/tai parisuhdeväkivallan luonne ja vakavuus
- väkivallasta kulunut aika ja väkivaltaisten tekojen tiheys
- väkivallan jatkumisen todennäköisyys

- väkivallan lapsille aiheuttamat fyysiset ja psyykkiset haitat
- toisen vanhemman näkemys lapsen turvallisuudesta
- lapsen toiveet (riippuen lapsen iästä ja kypsyydestä)
- väkivaltaisen osapuolen pyrkimykset oman väkivaltaisuuden ehkäisemiseksi

Uuden-Seelannin perhelainsäädännössä korostetaan myös, että lapsen turvallisuuden lisäksi on arvioitava lähivanhemman turvallisuutta tapaamisoikeuden toteuttamiseen liittyen. Lapsen nouto- ja palautustilanteita pitää tarkastella tästä uhrien suojaamista painottavasta lähtökohdasta käsin. (Jaffe ym. 2003, 78.)

Yhdysvaltain ja Uuden-Seelannin lisäksi Australiassa on lisätty lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaan lainsäädäntöön väkivaltaa koskevia säännöksiä. Myös kanadalaisen perhelainsäädännön kehitys on kulkenut tähän suuntaan. Näitä eri maiden lainsäädäntöjen tilanteita selvittänyt Peter Jaffe tutkijakumppaneineen (mt., 89–133) tarkasteli tapausesimerkkien avulla, miten lainmuutokset ovat siirtyneet huoltoriitojen tuomareiden päätöksiin. He tulivat siihen tulokseen, että tuomioistuimet ovat entistä tietoisempia väkivallan seurauksista huolto- ja tapaamisasioille. Samalla näyttää kuitenkin siltä, että yksittäisissä huoltoriitaprosesseissa voidaan edelleen vähätellä parisuhdeväkivallasta lapsille aiheutuvia haittoja. On myös yhä mahdollista, että väkivallan jatkumisen todennäköisyyttä ei arvioida riittävän tarkasti. Yhteishuoltoja, tavallisia tapaamisia ja jopa yksinhuoltoja on lakimuutosten jälkeenkin määrätty väkivaltaisesti käyttäytyneille vanhemmille.

3. Teoreettiset lähtökohdat väkivallan, vanhemmuuden ja huoltoriitojen tutkimiseen

3.1. Sukupuolistunut väkivalta, lapset ja vanhemmuus

Tutkimukseni asettuu sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen kentälle. Lähtökohtani on, että perhesuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa ja sen kohtaamista viranomaiskäytännöissä tulee tarkastella sukupuolisensitiivisesti. Väkivallan tekeminen, kokeminen ja yhteiskunnallinen merkityksellistäminen ovat suhteessa siihen, miten sukupuolta eletään arjessa ja rakennetaan yhteiskunnallisesti. Se, millaiseksi väkivallan ja sukupuolen suhde ajatellaan, vaikuttaa myös yhteiskunnallisiin ratkaisuihin kuten lainsäädäntöön ja auttamistyöhön, joiden on tarkoitus vähentää väkivaltaa ja sen haittoja. Tässä alaluvussa täsmennän, mitä sukupuolistuneen väkivallan tutkimus on ja miten lapsiin, isyyteen ja äitiyteen liittyviä kysymyksiä voidaan yhdistää siihen.

Suomalaiset alan uranuurtajat Suvi Ronkainen ja Sari Näre (2008, 21–25) määrittelevät sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen viitekehyyksi, jossa sukupuoli ja seksuaalisuus nähdään osana ”väkivallan rakennetta, väkivaltaan liitettyjä merkityksiä, asenteita ja selitystapoja”. Sukupuolistuneen väkivallan tutkimus tuli Suomeen 1990-luvulla naisiin kohdistuvan väkivallan kattokäsitteen alla, mutta Ronkainen ja Näre korostavat, että ”sukupuolistuneella” ei silti viitata yksioikoisesti miehiin väkivallan tekijöinä ja naisiin uhreina. Nykyisessä feministisessä tutkimuksessa sukupuolta lähestytään pitkälti sukupuolen tuottamisen näkökulmasta. Sukupuoleen liittyvien kulttuuristen merkitysten ja arkisten kokemusten ajatellaan muotoutuvan ideologioissa ja käytännöissä dynaamisesti ja suhteessa myös muihin eroihin kuten ikään, luokkaan ja etnisyyteen. Väkivallan tutkimisen kannalta tämä merkitsee Ronkaisen ja Näreen mukaan, että ollaan kiinnostuneita kysymään, millaisin merkityksin yhteiskunta ja sen institutionalisoidut toimintatavat liittävätkin väkivaltaa, sukupuolta ja seksuaalisuutta toisiinsa. Kysytään myös, miten nämä yhteiskunnalliset väkivallan ja sukupuolen määrittelyprosessit vaikuttavat ihmisten elämässä. Tätä näkökulmaa voidaan käyttää monenlaisen väkivallan analysoimiseen ja niin miesten kuin naistenkin tekemään väkivaltaan. Väkivaltaa tapahtuu myös useissa eri konteksteissa, esimerkiksi parisuhteissa, kaduilla, kouluissa, sodissa ja mediassa, ja sukupuolen ja väkivallan suhdetta voidaan tarkastella näissä kaikissa.

Sukupuolistuneen väkivallan kehyksestä käsin väkivalta ei näydy yksilöllisenä ongelmana, vaan sen ajatellaan olevan monisyisesti sidoksissa erilaisiin vallan muotoihin niin parisuhteessa, perheessä kuin virallisissa instituutioissakin (esim. Radford, Kelly & Hester 1996). Väkivaltaa ei lähestytä yleistävästi myöskään ”perheongelmana”. Perheen sisällä nähdään olevan ihmisiä eri positioissa: tekijöitä, uhreja, lapsia, isiä, äitejä, naisia ja miehiä. Kritiikki Suomessa pitkään vallinnutta ”perheväkivalta”-käsitettä vastaan kumpuaa pitkälti siitä, ettei käsite näe perhekokonaisuuden taakse ja valtasuhteita perheen sisällä. Kun myöskään tekijöitä ja uhreja ei eritellä, väkivallan tekijän vastuuttaminen ja uhrin auttaminen eivät toteudu. (esim. Husso 2003, 95–99; Keskinen 2005a, 172–73; Nyqvist 2004, 102–111.)⁵

Miesten tekemää parisuhdeväkivaltaa on tutkittu paljon sukupuolistuneen väkivallan kehyksestä käsin. Tutkimuksissa parisuhdeväkivalta on yhdistetty miesten vallankäyttöön niin yhteiskunnassa kuin läheisissä ihmissuhteissakin, ja parisuhdeväkivaltaa on pitkälti tulkittu yrityksenä kontrolloida naisia parisuhteessa. On havaittu, että parisuhteissaan väkivaltaiset miehet käyttävät fyysisen ja seksuaalisen väkivallan lisäksi usein erilaisia henkisen väkivallan muotoja rajoittaakseen ja muokatakseen naisten käyttäytymistä. Tähän voi liittyä naisten elinpiirin ja toimintamahdollisuuksien huomattavaa rajaamista esimerkiksi niin, että nainen ei voi vapaasti tavata ystäviään tai sukulaisiaan, harrastaa mitään, käydä töissä tai käyttää omia palkkatulojaan. Valta- ja kontrollikysymysten ohella parisuhdeväkivaltaan on teoreettisesti kytketty myös seksuaalisuus, erityisesti heteroseksuaalisuus. Ajatellaan, että parisuhdeväkivallassa vaikuttaa heteroseksuaalinen parisuhdekulttuuri, jossa ylläpidetään kulttuurisidonnaisia käsityksiä avioliitosta, perheestä, rakkaudesta, seksuaalisuudesta ja miesten ja naisten rooleista. Nämä usein hyvin normatiiviset käsitykset voivat myötävaikuttaa niin väkivallan syntyyn kuin siihenkin, miten väkivallasta kyetään irrottautumaan ja selviytymään. (Husso 2003; Nyqvist 2008; Hearn 1998.)

Suomalaisen parisuhdeväkivallan erilaisia ilmenemismuotoja on tarkastellut Minna Piispa (2008) laajaan naisten vastauksista muodostuvaan kyselyaineistoon perustuen. Piispan tavoitteena oli selvittää, eroavatko väkivallan kuvaukset toisistaan puolisoiden elämäntilanteen mukaan ja vaihteleeko miehen kontrolli ja vallankäyttö suhteessa väkivallan luonteeseen. Tulosten mukaan väkivaltaa sisältävistä parisuhteista (aineiston ke-

⁵ Lasten pahoinpitelyn yhteiskunnallista määrittelyä analysoinut lastensuojelun tutkija Tarja Pösö (1995, 47) on myös kyseenalaistanut väkivallan käsittelyn ”perhetilanteena” tai ”perheongelmana”. Jäsenystävän ongelma on Pösön mukaan se, että lapsen erityinen asema ei tule riittävästi huomioiduksi ja konkreettinen tekijä ja uhri katoavat. Tällöin myös lasten suojeleminen voi käytännössä jäädä vahaaksi.

ruuhetkellä nämä parisuhteet jatkuivat yhä) on löydettävissä neljä erilaista väkivallan luonnehdintaa, jotka Piispa on nimennyt seuraavasti: lyhyt väkivallan historia (33 %), parisuhdeterrorismi (10 %), henkinen piina (17 %) ja episodi menneisyydessä (40 %).

Lyhyelle väkivallan historialle oli tyypillistä, että väkivalta oli kestänyt 3-4 vuotta ja tapahtui nuorten naisten ensimmäisissä parisuhteissa. Naisten elämäntilanteisiin kuului opiskelu tai pienten lasten äitiys ja kotihoito. Vaikka tähän luonnehdintaan kuuluvas- ta väkivallasta ei usein seurannut vammoja, kuvatut väkivallan muodot olivat seksuaa- lista väkivaltaa, kuristamista, lyömistä ja potkimista. Huolimatta miesten mustasukkai- suudesta ja naisten nöyryyttämisestä nimittelemällä, tämän ryhmän naisten sosiaalinen elämä parisuhteen ulkopuolella muistutti väkivallattomia parisuhteita.

Parisuhdeterrorismilla Piispa viittaa väkivaltaan, josta on ollut vakavia fyysisiä seurauksia ja johon liittyy systemaattista kontrollia, uhkailua, eristämistä ja taloudellista alistamista. Parisuhdeterrorin uhrin olivat usein työelämän ulkopuolella esimerkiksi työt- tömänä tai kotona lapsia hoitamassa, mistä seurasi enemmän taloudellista riippuvuutta miehistä kuin muiden ryhmien naisilla. Naisten elintilansa oli rajoittunut, ja heissä oli muita ryhmiä enemmän runsaasti alkoholia käyttäviä. Muista väkivaltatyypeistä eroten tämän ryhmän miehet tuhosivat perheen yhteistä omaisuutta, rajoittivat naisia taloudelli- sesti ja uhkailivat itsemurhalla erosta puhuttaessa.

Henkinen piina tarkoittaa Piispan luokittelussa tilannetta, jossa fyysinen väkivalta on vaihtunut erilaisiksi jatkuviksi henkisen väkivallan ja kontrollin muodoiksi. Tässä ryhmässä mies on käyttänyt menneisyydessä vakavaa fyysistä väkivaltaa, joka on ollut esimerkiksi teräaseella lyömistä, ampumista, pään seinään lyömistä ja seksuaalista vä- kivaltaa. Vaikka fyysinen väkivalta oli loppunut, naiset tunsivat yhä pelkoa ja kärsivät monista psyykkisistä ongelmista. Ryhmän naiset olivat tyypillisesti iäkkäämpiä kuin muissa ryhmissä ja olivat olleet avioliitoissaan pitkään.

Episodi menneisyydessä sopii luonnehtimaan tapauksia, joissa väkivalta oli ollut erillinen lyhytaikainen jakso tai kertaluontoinen tapahtuma menneisyydessä. Mies ei enää käyttäytynyt väkivaltaisesti. Tapahtuneesta ei ollut seurannut suoranaisia fyysisiä vammoja tai vakavia henkisiä seurauksia. Tässä ryhmässä myös miehen harjoittama ni- mittely, mustasukkaisuus ja rajoittaminen olivat selvästi harvinaisempia kuin muissa ryhmissä.

Väkivalta miesten tekemänä (erityisesti parisuhteessa) on ollut sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen ydinaluetta, ja naisten väkivaltainen käyttäytyminen on ollut sille hankala käsiteltävä. Liz Kelly (1996) kirjoittaa, että yksi keskeinen syy vastahakoi- suudelle on ollut, että naisten väkivallan käytön tarkastelun on pelätty johtavan yhteis-

kunnallisissa keskusteluissa ja politiikassa miesten naisiin ja lapsiin kohdistaman väkivallan ohittamiseen. Kun keskustelu naisten väkivaltaisuudesta ja miesten mahdollisuudesta joutua esimerkiksi seksuaalirikosten kohteeksi on kasvanut, onkin alkanut näkyä vaatimuksia palveluiden sukupuolineutraaliudesta ja erityisesti naisille suunnattua apua on kyseenalaistettu. Sekä Kelly että naisten väkivaltaisuutta tutkinut Brid Featherstone (1996) toteavat kuitenkin, että naisten väkivaltaisuuden tulee mahtua feministisen väkivaltatutkimuksen kentälle. Molemmat tutkijat korostavat, että tällainen laajennus sopii teoreettisesti hyvin uusimpaan sukupuolistuneen väkivallan tutkimukseen, jossa sukupuoli nähdään sosiaalisissa suhteissa rakentuvana. Siinä myös kartetaan sukupuoleen liittyviä yksinkertaistuksia ja nähdään sukupuolten sisäisiä eroja. Sekä Kelly että Featherstone arvioivat, että naisten väkivaltaan liittyvien merkitysten tutkiminen vankentaa sukupuolistuneen väkivallan teoriapohjaa. Laajentamalla ymmärrystä tekijöistä ja uhreista voidaan saada monipuolisempi kuva väkivallan, vallan ja sukupuolen dynamiikasta.

Suvi Keskinen (2005, 60–91) on kehittänyt erojen näkökulmaksi nimeämäänsä teoreettista otetta sukupuolistuneen ja seksuaalisoidun väkivallan tutkimisen avuksi. Erojen näkökulmassa on kyse siitä, että väkivaltaa voidaan analysoida sukupuolen lisäksi iän, ”rodun”, etnisyyden, seksuaalisen suuntautumisen ja luokan kaltaisten erojen kautta. Erojen näkökulmasta katsottuna vallan ja väkivallan suhde ei ole staattinen tai aina ennalta lukkoonlyöty, vaan väkivaltatilanteissa ja väkivaltaa sisältävissä ihmissuhteissa voi olla valta-asemien ja vallankäytön ilmentymien vaihtelua. Näkökulmaan sisältyy myös ajatus, että väkivallassa itsessään on eroja esimerkiksi väkivallan vakavuuden, kohteen, toistuvuuden ja seurausten suhteen. Tämän tutkimukselliseen kehikoon myötä saadaan Keskinen mukaan uusia välineitä paitsi miesten myös naisten väkivallan käytön tutkimiseen. Suomessa Emmi Lattu (2008) on tutkinut naisten kertomuksia tekemästään väkivallasta. Latun laadullisessa tutkimuksessa naisten väkivaltaisuus on useimmiten joko miehiin kohdistuvaa parisuhdeväkivaltaa tai väkivaltaa omia lapsia kohtaan. Keskinen tavoin Lattu korostaa, että miesten ja naisten väkivallanteoista tarvitaan sukupuolisensitiivistä tutkimusta, joka ottaa huomioon väkivallan erilaiset kontekstit, tapahtumien ja merkitysten erot ja samankaltaisuudet.

Sukupuolistuneen väkivallan tutkimus on kiinnittänyt voimakkaasti huomiota väkivallan seurauksiin, ja sen ansiona voidaan pitää uhrin aseman tunnistamista ja analyysiä. Väkivaltaa ei tällöin katsota vain yksittäisinä ja rajattuina fyysisinä tekoina, vaan prosesseina, jotka vaikuttavat uhriin monin tavoin. Suvi Ronkainen (2001) on tiivistänyt kansainvälisissä ja kotimaisissa tutkimuksissa saatuja tuloksia parisuhdeväkivallan seu-

rauksista naisille. Ronkainen kirjoittaa ”uhriutumisesta”, jolla hän viittaa fyysisen ja seksuaalisen väkivallan kokemisen psyykkisiin ja sosiaalisiin seurauksiin. Monissa tutkimuksissa uhriutumiseen on kuvattu kuuluvan esimerkiksi jatkuvia pelkotiloja, ahdistusta, masennusta, häpeää, psykofyysisiä vaivoja, itsetunnon luhistumista ja kohonnut itsemurhariski (suomalaisista tutkimuksista esim. Heiskanen & Piispa 1998, 25–28; Husso 2003). Ronkaisen mukaan näitä seurauksia on mahdollista jäsentää trauman käsitteen avulla, mutta hän näkee väkivallan seuraukset vielä laajempina kuin mitä trauman psykiatrinen diagnoosi pitää sisällään. Tällä Ronkainen tarkoittaa erityisesti uhrin toimijuuden kyseenalaistumista, koska väkivalta voi musertaa ja hajottaa ihmistä kapeuttaen arviointikykyä ja toimintamahdollisuuksia.

Uhrien kokemusten näkyväksi tekeminen sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksessa on merkinnyt, että auttamisjärjestelmiä, sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita ja väkivaltaan liittyvää lainsäädäntöä on tarkasteltu nimenomaan siitä perspektiivistä, miten ne jäsentävät väkivallan uhrien asemaa. On kysytty muun muassa, millaista apua uhrit käytännössä saavat, mitä väkivallan kohteeksi joutuneilta odotetaan ja mitä seurauksia tietynlaisilla institutionaalisilla kohtaamisilla on heidän elämäänsä. Tutkimusten perusteella ongelmat avun saamisessa, ristiriitaiset käytännöt, väkivaltakokemusten vähättely tai sivuuttaminen ja uhrin syyllistäminen ovat tavallisia ilmiöitä. (esim. Hester, Kelly & Radford 1997; Fawcett, Featherstone, Hearn & Toft 1996.) Pohjoismaisia hyvinvointivaltioita voidaan luonnehtia monella ulottuvuudella varsin toimiviksi, mutta niiden politiikka väkivallan uhrien suhteen on kansainvälisessä vertailussa osoittautunut puutteelliseksi (Eriksson, Hester, Keskinen & Pringle 2005). Suomessa väkivaltaspesifi auttamistyö on jäänyt kolmannen sektorin harteille ja palvelut ovat alueellisesti eriarvoisia. Valtaosa väkivaltaan liittyvästä avuntarpeesta hoidetaan tavallisissa sosiaali- ja terveystalouksissa. Niissä ammattilaisten tietämys väkivallasta vaihtelee paljon, ja uhrikokemukset jäävät helposti tunnistamatta ja ymmärtämättä. Suomessa edelleen yleinen (julkisivultaan) sukupuolineutraali väkivaltaymmärrys on myös nähty varsin ongelmalliseksi uhrien kannalta. (Ronkainen 2008, 394–397.)

Naisten kokema parisuhdeväkivalta ja seksuaalinen väkivalta miesten taholta ovat olleet sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen keskiössä. Painopiste on pitkään ollut juuri naisten uhrikokemuksissa. Sukupuolen ja väkivallan yhteyttä analysoivassa tutkimusperinteessä on kuitenkin kansainvälisesti tapahtunut siirtymää aikuisista naisista kohti lasten kokemuksia. Kysymystä väkivallan seuraamuksellisuudesta on 1990-luvun puolestavälistä lähtien kohdistettu yhä enemmän myös lapsiin. Muutokseen on vaikuttanut yleisen traumanäkökulman vahvistuminen väkivaltatutkimuksessa, ja lapset on

alettu nähdä laajemminkin osallisina ja kokijoina traumaattisissa kriiseissä (Oranen 2001b, 15–16).

Lasten kohdalla on tutkittu paljon sitä, miten äiteihin kohdistunut parisuhdeväkivalta vaikuttaa lapsiin. Heitä on kutsuttu parisuhdeväkivallan unohdetuiksi, vaietuiksi tai hiljaisiksi uhreiksi. Käyttöön on vakiintunut termi ”children exposed to (marital/domestic) violence”, jolla tarkoitetaan lasten altistumista väkivallalle. Johtava ajatus termin käytössä on, että parisuhdeväkivalta vaikuttaa aina negatiivisesti lapsiin, vaikka he eivät itse olisikaan suoraan väkivallan kohteina tai edes näkisi sitä omin silmin. Väkivallalle altistuneiden lasten asemasta huolestuneet tutkijat ovat lapsille aiheutuneiden ongelmien lisäksi tutkineet, miten eri väkivallan muodot perhesuhteissa liittyvät toisiinsa, miten palvelujärjestelmä ottaa lapset huomioon ja miten lapsia voitaisiin auttaa paremmin väkivaltatyön keinoin. (Holden, Geffner & Jouriles 1998; Holt, Buckley & Whelan 2008; Jaffe, Baker & Cunningham 2004.)

Psykologisten, psykiatristen ja yhteiskuntatieteellisten tutkimusten perusteella on selvää, että väkivallalle altistuminen voi vaikuttaa lasten kehitykseen ja elämään monin tavoin heikentävästi. Stephanie Holt, Helen Buckley ja Sadhbh Whelan (2008) kävivät läpi vuosina 1995-2006 julkaistuja tieteellisiä artikkeleita, joissa käsiteltiin lasten tilannetta parisuhdeväkivallan kontekstissa. Meta-analyysin mukaan väkivallasta seuraa lapsille kognitiivisia, emotionaalisia ja sosiaalisia ongelmia. Tutkimuksissa raportoitiin lapsilla näkyvän kehityksen hidastumista ja taantumista, turvattomuutta, pelkoja, häpeäntunnetta, kiintymyssuhdeongelmia, univaikeuksia, käyttäytymishäiriöitä, ongelmia ystävyysuhteissa, itsetunto-ongelmia ja koulunkäyntivaikeuksia. Lisäksi on tuotu esiin se mahdollisuus, että väkivaltainen käyttäytyminen ja/tai uhriutuminen siirtyvät lapsuudesta aikuisuuteen muun muassa mallioppimisen, aggressioiden syntymisen ja syrjäytymisriskien kautta. Kaikki lapset eivät kuitenkaan reagoi väkivallalle altistumiseen samoin, sillä tutkimusten tuloksissa näkyi yksilökohtaista, sukupuolittunutta ja ikäkausittaista vaihtelua. Myös väkivallan vakavuus, eri muodot ja vaihtelu sen toistuvuudessa ovat suhteessa siihen, mitä väkivallalle altistumisesta lapsille seuraa. Samoin vaikuttaa lasten sosiaalisen elämän muu konteksti ja sosiaalisten suhteiden laatu, joissa voi olla paljonkin ns. suojaavia tekijöitä, jotka vähentävät väkivallan aiheuttamia vaurioita.

Lapsia koskettava väkivalta perheissä on usein monimuotoista, mikä myös vaikuttaa väkivallasta lapsille aiheutuviin seurauksiin. On tavallista, että erilaisia väkivallan muotoja esiintyy samoissa perheissä ja lapset kokevat sekä suoraa väkivaltaa että näkevät parisuhdeväkivaltaa. Useiden kansainvälisten tilastotutkimusten mukaan on niin, että mitä useammin perheissä on parisuhdeväkivaltaa, sitä enemmän on myös lapsiin

suoraan kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa. Äiteihin kohdistunut parisuhdeväkivalta lisää myös äitien riskiä pahoinpidellä lapsia. (McCloskey, Figueredo & Koss 1995; Holt ym. 2008; Ross 1996.) Lisäksi ne äidit, jotka itse syyllistyvät parisuhdeväkivaltaan, syyllistyvät helpommin myös lasten pahoinpitelyyn (Ross 1996). Myös miesten tekemä lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja parisuhdeväkivalta ovat tilastollisessa yhteydessä toisiinsa. (Holt ym. 2008; McCloskey ym.) Suomessakin on todettu yhteys eri väkivallan muotojen välillä. Suomalaisessa noin 13 000 lapsen vastaukset sisältävässä kyselytutkimuksessa saatiin tulokseksi, että lasten kokema väkivalta kotona (ja myös kodin ulkopuolella) ”kasautuu” eli väkivaltaa kokevat lapset kohtaavat useanlaista väkivaltaa arkielämässään (Salmi 2008).

Väkivallalle altistumisen riskit ovat siis vakavia, eivätkä sen seuraukset lapsille näyttäytyä lievempinä kuin suoran fyysisen väkivallan seuraukset (Holt ym. 2008.; Krug ym. 2005, 90–91). Tämän vuoksi on tuotu esiin, että lasten altistuminen väkivallalle pitäisi fyysisen väkivallan tavoin tunnustaa vakavaksi sosiaalisesti ongelmaksi, johon yhteiskunnan tulee vastata (esim. Holden, Geffner & Jouriles 1998; Oranen 2001b). On myös nähty tarpeelliseksi sisällyttää se lapsen kaltoinkohtelun käsitteeseen (engl. ”child maltreatment”), jolla voidaan viitata monenlaisen lapsia vahingoittavaan toimintaan. Esimerkiksi YK:n alainen Maailman terveysjärjestö WHO on määritellyt, että lasten kaltoinkohtelu käsittää fyysisen ja psyykkisen väkivallan, seksuaalisen hyväksikäytön, laiminlyönnin ja kaupallisen tai muun riiston (Söderholm 2004).

Suomessa lasten pahoinpitely ”löytyi” sosiaalisena ongelmana 1970- ja -80-lukujen vaihteessa (Pösö 1995, 35). Keskustelu parisuhdeväkivallalle altistumisen vakaavuudesta nousi esiin myöhemmin, mutta sekin on nyttemmin alettu tunnustaa sosiaalisesti ongelmaksi eri ammattikuntien keskuudessa. Ensi- ja turvakotien liiton väkivalta-työssä lapset on otettu mukaan tuen kohteiksi 1990-luvulta lähtien (Oranen 2001b). Myös julkisen sektorin sosiaali- ja hoitotyössä on alettu tiedostaa lasten erityistä asemaa väkivaltaisten perhesuhteiden kontekstissa – olipa kyse sitten lasten väkivallan sivusta seuraamisesta tai suoraan sen kohteeksi joutumisesta (Paavilainen & Pösö 2003a). Vä-kivallalle altistuminen on sisällytetty myös suomalaisten lastenlääkärien toimittamaan artikkelikokoelmaan *Lapsen kaltoinkohtelu*, jossa muina aiheina käsitellään muun muassa lapsen fyysistä pahoinpitelyä, seksuaalista hyväksikäyttöä ja lapsen emotionaalista kaltoinkohtelua (Söderholm, Halila, Kivitie-Kallio, Mertsola & Niemi 2004).

On keskusteltu lisäksi, että väkivallalle altistuminen tulisi sisällyttää tutkimuksen ja ammattikäytäntöjen ohella lainsäädännössäkin lasten kaltoinkohtelun käsitteeseen. Yhdysvaltalainen Jeffrey L. Edleson (2004) päätyy omassa tarkastelussaan siihen, että

kaikkia väkivallalle altistuneita lapsia ei kuitenkaan pidä suoraviivaisesti määritellä lainsäädännössä ja eikä myöskään ammattikäytännöissä kaltoinkohdeiluiksi. Yksinkertaistava luokittelu voi Edlesonin mukaan johtaa turhan voimakkaisiin lastensuojelun interventioihin tilanteissa, joissa vapaaehtoinen tuki riittäisi. Yhdysvaltalaisessa kontekstissa tämä merkitsee esimerkiksi sitä, että parisuhdeväkivallan kohteeksi joutuneen äidin voidaan arvioida epäonnistuneen tehtävässään suojella lapsia väkivallalle altistumiselta, minkä seurauksena lapset voidaan ottaa huostaan. Edleson korostaa, että tarvitaan nykyistä parempaa väkivaltaa koskevaa asiantuntijuutta lastensuojelutyöhön ja tarkempia tutkimustietoon ja käytännön kokemuksiin perustuvia kriteerejä lapsia koskevien riskien arvioimiseksi. Lisäksi Edleson muistuttaa, että diagnostiikka- ja määrittelykysymysten ratkaisu ei riitä, jos auttamiskäytännöissä ei ole riittävästi resursseja ja hoitomahdollisuuksia väkivallan uhreille ja tekijöille.

Missä määrin lapsia ja väkivaltaa koskeva tutkimus sitten asettuu sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen piiriin ja missä määrin kyse on sukupuolineutraaleista lähestymistavoista? Molempia jäsenyystapoja käytetään, ja aina ei ole edes yksinkertaista luokitella tutkimusten sijoittumista. Esimerkiksi Suomessa lapset eivät ole vielä paljoa näkyneet nimetyksi sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen kentällä, mutta toisaalta meillä on tarkasteltu lasten asemaa ja kokemuksia erityisesti naisiin kohdistuvan väkivallan kontekstissa Ensi- ja turvakotien liiton kautta kerättyihin aineistoihin perustuen (Eskonen 2005, Forsberg 2005). Suomalaisessa lapsiuhritutkimuksessa sukupuoli toimii tutkimuksen läpäisevänä taustamuuttujana, mutta muutoin siinä irtisanoudutaan sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen perinteestä ja lähtökohdista (Ellonen, Kääriäinen, Salmi & Sariola 2008). Brittiläinen tutkija Corinne May Chalal (2006) toteaa, että lasten kaltoinkohtelun tutkimus ei ole tavallisesti jäsentänyt tutkimuskohdettaan sukupuolen kautta, vaikka aiheesta onkin tehty monia kvantitatiivisia yleisyystutkimuksia. Hänen mukaansa tutkimusperinne, jossa sukupuoli on läsnä vain yksilöllisenä muuttujana, ei pysty täysin tavoittamaan ja ymmärtämään väkivaltaan liittyviä sukupuolistuneita sosiaalisia suhteita ja konteksteja. May Chalal peräänkuuluttaa sellaista lasten kaltoinkohtelun tutkimusta, jossa lasten, äitien ja isien kokemuksia ei erotettaisi olosuhteista, merkityksistä ja konteksteista kuten ei myöskään lasten kasvatusta ja sosialisatiota.

Lapsista ja väkivallasta puhuttaessa on syytä ottaa tarkasteluun vanhemmuus. Se on yksi keskeinen ulottuvuus perhesuhteissa tapahtuvassa väkivallassa ja lasten elämän kannalta oleellinen kysymys. Tässä tutkimuksessa on kyse väkivallasta nimenomaan huoltoriitojen kontekstissa, jossa vanhemmuus ja sen arviointi ovat aivan keskeisiä kysymyksiä. Paitsi väkivallan myös vanhemmuuden analyysissä sukupuoli on varteenotet-

tava tekijä. Vanhemmuus toteutuu käytännössä isyytenä ja äitiytenä, jotka niin arjessa kuin ideologisellakin tasolla merkitsevät usein eri asioita (esim. Vuori 2001; Lammi-Taskula 2007). Väkivallankin kohdalla isyyteen ja äitiyteen liittyy erilaisia kokemuksia, seurauksia, vastuuta ja kulttuurisia merkityksiä (esim. Eriksson 2003; Hautanen 2005; Millner 1996; Nikunen 2006).

Äitiyden ja väkivallan suhdetta on usein tarkasteltu siitä näkökulmasta, miten äidin kokemana parisuhdeväkivalta vaikuttaa äitiyteen. Tutkimusten perusteella näyttää selvältä, että väkivalta aiheuttaa huomattavia paineita äitiydelle. Parisuhdeväkivallasta seuraavat pelko, stressi ja masennus voivat heikentää äidin ja lasten välistä vuorovaikutusta ja äidin jaksamista vanhempana. Parisuhdeväkivalta saattaa myös vähentää äidin auktoriteettia lasten silmissä. Väkivallan seuraukset äitiyteen eivät kuitenkaan ole samanlaisia kaikilla naisilla. Monet äidit ovat hyvin sensitiivisiä lastensa tunteille, yrittävät tukea lapsia tavallistakin enemmän ja suojella heitä väkivallan seurauksilta. (Holt ym. 2008.) Suomalaisten turvakotien asiakkaita haastatellut Auli Ojuri (2004, 107–117) kirjoittaa, että lapsilla on suuri merkitys naisille itselleen ”väkivallan varjostamassa elämäkulttuurissa” ja väkivallasta selviytymisen prosessissa. Ojurin mukaan äitien omat muutosprosessit väkivallasta eroon pääsemiseksi voivat käynnistyä juuri lasten tarpeisiin havahtumisen kautta. Väkivaltaisen suhteen päätyttyä huoli heidän hyvinvoinnistaan usein jatkuu, mutta toisaalta lasten olemassaolo ja tietoisuus äitiyden merkityksestä kantavat naisia eteenpäin.

Tutkimuksellista tietoa äitiyden ja naisten oman väkivaltaisen käyttäytymisen yhteyksistä on huomattavasti vähemmän kuin naisten uhrikokemusten vaikutuksista äitiyteen. Tiedetään kuitenkin, että koettu parisuhdeväkivalta lisää naisten riskiä käyttäytyä väkivaltaisesti lapsia kohtaan (Holt ym. 2008; Ross 1996). Suomalaisen lapsiuhritutkimuksen mukaan lapset kokevat yhtä paljon fyysistä väkivaltaa isien ja äitien taholta, ja myös kansainvälisissä tutkimuksissa miesten ja naisten (mukaan lukien isä- ja äitipuolet) osuus lasten pahoinpitelyissä on suunnilleen yhtä suuri (Sariola & Ellonen 2008; May-Chalal 2006). Lapsiin kohdistuvan väkivallan tekijöiden sukupuolijakaumaa pohjittanut Jeff Hearn (1990, 65) huomauttaa, että isien ja äitien yhtäläistä väkivaltaisuutta osoittavat luvut tulee asettaa vanhemman ajankäytön ja lapsille annetun hoivan kontekstiin. Käytännössä äidit viettävät enemmän aikaa lasten kanssa ja ovat isiä useammin pääasiallisessa vastuussa lasten hoivasta. Hearnin muistutus merkitsee kahta asiaa: a) hoivan intensiteetti vaikuttaa väkivallan merkityksiin ja kokemuksiin niin tekijöiden kuin uhrien kohdalla ja b) suhteessa annetun hoivan määrään ja lasten kanssa käytettyyn aikaan isät käyttävät äitejä enemmän väkivaltaa lapsia kohtaan.

Emmi Latun (2008) tutkimuksessa 33 naista kertoo tekemästään väkivallasta, josta valtaosa on kohdistunut naisille läheisiin miehiin ja omiin lapsiin. Väkivalta lapsia kohtaan on kuvausten mukaan lähinnä läpsimistä, lyömistä ja tukistamista, mutta vakavampiakin tekoja esiintyi. Lattu kirjoittaa, että naisten kertomuksia lapsiin kohdistetusta väkivallasta leimaa vahvasti syyllisyys, häpeä ja huoli väkivallan psyykkisistä seurauksista lapsille. Lapsille tehtyä väkivaltaa selitettiin sekä omalla väsymyksellä että kurinpidon tarpeella. Suhde avunhakemiseen näyttäytyi ristiriitaisena. Äidit olivat huolissaan oman käyttöksensä vuoksi, mutta siitä kertomista ammattiauttajille ja viranomaisille vaikeutti pelko lasten huostaanotosta. Toisaalta naiset eivät edes tienneet, mistä olisivat hakeneet apua omaan väkivaltakäyttäytymiseensä. Haastatteluihin ja kirjoitettuihin tarinoihin perustuvassa aineistossa ei tullut esiin, että naiset olisivat saaneet tässä asiassa tukea lasten isiltä tai mieskumppaneiltaan.

Äitiyttä, isyyttä ja väkivaltaa toisiinsa kytkevien tutkimuslinjojen hahmottamista vaikeuttaa se, että sukupuolisensitiivinen tutkimus näistä yhteyksistä ei ole kovin laajaa eikä kokoavia jäsenyksiä ole näkyvästi kehitelty. Itse kuitenkin arvioin, että kun tutkimuksissa puhutaan äitiydestä ja väkivallasta, käsitellään tavallisimmin joko naisten uhuriutumisen vaikutuksia äitiyteen ja toisaalta äitien väkivaltaista käyttäytymistä lapsia kohtaan. Isyydestä ja väkivallasta keskusteltaessa pohdinta kiertyy tutkimuksissa usein taas parisuhdeväkivallan ja isyyden suhteeseen.

Yksi keskeisiä lasten asemaa väkivaltaisissa perhesuhteissa tutkineista henkilöistä on Einat Peled (2000), joka on myös koonnut yhteen tutkimustuloksia parisuhdeväkivallasta syyllistyneiden miesten isyydestä. Peledin mukaan merkittävä osa parisuhteessa väkivaltaisesti käyttäytyneiden miesten isyyden käytäntöjä tarkastelevista tutkimuksista on käsitellyt sitä, missä määrin miehet ovat väkivaltaisia myös lapsia kohtaan. Eri tutkimuksista saadut prosenttiluvut vaihtelivat jonkin verran, mutta tavallinen tulos oli, että noin puolet parisuhteessa väkivaltaisesti käyttäytyneistä isistä on pahoinpidellyt myös lapsiaan. Väkivaltaisten miesten on myös raportoitu toimivan isinä usein aggressiivisesti ja autoritäärisesti. Lisäksi on arvioitu, että väkivaltaisesti käyttäytyvät miehet suhtautuvat lapsiinsa usein niin, että huolenpitoa ja hoivaa tärkeämpää heille on ”oikeus” lapsiin ja lapsiin kohdistuvan kontrollin pysyttäminen. Näihin tuloksiin nojautuen Peled toteaa, että väkivaltaisesti käyttäytyneiden isien ja heidän lastensa suhteiden tukeminen on erittäin ristiriitaista. ”Myönteisten” suhteiden ylläpito voi vaarantaa lasten ja äitien turvallisuuden, ja eri perheenjäsenten tarpeet, intressit ja oikeudet asettuvat selkeästi vastakkain.

Suomessa isyyden ja väkivallan suhteiden tutkiminen ja yhteiskunnallinen keskustelu aiheesta on ollut vielä vähäistä. Väkivaltaan syyllistyneiden miesten isyyden laatua ja isyykokemuksia on sivunnut muun muassa Leo Nyqvist (2001, 125–149), joka haastatteli parisuhdeväkivaltaa käsittelevää väitöskirjaansa varten 18 miestä (aineistoon sisältyi myös naisten haastatteluita). Haastatellut miehet olivat enimmäkseen motivoituneita hoitamaan väkivaltaongelmaansa, mutta oli harvinaista, että miehet olisivat haastatteluissa miettineet, miltä väkivaltilanteet tuntuivat muista perheenjäsenistä. Oli tavallista, että naisten ja lasten tuntema pelko tuli miehille yllätyksenä turvakotien asiakkuusprosessin aikana. Nyqvistin aineistossa näkyi kuitenkin myös, että joillekin miehille huoli oman isyyden laadusta ja lasten tunteista voi olla keskeinen motivaatio väkivallasta pidättäytymiselle. Tämä mahdollisuus tuli esiin myös Jari Hautamäen (1997, 57–66) ja Minna Ruckensteinin (2004) haastatteleminen miesten puheessa. Toisaalta Ruckenstein huomauttaa, että osa väkivaltaisesti käyttäytyneistä miehistä piti itseään parisuhdeväkivallasta huolimatta hyvinä isinä ja korosti, etteivät olleet kohdistaneet väkivaltaa lapsiin.

Väkivallan ja vanhemmuuden kysymyksiä on tarkasteltu myös lasten kertomusten kautta. Yhteiskuntatieteellisessä lapsuus- ja perhetutkimuksessa ja lastensuojelun tutkimuksessa lapset on alettu 2000-luvulla nähdä toimijoina, jotka kykenevät tuottamaan relevanttia tietoa ja tulkintoja omasta elämästään. Lasten näkökulman huomioonottamisen vaatimus koskee erityisesti prosesseja, joissa lapsia tuetaan ja hoidetaan tai heidän asioistaan päätetään juridisesti. Näissä prosesseissa on usein kyse vanhemmuudesta tavalla tai toisella. Lasten toimijuuden ja osallisuuden korostaminen on vahva tendenssi myös väkivaltatutkimuksessa. (Holt ym. 2008; Eriksson, Källström Cater, Dahlkild-Öhman & Näsman 2008.)

Lasten väkivaltakerrontaa ovat Suomessa tutkineet Inkeri Eskonen ja Hannele Forsberg. Eskonen (2005, 55–58) analysoi lasten toimintaa turvakodin tarjoamassa ryhmäterapiassa ja havaitsi muun muassa, että lapset kertovat väkivallasta monin tavoin ja yrittävät myös erilaisin keinoin selviytyä väkivaltatilanteista ja puuttua niihin. Eskosen aineistossa lasten kokemasta väkivallasta vakavin oli isien tekemää. Hannele Forsbergin (2005) aineisto koostuu sekä turvakotien lapsille suunnatusta terapiaistunnoista että terapian käyneiden lasten haastatteluista. Tutkimusaineiston lapset olivat nähneet ja kokeneet väkivaltaa yleensä monien vuosien ajan. Pelko, tuska, ahdistus ja häpeä olivat voimakkaasti läsnä lasten elämässä. Forsbergin mukaan lasten tunteet väkivaltaista isää kohtaan olivat kuitenkin usein ambivalentteja – olipa isä sitten syyllistynyt parisuhdeväkivaltaan tai väkivaltaan lapsia kohtaan. Vahvoista negatiivisista tunteista huolimatta

lapset tunsivat kiintymystä isiin ja harvoin näkivät heidät pelkästään pahoina. Lapset myös kovasti toivoivat isien muuttuvan ja väkivallan loppuvan. Forsberg toteaa, että ristiriitaiset tunteet vievät lapset helposti sisäiseen konfliktiin ja ovat myös haaste ammattiauttajille. Tutkija muistuttaa, että positiivisten tunteiden olemassaolo ei saa johtaa auttamisjärjestelmässä väkivallan vähättelyyn tai silmien sulkemiseen väkivallan vaka- vuudelta.

Väkivallan, isyyden ja äitiyden yhteyttä on lähestytty myös kysyen, miten perhepo- litiikka, viranomaiset ja ammattiauttajat sitä määrittelevät. Edellisessä luvussa käsittelin niitä ongelmia, joita syntyy väkivallan ja huolto- ja tapaamiskäytäntöjen kohdatessa. Kuvatut pulmakohdat ja ristiriitatilanteet voidaan tulkita seurauksiksi tietynlaisista van- hemmuuden määrittelyn tavoista ja siitä, miten väkivaltaa suhteutetaan yhteiskunnalli- sesti isyyteen ja äitiyteen. Maria Eriksson (2003, 332–334) on tutkinut, miten väkival- taisesti käyttäytyneen miehen isyys näkyy ruotsalaisessa sosiaali- ja perhepolitiikassa. Erikssonin mukaan väkivalta ja isyys eivät helposti mahdu samoihin keskusteluihin. Väkivalta- politiikan alueella väkivaltaa käyttäneet isät määrittyvät ensisijassa miehiksi ja perhepolitiikan alueella isät taas konstruoidaan pääasiassa ei-väkivaltaisiksi. Kolman- nella eli lapsia ja riskejä koskevalla politiikan alalla kuva on Erikssonin mukaan moni- mutkaisempi: tällöin väkivaltaan syyllistyneet isät rakentuvat osaksi kollektiivista käsi- tettä ”vanhemmat”, jotka määritellään haavoittuviksi ja poikkeaviksi. Väkivaltaisista maahanmuuttajaisista voidaan puhua lapsia koskevien riskien diskurssissa patriarkaalis- ten perherakenteiden edustajina.

Suvi Keskinen (2005a, 290–348) on pohtinut, miten väkivalta-työtä tekevien per- heammattilaisten käytännöissä väkivaltaa, isyyttä ja äitiyttä asemoidaan suhteessa toi- siinsa, miten lapsia suojellaan väkivallalta ja kenen vastuulla lasten suojelemisen näh- dään olevan. Keskinen toteaa, että väkivaltaa kokeneiden naisten äitiyttä käsitellään sel- västi enemmän kuin väkivaltaisten miesten isyyttä. Vanhemmuuden vastuu asettuu aut- tamistyössä äideille ja heistä haetaan vastavoimaa uhkaavalle isälle, vaikka samalla ol- laan huolissaan väkivallasta seuranneen traumatisoitumisen vaikutuksista äitiyteen. Äi- tien toiminnan ollessa keskiössä isien vastuu ja viranomaisten toimintamahdollisuudet jäävät usein sivuun. Toisaalta osa työntekijöistä pyrkii myös vastuuttamaan miehiä isi- nä, ja he puhuvat miesten kanssa väkivallan seurauksista lapsille. Väkivaltaan syyllis- tyneiden miesten isyyteen kiinnitetään myös paljon toiveita, ja Keskinen määrittelee- kin ammattiauttajien isyyspuheen ”mahdollisuuksien isyydeksi”, jossa kehitysmahdolli- suuksia ajatellaan olevan ohuessa tai hyvinkin ongelmallisessa isyydessä. ”Mahdolli-

suuksien isyys” on Keskinen mukaan seurausta nykyisestä isyyden merkitystä korostavasta yhteiskunnallisesta diskurssista.

3.2 Huoltoriitojen instituutiot perhe-elämän yhteiskunnallisina rakentajina

Sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen lisäksi työlleni keskeisiä tutkimusaloja ovat oikeussosiologia ja kriittinen perhetutkimus. Niitä yhdistämällä olen päätenyt näkemään huoltoriitojen instituutiot ja viranomaiset yhteiskunnallisina toimijoina, jotka osaltaan rakentavat suomalaista perhe-elämää, oikeanlaista vanhemmuutta ja hyvää lapsuutta.

Oikeussosiologia on tutkimussuuntaus, joka tutkii oikeutta eli lainsäädäntöä, oikeusoppia, oikeudellisia käytäntöjä ja instituutiota yhteiskunnallisessa kontekstissa. Nykyisessä oikeussosiologiassa oikeuden ja yhteiskunnan nähdään olevan toisiinsa kietoutuneita monella tasolla, eikä oikeutta tarkastella erillisenä saarekkeena yhteiskunnan sisällä. Tyypillistä oikeussosiologiselle kysymyksenasettelulle on myös, että voimassa olevaa oikeutta ei pidetä annettuna ilmiönä, vaan ollaan kiinnostuneita siitä, miten oikeutta tuotetaan ja uusinnetaan oikeudellisissa käytännöissä. Oikeus nähdään suhteessa muun muassa sellaisiin yhteiskunnallisiin tekijöihin kuin politiikka, talous ja kulttuuri. Sillä ajatellaan myös olevan laajoja seurauksia yhteiskuntaelämän eri tasoilla. Tieteenalana oikeussosiologia sijoittuu oikeustieteen ja sosiologian välimaastoon, ja määrittelystä riippuen se on paikannettu joko sosiologian erityisalueeksi tai osaksi oikeustiedettä. Oikeussosiologiaa voidaan pitää myös aidosti monitieteisenä kenttänä, koska sen orientaatiota hyödynnetään sosiologian ja oikeustieteen lisäksi esimerkiksi antropologien ja politiikan tutkijoiden parissa. (Ervasti 2006.) Suomessa empiiristä oikeussosiologista tutkimusta tehdään kuitenkin vähän suhteessa moniin muihin Länsi-Euroopan maihin. On arveltu, että Suomessa yhteiskuntatieteilijöille oikeuden maailma ja oikeudelliset aineistot ovat usein vieraita, ja toisaalta oikeustieteilijöiden on nähty vierastavan yhteiskuntatieteellisiä näkökulmia ja menetelmiä. (Mt., 24; Honkatukia 2008, 398.)

Oikeussosiologista ajattelutapaa on sovellettu myös sukupuoleen, perhesuhteissa tapahtuvaan väkivaltaan ja vanhemmuuteen, jotka kaikki ovat tämän tutkimuksen avainsanoja. Sukupuolen kohdalla ajankohtainen oikeussosiologinen kysymys on, miten oikeus rakentaa sukupuolta. Aiemmin kysyttiin esimerkiksi, mikä on naisten asema oikeudessa ja miten tietty lainsäädäntö vaikuttaa juuri naisten elämään, mutta varsinkin

2000-luvun aikana kiinnostus on kääntynyt kohti sukupuolen tuottamista laissa ja oikeudellisissa instituutioissa. Tämä merkitsee esimerkiksi sitä, että kiinnitetään huomiota oikeusjärjestykseen sisältyviin implisiittisiin sukupuolittaisiin odotuksiin tai oikeuskäytännössä tehtyihin sukupuoleen liittyviin kategorisointeihin. (Jyränki 2007, 22–25; Niemi-Kiesiläinen 2002; Smart 1995, 186–202.) Kun perhesuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa on tarkasteltu oikeussosiologisesta näkökulmasta, väkivallan ja sukupuolen kysymykset on usein kytketty toisiinsa. Kiinnostus on kohdistunut erityisesti rikosoikeuden tapoihin määritellä läheisissä suhteissa tapahtuvaa väkivaltaa ja positioida väkivallan osapuolia eli tekijää ja uhria. (Edwards 2003, 227–321; Niemi-Kiesiläinen 2004; Pohjonen 1992; Ruuskanen 2001.)

Vanhemmuuden ja perhe-elämän kysymyksiä on pohdittu oikeussosiologian piirissä eri näkökulmista. Esimerkiksi Kevät Nousiainen (2001) on analysoinut, miten oikeusjärjestelmän määrittelyt perheestä, avioliitosta ja vanhemmuudesta ovat osa yhteiskunnallisia prosesseja, joissa tehdään vastuunjakoa yksityisen ja julkisen sfäärin välille. Nousiainen näkee avioliitto- ja perhelainsäädännön näin osana hyvinvointivaltioiden rakentumista. Anu Pylkkänen (1996) on puolestaan esittänyt, että vanhemmuuden oikeudellistamisen historia on sidoksissa kunkin aikakauden normatiivisiin käsityksiin perheestä, vanhemmuudesta ja sukupuolesta. Pylkkänen kuvaa myös, että 1970-luvulta lähtien vanhemmuutta ei Suomessa ole enää oikeudellisesti sidottu perheyksikköön tai sukupuolirooleihin. Niiden sijaan biologinen vanhemmuus on nostettu keskeiseksi arvoksi. Samalla isyys ja äitiys oletettiin julkilausutusti yhtäläisiksi. Lainsäädännön kehityksen yksi tavoite oli nimenomaan vahvistaa miesten isyyttä.

Lainsäädäntö ja käytännöt koskien lasten huoltoa ja tapaamista ovat yksi oleellinen vanhemmuutta ja lapsuutta käsittelevä oikeuden kenttä. Kirsti Kurki-Suonio (2000a) on analysoinut lapsen etua tällä kentällä kulttuurisesta näkökulmasta. Erityisesti hän on kiinnostunut, miten yhteishuollosta on tullut johtava lapsen edun ideaali erotilanteissa. Lainsäädännön ideaalien kehitystä Kurki-Suonio kuvaa siirtymänä äitien ensisijaisuudesta kohti molempien vanhempien yhteistyössä tarjoamaa hoivaa ja kasvatusta. Kiinnostavasti hän toteaa, että nykyisessä lainsäädännössä (myös muissa maissa kuin Suomessa) perheenjäsenet, mukaan lukien lapset, ovat korostetusti yksilöitä – ja tästä huolimatta perheyksikön arvo vanhempien erotessa on merkittävä. Tämä näkyy yhteishuollon ihanteessa ja tavoitteessa saada aikaa sekä sovinnollinen ero että sopimus lasten asioista. Kurki-Suonio päätelee, että päältä päin liberaalilta näyttävä perhesuhteiden sääntely sisältää yhteisöllisiä arvostuksia, joissa perheen koossapysyminen on tärkeää ainakin lapsen näkökulmasta. ”Lapsen perheen” pysyttäminen voi kuitenkin olla lapsille ris-

ki, mikäli kaikkiin tapauksiin sovelletaan optimistisesti tätä ihannetta. Kurki-Suonion mukaan väkivalta on yksi elementti, joka kyseenalaistaa ideaalin toimivuutta todellisuudessa.

Erityisen ongelmalliseen vanhemmuuteen ja lastensuojeluun liittyviä sosiaalisen ja oikeudellisen suhteita on tutkinut Johanna Korpinen (2008, 60–65, 107–138), joka analysoi hallinto-oikeuksissa käytyjen huostaanotto-oikeudenkäyntien suullisia käsittelyitä. Korpinen tarkasteli suullisia käsittelyitä institutionaalisina vuorovaikutustilanteina, jotka heijastavat yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä riittävästä vanhemmuudesta ja hyvästä lapsuudesta. Erityisesti tutkija oli kiinnostunut, millaista asiantuntijuutta eri osapuolet tuottavat oikeuden istunnoissa, mitä tietoa lastensuojelutapauksista tuodaan esiin ja miten tietoa käytetään suullisissa käsittelyissä. Korpinen havaitsi, että sosiaalityöntekijöiden vanhemmuuspuhe oli hallinto-oikeuksissa ongelmakeskeistä ja äiteihin keskittyvää. Korpinen sanoin isät jätettiin ”rauhaan viranomaisten ongelmasuuntautuneelta katseelta”. Osin tämä johtui siitä, että äidit olivat lasten pääasiallisia huoltajia ja monen lapsen isä oli kadonnut lasten elämästä. Osa isistä osallistui kuitenkin hyvin aktiivisesti oikeudenkäynteihin, mutta heitäkin koskeva kerronta jäi käsittelyissä niukaksi. Lisäksi Korpinen kertoo vanhemmuuspuheen analyysissään, että väkivalta nostettiin esiin joissakin tapauksissa erityisesti äitien vanhemmuutta arvioitaessa. Tällöin oli kyse joko äidistä väkivallan uhrina tai äidin väkivallasta lapsia tai miestä kohtaan. Väkivallan käsittely suullisissa käsittelyissä jäi kuitenkin pintapuoliseksi. Tapausten asiakirjoissa oli väkivallasta enemmän kuvausta kuin mitä oikeuden istunnoissa sitten avattiin. Lastensuojelukontekstista ja huoli- ja ongelmapuheen korostumisesta huolimatta väkivaltaan ei systemaattisesti syvennytty.

Oikeussosiologinen tutkimusote on edellä kirjoittamani perusteella siis sopiva tuki tutkimukselleni. Oikeussosiologia ensinnäkin perustelee hyvin sen, että oikeutta voidaan tutkia muiltakin tieteenaloilta käsin kuin oikeustieteestä. Se tekee näkyväksi myös, miten monin tavoin lainsäädäntö ja oikeudelliset käytännöt ovat sidoksissa muuhun yhteiskuntaan. Tutkijalle, joka on kiinnostunut väkivallan ja vanhemmuuden yhteiskunnallisista määrittelyistä, se tarjoaa tutkimustietoa ja teoreettisia selityksiä siitä, millaisin vaikuttimin, asentein ja ymmärryksin väkivallan ja vanhemmuuden yhteyttä oikeuden piirissä tulkitaan.

Kriittinen perhetutkimus tutkii nimensä mukaisesti perhettä käsitteenä ja ilmiönä. Kriittiseksi sen tekee perheen käsitettävä avaava ja purkava ote. Kun oikeussosiologiassa ollaan kiinnostuneita siitä, miten oikeutta tuotetaan yhteiskunnallisesti, kriittisessä perhetutkimuksessa puhutaan esimerkiksi perheen yhteiskunnallisesta rakentumisesta,

luomisesta tai muovaamisesta. Perheen ajatellaan olevan vahvasti sidoksissa sosiokulttuurisiin ja historiallisiin olosuhteisiin, joissa perhettä määritellään ja rajataan. Kriittinen perhetutkimus ei ole selkeä koulukunta, vaan se muodostuu tieteellisistä keskusteluista, joille keskeistä on perhe-elämää synnyttävien yhteiskunnallisten, ideologisten ja eriarvoistavien prosessien tutkiminen. Mitään perhemallia tai perheen merkityksiä ei oteta itsestäänselvyyksinä, vaan pidetään tärkeänä kyseenalaistaa stereotyyppistä perheajattelua. Perheen käsitteen avaaminen merkitsee myös, että perheissä nähdään elävän lapsia, sisaruksia, isiä, äitejä, isoäitejä, jne. Perheenjäsenten yksilöllisyys tuodaan esiin kuten myös se, että perheen sisälle mahtuu erilaisia sukupuolia ja sukupolvia, joiden intressit eivät ole aina yhtäläisiä. Kyseenalaistavasta otteesta huolimatta kriittinen perhetutkimus näkee perhesuhteiden painoarvon ihmisten arjessa ja niiden annin lapsille ja aikuisille. Tavoitteena on moniulotteinen ja laaja perheymmärrys, joka ottaa huomioon perherakenteissa ja perheen merkityksissä tapahtuneet muutokset. (Forsberg 2003.)

Brittiläinen perhesosiologi David Morgan (1999) on kehittänyt käsitteen ”perhe-käytännöt”, joka on teoreettinen pyrkimys kuvata perhe-elämän muuntuvuutta ja perheen tuottamisen prosessuaalisuutta. Perheikäytäntöjen käsitteellä kiinnitetään huomiota vuorovaikutukseen, arkisiin toimiin ja toistuvuuksiin. Ihmisten toiminta perhe-elämässä ja perhesuhteissa kytketään myös yhteiskunnalliseen ja historialliseen tilanteeseen, jonka kanssa toiminnan nähdään olevan vuorovaikutuksessa. Perheikäytäntöjen käsitteeseen sisältyy lisäksi ajatus, että perhe-elämässä on aina kyse myös muista elämänalueista: perhe-elämä ei ole ”vain” perhe-elämää. Perheikäytännöt ovat myös esimerkiksi sukupuoli-, luokka- ja ikäkäytäntöjä. Perheikäytäntöihin liittyvät toimijat Morgan on jakanut seuraavasti:⁶ a) tavallisiin ihmisiin, jotka itse elävät ja toimivat perhesuhteissa, b) institutionaalisiin toimijoihin kuten hyvinvointivaltion ammattilaisiin, politiikantekijöihin ja lainsäätäjiin ja c) tutkijoihin, jotka havainnoillaan ja teorioillaan tulkitsevat perhettä.

Tässä tutkimuksessa analyysin kohteena ovat institutionaaliset käytännöt. Tutkimukseni ytimessä on huoltoriidoissa toimivien viranomaisten, keskeisesti tuomareiden ja sosiaalityöntekijöiden, käytännöt, joissa vanhemmuutta, lapsuutta ja väkivaltaa määritellään ja ”tavallisia ihmisiä” määrätään toimimaan tietyillä tavoilla.

Valtion, hyvinvointivaltion ammattilaisten ja asiantuntijoiden perheisiin kohdistuvaan toimintaan on eri aikoina kohdistettu erilaista yhteiskuntatieteellistä kritiikkiä. Ritva Nätkin ja Jaana Vuori (2007, 28–35) ovat eritelleet näitä kriittisiä keskusteluita, joissa otetaan kantaa valtion ja ammattilaisten ”perheeseen puuttumiseen”, asiantuntijuu-

⁶ Morganin teoreettista ajattelua kuvatessani olen käyttänyt apunani Hannele Forsbergin (2003, 9) tulkintaa Morganin alkuperäistekstistä.

teen, sukupuoleen ja luokkaan. Nätkinin ja Vuoren luokittelemista perhetutkimuksen lähestymistavoista yksikään ei suoraan asetu oman työni pohjaksi, mutta löydän kuitenkin yhtymäkohtia omaan tutkimukseeni *perheideologian kritiikistä ja hallinnan analyysistä*.⁷ Perheideologian kritiikki on perustaltaan feminististä ja keskeistä siinä on ydinperheen idealisoinnin kyseenalaistaminen. Siinä myös nähdään perhe-elämä yhteiskunnallisena ja sukupuolen mukaan eriytyneenä. Nämä kysymykset koskettavat myös omaa tutkimustani. Hallinnan analyysi puolestaan on kiinnostunut Nätkinin ja Vuoren mukaan erityisesti epäsuorista yhteiskunnallisen hallinnan mekanismeista, jotka vaikuttavat perhe-elämään ohjaamalla ja luomalla sille edellytyksiä. Hallinnan analyysin kiinnostuksen kohteisiin sisältyy perhettä koskevan tiedon tuottaminen ja käyttö. Siinä ollaan kiinnostuneita myös siitä, miten sosiaalisia ongelmia havaitaan ja nimetään yhteiskunnallisesti ja millaisia ratkaisuehdotuksia niille kehitetään. Nämä teemat ovat hyvin lähellä tätä tutkimusta. Hallinnan analyysi painottuu epäsuoriin vaikuttamisen tapoihin, mutta itse lähestyn viranomaisten toimintaa huoltoriidoissa kuitenkin myös pakottavana toimintana, koska oikeudella on määrittelyvallan lisäksi suoraa ja konkreettista valtaa ihmisten elämään (esim. Niemi-Kiesiläinen 2002, 340).

Kriittisen perhetutkimuksen tärkeitä teemoja ovat lapsuus ja vanhemmuus. Lapsuuden kohdalla on pohdittu muun muassa lapsen hyvän ja lapsen edun historiallista ja kulttuurista muotoutumista. Esimerkiksi Ritva Nätkin (2003, 37–38) kirjoittaa, että menneisyydessä lapsen hyvinvoinnin nähtiin muodostuvan keskeisesti riittävästä ravinnosta ja terveyden ylläpidosta, kun taas nykyään korostuu ihmissuhteiden laatu, elämänsäntöjen normaalius ja lapsen näkökulman huomioon ottaminen perheessä ja yhteiskunnassa.

Hyvää, läheistä ja lämmintä vuorovaikutusta vanhempien kanssa pidetään nykyisin oleellisena osana lapsen hyvinvointia ja etua (mt.). Hyvä vanhemmuus merkitsee ideologisesti tällä hetkellä myös jaettua vanhemmuutta, jossa äidit ja isät osallistuvat tasa-arvoisesti lasten hoitoon ja kasvatukseen. Erityisesti isyys on vanhemmuuskeskustelujen kohteena. Sen muutokset ja mahdollisuudet kiinnostavat niin politiikantekijöitä kuin tutkijoitakin. Lasten hyvinvoinnin ja terveen kehityksen lisäksi täyspainoisen isyyden odotetaan tasa-arvoistavan sekä perhe- että työelämää. Lisäksi siitä on etsitty uusia maskuliinisuuden toteutumisen tapoja. (Kolehmainen 2004; Rantalaiho 2003.) Jaana Vuoren (2004) havaintojen mukaan isyys näyttääyhtyy yhteiskunnallisissa keskusteluissa kuitenkin usein henkilökohtaisena valintana – äidit sen sijaan eivät enää lasten saamisen

⁷ Muut Nätkinin ja Vuoren nimeämät kriittiset perhekeskustelut ovat liberalistinen kritiikki, interventio-nismin kritiikki, naisliittolaistulkinta ja kumppanuusajattelu.

jälkeen vastaavasti valitse äitiyttä. Isyys itsessään esitetään myös ongelmattomana. Mikäli siihen liitetään ongelmia, niiden nähdään aiheutuvan pääasiassa ympäristöstä ammattilaisten tai äitien taholta näiden estäessä tai rajatessa isien toimintamahdollisuuksia. Vuori pohtii, että isyyden saama huomio ei välttämättä merkitse äitien vastuun vastaavaa helpottumista. Perheammattilaiset ja -asiantuntijat toimivat käytännössä usein vain äitien kanssa ja juuri äitien odotetaan houkuttelevan isiä isyyteen ja tukevan isiä vanhemmuudessa.

Huolto- ja tapaamiskäytännöt ja niitä säätelevä lainsäädäntö on nähty yhtenä merkittävänä yhteiskunnallisena areenana, jossa neuvotellaan eron jälkeisestä vanhemmuudesta, perhesuhteiden muodoista ja käytännöistä. Marjo Kuronen (2003) esittää, että nykyisin vanhemmuus jatkaa eron jälkeenkin ”perheyttä”, koska jaetun vanhemmuuden ideaali koskee myös yhteiselämän jälkeistä aikaa. Myös aiemmin tässä osiossa viittamani Kirsti Kurki-Suonio on kuvannut, miten eron jälkeenkin odotetaan lapsen perheen jatkavan elämäänsä, toki eri muodossa kuin ennen eroa. Ruotsalaisesta lainsäädännöstä ja perhepolitiikasta kirjoittanut Maria Eriksson (2003, 332–334) tulee samankaltaisiin johtopäätöksiin kuin suomalaiset tutkijat. Hän käyttää käsitettä ”eronnut ydinperhe”, jolla hän viittaa pyrkimykseen säilyttää yhteishuollon ja tapaamisoikeuden normien avulla vakaus lapsen perhesuhteissa. Eriksson esittää, että eronneen ydinperheen diskurssi tuottaa ajatusta, että ydinperhe ei voi olla ongelmallinen lapsen kannalta, mikä taas osaltaan johtaa mahdollisen väkivallan sivuuttamiseen huolto- ja tapaamiskäytännöissä.

Oikeussosiologiaa ja kriittistä perhetutkimusta yhdistämällä olen päätenyt näkemään huoltoriitojen instituutiot, keskeisimpinä tuomioistuimet ja sosiaalitoimen, yhteiskunnallisina toimijoina, jotka tuottavat käytännöissään tietynlaista perhe-elämää, vanhemmuutta ja lapsuutta – ja näiden suhdetta perhesuhteissa tapahtuvaan väkivaltaan. Tässä teoreettisessa lähestymistavassa viranomaisten toiminta huoltoriidoissa ei näyttyäy vain yksittäisten lasten asioiden hoitamisena tai perhelainsäädännön toteuttamisena. Tuomioistuinten ja sosiaalitoimien huoltoriitakäytännöissä tuotetaan laajemmin käsitteitä siitä, mitä on hyvä lapsuus, millaista isyyttä ja äitiyttä lapset tarvitsevat ja miten perhe-elämä ylipäättään pitää organisoida eron jälkeen. Normatiivisten käsitysten tuottamisen lisäksi päätöksissä ja toimissa myös absoluuttisesti määrätään ihmisiä toimimaan tavoilla, joista hyvinkin konkreettisesti rakentuu tietynlaista elämää. Käytäntöjen taustalla vaikuttaa toki lainsäädäntö. Koska se kuitenkin jättää runsaasti tilaa harkinnalle, ammattikäytännöt nousevat merkittävään asemaan näissä perhe-elämän tuottamisen prosesseissa. Lainsäädäntö myös välittyy huoltoriitaa käyvien vanhempien ja heidän lastensa arkeen juuri viranomaisten toiminnan kautta.

4. Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksessani analysoin, miten hyvinvointivaltion viranomaiset käsittelevät sitä tosiasiaa, että osa vanhemmista on väkivaltaisista perhepiirissään joko kumppaniaan tai lapsia kohtaan. Tutkimus kohdistuu tuomioistuimissa käsiteltyihin huoltoriitoihin, joissa eroavat tai eronneet vanhemmat ovat erimielisiä lasten huollosta, asumisesta tai tapausoikeudesta ja hakevat asiaan ratkaisua oikeudesta. Suurin osa huolto- ja tapaamisasioista hoidetaan sosiaalitoimessa niin, että vanhemmat tekevät sopimuksen, jonka sosiaalityöntekijät vahvistavat. Tämän käytännön yleisyydestä huolimatta valitsin juuri oikeustapaukset tutkimukseni kohteeksi, koska oma kiinnostukseni on erityisesti viranomaisten tavoissa tehdä päätöksiä ja määrittellä samalla lain painottamaa lapsen etua. Näkökulmani vanhemmuuden ja väkivallan kysymyksiin on institutionaalinen, koska tutkin nimenomaan viranomaisten, keskeisesti tuomareiden ja sosiaalityöntekijöiden, toimintaa. Huoltoriidoissa molempien ammattiryhmien tulee tulkita ja taata lapsen etua, mutta niiden käyttämät vallan muodot eroavat toisistaan. Tuomarit käyttävät huoltoriidoissa päätösvaltaa ja sosiaalityöntekijät asiantuntijavaltaa.

Tutkimuksen aineisto koostuu huoltoriitojen asiakirjoista. Tutkimuskysymykseni olen muodostanut suhteessa aineistoon ja siihen kohdistamaani luku- ja tulkintaprosessiin. Tarkat tutkimuskysymykseni ovat:

- a) Miten huoltoriidan viranomaiset käsittelevät oikeusprosessissa väitteitä perhesuhteissa tapahtuneesta väkivallasta?
- b) Millaisia päätöksiä tehdään huoltoriidoissa, joissa on tuotu esiin toisen tai molempien vanhempien mahdollinen väkivaltainen käyttäytyminen?
- c) Millaisia käsityksiä tuomarit ja sosiaalityöntekijät esittävät väkivallasta huoltoriidan asiakirjoissa?
- d) Miten mahdollista lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä käsitellään huoltoriitaprosessissa ja millaisia merkityksiä sille annetaan?

Tutkimuskysymyksiin kirjaamani fyysinen väkivalta sisältää sekä isien että äitien väkivaltaisen käyttäytymisen. Lähdin työssäni alun perin liikkeelle isyyden ja väkivallan suhteesta, koska sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen kentällä juuri siitä oltiin

kiinnostuneita 2000-luvun alussa ja aihetta koskevan tutkimuksen vähäisyys nähtiin ongelmana. Aineistonkeruun ja analyysin myötä kiinnostuin myös äitien väkivaltaisuutta koskevien kuvausten ja väitteiden saamasta viranomaiskäsittelystä.

Niin tutkimuskysymyksissä kuin myöhemmin analyysissäkin kirjoitan väkivallasta ehdollisena. Puhun mahdollisesta väkivallasta, väkivaltaväitteistä ja esiin tuodusta väkivallasta. Työtä aloittaessani käytin paljon ilmausta ”tapaukset, joissa on väkivaltaa taustalla”. Päädyin tätä ehdollisempiin sanamuotoihin, koska huoltoriitojen asiakirjoista koostuva aineisto on rajallinen väkivallan toteennäyttämiseksi. Vältän myös sanoja ”syyttää” ja ”väkivaltasyytös” sen vuoksi, että ne saattaisivat johtaa lukijan ajattelemaan rikosoikeudellista prosessia. Huoltoriidoissa on kyse perheoikeudellisista oikeudenkäynneistä, joiden tavoitteena on määrittellä ja toteuttaa lapsen etua kulloisessakin tapauksessa. Oikeudenkäynnit eivät perustu syyttäjän nostamille syyteille vaan vanhempien hakemuksille.

4.2 Huoltoriitojen oikeudenkäyntiasiakirjat tutkimusaineistona

Tutkimusaineisto koostuu 158 huoltoriidan oikeudenkäyntiasiakirjoista, jotka olen kerännyt kolmesta käräjäoikeudesta ja neljästä hovioikeudesta eri puolilta Suomea. Huoltoriidat ovat vuosilta 2001-2003. Kotimaisia huolto- ja tapaamiskäytäntöjä säätelevä lainsäädäntö ei ole muuttunut tuon ajankohdan ja tutkimuksen valmistumisen välisenä aikana. Olen valinnut aineistooni tapaukset sillä perusteella, että niissä on jossain vaiheessa oikeusprosessia kirjattu asiakirjoihin väite toisen tai molempien vanhempien tekemästä fyysisestä väkivallasta, väkivallan uhasta tai lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Väkivalta voi olla myös isä- tai äitipuolten tekemää.

Taulukko 1. Aineistoon kuuluvat tapaukset tuomioistuimittain

Tuomioistuin	Tapausten määrä
Helsingin käräjäoikeus	21
Oulun käräjäoikeus	11
Tampereen käräjäoikeus	52
Helsingin hovioikeus	25
Itä-Suomen hovioikeus	26
Rovaniemen hovioikeus	5
Turun hovioikeus	28
Yhteensä	158

Asiakirja-aineistoon päädyin, koska olin kiinnostunut viranomaisten ja ammattilaisten tavoista käsitellä vanhemmuutta ja väkivaltaa huoltoriidoissa. Asiakirjoista voi tutkia julkilausuttuja näkemyksiä ja päätelmiä väkivallasta. Asiakirjoista näkee myös, mitä päätöksiä oikeusprosesseissa on tehty ja miten prosessit ovat edenneet. Huoltoriiton havainnointi olisi myös ollut yksi mahdollisuus, mutta halusin kerätä laajan aineiston, jolla voi päästä käsiksi moniin tapauksiin. Tavoitteeni oli selvittää, mikä on tavallista ja yleistä perhesuhteissa tapahtuvan väkivallan käsittelyssä huoltoriidoissa. Tämän tavoitteen vuoksi halusin kerätä aineistoa myös eri puolilta maata ja eri oikeusasteista.

Tutkimuksen alkuvaiheissa olin ensisijaisesti kiinnostunut analysoimaan, miten isyyden ja väkivallan suhdetta arvioidaan huoltoriidoissa. Jo ensimmäisillä aineistonkeruukäynneillä huomasin kuitenkin, että huoltoriidoissa oikeuden tietoon tuodaan myös äitien mahdollista väkivallan käyttöä. Päädyin ottamaan aineistoon mukaan myös nämä tapaukset sillä perusteella, että voisin näin vertailla isien ja äitien väitetyn väkivaltaisuuden viranomaiskäsittelyä.

Aineiston rajaaminen väkivaltakuvausten suhteen ei ollut aivan yksinkertaista. Otin lopulta mukaan vain ne tapaukset, joissa viitataan kohtuullisen selvästi fyysiseen väkivaltaan tai sen uhkaan. Pois jätin yleensä ne tapaukset, joissa oli vihjauksia pelkäämisestä, aggressiivisuudesta tai uhkailusta ja nämä ilmaisut eivät mitenkään tarkentuneet asiakirjoissa tai esiintyivät aivan yksittäisinä. Pelkääminen, uhkailu ja aggressiivisuus saattavat tietenkin liittyä väkivaltaan, mutta näin ei välttämättä aina ole. Jos nämä ilmaisut toistuivat useammin kuin kerran ja useampia vastaavia ilmauksia käytettiin samassa

tapauksessa, otin tapauksen mukaan. Voi olla, että aineistoa kerätessäni olen tullut sivuuttaneeksi väkivaltaa sisältäviä tapauksia, koska en kertalukemalta ole ymmärtänyt asiakirjatekstin kaikkia merkityksiä. Saman ongelman pani merkille Karin Röbeck (2008) lukiessaan ruotsalaisen tuomioistuimen täytäntöönpanotapausten asiakirjoja. Hän sai aluksi sen kuvan, että tapauksissa ei juurikaan ollut kyse väkivallasta, mutta tarkemmalla lukemisella ja tapausten kaikkia asiakirjoja tarkastelemalla alkoi sellaisten sanojen kuten ”riitely”, ”konfliktit” ja ”alkoholinkäyttö” takaa paljastua väkivaltaa ja muuta lasten kaltoinkohtelua.

Jätin aineiston ulkopuolelle myös esimerkiksi yhden tapauksen, jossa äiti kertoi isän uhanneen ikkunoiden rikkomisella. Väkivallan tuntu on toki tällaisessakin kuvauksessa vahvasti läsnä, mutta päätin, että kyse pitää olla suoraan ihmisiin kohdistuvan väkivallan tai sen uhan ilmauksista. Jätin keräämättä myös joitakin tapauksia, joissa mainitaan lähestymiskiellon olemassaolo, mutta sen syy ja sisältö jäävät täysin avoimiksi. Lähestymiskiello voidaan tuomita muustakin syystä kuin väkivallasta tai sen uhasta, eikä sitä sen vuoksi suoraan pitää väkivallan kuvauksena. En ole väkivaltaan sisällyttänyt myöskään kaikkia kuvauksia vaaratilanteita aiheuttaneesta käytöksestä kuten esimerkiksi väitteitä vastuuttomasta liikennekäyttäytymisestä.

En tutki työssäni myöskään viranomaisten suhtautumista henkisen väkivallan käyttöön. Aineistoon tutustuttuani havaitsin, että vanhemmat kertovat usein toinen toistensa erilaisista huonoista puolista, joita ovat esimerkiksi puolison tai lasten moittiminen ja määräily, arveluttavat lastenkasvatuskeinot, itsekkyyys, välinpitämättömyys ja yleinen joustamattomuus. Koin, että jotta tästä kaikesta syntyisi järkevää tutkimusta henkisenkin väkivallan näkökulmasta, siihen tarvittaisiin kokonaan oma tutkimuksensa. Kun jo fyysisenkin väkivallan nostaminen esille asiakirjoista vaati mietityn määrittelyprosessin, henkisen väkivallan määrittely huoltoriitojen asiakirjoista olisi ollut liian työlästä tehdä samassa tutkimuksessa. En väheksy henkisen väkivallan seurauksia, mutta tässä yhteydessä sen tutkimista ei ollut mahdollista toteuttaa.

Tarkka rajaaminen merkitsee sitä, että väkivaltaväitteitä sisältäviä tapauksia voi olla huomattavastikin enemmän kuin mitä työssäni käsittelen. Rajaamista suoriin viittauksiin fyysisestä väkivallasta ja selkeästi ilmaistuun väkivallan uhkaan voi tietenkin kritisoida. Koska kuitenkin olen tutkimassa juuri fyysisen väkivallan tai sen uhan käsittelyä huoltoriidoissa, halusin olla mahdollisimman varma, että juuri niistä asioista tapauksessa on osin kyse. Tiukkaa rajausta puolsi myös se, että aineistoa kertyi runsaasti siitä huolimatta.

Fyysisen väkivallan rajausten lisäksi jouduin pohtimaan tutkimukseni suhdetta lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kysymyksiin. Alun perin suunnittelin, että en ota mukaan seksuaalisen hyväksikäytön problematiikkaa sisältäviä tapauksia. Ennakoin, että ne olisivat aivan oma ongelma-alueensa. Aineistoa kerätessä eteeni tuli näitäkin väitteitä sisältäviä tapauksia, ja osaksi väitteet fyysisestä väkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä esiintyvät samoissa tapauksissa. Asiakirjojen lukemisen aikana syntyi myös ajatus, että näiden eri väkivallan muotojen huoltoriitakäsittelyssä on yhtymäkohtia ja myös hyväksikäytöstä olisi syytä kirjoittaa. Nyt aineisto sisältää hyväksikäytön suhteen tapauksia, joissa on väitteitä sekä fyysisestä väkivallasta että lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lisäksi aineistoon kuuluu osasta tuomioistuimia myös tapauksia, joissa väitteet rajautuvat yksinomaan hyväksikäyttöön.

Näiden väkivalta- ja hyväksikäyttöväitteisiin liittyvien määrittelykysymysten lisäksi aineiston hankinta oli käytännössä varsin vaiheikasta ja monimutkaista. Ensinnäkin oli hankittava tutkimusluvut jokaisesta tuomioistuimesta erikseen. Huoltoriitojen asiakirjoista osa on julkisia, mutta muun muassa kaikki sosiaali- ja terveystoimen asiakirjat ovat salaisia.⁸ Koska arvelin tietoa väkivallasta löytyvän erityisesti näistä salassa pidettävistä asiakirjoista, hain lupaa saada lukea ja kopioida niitä. Jokaisesta tuomioistuimesta, johon olin lupahakemuksen lähettänyt, lupa tutustua asiakirjoihin myönnettiin. Kopiointioikeudenkin sain melkein kaikista tuomioistuimista, mutta Helsingin hovioikeus päätti, että salassa pidettäviin voin tutustua mutta en saa niistä paperikopioita. Tämän vuoksi aineistoon ei kuulu Helsingin hovioikeudessa käsiteltyjen huoltoriitojen sosiaali- ja terveystoimen asiakirjoja tai muita salassa pidettäviä asiakirjoja.

Pyysin tuomioistuimilta vuonna 2001 ratkaistujen huoltoriitojen asiakirjoja. Tästä tuli monessa paikassa ongelma. Tapaukset arkistoidaan ja niille annetaan niin sanottu diaarinumero sen mukaan, milloin hakemus tai valitus on tuomioistuimeen saapunut – ei päätöksen päivämäärän mukaan. Tapausten löytäminen päätöspäivämäärän mukaan tuotti henkilökunnalle eri paikoissa päänvaivaa. Lopulta päädyin muutamien tuomioistuinten osalta keräämään tapaukseni vuonna 2001 oikeuteen tulleiden tapausten joukosta – näissä tapauksissa ratkaisun teko voi olla kestänyt jopa vuoteen 2003 saakka. Nyt siis osa aineistosta on rajattu vuonna 2001 ratkaistuihin tapauksiin ja osa taas vuonna 2001 oikeuksiin tulleisiin tapauksiin. Pientä ajallista vaihtelua en kuitenkaan pidä ongelmana, koska näinä vuosina ei tehty mitään oleellisia lainsäädännöllisiä muutoksia huolto- ja tapaamiskäytäntöihin.

⁸ Tämän vuoksi en laita aineistoon kuuluvien tapausten diaarinumeroita tutkimuksen liitteeksi. Väkivalta- ja hyväksikäyttöasiat tulevat usein esiin salaisiksi määritellyissä asiakirjoissa. Mikäli julkistaisin diaarinumerot, voisi samalla tulla esiin salaiseksi tarkoitettu tieto näistä asioista.

Lupien myöntämisen jälkeen selvitin, miten asiakirjojen hankkiminen olisi käytännössä järkevää ja mahdollista tehdä. Useimmiten sitten toimin niin, että henkilökunnan myötävaikutuksella luin tuomioistuimissa paikan päällä huoltoriitojen asiakirjoja, joista sitten valitsin aineistooni tarpeellisiksi katsomani osat.⁹ Tuomioistuimissa oli vaihtelua sen suhteen, sainko heti luettavakseni kaikki asiakirjat tapauksista vai sainko ensin julkiset ja sitten vasta julkisten asiakirjojen perusteella valitsemani salaiset tiedot. Rovaniemen hovioikeudesta ja Oulun käräjäoikeudesta olen asiakirjoja hankkinut postin välityksellä. Tällöinkin olen valinnut itse aineistooni sopivat tapaukset laajemmasta joukosta. Tarvittaessa tein vielä täydentäviä pyyntöjä asiakirjoista, jos analyysin myötä huomasi jotain keskeistä materiaalia puuttuvan.

Aineisto on siis kerätty eri tuomioistuimista eri tavoin. Erilaisten aikarajausten ja vaihtelevien arkisto- ja keräyskäytäntöjen lisäksi asiaan vaikutti se, että huoltoriidat on arkistoinnissa koodattu useampaan eri kategoriaan. Huollon ja tapaamisoikeuden lisäksi huoltoriitoja löytyy merkinnän ”avioero ym.” alta, jolloin lasten asioita on käsitelty avioeron oikeuskäsittelyn yhteydessä. Täytäntöönpanotapaukset löytyvät myös erikseen koodattuina. Nämä koodausten erot eivät heti auenneet itselleni, minkä vuoksi Helsingin ja Oulun käräjäoikeudesta en osannut pyytää myös ”avioero ym.” -tapauksia. Oma ymmärrykseni oikeusprosessista ja siihen sisältyvien asiakirjojen merkityksestä kasvoi samaa vauhtia aineiston keräämisen kanssa. En ollut kirjallisuuden kautta saanut kovinkaan selkeää käsitystä prosessin eri vaiheista, vaan vasta asiakirjojen lukeminen konkretisoi oikeuden käytäntöjä minulle. Matkan varrella opin myös yhä paremmin ymmärtämään asiakirjojen kieltä ja rakennetta. Aineiston kerääminen kohentui kovasti loppua kohti ja ”parhaiten” aineisto tuli kerättyä viimeiseksi jättämästäni Tampereen käräjäoikeudesta, jossa oli käytännön syistä myös aikaa käydä materiaalia ajan kanssa läpi.

Oppimisprosessin lisäksi aineistonkeruu tuotti myös yhden kiinnostavan tutkimustuloksen: väkivaltaväitteet ovat merkittävä taustatekijä suomalaisissa käräjä- ja hovioikeuksissa käydyissä huoltoriidoissa. Saman asian on todennut myös Maija Auvinen (2006, 275) oman huoltoriita-aineistonsa pohjalta. Systemaattinen vertailu kaikkien aineistoon sisältyneiden tuomioistuinten ”väkivaltaosuuksien” välillä on kuitenkin hankalaa aineistonkeruun vaihteluiden vuoksi. Lisäksi on huomattava, että käräjäoikeuksissa käsitellyistä tapauksista kaikki eivät ole riitaisia, vaan osassa on kyse lähinnä sovinnon vahvistamisista. Hovioikeuteen viedyistä tapauksista kaikki ovat kuitenkin jo lähtökoh-

⁹ Luin ne tapaukset, jotka käyntikerroillani olivat arkistoissa saatavilla. Osa tapauksista saattoi olla esimerkiksi sitomossa tai osastoilla.

taisesti riittäviä, ja niiden kohdalla voi kysyä, kuinka monessa huoltoriidassa tuodaan esiin ajatus tai tietoja mahdollisesta perhesuhteissa tapahtuvasta väkivallasta.

Itä-Suomen ja Turun hovioikeuksissa sain tarkasteltavakseni tapausten asiakirjat kokonaisuudessaan niin, että pystyin yhdeltä istumalta lukemaan sekä julkiset että salaiset asiakirjat. Kuvauksia fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta oli Itä-Suomen hovioikeudessa lukemistani 26 tapauksesta yhteensä 16:ssa. Turun hovioikeudessa tutustuin puolestaan 54 tapauksen sisältöön ja aineistoon valikoitui 26 tapausta, joissa esiin tuli väkivaltaväite (lisäksi mukaan tuli kaksi tapausta, joissa oli väite lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä). Kummassakin hovioikeudessa väkivaltaväitteitä sisältävien tapausten osuus nousi varsin korkeaksi: Itä-Suomessa reilusti yli puolessa tapauksissa taustalla on mahdollisesti väkivaltaa, ja Turussa osuus on noin puolet. Helsingin hovioikeudessa luin vain tapausten julkisia asiakirjoja, mutta pelkästään niidenkin perusteella väkivaltaväitteitä sisältävien tapausten osuus nousi yli neljännekseen. Rovaniemen hovioikeudessa ”väkivaltaisuus” oli myös huomattava: 11:stä tapauksesta viisi sisälsi väkivaltaväitteen lukemissani julkisissa asiakirjoissa.

Aineistonkeruun lopputuloksena käyttööni kertyi 158 huoltoriidan oikeudenkäyntiasiakirjoja. Asiakirjat ovat huoltoriidassa tärkeä osa prosessia. Niillä oikeusprosessi käynnistetään, niihin kirjataan eri vaiheet ja oikeuteen tuotu näyttö, ja lopulta asiakirjoissa näkyvät kiistojen lopputulokset ja tehdyt päätökset. Asiakirjoissa on myös tietoa siitä, miten kiistan osapuolena olevat vanhemmat, kohteena olevat lapset, asiantuntijat ja tapausta käsittelevät viranomaiset tilanteen näkevät.

Asiakirjojen ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta saamani kuva huoltoriidan oikeusprosessin kulusta on seuraavanlainen: Käräjäoikeuksissa oikeusprosessi käynnistyy toisen vanhemman asianajajan lähettämästä *hakemuksesta*, josta selviää mitä hän lapsen huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden suhteen vaatii ja millä perusteilla. Toinen vanhemmista sitten vastaa omalla *lausumallaan* vaatimuksiin ja esittää mahdollisesti omat vaatimuksensa. Sekä hakemuksissa että lausumissa tuodaan jo esiin, mitä näyttöä tapauksessa tullaan esittämään. Tähän kirjallisen valmistelun vaiheeseen voi kuulua useitakin lausumia kummaltakin osapuolelta. Tuomioistuimissa järjestetään myös valmisteluistuntoja, joihin voivat osallistua vanhemmat omien asianajajiensa kanssa. Kirjallisen valmistelun vaiheessa ja valmistelemissä istunnoissa tuomioistuinten henkilökunta (notaarit ja tuomarit) tunnustelevat sovinnon mahdollisuutta (Aaltonen 2001).

Jos tapaus ei näytä päätyvän sovintoon, on tavallista, että tuomari pyytää sosiaali-toimelta *olosuhdeselvityksen*, jossa sosiaalityöntekijät kirjoittavat vanhempien ja lasten tilanteesta ja antavat oman suosituksensa lasten asioiden järjestämisestä. Olosuhdeselvi-

tysten tekeminen kestää tyypillisesti useita kuukausia (Valkama & Litmala 2006, 48–49). Täytäntöönpanotapauksissa ei enää tehdä sosiaalitoimen selvitystä, mutta tuomari voi määrätä osapuolet sosiaalityöntekijän luo täytäntöönpanosovitteluun, josta tuloksena on *sovittelijan lausunto*. Huoltoriidan pitkittyessä oikeus voi antaa *väliaikaismääräyksen*, jolla tilanne ratkaistaan siksi aikaa, kunnes lopullinen päätös tulee. Pääkäsittely järjestetään vasta, kun olosuhdeselvitys on valmis. Pääkäsittelyssä kuullaan kärjäoikeudessa paikan päällä vanhempia ja muita todistajia, jotka voivat olla esimerkiksi sukulaisia tai eri asiantuntijoita. Pääkäsittelyn jälkeen tuomari tekee päätöksensä ja antaa sen tiedoksi kirjallisesti. Kärjäoikeudessa huoltoriita kestää keskimäärin kahdeksan kuukautta, mutta pisimmillään kyse voi olla yli kahdesta vuodestakin (mt., 53).

Kärjäoikeuden päätöksestä voi valittaa hovioikeuteen. Tällöin toinen tai molemmat vanhemmat lähettävät hovioikeuteen *valituksen*, jossa kerrotaan mistä osasta päätöstä valitetaan, millä perusteella ja mitä näyttöä aiotaan esittää. Hovioikeuksissa noudatetaan seulontamenettelyä, jossa päätetään otetaanko asia tarkempaan tutkintaan. Mikäli valmistelua päätetään jatkaa hovioikeudessa, huoltoriidan vastapuolelta pyydetään *kirjallinen vastaus* valitukseen. Kärjäoikeuden oikeudenkäyntiaineisto toimitetaan yleensä hovioikeuteen olosuhdeselvitystä myöten. Uuden olosuhdeselvityksen hankkiminen hovioikeusvaiheessa on harvinaista. Hovioikeuksissa järjestetään myös valmisteluistuntoja, johon vanhemmat saapuvat asianajajien kanssa. Kärjäoikeuksien tavoin hovioikeuksissa käydään keskustelua sovinnon mahdollisuudesta. Hovioikeus voi myös antaa väliaikaismääräyksen. Lopullinen ratkaisu voidaan tehdä joko kirjallisessa menettelyssä tai suullisen pääkäsittelyn jälkeen. Pääkäsittely on yleensä toimitettava, jos asianosaiset sitä vaativat. Huoltoriidan käsittelyaika hovioikeudessa on keskimäärin kuusi kuukautta. (Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007; Valkama & Lasola 2008.)

Aineistossani keskeisin asiakirja, joka on kaikista tapauksista, on niin sanottu *ratkaisu* tai *päätös*. Aluksi pyysin ”pöytäkirjoja”, mutta sain tuomioistumista neuvon kiinnittää huomioni juuri ratkaisuihin. Ratkaisuihin on tiivistetty tiedot tapausten kulusta alusta loppuun. Ratkaisut alkavat huoltoriidan osapuolten vaatimuksilla ja näkemyksillä tilanteesta. Tällöin selviää, kumpi vanhemmista on tapauksen vienyt oikeuteen (joskus molemmat), mitä hän vaatii ja miksi. Samoin selviää, mitä mieltä toinen vanhempi on vaatimuksista ja toisen osapuolen perusteluista. Jos ja kun huoltoriidassa on edetty pääkäsittelyyn, pääkäsittelyn tapahtumat ja todistajanlausunnot on myös referoitu. Ratkaisun loppupuolelle on kirjoitettu tuomarin tekemä päätös ja päätöksen perustelut.

Ratkaisujen lisäksi olen kerännyt harkintani mukaan vanhempien tekemiä hake-
muksia, lausumia ja valituksia. Olosuhdeselvitykset hankin aina, kun se oli mahdollista.

Myös väkivaltaa koskevaa erilaista kirjallista näyttöä olen kerännyt aineistoon: otteita poliisirekistereistä, rikosilmoituksia, rikostuomioita, lääkärinlausuntoja, muita asiantuntijalausuntoja, turvakodin todistuksia, jne. Aineisto ei ole kaikkien tapausten kohdalta yhtäläinen. Helsingin hovioikeudesta käytössäni ei ole salaiseksi julistettuja asiakirjoja. Käräjäoikeuksista osa tapauksista taas oli jo jatkanut matkaansa hovioikeuksiin, jolloin myös osa asiakirjamateriaalista oli mennyt ylempään oikeusasteeseen eikä olleet enää saatavilla.

4.3 Institutionaalisten käsitysten ja käytäntöjen analyysi

Asiakirjat ja työn dokumentaatio ovat nykyisin merkittävä osa monia työtehtäviä ja suomalaista hallintokulttuuria. Tavallista on, että eri instituutioissa toiminta konkretisoi- tuu ja näkyy käsittely- ja päätösvaiheissa erilaisina teksteinä (Hiidenmaa 2000, 35). Voidaan puhua ”tekstivälitteisistä instituutioista”. Ilmaisulla viitataan siihen, että teksteillä tehdään työssä monia asioita. Tekstit ovat keskeisessä roolissa muun muassa instituutioiden osapuolten kanssakäymisessä ja toiminnan perustelemissä. Esimerkiksi auttamis- ja palvelujärjestelmän piirissä asiakkaiden sosiaaliset ongelmat tulevat määriteltyiksi ja tulkituiksi ammattilaisten tekemissä teksteissä, joissa samalla perustellaan erilaisten toimenpiteiden tarvetta tai tarpeettomuutta. (Raitakari 2006, 25–27.) Myös tuomioistuimet voi nähdä selkeästi tekstivälitteisinä instituutioina, joissa kirjoitetuilla teksteillä on iso rooli. Oikeustapaukset tulevat tuomioistuimiin asiakirjamuodossa, iso osa näytöstä on erilaisia tekstejä ja lopulta oikeuden tekemä osapuolia velvoittava päätös perusteluineen on itsessään asiakirjatekstiä.

Teoreettiset lähtökohdat huoltoriitojen asiakirjojen tutkimiseen tulevat sukupuolisuuteen väkivallan tutkimuksesta, oikeussosiologiasta ja kriittisestä perhetutkimuksesta. Näitä tutkimuksellisia näkökulmia hyödyntäen analysoin huoltoriitojen asiakirjoja osana institutionaalisina käytäntöinä, joissa tuotetaan hyvää perhe-elämää ja lapsuutta ja otetaan kantaa siihen, mitä väkivallan ja vanhemmuuden suhde merkitsee lapsen edun kontekstissa. Asiakirjoihin kohdistamaani analyysiä kutsun ”väkivallan esiin lukemiseksi”. Etsin asiakirjoista niitä kohtia, joissa väkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä kirjoitetaan ja katson, mitä kirjoitetaan ja miten. Erittelen, millaisilla sanavalinnoilla rakennetaan ”totuutta” väkivallasta ja millaisia merkityksiä väkivalta saa. Väkivallan esiin lukemisen lisäksi luokittelen aineistoa, kuvaan tehtyjä päätöksiä ja seuraan huoltoriitojen prosessien kulkuja.

Koska huoltoriitojen asiakirjoja ei ole väkivallan näkökulmasta tässä laajuudessa tutkittu Suomessa aiemmin, olen tutkimuskysymyksiin vastaamisen lisäksi ottanut tavoitteekseni myös kuvata aineistoa sen moni-ilmeisyyttä kunnioittaen. Laadullisen tutkimuksen painopiste asettuu tutkijan analyysiin ja tulkintaan, ja aineiston kuvaaminen jää helposti taustatehtäväksi. Jos kyse on kuitenkin aiemmin kartoittamattomasta aihepiiristä, jo kyseisen tutkimuskohteen ja aineiston tutuksi tekeminen on tutkimuksellisesti kiinnostavaa ja yhteiskunnallisesti tarpeellista.

Analyysini metodologisena lähtökohtana on kriittisen diskurssianalyysin tapa suhtautua tekstiaineistoihin. Kriittinen diskurssianalyysi nojaa muiden diskurssianalyysin muotojen tavoin konstruktionistiseen ajatteluun, jossa lähtökohtana on kielen ja todellisuuden vahva yhteys. Kriittisessä diskurssianalyysissä tutkimuskohdetta ei kuitenkaan kokonaisuudessaan kiinnitetä kieleen, vaan ollaan kiinnostuneita myös muun muassa siitä, miten tekstit on tuotettu ja mitä niistä seuraa. (Jokinen 2004, 192–193.) Kriittisen diskurssianalyysin keskeinen kehittäjä Norman Fairclough (1995, 1–9) tarkentaa, että kriittinen diskurssianalyysi on erilaisia analyysitapoja yhdistävä kolmiulotteinen kehys. Ensinnäkin kriittisen diskurssianalyysin kehyksessä analysoidaan puhuttua tai kirjoitettua kieltä, jota Fairclough kutsuu tekstiksi. Toinen analyysin ulottuvuus lisää tähän tekstien tuottamisen, jakamisen ja käytön analyysin. Kolmanneksi kriittiseen diskurssianalyysiin kuuluu diskursiivisten tapahtumien analyysi sosiokulttuurisina käytäntöinä. Fairclough korostaa erityisesti sitä, että tekstien analyysiä ei pidä keinotekoisesti eristää niistä institutionaalisista ja diskursiivisista käytännöistä, joissa tekstit ovat syntyneet ja joissa ne toimivat ja vaikuttavat.

Kriittisen diskurssianalyysin vaikutteita näkyy oikeussosiologisesti orientoituneissa tutkimuksissa, joissa on analysoitu oikeuden tekstejä. Tällöin oikeusaineistosta ei ole tehty oikeudellista tulkintaa, vaan on kysytty esimerkiksi, millaiseksi toimijoiden väliset suhteet muodostuvat teksteissä, mistä vaietaan ja miten tiettyjä asiointiloja määritellään totuudeksi. Kyse on samalla vallankäytön ja valtasuhteiden analyysistä. (Niemi-Kiesiläinen, Honkatukia & Ruuskanen 2006.) Johanna Niemi-Kiesiläinen (Niemi-Kiesiläinen 2002, 340) muistuttaa oikeuden diskursiivisuuden erityislaadusta vallan suhteen:

”Oikeus ei itse asiassa ole mikä tahansa yhteiskunnassa esiintyvä diskurssi, sillä normatiivisuutensa ja valtakytentänsä vuoksi sillä on poikkeuksellisen suuri mahdollisuus muokata sekä niitä kategorioita, joiden kautta jäsenämme ja tulkitsemme todellisuutta, että konkreettista todellisuutta. Tuomio, jolla joku tuomitaan vankilaan, ei ole vain diskurssia, vaan sillä on todellisuuteen ulottuvat kauaskantoiset seuraukset.”

(Niemi-Kiesiläinen 2002, 340)

Omassa työssäni kriittinen diskurssianalyysi lähtökohtana tarkoittaa, että analysoin oikeuden tekstejä osana niitä prosesseja ja vakiintuneita käytäntöjä, joissa ne on tehty. Pohdin lainsäädännön periaatteiden ja kielenkäytön vaikutusta siihen, millaisia ymmärryksiä ja sanavalintoja viranomaiset käyttävät aineiston asiakirjoissa. Suhteutan kielenkäyttöä ja tekstissä rakentuvia merkityksiä myös siihen, mitä voin kirjallisuuden avulla tietää tuomioistuinten ja sosiaalitoimen institutionaalisista käytännöistä, niille asetetuista tehtävistä ja odotuksista. Otan huomioon myös yhteiskunnallisen kontekstin, jossa huoltoriidat tapahtuvat ja jossa väkivaltaa ja vanhemmuutta merkityksellistetään. Lisäksi haluan korostaa tekstien seurauksia: oikeuden päätöksillä on ihmisiä velvoittavaa valtaa. Se, mitä lasten asioista päätetään, vaikuttaa hyvin konkreettisella tavalla vanhempien ja lasten elämään vastaisuudessa.

Käytännössä analyysini on edennyt aineistolähtöisesti asiakirjoille esittämieni kysymysten varassa ilman valmista metodista mallia. Aineiston huolellinen lukeminen on analyysini perusta. Se ei kuitenkaan aluksi ollut helppo tehtävä. Asiakirjat ovat moniaineksisia, ja niiden rakenne ja oikeudellinen kieli vaativat totuttelua. Esimerkiksi oli oltava tarkkana sen suhteen, kuka ”puhuu” milloinkin – onko tekstissä äänessä toinen vanhemmista, joku asiantuntija, todistaja – ja milloin tuomari ilmaisee oman johtopäätöksensä. Samoin oli opeteltava lukemaan prosessien vaiheita näkyviin ratkaisusta ja muista asiakirjoista. Selvitin muun muassa päivämäärien avulla tapausten kulkuja. Väkivallan esiin lukeminen aineistosta ei myöskään ollut vain yksinkertaista ja mekaanista tekstipätkien nostamista erilleen vaan edellytti usein tulkinnallista rajankäyntiä.

Oman haasteensa muodosti aineiston heterogeenisyys. Asiakirjat eivät ole lähtökohtaisestikaan tasalaatuisia, kaikista tapauksista ei ole samoja asiakirjoja, ja toisaalta oikeustapaukset voivat olla keskenään hyvin erilaisia. Tapauksia on myös paljon laadullista analyysiä ajatellen, ja yhdessäkin tapauksessa on monia analyysin paikkoja, ja tutkijan on osattava valita juuri omille tutkimuskysymyksille ne tärkeimmät.

Aineiston keräämisen jälkeen ensimmäinen vaihe oli sen hahmottaminen, miten mahdollinen väkivalta, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja huoltoriitaprosessi voivat liittyä toisiinsa ja mistä eri näkökulmista asiaa voi asiakirja-aineiston pohjalta tarkastella. Helpottaakseni kokonaiskuvan luomista ja aineiston käsittelyä laadin luokittelulomakkeen, jonka täytin kaikista 158 tapauksesta. Näihin lomakkeisiin kirjasin muun muassa, mistä huoltoriidassa kiisteltiin, millainen väkivaltaväite on esitetty, mitä näyttöä väkivallasta on, mikä on kiistan lopputulos ja onko väkivaltaan otettu päätösten perusteissa kantaa. Tähän vaiheeseen meni paljon aikaa, mutta sisällöllinen luokittelu helpotti analyysin seuraavia vaiheita. Täytettyjen lomakkeiden avulla laskin, luokittelin ja vertailin itseäni kiinnostavia asioita tarpeen mukaan. Lomakkeiden avulla esimerkiksi jaoin tapaukset sen mukaan, kenen mahdollisesta väkivaltaisuudesta aineistossa kerrotaan. Tätä jakoa käytin sitten monessa kohdin yhtenä analyysin perustyökaluna. Samoin pohjustin lomaketyöskentelyllä väkivallan eri muotojen, mukaan lukien lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, saaman viranomaiskäsittelyn analyysiä.

Analysoin aineiston tapauksia aina tietystä kysymyksestä tai näkökulmasta käsin, ja ”pilkon” tapauksia temaattisesti. Analyysin painopiste on institutionaalisissa käytännöissä ja määrittelyissä. Yksittäisiä oikeustapauksia en analysoi kokonaisina kaikkine vaiheineen, vaan käytän niitä esimerkkeinä, kun erittelen viranomaisten puhetapoja ja tulkintoja. Esimerkkien kautta tuon esiin, miten tietty institutionaalinen käsitys tai käytäntö elää yksittäisissä oikeustapauksissa. Käsittelemäni tapausesimerkit olen valinnut niin, että ne kuvaisivat hyvin aineiston moniulotteisuutta ja aineistosta rakentamani kuva muodostuisi tätäkin kautta mahdollisimman kattavaksi.

Käytän lukumääriä aineiston kuvaamisessa ja analyysissä. Väkivallan tekijöiden, väkivallan muotojen ja tuomioistuinten tekemien päätösten erittelyn kohdalla lukumäärien käyttö oli itsestään selvä ratkaisu, mutta asiakirjojen argumentaatiota analysoidesani pohdin monesti lukujen esiin tuomisen hyödyllisyyttä. Päädyin lopulta siihen, että aineiston sisäisten säännönmukaisuuksien ja poikkeamien esiin tuominen vaatii myös numeroita. On tarpeen tietää esimerkiksi, kuinka toistuva tai harvinainen jokin argumentti on, ja ilman lukujen käyttöä tieto tästä jäisi turhan ympärilyöväksi. Lukumäärien käytössä kyse on siis siitä, että analysoin tavallisuutta ja tyypillisyyttä aineistossani. Oletan aineistossa ilmenevien käsitysten ja käytäntöjen olevan tyypillisiä tai mahdollisia myös aineiston ulkopuolisissa huoltoriidoissa, sillä aineisto on kerätty systemaattisuuteen pyrkien ja sitä on kohtuullisen paljon ympäri Suomea ja eri oikeusasteista. Lukujen käyttö ei kuitenkaan merkitse, että pyrkisin tilastollisesti yleistämään tuloksia suoraan kaikkiin suomalaisiin huoltoriitoihin, joissa esitetään väitteitä perhesuhteissa tapahtu-

vasta väkivallasta. Aineistoani koskevat luvut ja taulukot eivät ole sellaisenaan yleistettävissä.

Lukumäärien käyttö liittyy erityisesti aineiston sisäiseen vertailuun, jota teen muun muassa isien ja äitien väitetyn väkivaltaisuuden saaman käsittelyn erojen analysoimiseksi. Olen lähtenyt työssäni alun perin liikkeelle isyyden ja väkivallan suhteen tutkimisesta. Tästä huolimatta keräsin aineiston huomioiden sekä isiin että äiteihin kohdistuneet syytökset. Suunnittelin, että teen analyysin lukien aineistosta pääasiassa isien väkivaltaisuuden käsittelyä ja vertaan sitten isien ja äitien väkivaltaisuuden käsittelyä työn sivujuonteena. Käytännössä analyysi oli kuitenkin luontevinta tehdä niin, että otin samaan aikaan käsittelyyn molempia vanhempia koskevat väkivaltaväitteet – näin muun muassa siksi, että osaksi väitteet sijaitsevat samoissa tapauksissa. Vasta tämän jälkeen vertailin eroja isien ja äitien mahdollisen väkivaltaisuuden käsittelyssä. Oli vielä huomattava, että vertailun tulosten tulkintaa monimutkaistaa kaksi asiaa. Ensinnäkin aineistossa on selkeästi enemmän väitteitä isien tekemästä väkivallasta kuin äitien tekemästä. Toiseksi aineiston heterogeenisyydestä johtuen en pysty systemaattisesti vertailemaan väkivallan vakavuuden roolia päätöksentekoprosessissa.

Aineiston analyysiä käsittelevät kirjan luvut 5-9 muodostavat jokainen oman pienoistutkimuksensa kirjan kokonaisuuden sisällä. Keskityn väkivallasta annettuihin kuvauksiin, huoltoriitojen lopputuloksiin, tuomareiden kirjoittamiin perusteluihin, sosiaalityötoimen selvityksiin ja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön käsittelyyn. Analyysin kysymykset eri luvuissa poikkeavat toisistaan, mutta niiden avulla vastaan asettamiini laajempiin tutkimuskysymyksiin. Eri analyysiluvuissa on vaihtelua myös sen suhteen, mitä osia isosta asiakirja-aineistostani kulloinkin hyödynnän. Olen tässä alaluvussa kuvannut asiakirja-aineiston analyysin keskeiset lähtökohdat ja periaatteet. Jokaisessa analyysiluvussa kirjoitan vielä tarkemmin kulloisenkin analyysin kulusta, tekemistäni valinnoista ja menetelmällisistä tulkinnoistani. Analyysilukujen keskeiset kysymykset ja analyysissä käytetyt asiakirjat olen tiivistänyt seuraavaan:

Taulukko 2. Analyysilukujen kysymykset ja aineistot

Analyysiluku	Kysymykset ja aineiston hyödyntäminen
Luku 5 Väkivaltaväitteet huoltoriidoissa	<p>Kysymykset:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Millaisia väitteitä esitetään fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta? - Kenen väkivaltaisuudesta on tapauksissa kyse ja ketä kohtaan? - Millaista näyttöä väkivallasta esitetään? <p>Aineisto: Kaikki aineistoon kuuluvat asiakirjat niistä 149 oikeustapauksesta, joissa on väitteitä fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta. Tapauksia, joissa väitteet rajoittuvat lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, ei käsitellä.</p>
Luku 6 Huoltoriitojen lopputulokset	<p>Kysymykset:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Millaisia päätöksiä tuomarit ovat tehneet? - Millaisia muita lopputuloksia tapauksilla on? <p>Aineisto: Asiakirjat 147 tapauksesta, joissa on väitteitä jommankumman vanhemman tekemästä fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta. Keskeinen analyysi kohdistuu ratkaisu-asiakirjoihin.</p>
Luku 7 Väkivalta tuomioistuinten perusteluissa	<p>Kysymykset:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Miten väkivallasta kirjoitetaan huoltoriitojen ratkaisujen perusteluissa ja millaisia merkityksiä sille annetaan? - Miten tuomarit arvioivat väkivaltaväitteiden paikkaansa pitämistä? - Vaikuttaako väkivalta päätöksiin? Millaisia väkivaltadiskursseja perusteluissa on? <p>Aineisto: 139 oikeustapauksen ratkaisu-asiakirjasta tuomareiden päätöksille antamat perustelut analyysin keskiössä. Rajattu tapauksiin, joissa on kyse fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta. Hovioikeustapauksista mukana myös alemman oikeusasteen tuomareiden antamat perustelut.</p>
Luku 8 Väkivalta sosiaalitoimen selvityksissä	<p>Kysymykset:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Miten sosiaalityöntekijät kirjoittavat väkivallasta olosuhdeselvityksissä? - Miten he arvioivat väkivaltaa ja mitä johtopäätöksiä he siitä tekevät? <p>Aineisto: 94 sosiaalitoimen tekemää olosuhdeselvitystä tapauksista, joissa esitetty väitteitä vanhempien tekemästä fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta.</p>
Luku 9 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö huoltoriidan kysymyksenä	<p>Kysymykset:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Millaisia väitteitä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä esitetään? - Miten lapsia on epäilyjen vuoksi tutkittu? - Miten tuomarit arvioivat mahdollista hyväksikäyttöä? - <p>Aineisto: 25 hyväksikäyttöväitteitä sisältävän oikeustapauksen kaikki aineistoon kuuluvat asiakirjat.</p>

Kaikkiaan tutkimuksen analyyseissä käyn läpi huoltoriitojen asiakirjoja monesta perspektiivistä ja vastaan useisiin tutkimuskirjallisuuden ja -aineiston virittämiin kysymyksiin. Tutkimustiedolla on kuitenkin aina myös rajansa, jotka ovat yksi oleellinen menetelmällisen pohdinnan kohde. On kysyttävä, mitä voi tietää ja mitä jää analyysin ja aineiston ulkopuolelle. Omassa tutkimuksessani tiedon rajat liittyvät pitkälti asiakirja-aineiston yleiseen luonteeseen: asiakirjoihin kirjoitetaan asioita valikoidusti tiettyjen

institutionaalisten ehtojen ja kirjoittajan oman työorientaation mukaan. Oikeuden asiakirjojen rajallisuutta on pohtinut esimerkiksi Johanna Korpinen (2008, 67), joka on keittänyt havainnointiaineiston hallinto-oikeuksissa käydyistä lasten huostaanotto-oikeudenkäynneistä. Hän kirjoittaa, että päätösiakirjoihin välittyi vain vähän tietoa suullisten käsittelyiden arkisista käytännöistä ja vuorovaikutustilanteista. Kaijus Ervasti (1998, 86) puolestaan toteaa osan asianajajista ja oikeusavustajista havainneen, että heidän esiintuomiaan asioita tai lausumia kirjataan liian vähän oikeuden pöytäkirjoihin. Kirsti Kurki-Suonio (1999, 492–495) muistuttaa siitä, että asianajajilla voi olla merkittävä rooli siinä, miten prosessit etenevät ja millaista näyttöä tapauksissa esitetään. Aineistoni asiakirjoista tämä tai kaikkien muidenkaan osallisten vaikutus huoltoriidan oikeusprosessiin ei kuitenkaan tutkijalle avoimesti näy.

Koska aineistoni muodostuu asiakirjoista eikä esimerkiksi etnografisesta havainnoinnista, haastatteluista tai oikeudenkäyntien nauhoituksista, en siis pääse käsiksi siihen, millaisissa prosesseissa asiakirjat ovat muodostuneet. Mitä kaikkea huoltoriidan aikana on tehty ja sanottu – ja mitä siitä kaikesta on jätetty kirjaamatta mihinkään? En myöskään voi tietää, millä perusteella asiakirjoihin on otettu mukaan ne asiat, jotka niissä nyt ovat. Nämä rajaukset merkitsevät sitä, että iso osa tapausten kulusta ja eri toimijoiden työstä on analyysin ulkopuolella. Asiakirja-aineistoni ei itsessään myöskään ole ”täydellinen”, ja oikeustapauksista keräämäni materiaali vaihtelee kuten kerroin aineistonkeruuta koskevassa osuudessa. Aineiston pohjalta on muun muassa vaikea systemaattisesti arvioida väkivallan vakavuutta tai sitä, miltä osin väitteet pitävät paikkaansa. Tuomioistuinten keskinäistä vertailua en tee, koska tapausten määrät ja aineistonkeruun tavat eri vaihtelevat eri oikeuksien kohdalla. Olen nämä erilaiset rajoitukset pyrkinyt ottamaan mahdollisimman hyvin huomioon analyysissäni ja kirjoittaessani tutkimustuloksista.

4.4 Tutkimusetiikasta ja tutkijan tunteista

Tutkimusetiikassa on yksinkertaisesti kyse siitä, millaiset ratkaisut ja millaisissa tilanteissa ovat tutkimuksessa sallittuja ja mitkä eivät, mikä tutkijan työssä on oikein ja mikä väärin. Monet tutkijan tekemät valinnat ja työvaiheet ovat myös eettisen arvioinnin paikkoja kuten tutkimuskohteen ja -menetelmän valinta, aineiston hankinta, tutkittavien kohtelu, tiedon luotettavuuden pohdinta, tulosten raportointi ja niiden vaikuttavuus. Tutkimusetiikkaan vaikuttavat yhteiskunnassa vallitsevat lait ja tiedeyhteisön sisäiset

eettiset normit ja ihanteet. Tutkimusta suorittaessaan tutkijoilla itsellään on kuitenkin vastuu työnsä etiikasta. Käytännössä tutkijan eteen voi tulla hyvinkin vaihtelevia tilanteita, joihin ei ole ennalta määrättyä lainkohtaa tai ohjeistusta. Kaikille lienee selvää, että plagiointi, tulosten vääristely tai sepittäminen ovat vastoin hyvää tieteellistä käytäntöä. Vähemmän selvää voi olla, miten kulloinkin tulee ratkaista esimerkiksi tutkittavien suojelun ja tutkimusintressien väliset ristiriidat. (Kuula 2006, 11–39.)

Tutkittavien tietosuoja on yksi keskeinen tutkimuseettinen kysymys (mt., 12–14). Oikeudenkäyntiasiakirjat sisältävät paljon henkilötietoja, joita on mahdoton poistaa asiakirjoista tutkijoita varten. Henkilötietojen käyttö tutkimuksessa ei ole vain tutkijan oman eettisen harkinnan varassa, vaan sitä säätelee henkilötietolaki. Henkilötietolain mukaan henkilötietoja ovat paitsi nimet, osoitteet ja sosiaaliturvatunnukset myös kaikki ihmisten elämäntilanteita, ominaisuuksia ja lähipiiriä koskevat merkinnät, joiden kautta henkilöt tulevat tunnistettaviksi. Pääsääntö on, että tutkimustarpeisiin henkilötiedot kerätään tutkittavien vapaaehtoisella suostumuksella. Viranomaisten asiakirjoja tämä vaa-de ei koske, vaan niitä varten tehdään lupahakemus, josta selviää esimerkiksi tutkimus-suunnitelma, aineiston säilyttämisaika ja henkilötietojen käyttö. Henkilötietoja on käsi-teltävä niin, että ihmisten yksityiselämä ja muun yksityisyyden suoja pysyvät turvattuina. (Karjalainen 2008.)

Oman aineistoni kohdalla tutkimuslupa vaadittiin vain osasta oikeudenkäyntien asiakirjoja eli niistä, jotka on määritelty salaisiksi ja joiden on katsottu sisältävän arka-luontoisia tietoja vanhemmista tai lapsista. Tällaisia asiakirjoja ovat esimerkiksi sosiaa-litoimen lausunnot, lääkärinlausunnot ja lausunnot erilaisista lapsiin kohdistuneista tut-kimuksista. Vaikka osa aineistostani onkin lähtökohtaisesti julkista, olen käsitellyt kaik-kia asiakirjoja yhtä tarkasti suojaten osapuolten yksityisyyttä. Tutkimusaiheina väkival-ta perheissä ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ovat joka tapauksessa niin arkaluon-toisia, että tutkijan on tehtävä kaikkensa henkilöiden tunnistamisen välttämiseksi.

Olen ensinnäkin huolehtinut siitä, että asiakirjat on säilytetty asianmukaisesti pois-sa katseilta. Tietokoneelle en ole tallentanut lainkaan nimiä, henkilötunnuksia, tapausten oikeudellisia arkistointinumeroita tai muita tarkkoja yksilöintitietoja. Kirjoitusprosessis-sa olen poistanut tapausesimerkeistä muun muassa nimet, diaarinumerot ja tiedon huol-toriidan käräjäoikeudesta. Tapausten maantieteellisestä sijainnista ilmaisen ainoastaan hovioikeusalueen. Kun aineistossa on tullut vastaan mediasta tuttuja tapauksia, olen ne analysoinut, mutta en nosta niitä tekstissä erikseen näkyville. En käytä tällaisten tapaus-ten kohdalla julkisuudesta saamiani tietoja hyväksi analyysissä. Lisäksi jätän esimerkki-tapausten yksityiskohtia ilmaisematta tunnistamisen välttämiseksi. En myöskään käsit-

tele esimerkkitapausten kohdalla kaikkia tapausten kokonaisuuksiin vaikuttaneita asioita siltä osin, kuin ne eivät väkivallan tai hyväksikäytön viranomaiskäsittelyyn liity.

Henkilöiden tunnistamisen välttämisen lisäksi itselleni toinen tärkeä eettinen kysymys on, miten tuon aineiston ja oikeudellisten käytäntöjen moninaisuuden tekstiin. Analyysi on tehtävä systemaattisesti ja siitä on myös kirjoitettava systemaattisesti. On oltava huolellinen siinä, ettei korosta jotain erityispiirteitä niin, että ne alkaisivat hallita lukijan saamaa kuvaa aineistosta. On tarpeen nostaa tutkimuksellisesti antoisia poikkeuksia esille, mutta samalla on huolehdittava, että asian poikkeuksellisuus tulee selkeästi ilmi.

Lisäksi olen paljon miettinyt, miten suhtaudun tutkimuksessani viranomaisten tekemään työhön ja millaisen kuvan siitä annan. Tutkijan lähestymistapa on usein jo lähökohdiltaan kriittinen, ja näin on myös tässä tutkimuksessa. Työtäni motivoi aiemman tutkimuskirjallisuuden ja ammattiauttajien ilmaisema huoli väkivallan aiheuttamista ongelmista huolto- ja tapaamiskäytännöissä ja epäily siitä, että oikeuskäytännössä väkivaltaa ei oteta tarpeeksi vakavasti. Tuon itse tutkimuksessani esiin aineistossa ilmeneviä ongelmallisia käytäntöjä, päätöksiä ja käsityksiä. Olen joutunut pohtimaan sitä, miten kirjoitan näistä tuloksista ilman, että leimaan tai syyttelen tuomareita ja sosiaalityöntekijöitä. Yksi vastaus tähän on osoittaa kyseenalaisten käytäntöjen lisäksi myös aineistossa näkyvät hyvät ja toimivat käytännöt. Tutkijalla on myös mahdollisuus miettiä, miten käytäntöjä voitaisiin parantaa. Ammattikuntien arvostelun ja sormella osoittelun voi välttää myös asettamalla viranomaisten asiakirjateksteihin kirjatut käsitykset ja toimet institutionaaliseen kontekstiinsa kriittisen diskurssianalyysin periaatteiden mukaisesti. Tällöin voi pohtia väkivallan käsittelyn institutionaalisia ehtoja ja ammattikuntien työlle asetettuja yhteiskunnallisia odotuksia.

Tutkimuseettinen pohdinta nivoutuu myös osaksi sitä emotionaalista työtä, jota väkivallan tutkija joutuu tekemään suhteessa aiheeseensa ja aineistoonsa. Perhesuhteissa tapahtuva väkivalta ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö herättävät paljon tunteita niin tutkijassa kuin tutkijan yleisössäkin. Voidaan puhua sensitiivisestä tutkimusaiheesta Merja Laitisen ja Tuula Uusitalon tavoin (2007). Omien tutkimusaiheidensa – lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja itsemurhan seurausten – pohjalta he kirjoittavat, että tutkijan on pyrittävä arvioimaan, miten hänen omat tunteensa vaikuttavat tutkimusprosessissa tehtyihin valintoihin. On reflektoitava, ovatko tutkijan tunteet tiedon ja tietämisen vastakohta vai väylä ymmärtää jotain oleellista tutkittavasta ilmiöstä.

Olen tehnyt Laitisen ja Uusitalon peräänkuuluttamaa tunteiden reflektiota aineistonkeruusta lähtien, koska jo ensimmäiset tutustumiset huoltoriitojen asiakirjoihin olivat

tunteisiin vetoavia. Aluksi koin vaikeana vastaanottaa valtavat määrä informaatiota vieraiden ihmisten yksityiselämästä. Hankalimpina koin erilaiset lääkärintodistukset, varsinkin hyväksikäyttötutkimuksista. Tuntui, että minun ei kuuluisi lainkaan nähdä näitä intiimejä ja rankkoja asiakirjoja. Jouduin käymään itseni kanssa keskustelua siitä, että minulla on tutkijana velvollisuus lukea nämäkin asiakirjat ja analysoida niitä. Väkivalta ja seksuaalinen hyväksikäyttö ovat luonteeltaan hyvin ruumiillisia tapahtumia, joilla on myös paljon ihmisten psyykeä vaurioittavia seurauksia. Mikäli ohittaisin tutkijana kaikki konkreettiset, intiimit ja paljastavat yksityiskohdat, kadottaisin jotain keskeistä myös tutkimuskohteestani.

Kauhistelini ja olin aineiston parissa pitkään järkyttynyt. Kiinnitin paljon huomiota aineistossa ilmeneviin pahuuden ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin. Asiakirjojen piirtämät kuvat kärsivistä lapsista jumittuivat mieleeni. Toisaalta negatiivisia tunteita ja ihmetystä synnytti viranomaisten toiminta, kun se näytti paikoin hyvin epäoikeudenmukaiselta ja väkivaltaa mitätöivältä. Aineistoa lukiessa olo on ollut monesti raskas: kun työpäivää aloittaessani otin lukollisesta kaapista asiakirjoja esille, tuntui usein kuin hartioille olisi samalla laskettu musta painava viitta. Kuvattujen huolten, vaarojen ja vaikeuksien määrä asiakirjoissa on mittava. Huoltoriidoissa käsitellään monia ihmiselämän ahdistavia asioita kuten painostavia parisuhteita, ristiriitaisia lapsi-vanhempisuhteita ja mielenterveys- ja päihdeongelmia. Aineiston raskaus ei synny ainoastaan väkivallan ja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön läsnäolosta.

Kun analyysi eteni ja keskityin systemaattisesti tapauksiin, kuvani aineistosta monipuolistui ja sai erilaisia sävyjä. Otin aineistoon etäisyyttä, mikä helpotti työskentelyä. Tavoitteeni ei kuitenkaan missään vaiheessa ollut kokonaan vaientaa aineiston nostattamia tunteita. Tunteet voivat toimia analyysin liikkeellepanijoina ja virittää katsomaan tarkemmin. Kun tietty kohta aineistossa herättää tunteita, on syytä kysyä miksi ja tarttua kyseiseen kohtaan analyttisesti. Olen samaa mieltä koulukotien nuoria tutkineen Tarja Pösön (2004, 13) kanssa siitä, että tunteiden ja tunteellisuuden sulkeminen pois tutkimusprosessista voi johtaa jonkin oleellisen menettämiseen. Olen pitänyt mielessäni myös, että myötätunnon, liikituksen ja harmin tunteiden käyttö analyysin virittäjinä ei merkitse, että ne määräisivät tutkimuksellista työskentelyä. Tutkimuksen systemaattisuus vaatii aina sitä, että myös tunteiden kannalta neutraalimmat kohdat aineistosta käydään läpi huolella ja niistä myös kirjoitetaan.

Väkivallan mediakäsittelyä tutkinut Minna Nikunen (2008) muistuttaa siitä, että väkivallan tutkija asettuu tahtomattaankin osaksi väkivaltatutkimukseen kohdistuvia yhteiskunnallisia kiistoja. Erilaiset koulukunnat, tutkimusalat ja aktivistiryhmät ottavat

aiheeseen kiivaastikin kantaa. Kun tähän lisää vielä sen, että huoltoriidat ovat väkivallan tavoin sukupuolipoliittisten keskustelujen sytykettä, on tutkimusaihe kaksinkertaisesti tulenarka. Huoltoriidoista on puhuttu paljon 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, ja keskeiseksi teemaksi on noussut isien huono asema niissä. Esitetään, että viranomaiset suosivat vanhakantaisesti äitejä ja uusien isäsukupolvien osuutta lasten hoidossa ja kasvatuksessa ei tunnusteta. Nämä tutkimusaiheen luonteeseen ja yhteiskunnallisiin keskusteluihin liittyvät jännitteet ovat läsnä, kun tutkitaan väkivaltaa ja huoltoriitoja. Olen todellakin kokenut välillä ”istuvani kasapanoksen” päällä tai ”liikkuvani miinakentällä”, kuten eräs kollega ilmaisi jo tutkimuksen alkuvaiheessa. En ole tätä asetelmaa kuitenkaan ottanut lähtökohtaisesti negatiivisena asiana, vaan suhtautunut siihen pikemminkin niin, että tutkimustani tarvitaan ja työlläni on yhteiskunnallista merkitystä. Se, että tutkimusaihe on kiistanalainen, voi olla tutkijalle paitsi rasite myös motivaation lähde.

5. Väkivaltaväitteet huoltoriita-aineistossa

5.1. Johdanto

Väkivaltaväitteet ovat varsin tavanomainen osa oikeuteen vietyjä huoltoriitaprosesseja, mikä tuli selväksi aineiston keruun myötä.¹⁰ Tämä luku tarjoaa tietoa huoltoriitojen yhteydessä esille tuodusta fyysisestä väkivallasta ja samalla taustoittaa tutkimuksen myöhempiä analyyseja. Kerron, keitä väitteissä kuvataan väkivaltaisiksi. Sen jälkeen tarkastelen isien ja äitien väkivaltaisuutta erikseen. Kuvaan, ketkä ovat isien ja äitien väitetyjä uhreja ja millaisesta väkivallasta on aineistooni kuuluvien asiakirjojen mukaan kysymys. Lisäksi käyn läpi, mitä näyttöä isien ja äitien väkivaltaisuudesta tuodaan esille. Kun ottaa huomioon aineiston keräämiseen liittyvät rajoitukset ja rajaukset, esittämiäni lukumääriä ja saatuja osuuksia ei voi yleistää kaikkiin samana aikana käytyihin huoltoriitoihin. Aineistoni suhdeluvut ovat suuntaa antavia. Niistä voi päätellä, mikä näyttäisi olevan yleistä ja tavallista huoltoriidoissa esille tulevissa väkivaltaväitteissä ja mikä puolestaan harvinaisempaa.

Kuten koko tutkimuksessa kirjoitan nytkin ”väitteistä”, koska aineistoni perusteella ei ole mahdollista arvioida järjestelmällisesti väkivallan todennäköisyyttä. Osa tapauksista omaa vahvaa väkivaltaa todentavaa näyttöä, ja tuomioistuimetkin ovat toisinaan sen todeksi määritelleet joko aiemmissa rikosoikeudellisissa oikeudenkäynneissä tai nyt käsiteltävissä huoltoriidoissa. Tosien väitteiden osuutta en kuitenkaan pysty osoittamaan. Väkivallasta esitetyn näytön sisältö ei ole luettavissa kaikkien tapausten kohdalta. Päätösasiakirjoissa voidaan mainita esimerkiksi lääkärinlausuntoja väkivaltaan liittyen, mutta kaikista tapauksista ko. lausunnot eivät kuulu aineistooni. Aineistossa on myös monia tapauksia, joissa tuomioistuimet eivät ole missään vaiheessa ottaneet kantaa väkivaltaväitteisiin, joten en voi niihinkään nojaten kartoittaa tosien ja epätosien väitteiden suhdetta.

Huoltoriidoissa tuodaan viranomaisten arvioitavaksi monia vanhempien ja lasten toimintaan, ihmissuhteisiin ja elämäntilanteisiin kuuluvia asioita, niin positiivisia kuin negatiivisiakin (ks. myös Valkama & Lasola 2008, 45–52). Väkivalta ei yleensä ole tapauksissa ainoa esiin tuotu huolenaihe, vaikka tutkimustehtäväni vuoksi käsitelinkin aineistoa pääasiassa sen kautta. Osaksi väitteet väkivallasta limittyvät muihin kuvattui-

¹⁰ Aineistossa esitetään myös väitteitä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Niitä käsitelen luvussa 9.

hin ongelmiin kuten esimerkiksi vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmiin, lasten laiminlyöntiin ja puutteelliseen perushoivaan, mutta väkivaltaa tuodaan oikeusprosesseissa näkyville myös ilman viittauksia tämänkaltaisiin huolenaiheisiin.

Väkivalta ja sen uhka tulevat asiakirjoissa vaihtelevin tavoin esille, mikä näkyy myös tämän luvun esimerkkien alle kirjaamistani väkivaltakuvausten paikoista asiakirjoissa. Usein vanhemmat mainitsevat väkivallan suoraan omien vaatimustensa tai toisen vaatimukseen annettujen vastausten perusteena. Tällöin väkivalta tai sen uhka on vanhempien antama yksi peruste sille, miksi heidän omien tavoitteidensa lasten asumisen, huollon tai tapaamisten suhteen tulisi toteutua huoltoriidan ratkaisussa. Aina näin ei kuitenkaan ole. Joissakin tapauksissa väitteet näkyvät vain sosiaalitoimen tekemisissä selvitelyssä, muissa asiantuntijalausunnoissa tai oikeuden istuntojen henkilötodisteluissa. Muutamissa tapauksissa väkivalta tulee esiin liitteenä olevassa aiemmassa ratkaisussa. Sen lisäksi, että aikuiset esittävät syytöksiä, ne tulevat toisinaan esiin lasten mielipiteen selvittämisen myötä näkyen esimerkiksi olosuhdeselvityksissä tai perheneuvolan lausunnoissa. Myös väkivaltaväitteiden määrä vaihtelee: joissakin oikeustapauksissa on vain yksi väkivaltaväite, toisissa voi olla moniakin.

Väkivallan vakavuus ei aineistosta systemaattisesti selviä, koska väkivallan laadun, toistuvuuden ja seurausten kuvausten tarkkuus asiakirjoissa vaihtelee paljon. Lisäksi aineistossa on vaihtelua sen suhteen, mitkä asiakirjat eri tapauksista kuuluvat aineistoon, minkä vuoksi kaikki mahdollinen väkivaltatieto ei ole käytössäni. Tavallista kuitenkin on, että asiakirjoissa väkivaltaisuus tulee ilmaistuksi vain hyvin yleisellä tasolla ”väkivaltaisuutena”. Joskus aineistosta on taas luettavissa tarkkoja kuvauksia eriasteisesta väkivallasta. Väitteiden ajallinen painopiste on usein vanhempien eroa edeltäneessä ajassa, jolloin perhe on vielä asunut yhdessä. Osassa tapauksia isien tai äitien väkivaltaisuuden ja uhkailun kuvataan kuitenkin jatkuneen eron jälkeen ja lasten tapaamisten yhteydessä.

Isien ja äitien mahdollista väkivaltaisuutta koskevien samankaltaisuuksien ja erojen erittely on tarpeen eri syistä, joista keskeisin on, että kuvaukset miesten ja naisten väkivaltaisuudesta esiintyvät asiakirja-aineistossani aivan erityisessä kontekstissa. Huoltoriidan viranomaiset rakentavat työssään suomalaista perhe-elämää ja ohjaavat isiä ja äitejä hyvään vanhemmuuteen. Väkivallassa on tällöin kyse asiasta, jota tekevät nimenomaan lapsistaan vastuussa olevat aikuiset isinä ja äiteinä, eivät vain miehinä ja naisina. On myös aiheellista olettaa, että isien ja äitien mahdollisen väkivaltaisuuden erot ja samankaltaisuudet vaikuttavat huoltoriidoissa asiaa käsittelevien viranomaisten suhtautumiseen. Lisäksi on kiinnostavaa vertailla miesten ja naisten väkivaltaisuudesta kerrottu-

ja asioita, koska naisten väkivaltaisuudesta on vähemmän tutkimustietoa kuin miesten väkivaltaisuudesta.

5.2 Väkivallantekijät aineistossa

Ensimmäiseksi kysyin väkivaltaväitteitä sisältävältä asiakirja-aineistoltani, kumpaa vanhemmista väitetään fyysisesti väkivaltaiseksi tai väkivallalla uhkaajaksi.¹¹ Selkeästi eniten on tapauksia, joissa väitteet suuntautuvat ainoastaan isään. Huomattavasti vähemmän on niitä tapauksia, joissa väitteitä on molemmista vanhemmista ja vähiten on sellaisia, joissa väkivaltaväite kohdistuu vain äitiin. Kahdessa tapauksessa vanhempien väkivaltaisuus tuli esille niin epämääräisesti, ettei asiakirjoista ilmennyt oliko kyse toisesta vai molemmista vanhemmista.

Taulukko 3. Väkivaltaisuusväitteiden kohdentuminen

Kerrottu fyysisen väkivallan tekijä	Tapausten määrä
Vain isä väkivaltainen	88
Isä ja äiti väkivaltaisia	36
Vain äiti väkivaltainen	23
Epäselvää kumpi vanhemmista	2
Yhteensä	149

Sen lisäksi, että tapauksissa tulee esiin väitteitä isien ja äitien väkivaltaisesta käytäytymisestä, myös heidän uusia kumppaneitaan – tavallisimmin äidin uutta miesystävää tai puolisoa – syytetään osassa tapauksia. Muunkin lähipiirin kuten esimerkiksi lasten isoisan tai äidin veljien käytöstä kuvataan joskus väkivaltaiseksi.

Huoltoriidassa esitetään toisinaan väkivaltaväitteitä useampaakin kuin kahta henkilöä kohtaan, mutta tavallista se ei ole. Aineistossa on viisi tapausta, joissa väkivaltaiseksi kuvataan sekä äiti että isä ja heidän lisäksi vielä joku muukin lasten elämään kuuluva aikuinen. Esimerkiksi yhdessä näistä tapauksista isä syyttää äitiä väkivallasta itseään ja lapsia kohtaan. Äiti on myös saanut lähestymiskiellon ja rikkonut sitä. Äiti sanoo joutuneensa isän väkivallan kohteeksi, ja samalla äiti syyttää isää myös lasten

¹¹ Aineistossa on tapauksia yhteensä 158, joista 149 on sellaisia, että niissä on väitteitä vanhempien fyysisestä väkivaltaisuudesta tai sen uhasta. Loput tapaukset ovat lähinnä sellaisia, että ne eivät sisällä mainintoja fyysisestä väkivallasta, vaan väitteet kohdistuvat lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Yhdessä tapauksessa kyse on isän uuden naisystävän väkivaltaisuudesta.

seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Isän uusi vaimo on saanut tuomion äidin pahoinpitelemisestä. Tällaisten monia syytöksiä sisältävien tapausten kohdalla näyttää siltä, että vanhempien ja lasten elinpiiri on väkivallan ja muiden vaikeuksien täyttämää. Tapauksissa voi tulla esiin sekä mielenterveys- ja päihdeongelmia, ja perhe saattaa olla jo ennuudesta lastensuojelun toimenpiteiden kohteena. On kuitenkin huomattava, että moniongelmaisuuksiin esiintyy sellaisissakin tapauksissa, joissa ei ole väkivalta-vaiteita monesta henkilöstä.

5.3 Isien väkivaltaisuus

Seuraavaksi erittelen, kuka tai ketkä kuvataan isien väkivaltaisuuden kohteeksi ja millaiselta isien väkivaltaisuus asiakirjoissa näyttää. Tapauksia, joissa isän käyttäytymistä kuvataan väkivaltaiseksi, on kaikkineen 124. Näistä 36 on sellaisia, että niissä molempiin vanhempiin kohdistuu väkivalta-vaiteita. Parisuhdeväkivallan osuus on merkittävä puhuttaessa isien väkivaltaisuudesta. Tavallisimmin isän uhriksi mainitaan vain äiti. Tätä selkeästi vähemmän on niitä tapauksia, joissa väkivallan uhriksi kuvataan sekä äiti että lapset. Vähiten oli niitä, joissa oli kuvauksia ainoastaan isien lapsiin kohdistamasta väkivallasta. Kaikkien tapausten kohdalla isien väkivallan uhria ei suoraan nimetä aineistoni asiakirjoissa, vaan osassa puhutaan yleisesti väkivaltaisuudesta. Seuraavassa taulukossa jaan isien väitetyn väkivallan uhrit sen mukaan, kohdistuuko väkivalta äiteihin vai lapsiin.

Taulukko 4. Äidit ja lapset isien väitetyn väkivallan uhreina tapauksittain

Äiti ja/tai lapset isien väkivallan uhreina	Tapaukset
Vain äiti uhri	63
Äiti ja lapset uhreja	26
Vain lapset uhreja	17
Epäselvää äiti vai lapset uhreja	14
Uhrit muita kuin äiti/lapset	4
Yhteensä	124

Äitien ja lasten lisäksi aineistossa on mainintoja isien väkivaltaisuudesta muitakin ihmisiä kohtaan. Esimerkiksi isien kerrotaan käyttäytyneen väkivaltaisesti tai uhkaavasti äitien uusia miesystäviä kohtaan. Isien väkivaltaisuutta myöhemmissä parisuhteissaan

käsitellään asiakirjoissa myös jonkin verran. Lisäksi aineistossa on viittauksia muuttaman isän läheisyyden ulkopuolella tekemään väkivaltaan.

Väkivallan luonne jää asiakirjoissa usein erittelemättä. On tavallista, että näkyvillä on vain kuvauksia ”väkivaltaisuudesta tai ”pahoinpitelyistä”. Luettavissa on myös tarkkoja selostuksia. Olen käynyt läpi väkivaltakuvausten sisältöä siitä näkökulmasta, onko kyse väkivallasta äitejä vai lapsia kohtaan. Äiteihin mahdollisesti kohdistuneen väkivallan kuvaukset sisältävät muun muassa tappouhkauksia, tönimistä, raahaamista, lyömistä, potkimista, kuristamista, puukottamista ja raskaana olevan äidin vatsan päällä istumista. Yhdessä tapauksessa tulee esiin väite, että isä on raiskannut äidin. Seuraavissa esimerkeissä on äitien esittämiä väitteitä isien äiteihin kohdistamasta väkivallasta.¹² Esimerkeistä näkyy, miten sekä kuvausten tarkkuus että kuvattun väkivallan vakavuuskin vaihtelevat. Nähtävillä on myös se aineistossa usein toistuva asia, että äidit esittävät isän pitkään jatkuneen väkivaltaisuuden yhdeksi eroon johtaneeksi syyksi.

”Lisäksi (isä) on ollut väkivaltainen. ... Lisäksi aikanaan toteutuneiden tapaamisten aikana lapset joutuivat näkemään isänsä aggressiivista ja uhkailevaa käytöstä ja kumpikin lapsista pelkää isäänsä.”

(Tapaus 113, käräjäoikeuden päätös, äidin yksi perustelu vaatimukselle poistaa tapaamis-oikeus kokonaan.)

”(Äiti) on kertonut, että hänet oli väkivallalla uhaten pakotettu allekirjoittamaan puolisoiden (pvm) tekemä lapsia koskeva alustava sopimus. ... (Äiti) on joutunut muuttamaan pois yhteisestä kodista omien vanhempien luokse (isän) väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi.”

(Tapaus 15, käräjäoikeuden päätös, äidin yksi perustelu vaatimukselle saada yksinhuolto.)

”Äidin mukaan hän on joutunut muuttamaan isän luota tämän väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi. Tällöin isä on puristanut äitiä kaulasta ja lyönyt ylävartaloon. Isä on aikaisemminkin useita kertoja pahoinpidellyt äitiä. Isä on käyttänyt erittäin paljon alko-

¹² Esimerkkien alla sulkeissa mainitaan se asiakirja, josta suora lainaus. *Päätös* (myös ratkaisuksi sanottu) on se asiakirja, jossa koko tapaus käydään tiivistetysti läpi vanhempien näkökannat ja joka sisältää tehdyn ratkaisun perusteluineen. *Hakemus* on asiakirja, jolla oikeusprosessi on laitettu vireille. *Lausuma* on kiistan toisen osapuolen kirjallinen vastaus toisen vanhemman vaatimukseen ja näkemyksiin. *Sosiaalitoimen selvitys* on sosiaalityöntekijöiden lausunto tilanteesta. *Sovittelijan kertomus* on täytäntöönpanotapauksissa määrätystä sovittelusta kirjoitettu asiakirja. Muita asiakirjoja voivat olla muun muassa erilaiset asiantuntijalausunnat.

holia. Äiti on sen vuoksi kokenut omasta ja lapsen puolesta sellaista väkivallan uhkaa, ettei hän ole voinut asua enää isän luona.”

(Tapaus 90, käräjäoikeuden päätös, äidin todistusta oikeuden istunnossa, äiti vastustaa isän vaatimuksia yhteishuollosta ja lapsen asumisesta isän luona.)

”Suhteeni (isään) päättyi, koska hän käyttäytyi väkivaltaisesti ja pahoinpiteli minua. Esitän kolmesta pahoinpitelystä lääkärintodistuksen. Pysyvä vamma minulle jäi, kun (isä) löi nyrkillä minua kasvoihin niin että sekä ylä- että alahuuli halkesivat ja hammas jouduttiin kiinnittämään uudelleen.”

(Tapaus 12, äidin lausuma, äiti vaatii yksinhuoltoa ja isän ja lapsen tapaamisia valvo-
tuiksi.)

*”Hakija on väkivaltainen lapsen äitiä kohtaan. Koko kaksi vuotta kestäneen yhdessä-
olon, avioliiton, ajan hakija on pahoinpidellyt lausuman antajaa melkein joka toinen
päivä, joskus viikon jokaisena päivänä. Pahoinpitely on ollut enimmäkseen kasvoille
lyömistä, mutta myös koko vartaloon. Päätä on lyöty niin seinään kuin lattiaan, hiuksia
on revitty päästä, kurkusta on kuristettu. Kaksi kertaa hakija on repäissyt rei’itetyn kor-
vakorun irti oikeasta korvasta. Pahoinpitelyt ovat jatkuneet myös lapsen syntymän jäl-
keen ja niitä on ollut vaikka lausuman antajalla on ollut itkevä lapsi sylissäkin. Syyttä-
jällä on syyteharkinnassa (pvm1) ja (pvm2) tapahtuneet pahoinpitelyt.”*

(Tapaus 79, äidin lausuma, äiti vaatii lapsen asumista luonaan, yksinhuoltoa ja valvottu-
ja tapaamisia.)

Väkivalta, jota isien sanotaan kohdistaneen lapsiin, näyttää kuvausten perusteella keskimäärin fyysisesti lievemmältä kuin väkivalta äitejä kohtaan. Isien ei kerrota puu-
kottaneen tai kuristaneen lapsiaan, eikä aineistossani näy kuvauksia pitkällisistä ja ran-
koista lasten pahoinpitelyistä. Lasten kuvatut vammat ovat lähinnä mustelmia, ja lasten
ei kerrota saaneen esimerkiksi luunmurtumia isien väkivallan seurauksena. Osa teoista
on silti sellaisia, että seuraukset olisivat voineet olla huomattavasti vakavampiakin kuin
mitä on kerrottu. Selonteot isien lapsille tekemästä väkivallasta pitävät sisällään muun
muassa tukistamista, läpsimistä, lyömistä jollain välineellä ja paljain käsin, riepottelua,
vauvan ravistelua ja lapsen uhkaamista aseella.

”Sairauskertomuksessa ilmenee, että (lapsi) suhtautuu varsin negatiivisesti isäänsä kertoen, ettei hän pidä isästään ja ettei hän halua mennä tämän luokse, minkä lisäksi lapsi oli kertonut, että isällä oli tapana pahoinpidellä häntä.”

(Tapaus 157, lastenpsykiatrin lausunto.)

”(Isää) on syytetty epäasiallisesta käytöksestä lapsia kohtaan. Lapset ovat kertoneet äidilleen ja (toinen lapsi) lisäksi (todistajalle) isän heittäneen heitä kengällä, panneen ilman vaatteita parvekkeelle, antaneen luunappeja ja läpsineen, nimitelleen erilaisilla nimillä ja huutaneen heille.”

(Tapaus 108, käräjäoikeuden päätös, todistajien kertomusten referointia.)

”(Äiti) on kertonut, että isä oli pitänyt lasta luonaan (pvm), jonka jälkeen (pvm) lapsen lääkärillä käynnin yhteydessä lapsen selässä oli havaittu kaksi jälkeä, jolloin lapsi kyttäessä oli kertonut isän lyöneen häntä metsästä haetulla kepillä. Äiti on kertonut, että lapsen ja isän suhde oli hyvä, mutta (isän) kasvatustapojensa oli pelko.”

(Tapaus 139, käräjäoikeuden päätös, äiti vaatii valvottuja tapaamisia.)

”(Lapsen) kanssa hän nyrkkeili pahimmillaan niin, että lapsen poskeen tuli mustelma, joko lyönnistä tai kun hän kaatui maahan.”

(Tapaus 12, äidin lausuma, äiti vaatii yksinhuoltoa ja isän ja lapsen tapaamisia valvo-
tuiksi.)

”(Isä) on pahoinpidellyt äitiä ja lapsi on nähnyt nämä pahoinpitelyt. (Isä) on lyönyt myös lasta tämän tullessa aikuisten väliin pahoinpitelytilanteessa.”

(Tapaus 114, käräjäoikeuden päätös, äiti vastustaa isän vaatimusta tapaamisoikeuden vahvistamisesta.)

Isien oma, asiakirjoissa toisinaan ilmaistu, näkemys heihin itseensä kohdistuneista syytöksistä on tavallisimmin se, että väitteet eivät pidä paikkaansa tai ovat liioiteltuja. Muutamissa tapauksissa isät kuitenkin myöntävät väkivalta väitteet todeksi ainakin osittain. Isät esimerkiksi myöntävät äiteihin kohdistuneen väkivallan, mutta korostavat, että lapsiin sitä ei ole kohdistunut. Toiset haluavat kertoa oman näkemyksensä niistä syistä, miksi ovat väkivaltaa käyttäneet. Äidin rauhoittaminen riitatilanteissa sanotaan yhdeksi ”voimakeinojen” motiiviksi. Myös kasvatustapojensa lapsille tehdyt teot voidaan myöntää.

”Useita vuosia sitten kaksi kertaa olen pahoinpidelty vaimoani. Milloinkaan en kuitenkaan ole käynyt käsiksi tyttäreemme.”

(Tapaus 5, isän lausuma)

”(Äiti) kertoi, että (isä) on pahoinpidelty aiemmin häntä. (Isä) myönsi em. tapahtuman ja totesi että väkivalta ei koskaan ole kohdistunut lapseen.”

(Tapaus 55, sovittelijan kertomus)

”(Isä) on mielestään rauhallinen ja ’pitkäpinnainen’. Hän kuvaa riitatilanteita niin, että mikäli hän ei ole pystynyt poistumaan tilanteesta, hän on käyttänyt väkivaltaa riidan lopettamiseksi.”

(Tapaus 125, sosiaalitoimen selvitys)

”(Isä) on omassa kertomuksessaan myöntänyt käyttäneensä joskus voimakeinoja hillitäkseen (äidin) raivonpurkauksia ja kontrolloimatonta käytöstä.”

(Tapaus 1, käräjäoikeuden päätös, isän todistajanlausunnon referointia)

”(Isä) on myöntänyt, että hän joskus tarttunut (lasta) niskavilloista ja antanut tälle joskus piiskaakin, ...”

(Tapaus 65, käräjäoikeuden päätös, isän todistajankertomuksen referointia.)

5.4 Äitien väkivaltaisuus

Äitien väkivaltaisesta käyttäytymisestä kerrotaan yhteensä 59 tapauksessa, joista 36:ssa sanotaan myös isän käyttäytyneen väkivaltaisesti. Eniten kerrotaan äitien väkivallasta lapsia kohtaan, mutta parisuhdeväkivaltaa ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa sisältävien tapausten lukumäärissä ei ole huomattavaa eroa. Muutamissa tapauksissa äitien väkivaltaisuudesta kirjoitetaan myös ilman suoraa uhrien nimeämistä. Parissa tapauksessa äitien väkivallan kerrotaan kohdistuneen myös muihin ihmisiin kuin isään tai lapseen. Yhden äidin viitataan pahoinpidelleen uutta miesystäväänsä ja toisen olleen väkivaltainen omia vanhempiaan ja isovanhempiaan kohtaan.

Taulukko 5. Isät ja lapset äitien väitetyn väkivallan uhreina tapauksittain

Isä ja/tai lapset äitien väkivallan uhreina	Tapaukset
Vain isä uhri	17
Isä ja lapset uhreja	12
Vain lapset uhreja	24
Epäselvää isä vai lapset uhreja	4
Uhrit muita kuin isä/lapset	2
Yhteensä	59

Isien väitetyn väkivallan luonteen tavoin myös äitien väkivallan laatu jää usein avoimeksi asiakirjoissa. Joskus aineistosta on luettavissa yksityiskohtaisia selostuksia väkivaltatilanteiden synnystä, väkivaltaisista teoista ja niiden seurauksista. Kun äitien väkivaltaa isiä kohtaan kuvataan, väkivallan skaala sisältää kiinnikäymisiä, puremista, lyömistä, potkimista, puukottamista ja yhden palkkamurhan yrityksen.

”(Isä) toteaa, että hän on myös joutunut vaimonsa mielialanvaihteluiden vuoksi sietämään hänen raivoaan ja kiinni käymistään.”

(Tapaus 72, isän lausumassa mainittu yksi perustelu vaatimukselle saada lapset asumaan luokseen)

”Äiti ei kykene erottamaan lapsen etua isää kohtaan tuntemansa vihan takia ja aiheuttaa lapselle pelkoa, tuskaa ja epävarmuutta, joka on pienelle lapselle ja erityisesti kehitysvammaiselle (lapselle) haitallista. Äidin kielteinen käytös on ilmennyt muun muassa niin, että äiti on pahoinpidellyt lapsen isää lapsi sylissään, ...”

(Tapaus 27, isän perustelut väliaikaismääräyksen ratkaisussa sille, että lapsi tulisi määrätä hänen luokseen asumaan)

”Sosiaalitoimessa olleen neuvonpidon aikana oli (äiti) lyönyt useita kertoja entistä aviomiestään (isää) pään alueelle. (Isän) oikean korvan kuulo alentui.”

(Tapaus 56, rikosilmoituksen selostusosa)

”(Äiti) on juopotellut, uhkaillut ja käyttäytynyt väkivaltaisesti, jolloin (isä) on ottanut hänestä kiinni estääkseen kimppuunsa käymisen. (Äiti) on saanut miehensä aiheuttamiksi väitetyt vammat kaatuilusta humalassa. (Äiti) on lyönyt (isää) puukolla käteen lo-kakuussa (vuosiluku). (Äiti) oli vahvasti päihtynyt pari viikkoa ennen joulua (sama vuo-

siluku), jolloin (isä) kantoi hänet kotiin ja myös (joulupäivä, sama vuosi). Silloin hän löi (isää) niin, että mieheltä irtosi pala hampaasta.”

(Tapaus 153, käräjäoikeuden päätös, isän perusteet vaatimukselleen lasten yksinhuollosta)

Kuvaukset äitien mahdollisesta väkivallasta lapsia kohtaan pitävät sisällään muuan muassa tukistamista, vitsan käyttöä, läpsimistä, vyöllä lyömistä, hakkaamista ja potkimista. Näiden väkivallan muotojen lisäksi esiin nousee parissa tapauksissa väitteitä siitä, että äiti olisi uhannut tappaa lapsen tai itsensä ja lapsen. Kahdessa tapauksessa esitetään epäily siitä, että äiti olisi antanut lapselle tunnistamattomia lääkkeitä. Samoin kuin isien väkivallan kohdalla myös äitien lapsiin kohdistama väkivalta näyttäytyy lievempänä kuin kuvattu parisuhdeväkivalta. Väkivallan aivan rankin kärki ei näy, ja äitien väkivallasta ei kerrota seuranneen lapsille mustelmia vakavampia fyysisiä vammoja. Toisaalta niissä kahdessa tapauksessa, joissa äidin väitetään antaneen lapselle tarpeettomia lääkkeitä, voi olla kyse jopa surmaamisyrityksistä.

”(Äiti) oli kasvattajana ankarampi kuin (isä). Vitsa oli ollut ainakin vähän käytössä ja lisäksi oven päällä uhkana.”

(Tapaus 99, hovioikeuden päätös, isän todistuksen referointia)

”(Äidin) kasvatuserusteisiin oli kuulunut lasten lyöminen, mitä (isä) ei hyväksynyt.”

(Tapaus 141, hovioikeuden päätös, isän perusteet vaatimukselle saada yhteishuolto ja lapsi asumaan hänen luokseen)

”Isä kertoo (äidillä) olevan taipumusta ylireagointiin. (Lapsen) ollessa 1,5-vuotias (äiti) uhkasi tehdä jotakin itselleen ja lapselle, kun suuttui.”

(Tapaus 10, sosiaalitoimen selvitys)

”Isä on ollut huolissaan (lapsen) turvallisuudesta äidin luona mm. elokuussa (vuosiluku). Isä soitti tuolloin lastensuojeluun, että (lapsi) oli äidin luona ollessaan tunnistanut välipalakiisselistään lääkkeitä ja oli siitä sanonut äidille ja kertonut myös isälle.”

(Tapaus 77, sosiaalitoimen selvitys)

”Vuoden (vuosiluku) joulukuun alussa (äiti) ilmoitti puhelimitse hakijalle, että ’Nyt tulet hakemaan poikasi heti, mä en jaksa sitä enää!’ (Lapsi) oli potkinut äitiään ja äiti oli antanut (lapselle) tukkapöllyä. ... (pvm sama joulukuu) (äiti) soitti käskien hakijaa heti hakemaan (lapsen). (Äiti) sanoi, että hän ei jaksa ja että hän heittää pojan kohta seinään, ellei hakija heti hae poikaa. ... Vuoden (sama vuosiluku) lopussa hakija oli vienyt (lapsen) äitinsä luokse. Hakija oli sen jälkeen soittanut äidille kysyen, kuinka (äiti) voi käyttäytyä (lasta) kohtaan niin huonosti, johon (äiti) oli vastannut: ’Mähän olen sellainen psykopaatti, että mä voin vaikka tappaa (lapsen).’ Hakija oli kysynyt, oliko (lapsi) kuulemassa, johon (äiti) oli vastannut (lapsen) olevan vieressä.”

(Tapaus 6, käräjäoikeuden päätös, isän perusteet vaatimuksille saada yksinhuolto ja lapsi asumaan luokseen)

Sekä äitien mahdollisesti tekemän parisuhdeväkivallan että lapsiin kohdistuneen väkivallan kohdalla vakavin väkivalta tulee esiin vain sellaisissa tapauksissa, joissa on väitteitä myös isän väkivaltaisuudesta. Tarkoitan tässä vakavalla väkivallalla iskemistä puukolla tai veitsellä, tapon yritystä ja lapsen mahdollista myrkytystä tai huumaamista. Tapauksia, joissa on tällaisia väitteitä, on aineistossani seitsemän ja kaikissa niissä on esitetty väitteitä myös isän väkivaltaisesta käyttäytymisestä.

Äitien oma kanta väkivaltaväitteisiin on usein se, että he kieltävät niiden paikkaansapitävyyden tai sanovat niitä liioitelluiksi. Kaikkien tapausten asiakirjoissa ei näy vanhempien reaktioita itseensä kohdistuviin väitteisiin. Toisaalta sen korostaminen, miten hyvä, lämmin ja turvallinen vanhempi äiti tai isä on, voi olla yksi asianosaisten tapa tuoda esiin väkivaltaväitteiden valheellisuus ja merkityksettömyys. Aineistosta on löydetävissä kuitenkin myös tapauksia, joissa äidit myöntävät käyttäneensä väkivaltaa ja kertovat syyksi esimerkiksi itsepuolustuksen. Muutama äiti kertoo hyväksyvänsä väkivallan lapsenkasvatuskeinona.

”(Äiti) on oikeudessa kertonut, että (isä) on perheessä ollut väkivaltainen ja että tilanne on yleensä ollut aina sellainen, että (isä) käyttäytynyt jotenkin aggressiivisesti ja hän on vastannut tähän aggressiivisesti. (Äiti) on todistaja (nimi) kertomuksessa esiin tulleen vuoden (vuosiluku) formulakisojen aikana tapahtuneen tilanteen osalta kertonut, että hän oli puolustautunut (isän) käytyä häneen käsiksi. ”

(Tapaus 121, käräjäoikeuden päätös, äidin todistuksen referointia)

”Hakija ei yleensä ollut väkivaltainen. Asianosaisten keskinäisissä välien selvittelyissä hän oli joskus saattanut menettää malttinsa, eikä väkivalta ollut kohdistunut lapseen.”

(Tapaus 17, hakijana olleen äidin kommentti valmisteluistunnon pöytäkirjasta)

”Hän ei hyväksy ruumiillista väkivaltaa. Kuitenkin hän hyväksyy lasten ’läpsäyttämisen’, mikäli tämä on tarpeellista. ... ’Läpsäyksiä’ ei ole tapahtunut usean vuoden aikana ja kasvoille ainoastaan pari kertaa, mutta pyllylle useammin. Hän on kuitenkin välttänyt satuttamasta lapsiaan.”

(Tapaus 141, käräjäoikeuden päätös, äidin todistuksen referointia)

”(Äiti) myöntää lyöneensä vyöllä (lasta) vuonna (vuosiluku) ja tukistaneensa (lasta) yhden kerran syksyllä (vuosiluku), mutta kiistää sen jälkeen kurittaneensa lapsia ruumiillisesti. (Äiti) on keskustellut aiheesta sosiaalitoimen kanssa ja ymmärtänyt ja tullut siihen tulokseen, ettei se ole soveliaista lapsen kasvatuksessa missään olosuhteissa.”

(Tapaus 20, äidin lausuma)

5.5. Väkivaltaa koskeva näyttö

Väkivallasta esitetään tapauksissa sekä kirjallista että suullista näyttöä, mutta keskityn nyt tässä kirjalliseen väkivaltanäyttöön ja osin väkivallasta olevaan muuhun kirjattuun tietoon. Suurin osa tässä luettelemistani asiakirjoista ja yhteydenotoista viranomaisiin ja ammattiauttajiin on listattu ratkaisiasiakirjoissa kohtiin, joissa luetellaan esitettyä näyttöä. Olen kuitenkin nostanut esiin myös aineiston muissa kohdissa kuin näyttöluettelossa esiintyviä mainintoja esimerkiksi yhteydenotoista poliisiin, käynneistä lääkärillä ja väkivaltatuomioista. Nämä maininnat eivät kaikissa tapauksissa ole johtaneet siihen, että asia mainittaisiin myös näyttöluettelossa. Syytä tähän ei ole mahdollista aineistosta selvittää. Lisäksi olen kirjannut väkivaltanäytöksi ne sosiaalitoimen selvitykset ja muut asiantuntijalausunnot, joissa väkivaltaiseksi kuvattu isä tai äiti itse myöntää väkivaltaisen käytöksensä ja hakee asiaan itse mahdollisesti ammattiapua.¹³ Muu asiantuntijatieto väkivallan suhteen ei tässä kuitenkaan näy, ja käsittelemkin asiantuntijalausuntojen väkivaltaproblematiikkaa myöhemmin luvussa kahdeksan.

¹³ Asiantuntijalausunnoissa väkivallasta voi kertoa myös toinen vanhemmista ja lapset. Näitä mainintoja en ole tässä kirjannut mukaan

Muutamien hovioikeustapausten kohdalla olen luettellonut mukaan tapausten asiakirjoissa näkyvän käräjäoikeusvaiheessa esitetyn tai mainitun näytön väkivallasta, vaikkei se näkyisikään hovioikeuden näyttöluettelossa. Näin olen tehnyt siksi, että tässä luvussa selvitän, mitä näyttöä väkivallasta on kussakin tapauksessa esitetty jossain huoltoriitaprosessin vaiheessa. Useimmiten hovi- ja käräjäoikeudessa on kuitenkin esitetty suurelta osin sama näyttö.

Väkivaltanäytön tarkka erittely ei kuitenkaan aivan kaikkien tapausten kohdalla ole mahdollista, koska aineistoni ei näyttötietojen osalta ole täysin kattava. Esimerkiksi joidenkin tapausten kohdalla on mainintoja rikosilmoituksista, mutta mistään ei suoraan ilmene, mistä noissa ilmoituksissa on tarkkaan ottaen kyse. On myös mahdollista, että kaikkea tapauksen kuluessa esitettyä näyttöä ei ole kirjoitettu varsinaiseen ratkaisuun. Tampereen käräjäoikeudessa luin lopullisten ratkaisujen lisäksi myös väliaikaismääräyksiä ja huomasin, että kaikkea niissä mainittua näyttöä ei mainittukaan enää lopullisten päätösten ratkaisuasiakirjassa. Muidenkin tuomioistuinten kohdalla on siis mahdollista, että aivan kaikkea näyttöä ei ole listattu niihin asiakirjoihin, jotka sisältyvät aineistooni.

Kaikki kirjallinen tieto ei todista väkivallasta aivan yksiselitteisesti. Esimerkiksi rikosilmoitus sinällään ei merkitse, että väkivaltaa olisi tapahtunut tai että se olisi tapahtunut ilmoituksen tehneen henkilön kuvaamalla tavalla (Niemi-Kiesiläinen 2004, 169). Lääkäri ei voi aina varmuudella päätellä, ovatko vammat syntyneet juuri kerrotulla tavalla (Taskinen 2004, 41–42). Turvakotiin on mahdollista mennä myös muussa ahdingossa kuin väkivallan uhrina (Ensi- ja turvakotien liitto 2008), ja lähestymiskielto voidaan määrätä fyysisen tai seksuaalisen väkivallan ja niiden uhan ohella muistakin syistä (Ropponen 1999, 4–5).

Tarkoitukseni ei ole tässä tutkimuksessa arvioida väkivallasta esitetyn näytön vahvuutta, koska kaikista aineiston tapauksista minulla ei ole kaikkia asiakirjoja. En myöskään voi tietää, mitä kaikkea henkilötodisteluisissa on tuotu esiin ilman että sitä olisi kirjattu minnekään. Viranomaisten lausunnot ja asianosaisten itse kuvaamat yhteydenotot viranomaisiin kertovat kuitenkin vähintään siitä, että tilanne on koettu niin vaikeaksi, että siihen on haettu apua viranomaisilta tai muilta ammattilaisilta. Väkiältä ei tällöin ole jäänyt täysin vanhempien ja lasten yksityisyyden piiriin.

Olen seuraavassa eritellyt isien ja äitien väitetystä väkivaltaisuudesta esitettyä kirjallista näyttöä ja viittauksia siitä olevaan viranomais- ja ammattiauttajatietoon. Erittelyt koskevat poliisin kautta saatuja tietoja, lääkärikäyntejä, väkivaltaan liittyviä tuomioita, lähestymiskieltoja, päätöksiä syyttämättäjättämisestä sekä tietoja erityisesti väkivallan uhreille ja tekijöille suunnattujen palvelujen käytöstä. Kuuden tapauksen kohdalla en

pystynyt selvittämään, koskiko näyttö isän vai äidin väkivaltaisuutta, joista molemmissa oli tapauksissa väitteitä.

Näyttö isien väkivaltaisuudesta

Tapauksia, joissa esitetään väitteitä isien väkivaltaisuudesta, on aineistossa yhteensä 124. Mukana tässä luvussa ovat nekin tapaukset, joissa väitteitä on sekä isän että äidin väkivaltaisuudesta. Kirjallista näyttöä ja muuta viranomais- ja ammattilaistietoa isien väkivaltaisuudesta kerrotaan olevan 73 tapauksessa eli reilusti yli puolessa. Tapauksista 51:ssä tällaista tietoa ei kerrota olevan. Väkivaltanäyttöä sisältävien tapausten osuudeksi muodostuu noin 60 prosenttia – niistä tapauksista, joissa on esitetty epäilyjä isien väkivaltaisuudesta. Tämä vastaa kansainvälisissä tutkimuksissa saatuja 50-75 prosentin osuuksia (Jaffe ym. 2008, 506). Olen seuraavaan taulukkoon eritelty yleisyysjärjestyksessä, millaista näyttöä ja tietoa isien väkivaltaisuudesta sanotaan olevan.

Taulukko 6. Erittely isien väkivaltaisuudesta olevasta kirjallisesta näytöstä ja muusta tiedosta

Väkivaltanäytön ja -tiedon tyyppi	Tapaukset
Tietoja poliisitoimista	26
Lääkärintlausuntoja ja -käyntejä	21
Äidin ja lasten turvakotiasuminen	19
Lähestymiskieltoja	15
Väkivaltatuomioita	15
Syyttämättäjättämispäätöksiä	4
Isä myöntää asiantuntijalausunnossa väkivallan käytön	4
Lapset osallistuneet väkivaltaa kokeneiden lasten ryhmään	3
Isä osallistunut väkivallan tekijöille suunnattuun hoitoon	3

Eniten kuvataan olevan tietoja erilaisista poliisitoimista. Näyttönä esitetään rikosilmoituksia, esitutkinta-aineistoa ja poliisin tietokannasta saatuja kuvauksia tehdyistä kotikäynneistä. Toiseksi eniten aineistossa on lääkärinlausuntoja ja tietoja lääkärikäynneistä väkivaltatilanteiden jälkeen. Äidin ja lasten tai ainoastaan äidin turvakotiasumisesta kerrotaan kolmanneksi eniten.

Isälle on määrätty lähestymiskielto äitiin tai äitiin ja lapseen 14 tapauksessa. Yhdesessä tapauksessa isä on määrätty lähestymiskieltoon suhteessa uudempaan naiskumppaniinsa, jonka kanssa on tullut avoero. Kaikkien tapausten kohdalla aineistoni asiakir-

joista ei selviä, ketä vastaan lähestymiskielto tarkalleen ottaen on, kuinka pitkä se ollut ja onko se mahdollisesti yhä voimassa.

Tapauksista 15:ssä mainitaan isän saama tuomio väkivaltaisuudesta. Näistä 11:ssä uhrina on ollut äiti, ja yhdessä tapauksessa sanotaan, että isä on aiemmin tuomittu jonkun muun naisen kuin äidin taposta. Yhdessä tuomiossa on kyse siitä, että isä on yrittänyt tappaa äidin. Muissa tapauksissa äitiin kohdistunut väkivaltaisuus, josta tuomio on tullut, vaihtelee nimikkeiltään lievistä törkeään pahoinpitelyyn. Kaikista tuomion sisältö ei tule esiin. Kolmessa tapauksessa tuomio on tullut laittomasta uhkauksesta. Kahdessa tapauksessa uhkaus on kohdistunut äitiin ja yhdessä lapseen. Lisäksi yhdessä tapauksessa mainitaan isän suorittama vankilatuomio, jonka kohdalla ei selviä, mistä se on tullut.

Muuta väkivaltanäyttöä ja -tietoa koskevat lukumäärät ovat edellä mainittuja huomattavasti pienempiä. Päätöksiä syyttämättäjättämisestä esitetään väkivaltanäyttönä neljässä tapauksessa. Samoin neljässä tapauksessa isä myöntää käyttäneensä väkivaltaa, mikä tulee esiin sosiaalitoimen selvityksessä tai sovittelijan kertomuksessa. Kolmessa tapauksessa lasten kerrotaan osallistuneen väkivaltaa kokeneiden lasten terapiaryhmään, ja kolmessa tapauksessa isän sanotaan hakeneen apua väkivaltaiseen käyttäytymiseensä miehille suunnatuista ryhmistä.

Näyttö äitien väkivaltaisuudesta

Väitteitä äidin väkivaltaisuudesta esitetään yhteensä 59 tapauksessa. Seuraavasta taulukosta näkyy, millaista kirjallista näyttöä äitien väkivaltaisuudesta on esitetty ja millaista muuta tietoa siitä mainitaan olevan. Niistä 59 tapauksesta, joissa on väitteitä äidin väkivaltaisesta käyttäytymisestä, yhteensä 18:ssa eli alta kolmasosassa tuli esiin taulukossa kuvatuista näytöistä.

Taulukko 7. Erittely äitien väkivaltaisuudesta olevasta kirjallisesta näytöstä ja muusta tiedosta

Väkivaltanäytön ja -tiedon tyyppi	Tapaukset
Tietoja poliisitoimista	12
Lääkärinlausuntoja ja -käyntejä	2
Äiti myöntää asiantuntijalausunnossa väkivallan käytön	2
Isän turvakotiasuminen	1
Lähestymiskieltoja	1
Väkivaltatuomioita	1
Tuomio väkivaltaan rinnastettavissa olevasta teosta	1

Eniten asiakirjoissa on näyttönä tietoja poliisitoimista eli poliisin kotikäynneistä, rikosilmoituksista ja tutkinta-aineistoista. Muunlaista tietoa äitien väkivaltaisuudesta on selkeästi vähemmän tarjolla. Lääkärintlausuntoja ja -käyntejä isään kohdistuneeseen väkivaltaan liittyen kuvataan kahden tapauksen asiakirjoissa. Niin ikään kahdessa tapauksessa tulee esiin, että äidin kanssa on sosiaalitoimessa puhuttu äidin väkivallan käytöstä. Muut tässä listatut väkivaltatiedon lähteet ovat yksittäisiä. Yhdessä tapauksessa äidille ja hänen miesystävälleen on määrätty lähestymiskielto lasten isään. Yhdessä tapauksessa äiti on saanut tuomion lasten lievistä pahoinpitelystä. Toisessa äiti on saanut vankeustuomion palkattuaan henkilöitä polttamaan talon, jossa isällä oli tapana oleskella. Yhdessä tapauksessa isä on ollut turvakodissa äidin väkivaltaisuuden takia. Kyseessä on ollut muutaman tunnin kestänyt käynti.

5.6 Huoltoriidoissa esiin tuotu väkivalta: yhteenveto

Olen edellä rakentanut lukijalle kuvaa tutkimusaineistooni kuuluvien huoltoriitojen väkivaltaväitteistä. Huoltoriidoissa fyysinen väkivalta ja sen uhka tulevat usein esille yhtenä osana vanhempien omille päämäärilleen antamia perusteluita. Tällöin vanhemmat esittävät perhesuhteissa tapahtuneeksi kuvatun väkivallan olevan esimerkiksi este yhteishuollolle tai sen sanotaan olevan juuri se syy, minkä vuoksi tapaamiset tulisi määrätä valvottuina tai jättää kokonaan toteuttamatta. Väkivallan kerrotaan usein olevan eron syy, mutta sen uhka tai seuraukset vaikuttavat vielä eron jälkeenkin. Osan väkivallasta kuvataan tapahtuneen tapaamisten aikana lapsille tai parisuhdeväkivalta liitettiin lasten hakemis- ja palauttamistilanteisiin. Aineistossa on myös kuvauksia painostuksen kautta tehdyistä sopimuksista ja väkivallasta neuvotteluprosessien aikana. Vanhempien lisäksi väkivallasta voivat kertoa huoltoriidan kohteena olevat lapset, lähisuku ja perheen tilanetta käsitelleet viranomaiset.

Isä on tavallisimmin se, jonka sanotaan käyttäytyneen väkivaltaisesti. Selvästi vähemmän on niitä tapauksia, joissa syytöksiä on molempien vanhempien väkivaltaisuudesta. Vähiten kerrotaan vain äidin väkivaltakäyttäytymisestä. Tarkastelin erikseen kuvauksia isien ja äitien väkivaltaisuudesta ja selvitin, kenen sanotaan olevan heidän uhrinsa, millaisesta väkivallasta on väitteiden mukaan kysymys ja mitä näyttöä heidän väkivaltaisuudestaan on. Aineistosta löytyi sekä eroja että yhtäläisyyksiä isien ja äitien välillä.

Ensimmäinen selkeä eroavuus näkyi jo asiakirja-aineistoa kerätessä. Tapauksia, joissa isän väitettiin syyllistyneen väkivaltaan, kertyi yli kaksi kertaa niin paljon kuin niitä tapauksia, joissa oli kyse äidin väkivaltaisuudesta. Myös toinen erottava tekijä on nähtävissä silloin, kun aineistoa katsoo väkivallan tekijän mukaan. Isien väitetty väkivaltaisuus esiintyy nimittäin huomattavan usein yksinään ilman väitteitä äitien väkivaltaisuudesta. Äitien väkivaltaisuudesta kerrotaan useammin niin, että samoissa tapauksissa isiäkin syytetään väkivaltaisesta käyttäytymisestä.

Kolmanneksi parisuhdeväkivallan ja lapsiin kohdistuvan väkivallan suhde on erilainen isien ja äitien kohdalla. Isiin kohdistuu selvästi enemmän väitteitä parisuhdeväkivaltaan syyllistymisestä. Äitien kohdalla parisuhdeväkivallan ja lapsiin kohdistuvan väkivallan osuudet ovat lähempänä toisiaan, mutta väitteitä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta on hieman enemmän kuin väitteitä parisuhdeväkivallasta. Lisäksi isien ja äitien asiakirjoissa kuvattua väkivaltaisuutta erottaa se seikka, että isien väkivaltaisuudesta esitetään huomattavasti enemmän erilaista kirjallista näyttöä, joka sisältää esimerkiksi väkivaltatuomioita, lähestymiskieltoja ja lääkärinlausuntoja.

Isien ja äitien kerrotusta väkivaltaisuudesta on löydettävissä myös joitakin samankaltaisia piirteitä. Kumpienkaan väkivaltaisen käyttäytymisen lapsia kohtaan ei kerrota aiheuttaneen lapsille kovin vakavia fyysisiä vammoja. Kyse on esitettyjen väitteiden ja aineistossani olevan näytön mukaan lähinnä mustelmista ja punoittavista jäljistä. Vaaratilanteita lapset ovat silti saattaneet joutua kokemaan sekä isien että äitien kanssa: esimerkiksi yhdessä tapauksessa isän kerrotaan ravistelleen vauvaa, toisessa isä on tuomittu lapsen uhkaamisesta aseella ja kahdessa äiti on mahdollisesti antanut lapsille jotakin tunnistamattomia lääkkeitä. Lapsiin kohdistuvien hyvinkin vakavien riskien paikkoja on siis näkyvissä sekä isien että äitien käyttäytymiseen liittyen.

Yhteistä isien ja äitien väkivaltaisuuden kuvauksille on myös se, että molemmista vanhemmista löytyi niitä, jotka myönsivät väitteet väkivaltaisesta käyttäytymisestään vähintään osittain tosiksi. Väkivallalle annetuissa selityksissä on myös osin yhtäläisyyksiä. Sekä isät että äidit saattavat muistuttaa, että vaikka väkivaltaa on ollut, se ei ole kohdistunut lapsiin. Lapsiin kohdistetun väkivallan kohdalla voidaan puolestaan painottaa sen kasvatuksellisia tarkoituksia. Toisaalta omalle väkivaltaiselle käyttäytymiselle annetuissa selityksissä on myös eroavaisuutta. Isien tavoin äidit eivät kerro yrityksistään hillitä voimakeinoin toisen ”raivonpurkauksia”. Vaikka äidit voivat kertoa väkivallasta itsepuolustuksena, heidän selityksissään ei näy ajatus, että tarkoitus olisi saada fyysisellä voimalla yliote tilanteesta.

Huoltoriita-aineiston väkivaltaluvut ja -kuvaukset tekee erityiseksi se, että kaikissa tapauksissa väkivalta liitetään lähtökohtaisesti osaksi lapsiperheiden elämää. Asiakirja-aineistoon kirjattu väkivalta on suhteessa vanhemmuuteen ja lasten kaikkein lähimpiin ihmissuhteisiin. Vaikka väkivalta on tällä tavoin aivan erityisessä kontekstissa tässä tutkimuksessa, väkivaltaväitteiden pohjalta tekemäni laskutoimitukset ja väkivaltaselonte-kojen erittelyt tukevat pääpiirteissään jo aiemmista tutkimuksista saatua kuvaa väkival-
lasta perheissä. Miesten yleisempi väkivaltaisuus parisuhteissa on monesti todettu sekä poliisitilastoihin että uhreille suunnattuihin kyselyihin perustuvissa tilastollisissa tutki-
muksissa (Heiskanen, Markku 2006, 14; Kivivuori & Aromaa, 30–31; Sirén ym. 2007, 11).¹⁴ Samoin naisten tekemän väkivallan yhteys naisille läheisten miesten väkivallan käyttöön on tutkimuksista tuttu asia: naisiin kohdistuva parisuhdeväkivalta lisää naisten väkivaltaista käyttäytymistä sekä parisuhteissa että lapsia kohtaan (Das Dasgupta 2002; Dobash & Dobash 2004, Ross 1996). Myös vanhempien omalle väkivaltakäyttäytymi-
selleen antamat selitykset tutkimuksen aineistossa ovat usein samankaltaisia kuin mitä miesten ja naisten väkivaltaisuudesta kirjoittaneet tutkijat ovat kertoneet (Hearn 1996, 103–107; Holma & Wahlström 2005; Lattu 2008, 178–188, Nyqvist 2001, 117– 119, 126–147).

¹⁴ Suomalainen lapsiuhritutkimus vuodelta 2008 (Ellonen & Sariola 2008, 69–75) antaa toisenlaisia tulok-
sia. Sen mukaan lapset näkivät kotona suunnilleen yhtä paljon sekä isien että äitien toisiinsa kohdistamaa
väkivaltaa. Toisaalta äitien kerrottiin kuitenkin saaneen vammoja useammin, ja äidit nähtiin uhreina use-
ammin kuin isät.

6. Huoltoriitojen lopputulokset

6.1 Johdanto

Tässä luvussa kerron, millaisiin lopputuloksiin aineistooni kuuluvissa huoltoriidoissa on päädytty. Kaikkia tapauksia yhdistää jokin väite perhesuhteissa tapahtuneesta väkivallasta, ja on tarpeen tietää, miten oikeusprosessit tapauksissa päättyvät. On kiinnostava tarkastella, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä prosessien lopputulemissa on. Lopputulosten perusteella on myös mahdollista pohtia, millainen merkitys väkivaltaväitteillä on prosessissa ollut. Kuvaan ensin, millaisia päätöksiä tuomioistuimet ovat tehneet lasten asumisesta, huollosta ja tapaamisoikeudesta. Tuomioistuinten päätösten analyysi perustuu 95 huoltoriidan ratkaisuun.¹⁵ Lasten huolto-, asumis- ja tapaamisoikeusasian vieminen oikeuteen ei aina merkitse sitä, että tuomarit lopulta ratkaisisivat lopputuloksen. Huoltoriidat voivat päättyä myös muilla tavoin. Siksi käsittelen luvun loppupuolella myös sellaisia huoltoriitaprosesseja, joissa lopputulos ei perustu tuomioistuimen harkintaan eri ratkaisuvaihtojen välillä, vaan kiista on sovittu tai peruttu.

Huoltoriidoissa kiistan kohteet vaihtelevat tapauksittain. Oikeusprosessissa voi olla kyse sekä lasten huollosta, asumisesta että tapaamisoikeudesta – tai vain yhdestä näistä. Tuomioistuimesta voidaan hakea ratkaisua lisäksi niissä tilanteissa, joissa lasten asioista on jo olemassa sopimus tai oikeuden ratkaisu, mutta jonka toteuttamisessa eli täytäntöönpanossa on isoja ongelmia. Tällainen tilanne on esimerkiksi se, että tapaamiset eivät toteudu sopimusten tai päätösten mukaan. Huoltoriitojen heterogeenisyyttä lisää se, että erimielisyyden kohteiden lisäksi myös prosessien lähtökohdat vaihtelevat. Mukana on tapauksia, joissa vanhempien avio- tai avoero on vielä tuore asia, ja toisaalta aineistoon sisältyy tapauksia, joissa erosta on jo vuosia. Monissa tapauksissa tuomioistuin ei ole ensimmäinen asiaa käsittelevä viranomainen, vaan taustalla on sosiaalitoimessa tehty sopimus lasten asioista. Osassa tapauksia kyse voi olla myös vuosikausia jatkuneista oikeusprosesseista, ja tutkimusaineistoon kuuluvat asiakirjat kertovat vain yhdestä vaiheesta pitkässä oikeuskäsittelyjen ketjussa.

¹⁵ Kyse on prosessien lopullisista ratkaisuista. Väliaikaismääräysten käyttöä ja ratkaisuja en ole analysoinut.

Tuomareiden tekemien ratkaisujen kuvaukseen olen ottanut mukaan 95 tapausta, joista 58 on hovioikeuksista ja 37 käräjäoikeuksista.¹⁶ Olen rajannut käsittelemäni tapaukset tietyin perustein. Ensinnäkin tapauksista on pitänyt olla saatavilla oikeuden tekemät päätökset juuri siitä tuomioistuimesta, josta olen tapauksen poiminut. Hovioikeustapauksista en ole siis laskenut mukaa alemman oikeusasteen päätöstä. Toinen rajaus on, että tarkastelen nyt vain niitä tapauksia, joissa on esitetty väitteitä fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta. Tapauksia, joiden väitteet rajoittuvat lapsen seksuaalisen hyväksikäyttöön, käsittelem tarkemmin luvussa yhdeksän muiden hyväksikäyttöväitteitä sisältävien tapausten kanssa. Kolmas rajaus on, että väitteiden täytyy kohdistua jommankumman tai molempien vanhempien fyysiseen väkivaltaisuuteen tai sen uhkaan. Pois laskuista jäävät siis ne muutamat tapaukset, joissa väkivallan tekijää ei selvennetä ja yksi tapaus, jossa oli kyse ainoastaan isän uuden kumppanin väkivaltaisuudesta.

Tehtyjen ratkaisujen ymmärtämiseksi on hyvä muistaa, että tuomioistuimet tekevät päätöksensä lähes aina vanhempien vaatimusten perusteella. Tuomarit eivät siis pyri kehittämään omia ratkaisuvaihtoehtojaan, vaan lopputuloksen he ovat valinneet vanhempien esittämistä vaatimuksista. Tämä tarkoittaa sitä, että kun huoltoriita tulee oikeuteen, siellä ei lasten elämää tarkastella kokonaisvaltaisesti ja valita päätöstä kaikista lain mahdollistamista ratkaisuvaihtoehdoista. Kiistan ja päätöksenteon kohteena ovat juuri ne asiat, jotka vanhemmat ovat nostaneet esiin. Vanhemmat esittävät oikeudelle omat kantansa hakemuksissaan ja lausumissaan prosessin aluksi. Olen riidan osapuolten näkemykset huomionnut juuri siitä tuomioistuimesta, josta olen aineistoa kulloinkin kerännyt. Tämä tarkoittaa, että tapauksen aiemmissa vaiheissa, esimerkiksi alemmassa oikeusasteessa, on kyse voinut olla erilaisista vaatimuksista.

Vanhempien kannat voivat muuttua myös oikeusprosessin aikana, ja asioista voidaan tuomarin ja asianajajien avulla päästä myös yhteisymmärrykseen. Kun kuvaan tuomareiden tekemiä ratkaisuja, joukossa on sellaisia tapauksia, joissa osasta asioita on saavutettu yksimielisyys ja osasta on oikeus tehnyt ratkaisunsa. En enää erottele ratkaisujen kuvauksessa näitä tarkemmin, vaan olennaista on, että tehdyt ratkaisut ovat suurimmaksi osaksi tuomioistuinten tuotosta.

Erimielisyyttä voi olla myös elatusavusta, mutta tutkimuksessani en käsittele elatusavun määräytymiseen liittyviä kiistoja enkä ole kirjannut niitä mihinkään. Ohitan myös lasten tapaamisten kustannuksista syntyneet riidat. Raha-asiat olen sivuuttanut siksi, että niiden käsittely tuomioistuimissa ei näy asiakirjoissa sillä tapaa, että ne toisivat tutkimukseni kannalta olennaisia asioita esiin. Toki raha-asioista kiistely on merki-

¹⁶ Käräjäoikeuksissa merkittävä osa huoltoriidoista on sovittu tai peruttu.

tyksellinen osa huoltoriitojen problematiikkaa, mutta hedelmällisempää materiaalia väkivallan ja vanhemmuuden institutionaalisen käsittelyn analyysiin saa aineiston muista ulottuvuuksista.

Alaluvut 6.2-6.7 kertovat tuomareiden tekemistä päätöksistä. Kuvaan tapausten ratkaisuja huollon, asumisen, tapaamisoikeuden ja täytäntöönpanon suhteen. Lisäksi olen tarkastellut hovioikeuksissa tehtyjen muutosten määrää ja päätöksiä tapauksista, joissa taustalla on pahoinpitely- tai lähestymiskieltotuomio. Esitän tuomioistuinten päätökset ryhmiteltynä sen mukaan, kumman vanhemmista väitetään käyttäytyneen väkivaltaisesti tai uhanneen väkivallalla. Käytän absoluuttisia numeroita, koska väkivaltaisuusväitteitä esitetään erilaisia määriä isien ja äitien kohdalla ja koska kuvattu väkivalta on luonteeltaan ja näytöltään erilaista. Tapausten määrä taulukoinneissa vaihtelee, koska kaikissa tapauksissa ei kiistellä samoista asioista. Lopuksi osiossa 6.8 luon yleiskuvaa niistä huoltoriitaprosesseista joissa lopputulos ei ole tuomarın valinta vaan seurausta vanhempien sopimisesta, perumisesta tai luovuttamisesta.

6.2 Lasten huolto

Lasten huoltoa koskevat kiistat voivat olla sellaisia, että toinen vanhemmista vaatii yksinhuoltoa ja toinen yhteishuoltoa tai molemmat vaativat yksinhuoltoa itselleen. Lisäksi on mahdollista, että toisen vanhemmista saatua yksinhuollon toinen vaatii itselleen oikeutta saada viranomaisilta tietoja lapsista. Yhteishuoltoon puolestaan voidaan pyytää liittämään työnjakomääräyksiä siten, että ratkaisutextissä määrättäisiin ne asiat, joista lähivanhempi päättää ja joista vanhempien pitää päättää yhdessä. Yleisin erimielisyys huollon muodosta on kuitenkin sellainen, että toinen vanhemmista vaatii yksinhuoltoa ja toinen yhteishuoltoa. Näin on 38 tapauksessa, joissa yksinhuoltoon päädyttiin 24:ssä ja yhteishuoltoon 14 tapauksessa.

Taulukko 8. Kiistanaihe yksinhuolto/yhteishuolto, päätökset väitetyn väkivallan tekijän mukaan

N=38	Yksinhuolto äidille	Yksinhuolto isälle	Yhteishuolto
Vain isä tekijä	13	2	7
Isä ja äiti tekijöitä	6	2	6
Vain äiti tekijä	1		1

Tutkimusaineistossa yksinhuoltoja määrätään siis selkeästi enemmän kuin yhteishuoltoja. Kun yksin- ja yhteishuoltojen jakautumista katsoo väitetyin väkivallan tekijän mukaan, voi nähdä, että yksinhuoltoja määrätään eniten silloin, kun isän on esitetty olevan väkivaltainen. Toisaalta taulukosta 9 voi huomata, että yksinhuolto- ja yhteishuoltopäätösten suhde on tasaisempi, kun väitteitä esitetään molempien vanhempien tai vain äidin väkivaltaisuudesta.

Tapauksia, joissa molemmat vanhemmat halusivat yksinhuollon itselleen, on aineistossa 14. Niiden ratkaisut jakautuivat seuraavasti:

Taulukko 9. Yksinhuoltopäätökset molempien vanhempien vaatiessa yksinhuoltoa, eriteltyinä väitetyin väkivallan tekijän mukaan

N=14	Yksinhuolto äidille	Yksinhuolto isälle	Yhteishuolto
Vain isä tekijä	6	2	1
Isä ja äiti tekijöitä	2	2	
Vain äiti tekijä		1	

Kaikista 95 tapauksesta yksinhuoltoja määrättiin 37 tapauksessa ja yhteishuoltoja 15 tapauksessa. Yksinhuollot jakautuivat vanhempien kesken siten, että äidille määrättiin yksinhuoltoja isää enemmän. Näin tapahtui 28 tapauksessa ja 9 tapauksessa yksinhuolto määrättiin isälle. Sekä taulukosta 8 että taulukosta 9 voi päätellä, että vanhemman huoltoriidassa kohdistunut väkivaltaväite ei ole välttämättä este antaa kyseiselle vanhemmalle yksinhuoltoa.

Yksinhuollon ja yhteishuollon lisäksi huoltoriidoissa esitetään vaatimuksia tietojensaantioikeudesta ja yhteishuoltoon mahdollisesti sisällytettävästä työnjaosta. Jos toisella vanhemmalla on lapsen yksinhuolto, etävanhemmalle voidaan silti myöntää oikeus saada lapsesta tietoja viranomaisilta. Tietojensaantioikeus annettiin kuudessa tapauksessa. Kolmen tapauksen ratkaisuun sisältyy työnjakoyhteishuolto, jolle annettu sisältö vaihtelee tapauksittain. Yhdessä tapauksessa työnjakoyhteishuolto merkitsee vain tietojensaantioikeuden antamista isälle ja äidille oikeutta päättää kaikista muista asioista. Toisessa tapauksessa työnjakoyhteishuolto tarkoittaa sitä, että vanhemmat päättävät pääsääntöisesti yhdessä lapsen asioista, mutta äidillä on oikeus päättää lapsen passista ja kerran vuodessa tehtävästä lapsen ja äidin ulkomaanmatkasta. Kolmas työnjaon sisältävä yhteishuolto merkitse isän tietojensaantioikeutta ja äidin oikeutta päättää lapsen asioista lukuun ottamatta lapsen asuinpaikkaa, josta vanhempien pitää päättää yhdessä.

Vuonna 2003 korkein oikeus antoi ennakkopäätöksen (KKO:2003:7), jossa arvo-
teltiin yhteishuoltoon sisältyviä työnjakomääräyksiä. Korkein oikeus päätyi siihen, että
on parempi antaa yksinhuolto toiselle vanhemmalle ja toiselle tietojensaantioikeus. Sitä,
että yhteishuolto olisi edellytys tietojensaantioikeudelle, ei pidetty lapsenhuoltolain tai
käytännön vaatimusten mukaisena. Väestörekisterissä näkyvä yhteishuoltomerkintä voi-
si korkeimman oikeuden mukaan merkitä esimerkiksi, että varsinaiset huoltajan oikeu-
det omaava vanhempi joutuisi käytännössä huoltajana toimiessaan esittämään selvityk-
sen yhteishuoltomääräyksen todellisesta sisällöstä.

6.3 Lasten asuinpaikka

Kun lasten asumisesta on erimielisyyttä, käytettävissä olevia vaihtoehtoja on lasten
määrääminen asumaan joko isän tai äidin luokse, sisarusten jakaminen eri vanhemmille
ja vuorotteleva asuminen. Vuorotteleva asuminen eli se, että lapsi asuisi vuorotellen
isän ja äidin luona, ei tosin kuulunut yhdenkään tapauksen päätökseen. Lasten asumises-
ta oli kiistaa 34 tapauksessa. Tuomareiden tekemät asumisratkaisut jakaantuvat seuraavasti:

Taulukko 10. Päätökset lasten asuinpaikasta molempien vanhempien vaatiessa
lapsia asumaan luokseen, eriteltynä väitetyn väkivallan tekijän mukaan

N=34	Äidin koti	Isän koti	Eri kodit sisaruksille
Vain isä tekijä	10	3	1
Isä ja äiti tekijöitä	9	7	
Vain äiti tekijä	2	2	

Taulukko 10 kertoo, että 21 tapauksessa lasten asuinpaikaksi määrättiin äidin koti
ja 12 tapauksessa isän koti. Vain yhdessä tapauksessa huoltoriidan kohteena olleet sista-
rukset määrättiin asumaan eri paikkoihin. Kahdessa muussakin lopputulos merkitsi sista-
rusten asumista eri vanhemmilla, mutta huoltoriidan kohteena niissä oli vain yksi lapsi,
eikä vanhempien sisarusten asumisesta ollut nyt erimielisyyttä. Samoin kuin huolto-
muodon suhteen myös lasten asuinpaikan kohdalla voi tehdä sen yhteenvedon, että äitiin
tai isään kohdistuvat väkivaltaväitteet eivät estä sitä, etteikö lasten asuinpaikka voisi
olla heidän luonaan.

6.4 Tapaamisoikeus

Tavallisin tapaamisoikeuden toteuttamisen tapa on, että lapset viettävät joka toisen viikonlopun etävanhemman kanssa. Tuomioistuimilla on kuitenkin käytössään muitakin vaihtoehtoja tapaamisten järjestämiseksi. Tapaamisten kestot ja välit voivat vaihdella eri tapauksissa. Tapaamisia voidaan myös porrastaa niin, että ne alkavat lyhytaikaisina päivätapaamisina ja tietyn aikataulun mukaan siirrytään pidempiin yön yli kestäviin lapsen luonapitoihin. Tapaamiset voidaan myös määrätä tapahtuviksi viranomaisten valvonnassa. Myös tähän määräykseen voidaan sisällyttää porrastusta niin, että tietyn ajan kuluttua valvonta loppuu. Ratkaisu voi olla esimerkiksi sellainen, että ensimmäiset kolme kuukautta tapaamiset tapahtuvat valvottuina kestäen muutaman tunnin, sitten siirrytään valvomattomiin päivätapaamisiin ja sen jälkeen joka toinen viikonloppu tapahtuviin useammankin yön yli kestäviin luonapitoihin. Myös lasten noutamisesta ja palauttamisesta voidaan antaa lisämääräyksiä esimerkiksi niin, että lapset noutaa ja palauttaa joku muu kuin vanhemmat tai että lasten vaihto vanhemmalta toiselle tapahtuu jossain muualla kuin vanhempien kodeissa. Näiden ehtojen lisäksi loma- ja juhla-ajoista on mahdollista antaa tarkkoja määräyksiä.

Väkivalta- ja turvallisuuskysymysten kannalta kiinnostavaa on selvittää erityisesti valvottujen tapaamisten määräämistä. Yhteensä 24 tapauksessa vanhemmilla oli erimielisyyttä siitä, pitäisikö tapaamiset järjestää ilman valvontaa vai valvottuina.¹⁷ Valvotut tapaamiset sisältyivät näistä 24:stä 19 tapauksen ratkaisuun. Määrätyt 19 valvottua tapaamista jakautuvat seuraavasti:

Taulukko 11. Päätökset valvotuista tapaamisista tapaavan vanhemman ja väitetyn väkivallan tekijän mukaan eriteltyinä

N=19	Isä tapaava	Äiti tapaava
Vain isä tekijä	11	1
Isä ja äiti tekijöitä	3	2
Vain äiti tekijä	1	1

Yksinhuollon ja valvottujen tapaamisten määrääminen on suhteessa toisiinsa: kun on määrätty valvotut tapaamiset, on yhtä tapausta lukuun ottamatta määrätty myös yksin-

¹⁷ Valvotuista tapauksista oli erimielisyyttä muullakin tavoin, sillä viidessä tapauksessa kiisteltiin vain valvottujen tapaamisten ajoituksista

huolto – edellyttäen että toinen osapuoli on sitä hakenut. Joukossa on tapauksia, joissa erimielisyyttä on vain tapaamisoikeudesta eikä huollon muodosta kiistellä ollenkaan.

Sen lisäksi, että oikeudessa kiistellään tapaamisoikeuden toteuttamisen ehdoista, joskus vaaditaan myös tapaamisoikeuden poistamista kokonaan. Näin on tehty viidessä tapauksessa, joissa kaikissa vaaditaan tapaamisoikeuden poistamista isän ollessa etävanhempi. Kolmessa tapauksessa tuomioistuin päätyi olemaan vahvistamatta tapaamisoikeutta lainkaan.

Lasten noutamisesta ja palauttamisesta on annettu erityisiä määräyksiä seitsemässä tapauksessa. Kuudessa määrättiin tarkkaan se paikka, jossa lasten hakeminen ja palauttaminen tapahtuu. Näitä paikkoja ovat muun muassa päiväkotit, ensi- ja turvakoti ja isoäidin koti. Kahdessa tapauksessa tämä oli tarkoitettu väliaikaiseksi vaiheeksi. Yhdessä ratkaisussa määrättiin, että ulkopuolinen henkilö hoitaa lapsen kuljetukset.

6.5 Huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden täytäntöönpano

Täytäntöönpanoasiasta on oikeudessa kyse silloin, kun lapsen huollosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta on jo aiemmin sovittu tai hankittu oikeuden päätös, mutta tätä aiempaa sopimusta tai päätöstä ei ole noudatettu. Noudattamatta jättäminen on käytännössä sitä, että tapaamiset eivät toteudu tai toinen vanhemmista pitää lasta luvatta luonaan asumassa. Tällaisessa tilanteessa toinen vanhemmista voi oikeusteitse hakea tehdyn sopimuksen tai oikeuden päätöksen panemista täytäntöön. (Jaakkola 2002, 879–880.)

Kun tuomioistuimesta haetaan aiemman jo olemassa olevan sopimuksen tai päätöksen täytäntöönpanoa, keskeinen käytettävissä oleva voimakeino on uhkasakko. Uhkasakko merkitsee sitä, että täytäntöönpanon estävän vanhemman on maksettava tietty rahasumma, mikäli hän edelleen estää ko. sopimuksen tai päätöksen toteutumisen. Mikäli tuomioistuin päätyy täytäntöönpanoriidan ratkaisussaan siihen, ettei tällä toisella vanhemmalla ole hyväksyttyä syytä estää täytäntöönpanoa, asetetaan uhkasakko. Se tarkoittaa nimensä mukaisesti vasta sakon uhkaa eli ko. summaa ei heti määrätä maksettavaksi. Mikäli tilanne jatkuu uhkasakon asettamisen jälkeen samanlaisena kuin ennenkin – lasta ei esimerkiksi luovuteta tapaamisiin – toinen vanhemmista voi hakea tuomioistuimelta uhkasakon määräämistä maksettavaksi. Tuomioistuimilla on käytössään myös se vaihtoehto, että lapsi määrätään noudettavaksi viranomaisten avustuksella. (mt., 896–900.)

Aineistossa on viisi asumisen ja huollon täytäntöönpanoa koskevaa tuomioistuimen ratkaisua, jotka kaikki ovat tapauksista, joissa isä syyttää äitiä väkivaltaisuudesta. Niissä

lapset on aiemmalla oikeuden tuomiolla määrätty asumaan äidin luo. Äiti on hakenut täytäntöönpanomääräystä oikeudesta, koska isä ei ole luovuttanut lapsia äidille. Näistä viidestä yksi on sellainen, että äidin hakemus täytäntöönpanosta hylätään. Kolmessa tuomiossa lapsi määrätään noudettavaksi viranomaisten avustuksella. Lisäksi yhdessä tapauksessa määrätään isän ja lasten tapaamiset valvotuiksi 5 kuukaudeksi. Yhdessä asetetaan isälle 10 000 markan uhkasakko, ja toisessa ratkaisussa tuo uhkasakko määrätään maksettavaksi.

Tapaamisoikeuden täytäntöönpanosta on kyse 10 tapauksessa, joissa suurimmassa osassa eli kahdeksassa tapaava vanhempi on isä. Tapaukset jakautuvat väitetyn väkivallan tekijän mukaan seuraavasti:

Taulukko 12. Tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa koskevien tapausten jakautuminen väitetyn väkivallan tekijän mukaan

N=10	Isä tapaava	Äiti tapaava
Vain isä tekijä	7	1
Isä ja äiti tekijöitä		1
Vain äiti tekijä	1	

Näistä 10 tapauksessa kuudessa oikeuden ratkaisuiden tarkoitus on edistää tapaamisten toteutumista. Kaikissa kuudessa isä on tapaava vanhempi ja ratkaisuun sisältyy uhkasakon asettaminen äidille sakon summien ollen 2000 markasta 10 000 markkaan. Yhdessä tapauksessa ratkaisu sisältää myös määräyksen tapaamisten tapahtumisesta valvottuina aluksi. Yhdessä on täytäntöönpanomääräyksen antamisen lisäksi muutettu tapaamisoikeuden ehtoja siten, että lapsen noutaa ja palauttaa isän äiti ja isä odottaa autossa sen ajan.

Neljässä tapauksessa määräystä täytäntöönpanosta ja uhkasakosta ei annettu. Näistä kahdessa kyse on äidin ja lasten tapaamisista. Toisessa äidin vaatimus tapaamisoikeuden täytäntöönpanosta hylättiin ja samalla annettiin väliaikaismääräys, jonka mukaan tapaamiset tapahtuvat kerran kuukaudessa valvotusti kahden tunnin ajan. Toisen äidin vaatimus tapaamisten täytäntöönpanosta hylättiin yksiselitteisesti. Isien vaatimukset tapaamisten täytäntöönpanosta hylättiin myös kahdessa tapauksessa. Toisessa näistä tuomio on yksiselitteinen. Toiseen ratkaisuun on isän vaatimusten hylkäämisen lisäksi kirjattu täsmennys tapaamisoikeuden ehtoihin. Täsmennyksen mukaan yli 12-vuotiaat lapset voivat itse päättää tapaamisista, mutta halusta tavata on ajoissa ilmoitettava isälle.

6.6 Muutokset hovioikeudessa

Tuomioistuinten ratkaisujen analyysiin olen ottanut mukaan 95 tapauksen päätökset, joista on 37 käräjäoikeuksista ja 58 hovioikeuksista.¹⁸ Hovioikeustapausten ratkaisuista olen katsonut, kuinka usein hovioikeudet ovat päätyneet erilaiseen ratkaisuun kuin käräjäoikeus ja onko muutoksen määrillä eroa sen suhteen, kenen tapauksessa väitetään käyttäytyneen väkivaltaisesti.

Taulukko 13. Muutokset hovioikeudessa väitetyn väkivallan tekijän mukaan eriteltynä

N=57	Muutos ho:ssa	Ei muutosta ho:ssa
Vain isä tekijä	11	27
Isä ja äiti tekijöitä	10	5
Vain äiti tekijä		4

Taulukosta on luettavissa, että aineiston hovioikeustapauksissa tulee suhteessa selvästi eniten muutoksia niissä tapauksissa, joissa väkivaltaväitteitä on molemmista vanhemmista. Tällöin ratkaisusta kaksi kolmannelle muuttuu käräjäoikeuden ratkaisua olennaisesti. Ero on selvä muihin tekijäryhmiin verrattuna. Koska tulos on yllättävä, selvitin vielä, onko hovioikeuksissa tehdyissä muutoksissa jotain samankaltaisuutta tapauksissa, joissa väitteitä on sekä isien että äitien väkivaltaisuudesta. Mitään yhtäläisyyksiä en muutosten sisällöstä kuitenkaan löytänyt. Esimerkiksi yksinhuoltoja muutettiin yhteishuolloiksi ja päinvastoin, ja lasten asumista muutettiin äidiltä isälle ja isältä äidille.

¹⁸ Taulukossa näkyvien hovioikeusratkaisujen lisäksi yhdessä tapauksessa hovioikeus teki päätöksen käräjäoikeuden aiemman tuomion kumoamisesta ja jutun palauttamisesta käräjäoikeuteen. Perusteluna tälle poikkeukselliselle ratkaisulle on, että asiassa on hovioikeudessa esitetty uusi vaatimus ja runsaasti uutta todistelua.

6.7 Päätökset kun pahoinpitely- tai lähestymiskielto tuomio taustalla

Tuomioistuinten tekemiä ratkaisuja voi tarkastella myös väkivallasta annetun näytön näkökulmasta. Luvussa viisi ”Väkivaltaväitteet huoltoriidoissa” erittelin väkivallasta olevaa monenlaista kirjallista näyttöä ja viranomaistietoa. Koska sekä väkivaltaväitteet että väkivaltaa koskeva näyttö ovat hyvin heterogeenisiä, selkeyden vuoksi kohdistan nyt kysymykseni väkivaltanäytön ja tuomareiden tekemien ratkaisujen suhteesta ainoastaan väkivaltatuomioihin ja lähestymiskieltoihin. Tarkastelun kaventaminen juuri väkivalta- ja lähestymiskielto tuomioihin on perusteltua myös siksi, että kyseisissä tapauksissa vanhempien väkivaltaisuutta on jo kertaalleen käsitelty tuomioistuimissa ja näyttöä arvioitu. Tämä mahdollistaa rikosoikeudellisten prosessien suhteuttamisen perheoikeudellisiin oikeudenkäynteihin. Tarkastelen, millaisia ratkaisuja on tehty tapauksissa, joissa mainitaan jommankumman vanhemman tuomio saama lähestymiskielto tuomio tai tuomio eriasteisista pahoinpitelyistä, tapon yrityksistä tai uhkailuista.

Aineistossa on 13 tapausta, joissa isällä on väkivaltatuomio ja joissa huoltoriita on päätynyt tuomarin tekemään ratkaisuun. Isien saamat tuomiot aineistossa ovat useimmiten tulleet väkivallasta äitiä kohtaan. Muutamissa tapauksissa mainitaan tuomioita muustakin väkivaltarikollisuudesta, ja yhdessä tapauksessa isän sanotaan tappaneen jonkun muun naisen kuin huoltoriidan vastapuolena olevan äidin. Joukossa on myös tuomioita laittomista uhkauksista. Niissä tapauksissa, joissa isällä on jokin tällainen väkivaltatuomio, kymmeneen huoltoriidan ratkaisuun kuuluu määräys lasten huollon muodosta. Huoltoratkaisut sisältävät 4 yhteishuoltoa, 4 yksinhuoltoa äidille ja 2 yksinhuoltoa isälle. Lapsen asuinpaikasta oli erimielisyyttä kolmessa tapauksessa, joissa kaikissa lapset määrättiin asumaan isän luo. Valvottuja tapaamisia määrättiin 6 tapauksessa, joista yhdessä tapauksessa äiti on tapaava vanhempi. Kahdessa tapauksessa tuomioistuimien on evännyt kokonaan tapaamisoikeuden eli lapsille ei määrätä tapaamisia isiensä kanssa.

Äitien kerrotaan saaneen kaksi väkivaltaan liittyvää tuomiota. Toinen näistä äideistä on saanut tuomion lasten lievästä pahoinpitelystä. Kyseisen ex-pariskunnan huoltoriitoja on aineistossani käsitelty neljään eri otteeseen, ja mainittu tuomio on tullut näiden eri prosessien välissä. Huoltoriidan vastapuolena oleva isä on puolestaan tuomittu lähestymiskieltoon suhteessa uudempaan ex-naisystäväänsä. Äidille annetun tuomion antamisen jälkeen tehdyissä huoltoriitojen ratkaisuisa määrätään isän ja lasten tapaamiset

valvotuiksi ja äidille yksinhuolto. Toinen äiti on saanut vankeutta väkivaltaan rinnastettavasta teosta. Samassa tapauksessa myös isän kerrotaan saaneen tuomion äidin pahoinpitelystä. Huoltoriidan ratkaisussa lapsi määrätään asumaan isän luo tämän yksinhuoltoon ja äidin ja lapsen tapaamiset määrätään valvotuiksi.

Tutkimusaineistoon kuuluvissa huoltoriitojen asiakirjoissa tulee esiin väkivalta-tuomioiden lisäksi myös lähestymiskieltotuomioita. Miltei kaikki aineistossa mainitut lähestymiskiellot on määrätty isille. Ainoastaan yhdessä tapauksessa äidin sanotaan saaneen lähestymiskieltotuomion. Isille tuomituilla lähestymiskielloilla on melkein aina suojattu huoltoriidan vastapuolena olevaa äitiä ja toisinaan myös huoltoriidan kohteena olevia lapsia. Yhdessä tapauksessa isän saama lähestymiskielto koskee isän uudempaa naisystävää. Aina lähestymiskiellon sisältö ja sillä suojatut henkilöt ei ole asiakirjoista luettavissa. Yhteensä yhdeksän tapausta on sellaisia, että niissä mainitaan lähestymiskieltotuomio ja tuomioistuimien on antanut huoltoriidasta oman ratkaisunsa. Kaikkien näiden yhdeksän tapauksen asiakirjoista ei selviä, onko lähestymiskielto ollut voimassa huoltoriidan päätöksen antamisen aikaan. Näin ollen en voi päätellä, miten juuri voimassa oleva lähestymiskielto vaikuttaa huoltoriidan ratkaisuun. On kuitenkin niin, että mainitut lähestymiskiellot on useimmiten määrätty huoltoriitaprosessin ollessa käynnissä tai muuten lähellä sen ajankohtaa, joten aivan eri aikakaudesta ja elämäntilanteesta niissä ei ole kyse.

Millaisia ratkaisuja tuomioistuimet ovat sitten tehneet edellä mainitussa yhdeksässä tapauksessa? Isä saa lapsen yksinhuollon siinä yhdessä tapauksessa, jossa äiti on määrätty lähestymiskieltoon. Niissä tapauksissa, joissa kerrotaan isille määräytyistä lähestymiskielloista, ratkaisut vaihtelevat. Kolmessa tapauksessa on määrätty valvotut tapaamiset ja yksinhuolto äidille. Molemmissa tapauksissa isällä on lähestymiskiellon lisäksi väkivalta-tuomio. Näin on myös yhdessä tapauksessa, jossa tapaamisoikeutta ei ole lainkaan vahvistettu. Kahdessa tapauksessa on määrätty äidille yksinhuolto, ja isän ja lasten tapahtuvat ilman valvontaa (paitsi toisessa näistä tapaamiset alkavat ja loppuvat valvotusti). Yhden tapauksen ratkaisu on yhteishuolto huolimatta isän lähestymiskiellosta ja väkivalta-tuomiosta. Yhden tapauksen ratkaisu on työnjakoyhteishuolto, ja yhdessä tapauksessa lapsen huolto ja asuminen pysyvät isällä äidin vaatimuksista huolimatta.

Keskeinen kysymys on, näyttävätkö nämä yllä kuvatut ratkaisut sellaisilta, että isien ja äitien saamat väkivalta- ja lähestymiskieltotuomiot olisivat vaikuttaneet huoltoriidan lopputulokseen. Tehtyjä ratkaisuja katsomalla vaikuttaa siltä, että toisinaan tuomiot saattavat olla vaikuttaneet ja toisinaan eivät. Analysoimatta päätösten perusteluita esitän näin siksi, että päätökset sisältävät yksinhuoltoja, valvottuja tapaamisia, tapaamisoikeu-

den poistoja ja lasten määräämistä asumaan sen vanhemman luo, jolla tuomioita ei ole. Näin ei silti suinkaan tapahdu läheskään kaikissa tapauksissa. Väkivalta- ja lähestymiskieltotuomioista huolimatta on määrätty yhteishuoltoja, lasten asumisia tuomion saaneen vanhemman luo ja tapaamisia ilman valvontaa.

6.8 Tapausten sopiminen ja peruminen

Lasten huolto-, asumis- tai tapaamisoikeusasian vieminen tuomioistuimeen ei aina johda siihen, että tuomioistuin lopulta ratkaisisi asian. Oikeudenkäynti voi raueta eri syistä. On tavallista, että oikeusprosessin jo ollessa käynnissä vanhemmat sopivat lasten asioista. Vanhemmat voivat myös perua vaatimuksensa kesken prosessin tai jättää ilmestymättä oikeuden istuntoihin. (Lappalainen 2001, 350; Valkama & Litmala 2006, 57.) Seuraavaksi käsittelen aineistooni kuuluvia sovittuja ja peruttuja tapauksia. Mukana tarkastelussa on myös tapauksia, joissa toinen vanhemmista on niin sanotusti passiivinen: ei vastaa kirjallisesti pyydettyä tai ei saavu istuntokäsittelyyn.

Aineistoa kerätessäni mietin, rajaanko sovitut ja perutut tapaukset kokonaan pois tutkimuksen piiristä. Päädyin kuitenkin ottamaan tapaukset mukaan aineistoon. Vaikka niissä tuomioistuimen oma näkemys lapsen edusta jää usein avoimeksi, väkivaltaproblematiikka on monin tavoin nähtävillä. Tapauksiin liittyy myös aina vanhempien ja lasten eriasteisia kohtaamisia huoltoriitaa käsittelevien instituutioiden kanssa. Näistä syistä sovittujen ja peruttujen tapausten kautta voi valottaa väkivaltaväitteiden ja huoltoriitojen dynamiikkaa.¹⁹

Aineistooni sisältyy yhteensä 51 tapausta, joissa on väite fyysisestä väkivallasta ja jotka on sovittu tai peruttu tai joissa toinen vanhemmista on ollut passiivinen.²⁰ Niistä 10 tapausta on hovioikeuksista, ja 42 käräjäoikeuksista. Kirjoitan ensin sovinnosta (26 tapausta), minkä jälkeen tarkastelen peruttuja tapauksia (22) ja viimeiseksi kuvaan tapauksia, joissa vastaajaosapuoli ei ole antanut toisen vanhemman hakemukseen kirjallista vastausta tai on prosessin myöhemmässä vaiheessa jättänyt saapumatta oikeuteen (3).

Sovinnon tavoittelu on 1990-luvulta lähtien ollut normaali osa riita- ja hakemusasioiden oikeuskäsittelyä. Tuomioistuimet katsovat velvollisuudekseen pyrkiä sovintoon perheoikeudellisissa asioissa, vaikka oikeudenkäyntejä koskeva lainsäädäntö ei sitä kir-

¹⁹ Näiden tapausten asiakirjoja olen käyttänyt aineistona myös muissa luvuissa sikäli kuin asiakirjoissa on ko. lukujen kysymyksenasetteluun sopivaa materiaalia.

²⁰ Viidessä näistä tuomioistuimien on tehnyt tapauksessa oman ratkaisunsa avioerosta, tapaamisten kustannuksista, oikeudenkäyntikuluista tai elatusavusta

jaimellisesti niiltä vaadi. Sovinnon edistämistä perheoikeudellisissa tapauksissa perustellaan lapsen edulla, jonka nähdään toteutuvan parhaiten silloin, kun vanhemmat kykenevät sopimaan lastensa asioista. Ajatellaan, että tällöin molemmat vanhemmat ovat antaneet hyväksyntänsä kiistan lopputulokselle eikä kummankaan tarvitse kokea hävinneensä oikeudessa, mikä luo edellytyksiä vanhempien väliselle yhteistyölle ja vähentää uusien oikeudenkäyntien määrää. Sovinto ei voi kuitenkaan sisällöltään olla millainen tahansa, vaan lain mukaan sen on oltava lapsen edun mukainen ja lapsen edun vastaista sopimusta viranomaisten ei pidä hyväksyä. (Aaltonen 2001, 354–355.)

Tuomioistuimissa toimivat eri ammattiryhmät eivät näe tuomioistuinsovittelua aivan ongelmattomana. Tuomareille, asianajajille ja yleisille oikeusavustajille suunnatussa kyselyssä sovintomenettelyyn liitettiin erilaisia pulmakohtia. Kyselyyn vastaajat kertoivat muun muassa, että tuomarit saattavat pyrkiä sovintoon väkisin. Myös tuomarin rooli voi hämärtyä ja luottamus tuomareiden puolueettomuuteensa kyseenalaistua. Heikompi osapuoli saattaa suostua itselleen epäedulliseen vaihtoehtoon ja luopua oikeuksistaan. (Ervasti 1998, 65–76.) Erityisesti huoltoriitojen tuomioistuinsovitteluun on liitetty se riski, että sovinnon sisältö ei kaikissa tapauksissa olisikaan lapsen edun mukainen. Lisäksi sovinnon taustalla saattaa olla toisen vanhemman väsyminen riitaan tai vanhempien väliset valtasuhteet voivat vaikuttaa liikaa sovittuun. (Aaltonen 2001, 360–361.)

Aineistooni sisältyy 26 tapausta, joissa vanhemmat ovat sopineet lasten huollosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta oikeusprosessin jo ollessa käynnissä. Niistä 20 tapausten asiakirjoissa näkyy, millainen sovinnon sisältö on. Sovintojen sisällöt vaihtelevat. Sovinnoissa on päädytty yksin- ja yhteishuoltoihin ja tavallisiin ja valvottuihin tapaamiin. Osa sovinnosta on selvästi lähimpänä äitien (8 tapausta) ja osa isien (6 tapausta) huoltoriidan alussa esittämiä tavoitteita. Toisaalta nähtävillä on myös, että sovinnossa molemmat voivat joustaa merkittävästi alkuperäisistä vaatimuksistaan (6 tapausta). Neuvottelujen tarkka sisältö ei kuitenkaan asiakirjoissa näy kuten ei myöskään ilmene, miten tuomarit tehdyn sovinnon laatua arvioivat. Vahvistamastaan sovinnosta tuomarit tosin toteavat lyhyesti, että sovinto ei ole lapsen edun vastainen. Näin sanomalla täytetään lapsenhuoltolain vaatimus siitä, että lapsen edun vastaista sovintoa ei pidä vahvistaa (LHL 10.2 §).

Luin sovintoon päätyneiden tapausten asiakirjoja myös siitä näkökulmasta, millaisiin sovintoihin on päädytty tapauksissa, joissa väkivalta kuvataan vakavaksi ja siitä on kirjallista näyttöä. Näyttääkö niissä siltä, että sovinnot olisivat epäedullisia tai haitallisia väkivallan uhrien kannalta? Löysin kolme tapausta, joissa sovinnon sisältö herättää eri-

tyisen paljon kysymyksiä väkivallan uhrien asemasta ja lapsen edun toteutumisesta. Missään niissä ei ole tehty sosiaalitoimen selvitystä, joten ainoa lapsen etua tapauksissa valvova viranomainen on ollut kyseinen tuomioistuin. Tarkastelen seuraavaksi lähemmin näitä tapauksia. Kaikissa niissä on kyse isän väkivaltaisuudesta. Yhtään vastaavaa äitien väkivaltaisuutta sisältänyttä tapausta ei aineistosta löytynyt.

Ensimmäisessä tapauksessa tuomioistuin on vahvistanut sovinnon, johon sisältyy yhteishuolto ja isän ja lapsen tapaamiset laajentuen päivätapaamisista yön yli kestäviin luonapitoihin. Lapsi asuu äidin luona, mutta asumisesta ei ollut alun perinkään erimielisyyttä asiakirjojen mukaan. Käräjäoikeudelle lähettämässään hakemuksessa äiti on vastustanut yhteishuoltoa kokemansa väkivallan ja sen aiheuttaman pelon vuoksi. Hakemuksessa kerrotaan, että isä on tuomittu äidin pahoinpitelystä. Pahoinpitelyn seurauksena äidille tuli luunmurtuma. Lisäksi kerrotaan äidin käyneen vuosien mittaan useaan kertaan terveysasemalla pahoinpitelyiden vuoksi. Käräjäoikeuden vahvistama sovinto on isän vaatimusten mukainen, ja yhteishuolto jää voimaan.

Myös toisessa tapauksessa on sovittu yhteishuollosta, vaikka taustalla on useaan otteeseen tapahtunutta parisuhdeväkivaltaa äitiä kohtaan. Isän väkivaltaisuudesta on todistena lääkärinlausuntoja. Äiti ja lapset ovat myös asuneet turvakodissa. Isä myöntää syyllistyneensä väkivaltaan äitiä kohtaan ja kertoo hakeneensa apua väkivaltaisen käyttäytymisen lopettamiseksi. Hän kertoo myös alkoholiongelmastaan ja siihen saamastaan hoidosta. Tapahtunut väkivalta on ainakin osaksi ollut hyvin vakavaa, koska yhden lääkärintodistuksen mukaan äidille on jäänyt kaulaan jälkiä kuristamisesta. Äiti kertoo isän olleen väkivaltainen myös toista lasta kohtaan, mikä oli lopullinen kimmoke avioerolle. Kuten edellisessäkin tapauksessa äiti esittää hakemuksessaan isän väkivaltaisuuden yhteishuollon esteeksi. Sovinto sisältää kuitenkin yhteishuollon. Lisäksi on sovittu tavannaista kaavaa laajemmat tapaamiset eli isä ja lapset tapaavat joka viikko.

Kolmannessa sovintoon tapauksessa isän väkivaltaisuus näyttäytyy vielä edellisiäkin tapauksia raaempana. Isä on määrätty lähestymiskieltoon suhteessa äitiin ja äidin miesystävään. Lähestymiskieltopäätöksessä kerrotaan isän väkivallasta heitä kohtaan. Päätöksen mukaan isä on uhkaillut äitiä ja äidin kumppania puukolla lapsen läsnä ollessa, ja äidin paettua lapsen kanssa isä on puukottanut äidin miesystävää. Isä on myös kuristanut äidin kumppania ja pahoinpidellyt äitiä toistuvasti. Hän on pelotellut pariskuntaa yrittäen ajaa autolla heidän päältään. Lisäksi päätöksessä viitataan, että isä on syyllistynyt vakaviin väkivaltarikoksiin muitakin ihmisiä kohtaan. Huolimatta jatkuvasta ja rankkoja muotoja saaneesta väkivaltaisesta käyttäytymisestä oikeus on hyväksynyt sovinnon, jonka mukaan isä ja lapsi tapaavat ilman valvontaa normaalisti joka toinen vii-

konloppu. Ainoa tapaamisia rajaava seikka on, että lapsen noutaminen ja palauttaminen tapahtuu vanhempien kohtaamatta toisiaan. Isä hakee lapsen päiväkodista ja palauttaa hänet tuttavan kotiin.

Yllä olevat kolme esimerkkiä valitsin aineistosta, koska niissä esille tuotu väkivalta on voimakasta ja siitä on selkeää näyttöä, mutta tehdyt sovinnot ovat huolestuttavia väkivallan uhrien kannalta ja ennakoivat ongelmia lasten asioiden hoitamisessa. Toimimattomia ja väkivallan uhrien näkökulman sivuuttavia sopimuksia voidaan toki tehdä muutenkin, mutta vakavan väkivallan ja vakuuttavan näytön tapauksissa ristiriita väkivallan ja sopimuksen sisällön välillä on näissä tapauksissa silmiinpistävä.

Sen lisäksi, että huoltoriidat voivat tuomarin tekemän päätöksen sijaan päättyä lasten asioista sopimiseen, kiistat voivat myös muuten peruuntua. Perumiseen on monia eri syitä. Aineistoni 22 perutussa tapauksessa näihin syihin kuuluu muun muassa vanhempien palaaminen yhteen ja avioliiton jatkaminen. Myös huoltoriidan vireillepanijan ilmaantumattomuus istuntokäsittelyyn on johtanut kiistan raukeamiseen. Yhdessä tapauksessa äiti on kuollut kesken oikeusprosessin ja toisessa kerrotaan, että huoltoriidan kohteena oleva lapsi on menehtynyt. Kummassakaan tapauksessa kuolinsyy ei tule asiakirjoissa esille. Yksi oikeusprosessi on keskeytynyt, koska lapsi on otettu huostaan prosessin aikana. Muutamissa täytäntöönpanotapauksissa oikeudenkäyntiä ei ole lopulta tarvittu, koska tapaamiset ovat toteutuneet tai lapset on palautettu sille vanhemmalle, jonka huoltoon heidät on alun perin määrätty. Täytäntöönpanoprosesseista on luovuttu myös, jos on tehty uusi perustepäätös (johon vaatimus täytäntöönpanosta perustuu) tai laitettu vireille uusi oikeusprosessi perustepäätöksestä. Kaikkien peruttujen tapausten kohdalla ei selviä, mitkä tekijät ovat vaikuttaneet prosessin raukeamiseen. Osassa tapauksia asiakirjoissa lukee ainoastaan, että äiti tai isä on peruuttanut hakemuksensa tai valituksensa ja asia on jäänyt silleen. On mahdollista, että osassa peruuntuneita tapauksia vanhemmat ovat sopineet asiasta esimerkiksi sosiaalitoimen selvitystyöskentelyn yhteydessä eikä asiaa ole enää kirjattu oikeudenkäyntiasiakirjoihin. Oletettavasti myös osa vanhemmista on vain yksinkertaisesti luopunut oikeustaistelusta.

Käsittelen tässä tarkemmin muutamaa eri syistä peruttua tapausta. Ensiksi nostan esiin tapauksen, jossa on peruttu vaatimukset avioeron hakemisesta, yhteiselämän lopettamisesta ja lasten asioista. Koska tapauksessa on peruttu vanhempien eroa koskevat vaatimukset, päättelen heidän erosuunnitelmiansa rauenneen. Tapauksessa on merkille pantavaa, että isän äitiin kohdistama väkivalta on äidin kuvausten mukaan ollut varsin voimakasta ja toistuvaa sisältäen muun muassa kuristamista, pään lyömistä seinään ja hiusten repimistä. Myös yksivuotias lapsi on äidin kertoman mukaan joutunut väkival-

lasta osalliseksi. Äiti kuvaa pahoinpitelyjä tapahtuneen myös raskausaikana ja myöhemmin lapsen ollessa sylissä. Kahden väkivaltatilanteen kerrotaan olevan syyttäjällä syyteharkinnassa. Kun tapauksen asiakirjoja lukee, tulee miettineeksi, merkitseekö vanhempien avioliiton jatkuminen myös väkivallan jatkumista kuvatunkaltaisena ja mitä seurauksia sillä tulee olemaan lapselle ja äidille.

Tämän tapauksen lisäksi aineistossani on kaksi muutakin peruuntunutta oikeusprosessia, joissa vanhempien on kerrottu palanneen takaisin yhteen ja joissa isän väkivaltaisuudesta on viranomais- tai ammattiauttajatietoa. Tuomioistuimien toiminnan kannalta tilanteet ovat yksinkertaisia. Vanhempien vaatimukset ovat rauenneet ja asia ei enää virallisesti kuulu tuomioistuimille. Toisaalta tapauksissa voi tulla esiin hyvinkin vakavaa ja jatkuvaa väkivaltaa, ja kyse on huoltoriidoissa aina lapsiperheistä eli väkivalta koskettaa aina myös lapsia tavalla tai toisella. Olisiko näissä tilanteissa syytä punnita perheen tuen tarvetta ja ottaa yhteyttä lastensuojeluviranomaisiin? Vuoden 2008 alusta voimaan tullut uusi lastensuojelulaki velvoittaa monia lasten kanssa työskenteleviä tahoja tekemään lastensuojeluilmoituksen, mikäli ne ovat työssään saaneet tietää lapsista, jotka eivät saa riittävää hoitoa ja huolenpitoa tai joiden elinolosuhteet vaarantavat lapsen kehityksen. Ilmoituksen voivat tehdä muutkin henkilöt salassapitosäännösten estämättä. (LSL 25.1§ ja 25.2 §.) Tuomioistuimia ei nimetä ilmoitusvelvollisuuden piiriin, mutta niiden henkilökunnalla on mahdollisuus ilmoituksen tekemiseen.

Sovittujen, peruttujen ja muuten rauenneiden oikeustapausten lisäksi aineistossani on kolme tapausta, joissa tuomioistuin on antanut tuomion tilanteessa, jossa toinen vanhemmista ei ole vastannut hakemukseen tai on vastaajaosapuolena jättänyt ilmaantumatta istuntoihin. Oikeusprosesseja koskevien säädösten mukaan tuomioistuin saa tapauksen tällöin ratkaista, mikäli asia saadaan ”riittävästi selvitettyksi” ja jos kantaja (eli oikeusprosessin alulle panija) näyttää hakemuksensa perusteet luotettavasti toteen. Vastajan poissaolo ei yksistään riitä päätöksen perusteeksi. (Lappalainen & Frände 2003, 833,846–847.)

Aineistooni kuuluvasta kolmesta tällaisesta tapauksesta kaksi on sellaisia, että niissä äiti on lähettänyt hakemuksen tuomioistuimeen ja isä ei ole antanut oikeudelle mitään vastausta. Molemmissa näissä tapauksissa äidit kertovat hakemuksissaan eronneensa isästä tämän väkivaltaisuuden vuoksi. Myös tuomion sisältö on tapauksissa sama: lapset asuvat äitiensä luona näiden yksinhuollossa. Isien vastaamattomuus todetaan perusteeksi tuomioille, minkä lisäksi molempien lopputulosten osalta on lyhyesti todettu, että ratkaisua ei voida pitää lasten edun vastaisena.

Kolmas tapaus on prosessin kulultaan toisenlainen kuin edellä mainitut. Siinä huoltoriita on edennyt niin pitkälle, että isän kotipaikkakunnan sosiaalitoimi on saanut olosuhdeselvityksensä valmiiksi. Äidin kotipaikkakunnan sosiaalityöntekijät ovat myös valmistelleet olosuhdeselvitystä, mutta äiti on yhden keskustelukerran jälkeen kieltäytynyt yhteistyöstä selvityksen teossa kertoen syyksi, että asiaa on hänen mielestään jo tutkittu riittävästi. Lasten tilannetta on ryhdytty selvittämään myös perheneuvolassa, mutta äiti on keskeyttänyt käynnit, koska on kokenut, ettei häntä uskota siellä. Vaikuttaa siltä, että äiti on väsynyt kaikkeen tilanteeseen liittyvään selvitystyöhön ja koko oikeusprosessiin. Kun asian suullista valmistelua on oikeudessa jatkettu, äiti ei ole tullut istuntoon vastaamaan isän hakemukseen eikä esittämään uudelleen omia vaatimuksiaan. Tämän jälkeen käräjäoikeus on tehnyt asiassa isän vaatimusten mukaisen ratkaisun, jota se perustelee äidin poissaololla, vanhempien välien katkeamisella ja sillä, että äiti ei pysty turvaamaan lasten ja isän välistä yhteydenpitoa.

6.9 Huoltoriitojen erilaiset lopputulokset: yhteenveto

Huoltoriidat voivat olla keskenään hyvin erilaisia. Niin vanhempien tavoitteet, huoltoriitojen aiheet, lopputulokset kuin lopputulokseen johtaneet prosessitkin vaihtelevat. Tässä luvussa käsittelemiäni huoltoriitoja yhdistää kuitenkin se, että kaikissa niissä on esitetty väitteitä toisen tai molempien vanhempien väkivaltaisesta käyttäytymisestä. Fyysisen väkivallan esiin tuomisesta ei kuitenkaan sinänsä seuraa, että prosessit kulkisivat tuomioistuimissa samoin ja loppuisivat yhtenevästi. Sisällytin tuomareiden tekemien päätösten analyysiin yhteensä 95 tapausta, joissa oli esitetty väitteitä vanhempien väkivaltaisuudesta. Kävin läpi, millaisia päätöksiä oli tehty lasten huollon, asumisen ja tapaa-misoikeuden suhteen. Lisäksi käsittelemäni täytäntöönpanotapauksia. Tiivistän seuraavaksi näistä päätöksistä saamiani tuloksia.

Huoltopäätösten erittely osoitti, että tutkimusaineistossa määrättiin enemmän yksinhuoltoja kuin yhteishuoltoja. Kun huoltomuodosta oli riitaa, 24 tapauksessa päätökseen sisältyi yksinhuolto ja 14 tapauksessa yhteishuolto. Kun näihin lukuihin laskee vielä mukaan ne tapaukset, joissa kiisteltiin, kumpi vanhemmista saa yksinhuollon, yksinhuoltojen määrä aineistossa korostuu entisestään: päätöksiin sisältyi yhteensä 37 yksinhuoltoa ja 15 yhteishuoltoa. Valtaosa yksinhuolloista määrättiin äideille, ja isien osuus yksinhuolloista jäi neljännekseen. Kun tapauksista kiisteltiin lasten asuinpaikasta, isien osuus kiistojen voittajina oli jonkin verran suurempi kuin yksinhuoltojen kohdalla. Las-

ten asuinpaikka määrättiin kahdessa kolmasosassa tapauksista äideille ja kolmanneksessa isien luo. Huomattavaa on, että tapauksissa esitetyt väkivaltaväitteet eivät estäneet yksinhuoltojen tai lasten asuinpaikan määräämistä niille vanhemmille, joiden käyttäytymiseen väitteet kohdistuivat.

Lasten tapaamisoikeutta koskevista päätöksistä tarkastelin erityisesti valvottujen tapaamisten määräämistä. Väkivaltakysymyksen näkökulmasta katsottuna juuri tapaamisten valvonta tai valvomattomuus on merkityksellistä, koska tapaamisten valvonnalla taataan niiden turvallisuutta (esim. Kalavainen 2004). Kun tutkimusaineiston tapauksissa lähivanhempi halusi tapaamiset valvotuiksi ja etävanhempi ilman valvontaa, tuomarit päätyivät useimmiten määräämään valvonnan tapaamisille. Näin tehtiin 19 tapauksessa 24:stä. Sen sijaan tapaamisoikeuden poistamista (tai vahvistamatta jättämistä) vaadittiin harvoin: sitä vaadittiin viidessä tapauksessa. Näistä kolmessa tapaamisoikeutta ei lainkaan vahvistettu.

Huolto-, asumis- ja tapaamispäätösten lisäksi selvitin, millaisiin ratkaisuihin päädyttiin, kun kyse oli päätösten täytäntöönpanosta. Lasten asumisen ja huollon täytäntöönpanon ollessa ongelma oikeuden päätökset olivat pääsääntöisesti sellaisia, että niillä tuettiin aiempien päätösten tai sopimusten toteutumista. Tapaamisten kohdalla tilanne oli hieman erilainen: kuusi tapausta kymmenestä päättyi ratkaisuun, jolla edesautettiin tapaamisten toteuttamista.

Analysoiduissa päätöksissä on mukana tapauksia sekä käräjä- että hovioikeuksista. Hovioikeustapausten kohdalta selvitin, kuinka usein hovioikeudet tekivät muutoksia käräjäoikeuksien päätöksiin. Kaikkiaan analyysissä oli 58 hovioikeustapausta, ja niistä 21:ssä muutettiin alemman oikeusasteen ratkaisua. Mielenkiintoisin havainto oli se, että eniten muutoksia tehtiin, kun väkivaltaväitteitä oli molemmista vanhemmista.

Otin mukaan tehtyjen päätösten analyysiin myös osan väkivaltaa koskevasta näytöstä. Huomioin tässä yhteydessä väkivalta- ja lähestymiskieltouomiot. Halusin tietää, yhdenmukaistaako tällainen vahva väkivaltanäyttö huoltoriitojen päätöksiä. Vastaukseksi päätösten sisältöjen ja väkivaltanäytön vertaamisesta sain, että rikosoikeudellisten prosessien kautta saatu väkivaltanäyttö ei tee huoltoriitojen päätöksistä keskenään samansuuntaisia. Väkivalta- ja lähestymiskieltouomiot eivät myöskään estä lasten asuinpaikan määräämistä näitä tuomioita saaneiden vanhempien luo. Ne eivät myöskään tee mahdottomaksi yksinhuoltojen antamista kyseisille vanhemmille.

Tutkimusaineiston huoltoriitapäätöksiä on mahdollista verrata laajempiin suomalaisiin oikeusaineistoihin. Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa on kerätty vuosilta 2005-2006 isot huoltoriita-aineistot käräjä- ja hovioikeuksista. Tutkijoiden käytössä on

ollut 529 käräjäoikeustapausta ja 257 hovioikeustapausta. Oma aineistoni on kerätty niin, että kaikissa aineiston tapauksissa on esitetty väitteitä fyysisestä väkivallasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen aineistossa ei ole mitään tällaista temaattista rajausta, vaan mukana ovat tietyiltä ajankohdilta kaikki tuomareiden ratkaisemat tapaukset. (Valkama & Litmala 2006; Valkama & Laasola 2008.) Vertaamalla omia tuloksiani näiden aineistojen tietoihin, voin pohtia väkivaltaväitteiden vaikutusta päätöksiin. Eroavatko aineistoni 95 päätöstä oleellisesti muista huoltoriitojen päätöksistä? Vertailua vaikeuttaa aineistoni selkeästi pienempi lukumäärä, käräjä- ja hovioikeustapausten yhdistäminen omassa työssäni ja joidenkin laskutapojen erilaisuus. Näyttää kuitenkin siltä, että tämän tutkimuksen aineistossa korostuisi yksinhuoltojen määrä. Myös määräyksiä tapaamisten valvonnasta on suhteellisesti enemmän kuin niissä huoltoriita-aineistoissa, joita ei ole rajattu väkivalta-aiheen perusteella.

Huoltoriidoissa tehtyjen päätösten perusteella on mahdollista päätellä, että väkivallan esille tuomisella on, ainakin osittain, vaikutusta huoltoriitojen päätöksentekoon. Väkivallan painoarvon tarkempi arviointi vaatii kuitenkin tuekseen myös päätöksille annettujen perustelujen analyysin, jota käsittelen seuraavassa luvussa. On myös muistettava, että päätökset huoltoriidoissa perustuvat tapausten kokonaisuutensa tarkasteluun, ja lopputulokseen vaikuttavia seikkoja on yleensä useita.

Väkivallan roolia voi pohtia myös muiden kuin tuomareiden ratkaisemien tapausten kohdalla. Kun tapauksia sovitaan ja perutaan tai kun toinen vanhemmista luovuttaa, väkivallalla voi olla osansa lopputuloksen muotoutumisessa. Esimerkiksi väkivallan uhka voi olla keino painostaa toista antamaan periksi vaatimuksistaan tai väkivallan traumatisoima vanhempi voi väsyä koko oikeusprosessiin. Tuomioistuinsovintoihin kohdistettu kritiikki näyttää tämän tutkimuksen valossa osin aiheelliselta: aineistossa on tapauksia, joissa sovinto on selvästi väkivaltaan syyllistyneen vanhemman tahdon mukainen ja sovinnon sisältö yhteishuoltoineen ja tavallisine tapaamisineen väkivallan uhrien turvallisuutta vaarantava. Parisuhdeväkivallan rikosoikeudellistakin sovittelua on usein vastavasti kritisoitu muun muassa siitä, että osapuolten asema sovitteluneuvotteluissa on epätasa-arvoinen ja itse sovitteluprosessi voi lisätä väkivallan riskiä (esim. Edwards 1996, 212–213, Niemi-Kiesiläinen 2004, 162–164). Tuomioistuimissa tulisi kiinnittää huomiota siihen, miten väkivalta vaikuttaa sovintoneuvotteluissa tai mitä viranomaiset voisivat tehdä silloin, kun vakavaakin väkivaltaa sisältäviä tapauksia perutaan ja vanhemmat palaavat yhteen.

7. Väkivalta tuomioistuinten päätösten perusteluissa

7.1. Johdanto

Huoltoriitojen lopputulosten analyysi antoi aiheen ajatella, että perhesuhteissa tapahtuvalla väkivallalla on joissakin tapauksissa vaikutusta tuomareiden päätöksentekoon. Vaikutus ei kuitenkaan näytä vahvalta tai järjestelmälliseltä, vaan päätöksissä on paljon vaihtelua. Jotta väkivaltaväitteiden ja -tiedon merkitystä huoltoriitaprosesseissa voisi tutkia tarkemmin, onkin katsottava myös päätöksille annettuja kirjallisia perusteluja. Tässä laajassa luvussa analysoin perusteluja ja erityisesti tapoja, joilla perhesuhteissa tapahtuvasta fyysisestä väkivallasta niissä kirjoitetaan. Miten väkivaltaa arvioidaan ja millaisia merkityksiä sille annetaan? Sanotaanko perusteluissa väkivallalla olevan vaikutusta lapsen hullosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä?

Aluksi kerron, mikä merkitys perusteluilla on oikeudenkäynneissä ja oikeusjärjestelmässämme ja millaiset periaatteet ohjaavat perusteluiden kirjoittamista. Sen jälkeen kuvaan, miten olen tuomareiden kirjoittamia perusteluja analysoinut. Seuraavat alaluvut koostuvat tämän analyysin tuloksista. Käsittelen ensinnäkin väkivaltateeman näkyvyyttä tuomareiden pohdinnoissa. Sen jälkeen tarkastelen, millä tavoin tuomarit arvioivat väkivaltaväitteiden paikkansapitävyyttä. Varsin keskeinen osa perustelujen erittelyä ja tulkintaa on luettavissa alaluvuista 7.6-7.8, jossa analysoin tapahtuneeksi arvioidulle väkivallalle annettua painoarvoa. Lopuksi pohdin, millaisia väkivaltadiskursseja perusteluista on löydettävissä. Näitä eri näkökulmia käyttäen on mahdollista muodostaa riittävän perusteellinen ja monivivahteinen kokonaiskuva siitä, miten huoltoriitojen tuomarit merkityksellistävät väkivaltaa suhteessa lapsen etuun.

7.2 Perustelujen yhteiskunnalliset merkitykset ja kirjoittamisen periaatteet

Päätösten perusteleva on merkittävä osa oikeusjärjestelmää ja -käytäntöä, ja siitä on selvät määräykset lainsäädännössä. Suomen perustuslain ja oikeudenkäymiskaaren (laki, jolla säädellään tuomioistuinten toimintaa) mukaan kaikki tuomiot on perusteltava. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen vaatimusta oikeudenmukaisista oikeudenkäynneistä on tulkittu seuraavan velvollisuus perustella tuomiot. (Laukkanen 2002, 15–20.)

Oikeustieteilijöiden Jyrki Virolaisen ja Petri Martikaisen (2003, 66–99) mukaan tuomioiden perusteleva on keskeinen tausta kansalaisten oikeusturvan toteutumiselle oikeudenkäynneissä. Oikeusturva oikeudenkäynneissä merkitsee, että sekä oikeudenkäyntimenettelyiden että tehtyjen ratkaisujen tulee olla lainmukaisia ja oikeudenmukaisia. Virolainen ja Martikainen ovat eritelleet perusteluille myös erilaisia tarkempia tehtäviä, funktioita. Ensinnäkin perusteluilla on heidän mukaansa justifikaatiofunktio eli niillä vakuutetaan asianosaisia, ns. suurta yleisöä ja ylempiä oikeusasteita lopputuloksen oikeellisuudesta. Perustelujen kommunikaatiofunktio merkitsee, että perustelujen avulla myös viestitään, millaisella oikeudellisella päättelyllä tuomari on päätenyt lopputulokseen. Perusteluilla on lisäksi kontrollifunktio, koska perustelujen avulla voidaan kontrolloida ratkaisun asianmukaisuutta. Kun päätöksenteko tulee perustelujen avulla avoimeksi ja läpinäkyväksi, mahdollistuu myös sen demokraattinen kontrolli oikeusvaltioissa. Kysymys on myös perustelujen legitimititeettifunktiosta, sillä tuomioistuinten ratkaisujen hyväksyttävyyden kansalaisten silmissä riippuu paljon tuomioista ja niiden perusteluista. Näiden neljän funktion lisäksi perusteluilla voi olla myös prejudikaattifunktio. Ylimpien tuomioistuinten eli korkeimman oikeuden ja korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuilla on ennakkopäätösluonne eli prejudikaattivaikutus, joka saa painoarvonsa vasta vakuuttavasti kirjoitetuista perusteluista.

Justifikaatio-, kommunikaatio- ja kontrollifunktio elävät myös suhteessa muutoksenhakuun ylemmistä oikeusasteista. Tarpeeksi vakuuttavien perustelujen on toivottu vähentävän tuomioista valittamista. Perusteluiden pohjalta asianosaiset voivat myös itse kontrolloida, onko alemman oikeusasteen tuomio johdonmukainen ja olisiko tilanteessa hyviä perusteita valittaa tuomiosta. Kommunikaatiofunktionsa hyvin täyttävät perustelut voivat toimia muutoksenhaun lähtökohtina asianosaisille, koska perusteluista voi etsiä aineksia valituksen kirjoittamisen pohjaksi. Alemman oikeusasteen tuomiolle antamat

perustelut auttavat myös muutoksenhakutuomioistuimia, kun ne arvioivat valituksen kohteena olevan tuomion oikeellisuutta. (Virolainen & Martikainen 2003, 69–77.)

Jotta perustelut täyttäsivät kaikki tehtävänsä alkaen oikeusturvan toteuttamisesta ja oikeusvaltion ylläpitämisestä, ne on kirjoitettava hyvin. Miten tämä tulisi tehdä? Tuomioistuinten toimintaa säätelevä oikeudenkäymiskaari antaa kirjoittamissuosituksia niukasti. Kyseisen lain mukaan perusteluissa on ilmoitettava, mihin seikkoihin ja oikeudelliseen päättelyyn ratkaisu perustuu. Perusteluissa pitää myös selostaa, millä perusteella riitainen seikka on tullut näytetyksi tai jäänyt näyttämättä. Näiden kahden vaatimuksen lisäksi laissa ei anneta muita määräyksiä perusteluiden kirjoittamisesta. (OK 24. luku 4 §.) Oikeudenkäymiskaarta tulkitsevissa ja ratkaisujen perustelemisesta suosituksia antavissa kirjoissa korostetaan, että perustelujen tulisi olla selkeitä, täsmällisiä, ymmärrettäviä ja avoimia. Kritiikkiä on kohdistunut siihen, että kirjoitetut perustelut saattavat olla sekavia ja rönsyileviä, ja toisaalta ongelmana varsinkin aiempina vuosina on nähty perustelujen suppeus. Myös perusteluiden avoimuudessa on nähty puutteita, koska niihin ei aina välttämättä ole kirjattu kaikkia ratkaisuun vaikuttaneita seikkoja. (Laukkanen 2002, 8–15; Virolainen & Martikainen 2003, 100–121, 149.)

Huoltoriitojen ratkaisujen perustelemiseen pätee sama lainsäädäntö kuin muihinkin oikeusprosesseihin, mutta oikeuskäytännössä lapsiasioiden perustelemiseen kohdistuu avoimuuden ja selkeyden lisäksi toisenlaisiakin vaatimuksia. Helsingin hovioikeuspiirin laatuhankeksen lapsioikeudellinen työryhmä antaa raportissaan ”Lapsen huolto, tapamisoikeus ja elatus” (2007, 60) suosituksia juuri huoltoriidan päätöksen perustelemiseen. Työryhmä kirjoittaa, että lapsenhuoltolain yleisluontoisuudesta johtuen lapsen etua on punnittava konkreettisesti asiassa esitetyn oikeudenkäyntiaineiston perusteella. Fraasinomaisia toteamuksia lapsen edusta pitäisi välttää. Työryhmän mukaan tuomarin objektiivisuus on lapsiasioiden vahvan tunnelatauksen vuoksi erityisellä koetuksella, ja avoin ja konkreettinen perusteleva on omiaan vakuuttamaan kiistan osapuolet tuomarin puolueettomuudesta. Perusteluilla nähdään myös olevan kauaskantoisia tehtäviä: niiden pitäisi tukea ratkaisun toimivuutta käytännössä ja tukea myös lapsen ja vanhempien välisiä suhteita. Tämän vuoksi työryhmä suosittelee, että molemmista vanhemmista kirjoitettaisiin esiin myönteisiä puolia, vaikka kielteisiäkin seikkoja joudutaan usein kertoamaan.

7.3 Huoltoriitojen perustelut aineistossa ja niiden analyysi

Tutkimusaineistoon sisältyy sekä käräjä- että hovioikeuksien antamia huoltoriitojen perusteluja. Niiden laajuus vaihtelee muutamasta lauseesta kymmenienkin sivujen pituisiin yksityiskohtaisiin pohdintoihin. Käräjäoikeuden ratkaisuissa on yleensä pisimmät perustelut ja hovioikeustapauksissa lyhimät. Hovioikeustapauksissa perusteluksi riittää usein, että todetaan käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuus seuraavasti: ”Käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuus on tutkittu. Asiassa ei ole ilmennyt aihetta käräjäoikeuden ratkaisun muuttamiseen.” Toinen tyypillinen ilmaus on: ”Hovioikeus hyväksyy käräjäoikeuden tuomion perustelut.” Jos hovioikeus on muuttanut käräjäoikeuden ratkaisua, silloin muutos on aina myös perusteltu laajemmin, mutta silloinkin perustelut ovat usein suppeampia kuin käräjäoikeuksissa keskimäärin.

Olen ottanut käyttööni termin *perusteluteksti*, jolla olen nimennyt ratkaisiasiakirjoissa otsikoiden ”Perustelut” tai ”Päätöksen perustelut” alla olevan tekstimassan. Teen näin täsmällisyyden vuoksi. Jos käyttäisin vain sanoja perustelu tai perustelut, voisi tulla sekaannusta, milloin viitataan kulloisenkin päätöksen koko perusteluosuuteen ja milloin yksittäisiin aiheisiin. Analysoin yhteensä 139 perustelutekstiä. Näistä 108 on käräjäoikeuksista ja 31 hovioikeuksista. Yhdestä oikeustapauksesta voi olla kaksi perustelutekstiä, jos sekä käräjä- että hovioikeudessa on ratkaisua perusteltu sellaisella tavalla, että perusteluja on järkevä analysoida. En ota analyysiin mukaan niitä hovioikeuksien antamia perusteluita, joissa vain todetaan lyhyesti käräjäoikeuden päätöksen oikeellisuus. Ratkaisujen analyysissä, jota käsitelin edellisessä luvussa, käytän suppeampaa aineiston osaa kuin tässä. Nyt mukana on hovioikeustapauksista myös alemman oikeusasteen aiemmin antamat päätösten perustelut, vaikka edellisessä luvussa en aiempia päätöksiä analysoinutkaan. Laajemman aineiston käyttö on perustelujen analyysissä paikallaan, koska juuri perusteluista on parhaiten luettavissa tuomioistuinten näkemyksiä väkivalta, vanhemmuudesta ja lapsen edusta.

Koska analyysissä suhteutan käytettyjä selitystapoja siihen, kumman vanhemman mahdollisesta väkivaltaisuudesta on kulloinkin kyse, olen jakanut perustelutekstit tapauksissa väitetyn väkivallan tekijän mukaan.

Taulukko 14. Perustelutekstien jakautuminen väitetyin väkivallan tekijän mukaan

Väitetty tekijä	Perustelutekstit
Isä	82
Isä ja äiti	41
Äiti	16
Yhteensä	139

Perusteluteksteissä on yleensä ensin kuvausta asiakirjanäytöstä ja henkilötodisteista. Asiakirjanäyttö voi sisältää monenlaisia lausuntoja koskien vanhempien ja lasten eri elämänalueita. Yksinkertaisimmillaan asiakirjanäyttönä on vain sosiaalitoimen olosuhdeselvitys, mutta mukana voi olla useidenkin viranomaisten tai muiden asiantuntijoiden lausuntoja. Myös henkilötodistelut referoidaan perusteluissa. Asiakirjojen ja henkilötodisteluiden jälkeen seuraa yleensä oikeuden tekemää yhteenvetoa ja arviointia kaikesta esille tuodusta näytöstä. Yhteenvetoa ja tulkintaa voidaan silti kirjoittaa myös näytön kuvaamisen välittömään yhteyteen.

Mielenkiintoni on keskeisesti siinä, mitä yhteenvetoa ja harkintaa oikeus tekee eri lausunnoista, kirjallisista todisteista ja henkilötodistelusta. Tutkin nimenomaan tuomioistuinten kannanottoja ja tilanteiden määrittelyitä enkä sitä, mitä kaikkea näyttöä vanhempien ja lasten elämästä on esitetty. Useimmiten perusteluissa ilmaistaan suoraan se, miten oikeus annettua näyttöä tulkitsee. Aina tekstistä ei kuitenkaan ole aivan helppoa erottaa, mikä johtopäätös tulee esimerkiksi asiantuntijalausunnoista ja mikä on oikeuden tekemää.

Sen lisäksi, että pohdin analyysissäni tekstissä tuotettuja merkityksiä, joita liitän väkivaltaa ja perhe-elämää koskeviin laajempiin kysymyksiin, tarkastelen perustelutekstejä myös tekstien tuottamisen näkökulmasta. Otan huomioon asiakirjojen kirjoittamisen ammatilliset ja käytännölliset lähtökohdat ja kontekstoin analyysiä niihin tiettyihin oikeusprosesseihin, joiden osana analysoimani perustelutekstit on tuotettu. Monet seikat vaikuttavat perustelujen kielenkäyttöön. Perustelut ovat aina suhteessa lakitekstiin, lainvalmisteluteksteihin, oikeuskirjallisuuteen ja -käytäntöön. Näihin nojaututaan päätöstä tehtäessä, ja samoin perustelujen sanavalintoja tehdään niiden pohjalta. Toisaalta mukana voi ajatella olevan vaikutteita tuomioistuinten sisäisestä toimintakulttuurista, joka vaikuttaa päätöksenteon taustalla ns. hiljaisena tietona. Perusteluissa on myös aina kyse päätöksistä tekevän ihmisen eli tuomarin tulkinnasta. Kenenkään perhe-elämä ei suoraan asetu lakitekstin uomiin, vaan

mukaan voi olettaa tulevan vaikutteita tuomarin yleisestä elämäkokemuksesta ja tavoista ymmärtää perhesuhteita ja niihin liittyviä ongelmia kuten väkivaltaa (Virolainen & Martikainen 2003, 14).

Erilaisten perusteluaiheiden käyttöön vaikuttaa sekin, mitä perustelua vanhemmat itse ovat omille vaatimuksilleen antaneet ja mitä he ovat halunneet kertoa pääkäsittelyssä. Samoin erilaisten asiantuntijalausuntojen sisältö vaikuttaa perusteluiden kirjoittamiseen. Näitä perustelujen kaikkia eri lähtökohtia ei ole mahdollista täysin erottaa yksittäisistä teksteistä, koska kirjoitetut perustelut eivät koskaan voi tyhjentävästi kuvata pohdinta- ja kirjoitusprosessien kulkua ja taustoja. Perusteluissa on kuitenkin näkyvissä suoria ja epäsuoria viitteitä siitä, miksi tiettyjä asioita otetaan esiin ja käsitellään siten kuin käsitellään.

Perustelutekstien analyysin aloitan erittelemällä niistä erilaisia perusteluteemoja eli asioita, joita oikeus perusteluissa käsittelee ja joihin se ottaa kantaa. Päämääräni on saada jonkinlainen kokonaiskuva huoltoriitojen perusteluihin kirjatuista seikoista. Huoltoriitojen päätösten perusteluissa arvioidaan monia oikeusprosessin aikana esiin tuotuja asioita, ja lopputulosta oikeutetaan yleensä useasta eri näkökulmasta. Lista seuraavassa taulukossa erilaisia teemoja, joita tuomarit punnitsevat suhteessa ratkaisuunsa. Olen jäsentänyt perusteluteksteissä esiintyvät yksittäiset aiheet neljään isompaan asiakokonaisuuteen, jotka ovat vanhempien arviointi, lasten tilanteen arviointi, tapaamisten tilanteen pohdinta ja maahanmuuttajataustaan ja etnisyyteen liittyvät kysymykset:

Taulukko 15. Huoltoriitojen päätösten perusteluissa käsitellyt teemat

<p>Vanhempien arviointi</p> <p>Kyvyt vanhemmuudessa ja kasvattajana Vanhempien keskinäiset välit ja yhteistyö Vuorovaikutus lasten kanssa Kasvatus- ja hoitovastuun jakautuminen vanhempien kesken perheen yhteiselämän aikana Kyky tukea lapsen suhdetta etävanhempaan Lasten terveyden asianmukainen hoitaminen Vanhempien työajat ja työelämän vaatimukset yleensä Vanhempien elinolosuhteet ja taloudellinen tilanne Vanhemman käyttäytyminen oikeudessa ja sosiaalitoimessa Päihde- ja mielenterveysongelmat Mahdollinen väkivalta ja seksuaalinen hyväksikäyttö</p>
<p>Lasten tilanteen arviointi</p> <p>Lasten mielipide tilanteen ratkaisusta ja mielipiteen painoarvo Lasten vuorovaikutus vanhempien kanssa Lasten hyvinvointi/pahoinvointi nykytilanteessa Koulunkäynnin sujuminen ja ystäväpiiri Lapsen iän vaikutus päätökseen Lastensuojeluasiat Päivähoitojärjestelyt Mahdollinen väkivalta ja seksuaalinen hyväksikäyttö ja niiden vaikutukset lapsiin</p>
<p>Tapaamisten toteutuminen ja niiden vaikutukset lapsiin</p> <p>Tarve ylläpitää ja kehittää etävanhemman ja lapsen suhdetta Toteutuneiden tapaamisten onnistuminen/epäonnistuminen Pohdinta, ovatko tapaamiset hyväksi lapselle vai ei Lasten turvallisuus tapaamisissa Tapaajavanhemman tapaamisten laiminlyöminen Pitkä tauko tapaamisissa tai ylipäätään vähän tapaamisia Tapaamisten toteutumattomuuden syiden pohdinta Lasten hakemisen ja palauttamisen ongelmat Tapaamisten toteuttamisen käytännön pulmat (esim. vanhempien kotien välinen etäisyys)</p>
<p>Maahanmuuttajataustaan ja etnisyyteen liittyvät kysymykset</p> <p>Lapsikaappauksen uhka Yleensä matkustaminen ulkomaille lapsen kanssa ja passiasiat Tarve tutustuttaa lapsi toisen vanhemman kulttuuriin Suomalaisen elämäntavan välittäminen lapsille Lasten kielitaitokysymykset</p>

Yllä oleva jäsenykseni kertoo oikeudessa käsiteltyjen asioiden monipuolisuudesta ja myös siitä, että tuomioistuimissa pyritään yleensä selvittämään tilannetta ja olosuhteita varsin yksityiskohtaisesti kunkin lapsen ja vanhemman kohdalta. Perusteluiden eri elementit herättävät useita lisäkysymyksiä perhe-elämän tutkimisesta kiinnostuneelle

yhteiskuntatieteilijälle, koska nähtävissä on selvästi, että perustelut sisältävät runsaasti erilaisia normatiivisia käsityksiä hyvän perhe-elämän takeista. Vaikka perusteluteemojen erittely houkuttaakin kiinnostavuudessaan jatkamaan huoltoriitojen perusteluiden analysoimista laajempaan kokonaisuuteen, rajaan analyysini juuri fyysisen väkivallan teemaan tutkimustehtäväni mukaisesti. (Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön arviointia tarkastelen luvussa yhdeksän.) Väkivaltakysymykset voivat limittyä useampaankin kohtaan listassa. Kaikissa tutkimusaineiston tapauksissa on jossain vaiheessa huoltoriitoprosessia tuotu esille mainintoja ja kuvauksia perhesuhteissa tapahtuneesta väkivallasta (tai lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä), mutta se ei useinkaan ole perustelujen keskiössä. Tavallista on, että jos väkivaltaa arvioidaan, se sijoittuu yhtenä teemana näiden muiden lapsen etuun ja hyvään perhe-elämään nivottujen kysymysten keskelle.

7.4 Väkivaltakannanottojen esiintyminen perusteluissa

Huoltoriitojen perusteluissa käsitellään monia asioita vanhemmuudesta ja lasten elämästä. Tehtyyn tuomioistuimen ratkaisuun voi vaikuttaa useakin seikka, ja perustelut ovat aina tapauskohtaisia ja niiden sisältö vaihtelee paljon. Perusteluissa käsiteltyjen teemojen moninaisuus ja tapauskohtaisuus muodostavat väkivaltakannanottojen kontekstin tutkimusaineistossa.

Kun olin kerännyt aineiston ja kävin sitä ensimmäisiä kertoja systemaattisesti läpi, merkitsin tapauksista ylös sen, ottaako tuomioistuin suoraan kantaa väkivaltaan vai ei. Kysymys suorista väkivaltakannanotoista on sellainen, että olen siihen joutunut useasti palaamaan ja miettimään, millainen on suora kannanotto väkivaltaan, mikä on epäsuoraa pohdintaa väkivallasta ja milloin väkivalta ohitetaan perusteluissa kokonaan. Käytettäessä sellaisia sanoja kuten ”väkivalta” ja ”pahoinpitely” mitään tulkinnanvaraa ei tietenkään ole, mutta perustelutekstien ilmaisut ovat usein tätä monimuotoisempia. Aineistossa on erilaisia kiertoilmauksia väkivallalle. Kirjoitetaan esimerkiksi aggressiivisuudesta ja uhkaavuudesta. Nämä termit eivät itsestään selvästi merkitse väkivaltaa, mutta useimmiten ne on siksi helppo tulkita. Samoin luen väkivaltaa esiin joistakin sellaisista perusteluteksteistä, joissa pohditaan pelkoja, riskejä ja turvallisuutta ilman, että suoraa viittausta fyysiseen vahingoittamiseen käytettäisiin.

Perusteluteksteissä referoidaan aina henkilötodistelua ja kirjallista todistelua, joissa väkivaltakuvaukset ovat usein läsnä yhtenä teemana muiden joukossa. Jos en väkivallanäytön esittelyn lisäksi ole kuitenkaan löytänyt varsinaista tuomarin kantaa noihin todis-

teisiin, en ole ko. kohtaa väkivaltakannanotoksi luokitellut. Toki pelkkä väkivaltanäytön referointikin kertoo asian tulleen noteeratuksi, mutta tuomarin näkemystä väkivallasta on siitä silti vaikea analysoida. Kaiken huoltoriidassa annetun näytön kuvaamisen jälkeen todetaan joskus yksinkertaisesti, että esille ei ole tullut mitään sellaista, joka estäisi yhteishuollon tai tavalliset tapaamiset. Tämänkaltaisia ilmauksia en ole myöskään laskenut mukaan väkivaltakannanotoiksi, vaikka se mahdollisuuksien rajoissa olisikin. Samoin en ole johtopäätöksiä vanhempien riitaisista väleistä määritellyt kannanotoiksi väkivaltaan, jos riitaisuuden kuvaukseen ei liity mitään riitaisuutta tarkemmin määrittelevää ilmaisua kuten esimerkiksi ”vakavia riitaisuuksia”. Liian moniselitteisiä ilmauksia ovat myös esimerkiksi lauseet vanhempien ”menettelytavoista” tai äidin ”väsymisestä”. Näihin termeihin voi sisältyä väkivallan arviointia, mutta tarpeeksi suoraa se ei analyysini tavoitteiden kannalta ole.

Lopulta päädyin tulkitsemaan väkivaltakannanotoiksi sellaiset ilmaisut, joita lukiessa oli järkevää ja luontevaa ajatella, että niissä puhutaan ensisijaisesti väkivallasta. Tällöin lukija voi kohtuullisen suurella varmuudella tulkita tekstin kertovan juuri väkivallasta eikä muista ongelmista. Omaan lukutapaani luottaminen on realistista, koska väkivallan esiin lukemiseni perustuu kuitenkin jaettuihin kulttuurisiin ymmärryksiin, enkä ole pyrkinyt lukemaan väkivaltakannanottoja väkisin esiin rivien väleistä. Tärkeää on, millaisia erilaisia käsityksiä väkivallasta ja sen merkityksestä tuodaan esille. Rajauksestani seuraa kuitenkin, että epäsuorat viittaukset ja niihin mahdollisesti kiteytyvät väkivaltakannanotot jäävät käsittelemättä. Havainto siitä, että väkivallasta kirjoitettaessa käytetään usein erilaisia epäsuoran kielenkäytön keinoja ja monitulkintaisia ilmauksia, on jo kuitenkin sinänsä tärkeä tutkimustulos.

Perusteluteksteissä voi olla yksi tai useampi tapa ottaa kantaa väkivaltaan. Väitteiden totuudellisuutta voidaan arvioida eri tavoin, ja väkivallan painoarvo voidaan myöntää tai kieltää useammallakin eri argumentilla samassa perustelutekstissä. Käsitellen tässä luvussa väkivaltakannanottoja näistä eri näkökulmista. Ensin käyn kuitenkin läpi, miten väkivaltakannanottoja sisältävät perustelutekstit jakautuvat aineistossa. Sen jälkeen siirryn sisällöllisempään analyysiin ja katson, miten väkivaltaväitteiden paikkaansa pitämistä arvioidaan. Sitten keskityn kysymyksiin, vaikuttaako väkivalta ratkaisuun vai ei ja millä argumenteilla väkivallan painoarvo ratkaisulle myönnetään tai kielletään. Lisäksi pohdin, millaisia väkivaltadiskursseja argumentoinnissa hyödynnetään ja rakennetaan.

Kerron nyt, kuinka monessa perustelutekstissä tuomioistuimien ottaa kantaa väkivaltaan. Lisäksi tarkastelen väkivaltakannanottojen sisällyttämistä perusteluteksteihin viiden

eri tekijän kautta. Ensiksi kysyn, miten väitetyn väkivallan tekijän sukupuoli vaikuttaa kannanottojen esiintymiseen. Toiseksi erittelen, vaikuttaako väkivallan uhri asiaan eli otetaanko lapsiin kohdistuvaan väkivaltaan enemmän kantaa kuin parisuhdeväkivaltaan. Selvitän myös, miten väkivallasta oleva näyttö vaikuttaa väkivaltakannanottojen määrään. Sen jälkeen tarkastelen, eroaako täytäntöönpanotapauksissa väkivaltakannanottoja sisältävien perustelutekstien määrä siitä, miten perusteluteksteissä keskimäärin otetaan väkivaltaan kantaa. Viimeiseksi katson, otetaanko hovioikeuden ratkaisujen perusteluteksteissä väkivaltaan harvemmin vai useammin kantaa kuin käräjäoikeuksien perusteluteksteissä.

Aineistossani on yhteensä 139 analysoitavaa perustelutekstiä tapauksista, joissa kaikissa on esitetty väitteitä fyysisestä väkivallasta.²¹ Huolellisen lukemisen ja määrittelyjen jälkeen päädyin siihen, että 68:ssä eli noin puolessa perusteluteksteistä kirjoitetaan sillä tapaa, että niistä voi lukea jonkinlaisen kannanoton väkivaltaan. Tavallista siis on, että tuomioistuimet eivät ilmaise omaa näkemystään väkivaltaväitteistä.

Koska tutkimukseni yhtenä tavoitteena on verrata äitien ja isien väitetyn väkivaltaisuuden saamaa käsittelyä, asetin aineistolle kysymyksen, onko väkivaltakannanottojen määrässä eroja sen mukaan, kenen sanotaan syyllistyneen väkivaltaan. Kävin läpi tapauksia tekijäryhmittäin siten, että laskin kunkin ryhmän kohdalta, kuinka monessa perustelutekstissä väkivaltaan ei otettu kantaa.

Taulukko 16. Perustelutekstien jakautuminen väitetyn väkivallan tekijän ja väkivaltakannanottojen mukaan

N=139	Perustelutekstit n	On väkivaltakannanotto n	Väkivaltakannanotot %
Vain isä tekijä	82	42	51
Isä ja äiti tekijöitä	41	21	51
Vain äiti	16	5	31

Taulukosta näkyy, että silloin kun ainoastaan äitejä on väitetty väkivaltaisiksi, on väkivaltaan otettu suhteessa vähiten kantaa. Tulos on kiinnostava. Niitä perustelutekstejä ja tapauksia, joissa on väite vain äidin väkivaltaisuudesta, on kuitenkin niin vähän ja väkivallan laatua ja näyttöä ei taulukossa ole huomioitu, että kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä tuloksen laajemmasta merkityksestä on vaikea tehdä. Jatkoisin mahdollisen sukupuolittaisen eron selvittämistä kysymällä, näkyisikö vastaava ero niissä perusteluteksteissä, jotka ovat tapauksista, joissa molempien vanhempien on väitetty käyttäyty-

²¹ Mainitut 139 perustelutekstiä ovat tapauksista, joissa esitetään väitteitä fyysisestä väkivallasta. Lisäksi aineistossa on perustelutekstejä tapauksista, joissa väitteet keskittyvät lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

neen väkivaltaisesti. Kysyin, kumman vanhemman mahdolliseen väkivaltaisuuteen kannanotot tällöin suunnataan.

Taulukko 17. Väkivaltakannanottojen jakautuminen kun väkivaltaväite molemmista vanhemmista

Kumman vanhemman väkivaltaan otetaan kantaa?	Perustelutekstit
Sekä isän että äidin	11
Vain isän	3
Vain äidin	2
Tekijää ei määritellä	5
Yhteensä	21

Taulukoinnin perusteella näyttää siltä, että kannanottoja isien ja äitien väkivaltaisuudesta tehdään suunnilleen yhtä paljon silloin, kun väitteitä on molempien vanhempien väkivaltaisuudesta. Ero sukupuolten välillä näkyi siis vain silloin, kun tapauksissa esitetään väitteitä pelkästään äidin väkivaltaisuudesta. Toisaalta mielenkiintoa yllä olevassa taulukossa herättää se, että viidessä perustelutekstissä väkivallasta kirjoitetaan niin, ettei väkivallan mahdollista tekijää nimetä. Tällaisia tekijään tarkentumattomia ilmauksia ovat esimerkiksi lyhyet viittaukset väkivallasta olevaan asiakirjanäyttöön tai poliisin kotikäynteihin. Osin tyydytään myös suppeisiin ilmauksiin ”vanhempien välisestä” väkivallasta.

Kiinnostavaa on myös, käsitelläänkö huoltoriidoissa parisuhdeväkivaltaa ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa yhtäläisesti. Yksi tapaa selvittää mahdollisia eroja näiden väkivaltatyypin kohtelussa, on katsoa, onko niihin kohdistettujen kannanottojen määrissä eroja. Erittelin perustelutekstit sen mukaan, oliko tapauksessa esitetty väite parisuhdeväkivallasta vai lapsiin kohdistuneesta väkivallasta. Osassa perusteluteksteistä oli kyse molemmista, minkä otin huomioon. Väkivaltamuotojen erittelyn jälkeen, katsoin oliko kyseiseen väkivaltatyyppiin otettu kantaa.²²

Taulukko 18. Väkivaltakannanotot väkivallan muodon mukaan

N=161	Perustelutekstit n	On väkivaltakannanotto n	Väkivaltakannanotot %
Parisuhdeväkivalta	94	41	44
Lapsiin kohdistuva väkivalta	67	31	46

²² Tarkastelussa eivät ole ne perustelutekstit tapauksista, joissa väkivaltaväitteessä tai kannanotossa jää epäselväksi, onko kyse parisuhdeväkivallasta vai lapsiin kohdistuvasta väkivallasta.

Väkivaltakannanottoja tehtiin suhteellisesti suunnilleen yhtä paljon sekä parisuhdeväkivallasta että lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Väkivallan kohdistuminen ei siis aineistossa ole yhteydessä kannanottojen näkyvyyteen.

Väkivaltakannanottojen lukumääriä voi tarkastella paitsi sukupuolen ja väkivalta-tyypin myös väkivallasta annetun näytön mukaan. Pohdin, olisiko väkivallasta esitetyllä näytöllä vaikutusta siihen, kuinka monissa perusteluteksteissä väkivaltaan otetaan kantaa. Onko näytön puute yksi selitys väkivallan ohittamiselle ratkaisun perusteluja kirjoittaessa? Selvitin tätä suhteuttamalla kirjallisen väkivaltanäytön tai muun vastaavan väkivaltatiedon olemassaoloa väkivaltakannanottojen esiintymiseen.²³

Taulukko 19. Väkivaltakannanotot suhteessa väkivaltanäyttöön

N=139	Perustelutekstit n	On väkivaltakannanotto n	Väkivaltakannanotot %
On kirjallista näyttöä tms. tietoa väkivallasta	80	49	61
Ei kirjallista näyttöä tms. tietoa väkivallasta	59	19	32

Taulukko 18 kertoo, että väkivallasta esitetty näyttö on yhteydessä väkivaltakannanottojen määrään. Kun väkivallasta on kirjallista näyttöä, siihen myös otetaan huoltoriidan perusteluissa useammin kantaa kuin silloin, kun näyttöä ei esitetä. Väkivaltanäyttö ei kuitenkaan millään tavalla takaa kannanottoa väkivaltaan, koska monessa näyttöä sisältävässä tapauksessa tuomioistuimen johtopäätökset väkivaltaväitteistä eivät tule näkyväksi.

Sen lisäksi, että olen tarkastellut väkivaltakannanottoja sisältävien perustelutekstien lukumääriä tekijän sukupuolen, väkivaltatyypin ja väkivallasta esitetyn näytön mukaan, olen kysynyt myös, otetaanko täytäntöönpanotapausten perusteluissa väkivaltaan vähemmän kantaa kuin tapauksissa keskimäärin. Ensimmäisiä kertoja aineistoa lukiessa sain tällaisen vaikutelman, ja halusin tarkistaa asian systemaattisesti.

²³ Väkivaltanäyttö tässä merkitsee samaa kuin luvussa 5.5.

Taulukko 20. Väkivaltakannanotot täytäntöönpanotapauksissa ja perusteasiainratkaisuisissa

N=139	Perustelutekstit n	On väkivaltakannanotto n	Väkivaltakannanotot %
Perusteasiain ratkaisut	120	60	50
Täytäntöönpanoratkaisut	19	7	37

Perusteasiainratkaisuiden eli muista kuin täytäntöönpanoratkaisuiden perusteluteksteistä yli puolessa väkivaltaan otetaan kantaa. Perustelujen analyysiin mukaan ottamistani 139 perustelutekstistä 19 on peräisin täytäntöönpanotapauksista. Näistä 19:stä seitsemässä eli hieman yli kolmasosassa on luettavissa tuomioistuimen kannanotto väkivaltaan. Käsillä olevan tutkimuksen aineistossa on siis niin, että täytäntöönpanotapauksia perustellessa otetaan väkivaltaan vähemmän kantaa kuin aineiston muissa tapauksissa. Tuloksen merkittävyyttä vähentää kuitenkin täytäntöönpanotapausten perustelutekstien vähäisyys.

Erot eri oikeusasteiden käytäntöjen välillä ovat myös tarkastelun arvoisia. Samoin kuin täytäntöönpanotapausten kohdalla, hovioikeuksien perusteluista syntyi ensilukemalta vaikutelma väkivaltakannanottojen erityisestä vähäisyydestä. Tämänkin mielikuvan paikkansapitävyys oli aiheellista tarkistaa ja verrata väkivaltakannanottoja sisältävien perustelutekstien osuutta eri oikeusasteissa.

Taulukko 21. Väkivaltakannanotot oikeusasteittain

N=139	Perustelutekstit n	On väkivaltakannanotto n	Väkivaltakannanotot %
Käräjäoikeudet	108	58	54
Hovioikeudet	31	10	32

Taulukosta ilmenee, että tutkimusaineistossa hovioikeudet ottavat väkivaltaan selvästi harvemmin kantaa kuin käräjäoikeudet. Käräjäoikeuksissa väkivaltakannanotto on yli puolessa perusteluteksteistä, kun taas hovioikeuksissa kannanotto on alle kolmasosassa.

Yhteenvetona väkivaltakannanottojen lukumääristä ja osuuksista voi ensiksikin todeta, että tutkimusaineistossa on kohtuullisen tavallista, että väkivaltaan ei oteta näkyvästi kantaa. Näin on puolessa perusteluteksteistä. Tuomareiden kanta huoltoriidoissa esille tuotuun mahdolliseen väkivaltaan jää näin ollen usein avoimeksi.

Aineiston perusteella ei voi tulkita olevan suuria väkivallan tekijän sukupuolen mukaisia eroja väkivaltakannanottojen määrissä. Väitetyn väkivallan tekijän sukupuoli ei siis selitä väkivaltakannanottojen osuutta. Hieman vähemmän kantaa otettiin äitien mahdolliseen väkivaltaisuuteen. Sitä selittää sukupuolta paremmin se, että äitien väkivallasta on aineistossa selvästi vähemmän näyttöä kuin miesten väkivaltaisuudesta. Parisuhdeväkivallan ja lapsiin kohdistuvan väkivallan välillä ei ole eroja väkivaltakannanottojen määrissä. Väkivallasta esitetyllä kirjallisella näytöllä sen sijaan on selvästi yhteys väkivaltakannanottojen kirjoittamiseen. Tuomarit ottavat väkivaltaan todennäköisemmin kantaa silloin, kun siitä on kirjallista näyttöä kuin silloin, kun sitä ei ole. Myös se, onko kyse täytäntöönpanotapauksesta vai ei, on yhteydessä väkivaltakannanottojen osuuksiin. Täytäntöönpanotapausten perusteluteksteissä väkivaltakannanottoja on harvemmin kuin muiden tapausten. Lisäksi oikeusasteella on merkitystä aineistossani: käräjäoikeudet ilmaisevat käsityksensä väkivallasta useammin kuin hovioikeudet.

7.5 Tuomareidet arviot väkivaltaväitteiden todenmukaisuudesta

Väkivaltaväitteiden totuudellisuuden arviointi on yksi keskeinen tapa, jolla oikeudet ottavat niihin kantaa. Arviointi näkyy perusteluteksteissä monin eri tavoin. Usein kyse on väkivallasta annetun näytön punnitsemisesta. Arviointi voi olla lyhyt maininta näytön puutteesta, ja toisaalta joissakin perusteluteksteissä näyttöä tarkastellaan laajasti ja yksityiskohtaisesti. Muutamassa perustelutekstissä kyse on myös siitä, että arvioidaan, onko näytön perusteella tapahtunut väkivallalla uhkaamista. Kielenkäyttö on näyttöä arvioitaessa useimmiten suoraa. Joskus viitataan vain väkivaltanäyttönä esitettyihin asiakirjoihin eikä sen tarkemmin kuvata tai arvioida niiden väkivaltaa koskevaa sisältöä. Aina näytön arvioinnin prosessi ei kuitenkaan näy. Väkivallasta voidaan kirjoittaa suoraan tai epäsuoraan totena ilman väitteiden kyseenalaistamista. Toisinaan väitteiden paikkaansa pitämistä puntaroidaan perusteluteksteissä sen kautta, näyttääkö väkivalta tulevaisuudessa mahdolliselta tai epätodennäköiseltä. Tämä saatetaan tehdä ilman, että sitä jo olisi todettu tapahtuneen tai väitteet olisi todettu vääriksi.

Kaikkia esitettyjä väkivaltaväitteitä ei välttämättä arvioida, vaan väitteistä voidaan käsitellä vain osaa. Jos väitteitä on molempien vanhempien väkivaltaisuudesta, saate-

taan arvioida vain toista. Myös niin tapahtuu, että jos väitteitä on sekä parisuhdeväkival-
lasta että lapsiin kohdistuvasta väkivallasta, otetaan avoimeen käsittelyyn vain toinen
väkivallan muoto.

Väkivallasta esitetään kirjallisena näyttönä monenlaisia asiakirjoja, muun muassa
tuomioita pahoinpitelystä ja lähestymiskiellosta, rikosilmoituksia, esitutkintapöytäkirjo-
ja, syyttämättäjättämispäätöksiä, lääkärintodistuksia ja todistuksia turvakotikäynneistä.
Kaikkien asiakirjojen todistusvoima ei ole yhtä painavaa tuomioistuinten silmissä.
Esimerkiksi rikosilmoituksella ja pahoinpitelytuomiolla on eri painoarvo. Rikosilmoi-
tuksen voi tehdä jokainen, joka epäilee, että rikos on tapahtunut (Niemi-Kiesiläinen
2004, 169). Tämän vuoksi se ei näyttönä vääjäämättömästi vakuuta, että väkivaltaa to-
della olisi tapahtunut. Myöskään lääkärintodistukset eivät yksiselitteisesti todista väki-
vallasta, koska niissä voi jäädä tulkinnanvaraa muun muassa sen suhteen, miten kuvatut
vammat ovat syntyneet. Riittävän huolelliset lääkärintutkimukset väkivallan uhrille, nii-
den tarkka dokumentointi ja hyvätasoiset lausunnot eivät myöskään ole itsestäänsel-
vyyksiä. (Noponen 2007, 68–69; Perttu 1999, 54–59; Taskinen 2004, 36–47, 82–87.)

Asiakirjanäytön lisäksi väkivallasta voidaan esittää näyttönä suullista todistelua.
Kirjalliset lausuntonsa jo aiemmin oikeudelle antaneet asiantuntijat kuten sosiaalityön-
tekijät tai psykologit todistavat oikeuden istunnoissa toisinaan väkivallasta. Myös lä-
hisukulaiset, naapurit ja perheystävät antavat todistajanlausuntoja, joissa he esimerkiksi
kuvaavat joitakin näkemiään väkivaltatilanteita tai väkivallan jälkiä tapauksen osapuol-
lissa. Tavallista on, että heidän kertomuksensa ei käsittele oikeuden istunnoissa vain
väkivaltaa, vaan he kertovat myös muista lapsiin ja vanhempiin liittyvistä asioista.
”Maallikkojen” kertomusten painoarvo vaihtelee tapauksissa. Heihin kohdistuu helposti
epäily puolueellisuudesta. Toisinaan sanotaan suoraan, että lausuntoja arvioitaessa ote-
taan huomioon todistajan läheinen suhde asianosaiseen tai negatiivisen suhtautumisen
toiseen osapuoleen. Myös asiantuntijatodistajien antamia tietoja ja heidän tekemiään
tulkintoja voidaan asettaa kyseenalaisiksi.

Aineistossa on 41 perustelutekstiä, joista on mahdollista lukea se päätelmä, että vä-
kivaltaväitteitä tai väitteitä väkivallalla uhkaamisesta pidetään ainakin osin totena. Val-
taosa eli 37 niistä kuuluu tapauksiin, joissa on esitetty väkivallasta erilaista kirjallista
näyttöä. Väkivallan todeksi arviointia tukeva kirjallinen näyttö on vaihtelevaa, sillä va-
kuuttavaksi väkivaltanäytöksi voi riittää muukin asiakirja kuin väkivallasta saatu tuo-
mio. Esimerkiksi lääkärinlausunnot, tiedot poliisitoimista ja turvakotiasumisesta voivat
ilman syytteitä ja tuomioitakin vakuuttaa tuomarit väkivaltaväitteiden paikkansapitä-
vyydestä. Viidessä perustelutekstissä väkivalta arvioidaan todeksi myös henkilötodiste-

luiden perusteella ilman muuta näyttöä. Yhdessä näistä viidestä myös lapset kertovat sosiaalitoimen selvityksessä kokemastaan väkivallasta. Aineistossa on merkittävä määrä, yhteensä 26, myös niitä perustelutekstejä, joissa päädytään siihen, etteivät väkivalta-vaitteet tai osa niistä pidä paikkaansa.²⁴ Näissä on tavallista, että todetaan riittävän näytön puute, jos väkivallasta on vain toisen vanhemman kertomus. Muutamissa on myös asiakirjanäyttöä väkivallasta, mutta se ei ole johtanut väkivallan todeksi arvioimiseen.

Aineistoni ei anna mahdollisuutta analysoida tarkasti näytön sisällön suhteen sitä, millainen näyttö väkivallasta on riittävää tuomioistuimille, jotta ne määrittelisivät väkivallan tapahtuneeksi. Asiakirja-aineisto ei sisällä kaikista tapauksista väkivallasta annettua kirjallista näyttöä eikä ääninauhoja todistajankertomuksista. Tapausten päätösaasiakirjoissa listataan kuitenkin esitettyä näyttöä ja osin myös kuvataan väkivaltanäyttönä esitettyjen asiakirjojen ja suullisten todistajanlausuntojen sisältöä. Monien tapausten kohdalla on siis niin, että näen maininnat tai referaatit esitetystä näytöstä, mutta en tunne väkivaltanäytön sisältöä yksityiskohtaisesti.

Aineistooni kuuluu kuitenkin tapauksia, joista käytössäni on keskeinen asiakirjanäyttö. Olen joidenkin kohdalla verrannut näytön sisältöä tuomioistuimen siitä tekemään tulkintaan. Käsittelen seuraavaksi tapausta, jossa äiti on väittänyt isän käyttäytyneen väkivaltaisesti häntä kohtaan. Näyttönä väkivaltaisuudesta esitetään sekä asiakirjatodistelua että todistajankertomuksia. Tapauksen asiakirjanäyttöön sisältyy muun muassa kolme äidin tekemää rikosilmoitusta esitutkintapöytäkirjoineen. Rikosilmoitusten asianimikkeinä on lievä pahoinpitely, laiton uhkaus ja kotirauhan rikkominen. Äiti on luopunut rangaistuvaatimuksista kaikkien rikosnimikkeiden kohdalla, eikä syyteharkintaa ole tehty.

Ilmoitus lievästä pahoinpitelystä on tehty ennen eroa yhteiselämän aikana. Rikosilmoituksessa äiti on kuvannut pahoinpitelyä sellaiseksi, että isä on repinyt häntä, kaatanut lattiaan ja painanut kättä voimakkaasti suun ympärille. Yksi lapsista on nähnyt tilanteen. Rikosilmoituksen selosteessa kuvataan, että äidillä on ruhjeita ja mustelmia kasvojen alueella. Isä on sitä mieltä, että hän on tilanteessa vain hillinnyt juopunutta ja huutavaa ”rouvaansa”. Selosteessa ja kuulustelupöytäkirjassa äiti kertoo myös, että pahoinpitelyt ovat jatkuneet jo usean vuoden ajan ja niihin ei yleensä ole kuulunut lyömistä eikä kasvojen alueen vahingoittamista, vaan pahoinpitelyt ovat olleet ”estämistä, seiniin heittämistä, työntämistä, tönimistä, henkistä väkivaltaa, jne.”

²⁴ Näistä viidessä todetaan samalla jokin toinen esitetty väkivaltavaite todeksi. Esimerkiksi myönnetään, että parisuhdeväkivaltaa on tapahtunut, mutta väitteet lapsiin kohdistuneesta väkivallasta eivät pidä paikkaansa.

Ilmoitukset laittomasta uhkauksesta ja kotirauhan rikkomisesta äiti on tehnyt eron jälkeen. Ilmoitus uhkailusta perustuu siihen, että isä on äidin mukaan seitsemässä nauhoitetussa puhelussa vihjaillut väkivallasta. Kotirauhan rikkomisesta äiti on tehnyt rikosilmoituksen, kun isä on tuonut lasta tapaamiselta ja tullut samalla väkisin äidin ja lasten kotiin. Äidin mukaan isä ei ole pyynnöistä huolimatta poistunut paikalta, vaan on painostanut uhkailemalla allekirjoittamaan sopimuksen, jossa hän vapautuisi elatusvelvollisuudesta. Isä kieltää kotirauhan rikkomisen ja sopimuksella painostamisen, mutta myöntää menneensä asuntoon kiellosta huolimatta ja jättäneensä äidin poistumiskehotukset huomiotta.

Näyttö ei riitä kärjäoikeudelle huoltoriitaoikeudenkäynnissä. Henkilötodistelut määrittellään keskenään ristiriitaisiksi ja asiakirjanäyttökään ei vakuuta. Kärjäoikeus määrää yhteishuollon ja lapset asumaan isän luo.²⁵ Kärjäoikeus arvioi väkivaltaväitteitä lasten asumisratkaisua perustellessaan:

”Väitetty väkivaltaisuus on jäänyt toteen näyttämättä. Sitä eivät osoita myöskään todisteet (lääkärintodistuksia ja rikosilmoitukset kuulustelupöytäkirjoineen). Pikemminkin kyseessä ovat olleet puolisoiden väliset sittemmin välirikoon ja eroon johtaneet erimielisyydet, joilla ei ole merkitystä päätettäessä lasten huollosta ja asumisesta. ...Väitteet epäasiallisista puheluista tai uhkaussoitoista ovat jääneet näyttämättä, vaikka todistajien mukaan puheluista on myös nauhoitettu ja kirjoitettu muistiin.”

(Tapaus 89, Itä-Suomen hovioikeudesta, lainaus kärjäoikeuden perusteluista)

Rikosilmoituksissa ja niihin liittyvissä kuulustelukertomuksissa kuvatut tilanteet määrittyvät huoltoriidan yhteydessä eron liittyvien ongelmien ilmentymiksi eivätkä väkivallaksi, sillä uhkaamiseksi tai kotirauhan rikkomiseksi. Kuvaamistani asiakirjoista olisi ollut mahdollista tehdä myös toisenlainen tulkinta. Nyt edes poliisin kuvaamat ruhteet ja mustelmat äidin kasvoilla eivät ole merkki väkivallasta vaan puolisoiden huonoista väleistä. Parisuhdeväkivallan määrittäminen vuorovaikutusongelmaksi on ollut Suomessa tavallista (Niemi-Kiesiläinen 2004, 66–68; Nyqvist 2004), ja tuomioistuimen tulkinta on siitä selkeä esimerkki. Tämän tapauksen kohdalla jäin miettimään myös, kuinka paljon oikeudenkäytön ala vaikuttaa näytön tulkintaan. Arvioidaanko näyttöä eri tavoin sen mukaan, käsitelläänkö sitä perheoikeudellisessa vai rikosoikeudellisessa prosessissa ja olisiko rikosoikeudellinen oikeudenkäynti tuottanut eri arvion näytöstä? Tul-

²⁵ Äiti valitti Itä-Suomen hovioikeuteen, joka muutti päätöstä määräten lapset asumaan äidin luo ja yksinhuollon äidille. Hovioikeus ei ottanut kantaa väkivaltaan.

kitaanko huoltoriidassa esille tuotua näyttöä herkemmin niin, että ongelmat nähdään luonnollisesti osana suhde- ja eroproblematiikkaa? Tämä on mahdollista, mutta toisaalta tutkimustieto parisuhdeväkivallan käsittelystä rikosoikeudessa kertoo, että käsitys väkivallasta vuorovaikutusongelmien ilmentymänä näkyy rikosoikeudellisessakin kontekstissa (Niemi-Kiesiläinen 2004, 83–84, Noponen 2007, 74–75; Ruuskanen 2005, 420).

Muutamissa tapauksissa esitetään väkivaltanäyttönä myös syyttämättäjättämispäätöksiä, joissa kyse on joko fyysisestä väkivallasta tai sillä uhkaamisesta. Päätös syyttämättäjättämisestä merkitsee sitä, että väkivallan tai uhkailun rikosoikeudellinen käsittely on edennyt syyteharkintaan asti. Syyttäviviranomainen on arvioinut näyttöä, mutta syytettä ei ole nähty aiheelliseksi nostaa eli väkivaltaa ei ole käsitelty rikosoikeudellisessa oikeudenkäynnissä. Syyttäjän ei ole aina pakko nostaa syytettä, vaikka olisi selvää, että rikos on tapahtunut. Perheen sisällä tapahtuneet pahoinpitelyt tulivat yleisen syytteen alaisiksi vuonna 1995, mutta muun muassa lievät pahoinpitelyt ja laittomat uhkaukset ovat pitkään olleet asianomistajarikoksia.²⁶ Lisäksi syyttäjällä on harkinnanvaraa syytteen nostamisen suhteen silloinkin, kun rikos on yleisen syytteen alainen. (Niemi-Kiesiläinen 2004, 262–264) Syyttämättäjättämispäätöksissä kuvataan syyttäjän johtopäätökset väkivallasta tai sen uhasta ja selostetaan, miksi syytettä ei nosteta.

Esitin edellä kysymyksen, miten oikeudenkäytön ala vaikuttaa väkivallan arviointiin. Yksi aineistoni syyttämättäjättämispäätöksistä vastaa tähän omalla tavallaan. Siitä on nähtävissä, että perheoikeudellinen lähestymistapa ulottuu rikosoikeudelliseen syyteharkintaan asti. Rikos- ja perheoikeudelliset kysymykset eivät siis aina elä toisistaan irrallaan. Kyseisen päätöksen teonkuvauksessa todetaan, että isä on pahoinpidellyt äitiä lyömällä tätä päähän nyrkein tai avokämmin useampia kertoja. Äidille on aiheutunut mustelmia ohimoille ja lisäksi punoitusta ja aristusta poskipäihin. Syyttäjä perustelee päätöstään olla syyttämättä näin:

” Tilannetta on edeltänyt riitely ja ilmeisesti molemmat ovat olleet voimakkaasti kiihtyneitä. (Äiti) on omalta osaltaan ollut vaikuttamassa pahoinpitelytilanteen alkamiseen. Vammojen on lääkärintodistuksessa todettu aiheutuneen lievistä ulkoisesta väkivallasta. Vammat ovat laadultaan vähäisiä. Katson, että tärkeä yleinen etu ei vaadi syytteen ajamista. Pahoinpitelyn (äidille) aiheuttamat vahingot ja niihin liittyvät vahingonkorvausvaatimukset eivät vammojen laatu huomioon ottaen voi olla huomattavia. (Vanhemmilla) on kolme alaikäistä lasta. Lasten huollon ja tapaamisten vuoksi (vanhempi-

²⁶ Tämä on muuttumassa. Hallitus on antanut eduskunnalle esityksen rikoslain muutoksesta, jonka perusteella myös lievät läheisiin kohdistuvat pahoinpitelyt tulevat yleisen syytteen alaisiksi (HE 78/2010).

en) on ajan mittaan pystyttävä keskenään sovintoon ja asialliseen kanssakäymiseen. Tätä tavoitetta oikeudenkäynti ei edistä.”

(Tapaus 120 Turun hovioikeudesta, lainaus syyttämättäjättämispäätöksestä)

Syyttäjä näkee väkivallan vähäisenä ja äidin osasyllisenä tapahtuneeseen. Naisten näkeminen osasyllisenä kohtaamaansa väkivaltaan on tyypillinen seuraus parisuhdeväkivallan määrittymisestä vuorovaikutusongelmaksi (Nyqvist 2004, 104–106). Lisäksi syyttäjä nostaa lasten huolto- ja tapaamisasiat osaksi syyteharkintaa. Perheoikeudellinen ideaali siitä, että vanhempien tulisi sopia lasten asioista ja tulla muutenkin toimeen keskenään eron jälkeen, vaikuttaa näin rikosoikeudelliseen harkintaan asti. Kun käräjäoikeudessa on sitten käsitelty asianosaisten huoltoriitaa, isän on todettu syyllistyneen äidin pahoinpitelyyn avioliiton loppuvaiheessa:

”Syyttämättäjättämispäätös ja sen perustelut osoittavat, että kyseessä on ollut (isän) ja (äidin) välisen riidan yhteydessä tapahtunut väkivallan käyttö.”

(Tapaus 120, Turun hovioikeudesta, käräjäoikeuden perustelut)

Syyttämättäjättämispäätös voi siis vaikuttaa siihen, että väkivaltaväitteet katsotaan todeksi, vaikka tuomiota ei väkivallasta olisikaan. Lainauksesta näkyy myös se, että syyttäjän tulkinta riidan ja väkivallan yhteydestä on siirtynyt suoraan huoltoriidan perustelutekstiin. Kyseisessä tapauksessa todettu väkivalta ei lopulta vaikuta huoltoriidan ratkaisuun, ja yhtensä syynä tälle ilmaistaan juuri se, että väkivalta on ollut osa vanhempien riitaisaa parisuhdetta. Syyttäjän syyteharkinnassaan aikaansaama väkivallan merkityksellistäminen vuorovaikutusongelmaksi kantaa siis huoltoriidan ratkaisuun saakka. Käräjäoikeus on jakanut lapset vanhemmille ja antanut yksinhuollon molemmille. Turun hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden päätöstä.

Väkivallan olemassaoloa arvioidaan myös toisenlaisista näkökohdista. Lasten myönteiset tunteet väkivaltaista vanhempaa kohtaan ja heidän lämmin suhtautumisensa tähän voidaan esittää yhtenä perusteluna sille, että väitteet väkivaltaisuudesta lasta kohtaan eivät pidä paikkaansa. Neljässä perustelutekstissä käsitellään nimenomaan lasten ja isän suhdetta tällä tapaa. Niissä kuvataan esimerkiksi, että lapset pitävät isästä, käyttäytyvät vapautuneesti tämän seurassa eivätkä tunne pelkoa häntä kohtaan.

Hannele Forsbergin (2005, 63) tutkimus väkivaltaa kokeneista lapsista kertoo, että lapsilla on monenlaisia tunteita väkivaltaista isäänsä kohtaan. Lapset ilmaisevat negatiivisten tunteiden lisäksi ikävöivänsä isää, ja he voivat muistella tämän kanssa viettämi-

ään onnellisia hetkiä. Isä ei siis näyttäyty heidän mielissään vain julmurina. Forsbergin mukaan ajan myötä juuri positiiviset tunteet nousevat enemmän esille, kun pahimmat jännitteet helpottavat. Ruotsalainen tutkija Åsa Källström Cater (2007, 38–44) muistuttaa, että myös lasten välillä on eroja suhtautumisessa väkivaltaiseen isään. Kun toisten lasten kuvauksissa väkivaltaisuus nousee isän keskeisimmäksi ominaisuudeksi, toisten kertomuksiin mahtuu myös isän kiltteys. Osa lapsista haluaa irrottaa väkivaltaisuuden erilleen isän persoonasta. Nämä tutkimustiedot olisi hyvä ottaa huomioon silloin, kun lasten lämpimiä tunteita ja hyviä hetkiä vanhemman kanssa käytetään vanhemman väkivaltaisuuden arviointiin. Se, että lapsi viihtyy vanhemman seurassa eikä pelkää tätä, ei välttämättä todista väkivaltaiväitteitä vääriksi. Väkivallan seuraukset lasten tunteisiin, kehitykseen ja ihmissuhteisiin eivät ole sillä tavoin yksinkertaisia, että ne olisivat aina silminnähtävissä havaittavissa.

Lasten pelot voidaan nostaa esiin muutakin kautta väkivallan arvioinnissa. Kolmesta perustelutekstistä on luettavissa, että lasten pelot isää kohtaan otetaan todesta, mutta niiden ei nähdä aiheutuneen väkivallasta. Yhdessä pelkojen syyn ei nähdä johtuvan ”mistään tosiasiallisista tapahtumista menneisyydessä eikä muutoinkaan (isästä) johtuvista seikoista”, vaan pelkojen lietsomisesta syytetään äitiä. Kahdessa lasten pelkojen alkuperän sanotaan olevan selvittämätön. Tällaiset johtopäätökset olen tulkinnut viittaan siihen, että väkivaltaiväitteitä ei pidetä tosina. Mahdollinen olisi toki sekin tulkinta, että väkivaltaa ja pelkoja ei vain yhdistetä toisiinsa.

Perusteluteksteissä tehdään myös avointa rajanvetoa siitä, mitkä tapahtuneet teot eivät ole väkivaltaa. Näin on kahdessa perustelutekstissä. Toisessa perustelutekstissä isän ja äidin välistä ”tuuppimista” ei tulkita väkivallaksi eikä myöskään oteta kantaa kumpi siihen syyllistyi. Toisessa perustelutekstissä kyse on puolestaan isän lapsen kohdistamista teoista. Isän todetaan raahanneen ”epäasianmukaisella tavalla” kiukuttelevaa lasta toiseen huoneeseen, ja lisäksi todetaan, että isä ei kuitenkaan ole lyönyt eikä muutoinkaan pahoinpidellyt lasta.

Huoltoriidassa tehtyä väkivaltaiväitteiden arviointia voi katsoa myös siltä kannalta, kuinka varmana tehty tulkinta näyttäytyy. Aina väkivaltaiväitteiden paikkaansa pitämisen suhteen ei päädytä ehdottomaan lopputulokseen, vaan arviointiin jää vielä tulkinnanvara. Seuraavassa esimerkissä tuomari kirjoittaa äidin liioitelluista väitteistä. Äiti on kertonut kokeneensa omasta ja lapsen puolesta sellaista väkivallan uhkaa että ei ole voinut enää asua kodissaan. Hän kertoo isän pahoinpidelleen häntä useasti ja muun muassa puristaneen kaulasta. Äidin veli kertoo nähneensä yhden ”käsiksikäymisen”. Näyttö ei käräjäoikeuden mielestä vakuuta.

”(Äidin) kertomus isän aggressiivisuudesta ja alkoholinkäytöstä ovat vahvasti liioiteltuja eikä kertomus niiltä osin ole uskottava.”

(Tapaus 90, Itä-Suomen hovioikeudesta, käräjäoikeuden perustelut)

Oikeuden mukaan väitteet väkivallasta, josta käytetään ilmausta ”aggressiivisuus”, ja päihdeongelmasta ovat vahvasti liioiteltuja. Ilmaisua jättää tilaa sille tulkinnalle, että jonkinasteisia ongelmia olisi kuitenkin ollut. Oikeus toteaa myös, että äidin kertomus ei ole ”niiltä osin uskottava”. Äidin muuta kertomaa elämäntilanteestaan ei kyseenalaisteta. Muissakin tapauksissa tapahtuu toisinaan näin, että vanhempien kertomuksia pidetään osaksi epäuskottavina. Mitkä ovat ne perusteet, joilla osa henkilön puheesta pystytään tulkitsemaan epäluotettavaksi ja osa luotettavaksi? Esimerkin tuomari vastaa tähän kysymykseen otsikon ”Näytön arviointi” alla näin: *”Vastapuolesta esitettyjä kielteisiä seikkoja ei voida pitää uskottavina, ellei asianosaisten kertomusta ole tukemassa muu asiassa esitetty selvitys.”* Tuomari on siis sitä mieltä, että puheet toisen vanhemman ongelmallisesta käyttäytymisestä ovat lähtökohtaisesti epätosia, jos niistä ei ole muuta näyttöä. Äideistä ja isistä rakentuu tämän perusteella sellainen kuva kertojina, että välillä he puhuvat totta ja välillä valehtelevat - ja tuomioistuimen tehtävä on erottaa heidän puheestaan ne hetket, jolloin totuus vaihtuu valheeksi.

Ainoastaan yhdessä perustelutekstissä oikeus sanoo suoraan, että se ei voi arvioida väkivaltaväitteitä. Molemmat vanhemmat ovat väittäneet toisen käyttäytyneen väkivaltaisesti lasta kohtaan, ja näistä väitteistä käräjäoikeus toteaa:

”(Äiti) ja (isä) ovat tehneet puolin ja toisin väitteitä, erityisesti poikaan kohdistuneista ”lyömisistä”, ”läpsimisistä” tai ”tukistamisesta”. Käräjäoikeus kuitenkin toteaa, ettei laki salli väkivallan käyttöä lasten kasvatuksessa. Käräjäoikeus kuitenkin toteaa, ettei tässä oikeudenkäynnissä ole mahdollista ryhtyä selvittämään ovatko, ja kuinka paljon, vanhemmat kohdistaneet lapsiinsa kurinpitotarkoituksessa ”läpsimisiä” tai ”tukistamisia”. (Tapaus 141 Helsingin hovioikeudesta, käräjäoikeuden perustelut)

Käräjäoikeus näkee mahdottomaksi väkivaltaväitteiden arvioinnin. Vaikka ei voida selvittää, onko väkivaltaa tapahtunut, väitetyn väkivallan olemus määrittyy kahteen otteeseen kasvatukselliseksi. Ensin sanotaan, ettei laki salli väkivaltaa lasten kasvatuksessa ja myöhemmin puhe kääntyy kurinpitotarkoitukseen. Käräjäoikeus määräsi lapset asumaan äidin luo tämän yksinhuoltoon. Tapaus eteni Helsingin hovioikeuteen, joka ei ottanut väkivaltaväitteisiin mitään kantaa, vaikka lapsiin kohdistuvan väkivallan mah-

dollisuutta käsiteltiin hovioikeudessa todistajanlausunnoissa. Hovioikeus muutti yksinhuollon yhteishuolloksi, koska ”*puolisoiden välit eivät ole niin huonot*”.

Kiinnostavaa tapauksessa on myös se, että lapsiin kohdistuvan väkivallan lisäksi päätösasiakirjoissa on vihjeitä parisuhdeväkivallasta. Äidin esittämien kirjallisten todisteiden luettelossa mainitaan yksi rikosilmoitus, kopiot turvakodin raporttikirjasta ja poliisin todistus tehtävälmoituksista. Näiden asiakirjojen sisältö ei paljon aukene tapauksen päätösasiakirjoista käräjä- ja hovioikeusvaiheista, mutta käräjäoikeuden perustelutekstissä sanotaan kuitenkin, että ”poliisi on jouduttu välillä kutsumaan paikalle välejä selvittämään.” Tulee myös selväksi, että äiti on lasten kanssa asunut turvakodissa. Parisuhdeväkivaltaa ei silti arvioida mitenkään käräjä- ja hovioikeuksissa.

Kun tiivistää yhteen keskeiset asiat väkivaltaväitteiden totuudellisuuden arvioinnista, voi todeta ensinnäkin, että väkivaltaväitteiden arviointi huoltoriidan perusteluissa voi tapahtua erilaisin argumentein ja vaihtelevia kirjoittamisen tapoja käyttäen. Arviointiprosessin kuvaamisen tarkkuus vaihtelee kuten myös ilmaistun johtopäätöksen selkeys.

Toiseksi esille nousee, että viranomaisten tai muiden ammattilaisten tarjoamalla kirjallisella väkivaltatiedolla on suuri merkitys. Väkivaltaväitteiden määrittäminen todeksi ilman tällaista näyttöä ei ole tavallista. Parisuhdeväkivalta ja lapsiin kohdistuva väkivalta ovat kuitenkin tyypillisesti piilorikollisuutta, joka ei helposti tule esimerkiksi poliisin ja terveydenhuollon tietoisuuteen, ja näytön hankkiminen sitten huoltoriidan hetkellä ei aina ole mahdollista. Esimerkiksi parisuhdeväkivaltaa kokeneista naisista alle kolmasosa on kertonut hakeneensa apua julkisista palveluista. (Ellonen 2007, 18; Heiskanen & Piispa 1998, 142; Kääriäinen 2006, 109–119.) Voi myös miettiä, kertooko kirjallisen väkivaltanäytön merkittävä asema siitä, että perheoikeudellisessa arvioinnissa sovelletaan usein rikosoikeudellisia väkivallan toteennäyttämisen ehtoja. Näin ruotsalainen oikeustieteilijä Gudrun Nordborg (2005, 116–117) sanoo tapahtuvan Ruotsin tuomioistuimissa, joissa hänen mukaansa huoltoriidoissa liian usein tulkitaan, että väkivaltaa ei ole tapahtunut, jos siitä ei ole syytettä tai tuomiota. Nordborgin mukaan rikosoikeudellinen lähestymistapa ei perheoikeudellisissa kysymyksissä riitä, vaan väkivaltaa kokeneiden suojelun tarvetta pitäisi pystyä selvittämään muullakin tavoin. Myös suomalainen huoltoriidoista väitellyt käräjätuomari Maija Auvinen (2006, 288) on sitä mieltä, että väkivallan toteennäyttämiseksi ei huoltoriidoissa saisi asettaa rikosoikeudellisia ehtoja. Hänen mukaansa arvioitaessa erityisesti parisuhdeväkivallan vahingollista vaikutusta lapsiin näyttökynnystä on pidettävä jonkun verran matalampana kuin rikosoikeudellisessa oikeudenkäynnissä.

Kun oikeus huoltoriidan yhteydessä arvioi väkivallasta esitettyä näyttöä, arvioi se usein viranomaiskäytännöissä tai muussa ammatillaistyössä jo kertaalleen muodostettua tulkintaa väkivallasta. Tulkintaa tehdään suhteessa aiempiin tulkintoihin. Se, miten näissä aiemmissä tulkinnoissa väkivaltaa on käsitelty, mitä asioita on jätetty kirjoittamatta ja mitä nostettu esille, saattaa vaikuttaa myöhemmissä viranomais- ja auttamisprosesseissa, jotka voivat tapahtua vuosienkin päästä.

7.6 Väkivallan vaikutus huoltoriidan lopputulokseen

Väkivallan vaikutus tuomioistuinten päätöksentekoon on seuraavaksi käsittelemäni analyysin kohde. Kysyn, sanotaanko tapahtuneeksi arvioidun väkivallan tai sillä uhkaamisen vaikuttavan huoltoriitojen ratkaisuun ja minkälaisin sanankääntein asia todetaan. Analyysi kohdistuu julkilausuttuihin väkivaltakannanottoihin, joista väkivallan vaikutuksen myöntämistä tai kieltämistä luen. Kyse on nyt lähinnä niistä perusteluteksteistä, joissa väkivaltaa on todettu tapahtuneen tai sitä muuten käsitellään ainakin osin totena. Joukossa on myös muutama perusteluteksti, jossa tuomioistuin punnitsee väkivaltaväitteiden painoarvoa ilman väitteiden totuudellisuuden arviointia.

Väkivallan merkitystä tai merkityksettömyyttä ei aina ilmaista perusteluteksteissä suoraan, ja toisinaan väkivaltaväitteiden totuudellisuuden arviointi ja väkivallan painoarvon punninta kietoutuvat toisiinsa. Kuten muissakin analyysin vaiheissa, ajoittain joudun luottamaan omaan tulkintaani sanavalinnoista ja lauseyhteyksistä arvioidessani, miltä väkivallan painoarvo ratkaisun kannalta näyttää. Toisaalta asia voidaan ilmaista aineistossa hyvinkin yksiselitteisesti.

Päädyin siihen, että yhteensä 47 perustelutekstissä on luettavissa tuomareiden näkemys väkivallan painoarvosta huoltoriidan ratkaisulle. Perusteluteksteistä 21:ssä väkivalta, väitteet siitä tai sen uhka vaikuttavat tuomioistuimen ratkaisuun, ja 26 perustelutekstissä puolestaan tuodaan esiin, etteivät ne vaikuta päätökseen. Näin ollen on suhteellisen tavallista, että väkivalta ei vaikuta huoltoriidan lopputulokseen, vaikka väitteet siitä olisi vähintään osaksi todettu tosiksi. Huomattavaa on myös, että väkivallan vaikutuksen kieltäminen näkyy aineistossa paitsi useammin niin myös selkeämmin kuin väkivallan painoarvon myöntäminen. Kun väkivallan sanotaan vaikuttavan, asia ilmaistaan melko usein epäsuoraan: näin on kymmenessä perustelutekstissä 21:stä. Kun väkivallan vaikutus evätään, käytetään selvästi harvemmin epäsuoraa kieltä, sillä vain vii-

dessä perustelutekstissä 26:sta kirjoitus väkivallan painoarvon puutteesta on ilmaistu kiertoteitä.

Taulukko 22. Perusteluteksteissä ilmaistu väkivallan vaikutus päätökseen

N=47	Perustelutekstit
Väkivalta vaikuttaa päätökseen	21 (10:ssä ilmaisu epäsuora)
Väkivalta ei vaikuta päätökseen	26 (5:ssä ilmaisu epäsuora)

Ratkaisuun vaikuttava väkivalta on useimmiten isien tekemää. Isien osuus ratkaisuun vaikuttaneen väkivallan tekijöistä korostuu selkeästi, koska 15 perustelutekstiä 21:stä on tapauksista, joissa on kyse ainoastaan isän väkivaltaisuudesta. Muut kuusi tekstiä on peräisin tapauksista, joissa väkivalta väitteitä on esitetty molemmista vanhemmista. Näissä kuudesta ratkaisuun vaikuttaa kolmessa perustelutekstissä molempien vanhempien väkivaltaisuus, kahdessa ainoastaan isän ja yhdessä vain äidin.

Kenen väkivaltaisuuden merkitys sitten useimmiten kielletään? Yksin isän väkivaltaisuuden merkitys kielletään yhdeksässä perustelutekstissä ja yhtä monessa evätään kummankin vanhemman väkivaltaisen käyttäytymisen vaikutus ratkaisulle. Kolmessa perustelutekstissä kiistetään pelkästään äidin väkivallan painoarvo. Kielletäessä väkivallan merkitys 26 perustelutekstissä korostuu niiden tekstien osuus, jotka ovat tapauksista, joissa molempien vanhempien väkivaltaisuudesta esitetään väitteitä. Perusteluteksteistä 14 on tällaisista tapauksista. Yhdeksän on tapauksista, joissa on väite ainoastaan isän väkivaltaisuudesta, ja kolme on äidin väkivaltaisuuteen liittyvistä tapauksista. Näyttääkin selvästi siltä, että mahdollisuus väkivallan vaikutuksen kieltämiseen on suurimmillaan molempien vanhempien väkivaltaisuuteen viittaavissa tapauksissa. Tätä johtopäätöstä tukee se, että aineistossa on selvästi vähemmän perustelutekstejä molempien vanhempien väkivaltaisuuteen viittaavista tapauksista kuin niistä, joissa yksinomaan isää sanotaan väkivaltaiseksi.

Väkivallasta annetun kirjallisen näytön määrä ei selitä väkivallan vaikutusta tai vaikutuksen puutetta. Kun väkivallan sanotaan vaikuttaneen ratkaisuun, siitä on useimmiten esitetty tuomioistuimelle jotain kirjallista näyttöä tai kerrotaan muutoin sellaisen olemassaolosta. Näin on 19 tapauksessa 21:stä. Kirjallista näyttöä on miltei aina myös silloin, kun väkivallalla kerrotaan olevan epäoleellinen asia ratkaisun kannalta (ainoastaan yhdessä tapauksessa ei esitetty väkivallasta mitään kirjallista näyttöä).

Lähinnä käräjäoikeuksien tuomarit kirjoittavat väkivallan vaikuttaneen ratkaisuun. Hovioikeudessa on syntynyt vain yksi tällainen väkivaltakannanotto. Toisaalta hovioikeuksissa on syntynyt viisi väkivallan painoarvon kieltävää kannanottoa. Tämä antaa aiheen kysyä, ollaanko hovioikeuksissa useammin sillä kannalla, että perhesuhteissa tapahtunut väkivalta ei ole oleellinen asia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä. Aineistoni luvut ovat tältä osin kuitenkin niin pieniä, että en niiden pohjalta voi laajentaa tulosta koskemaan aineiston ulkopuolista oikeuskäytäntöä.

Perustelutekstien analyysissä on mukana 19 tapausta, joissa on kyse täytäntöönpanosta. Kyseisissä tapauksissa on jo olemassa aiempi päätös tai sopimus lapsen huollosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta, mutta toinen vanhemmista ei ole noudattanut sitä. Tämän tutkimuksen aineistossa väkivallan ei kerrota lainkaan vaikuttaneen täytäntöönpanotapausten lopputuloksiin, sillä yksikään niistä 21 perustelutekstistä, joissa väkivallan ilmaistaan olevan merkityksellinen asia ratkaisulle, ei ole täytäntöönpanotapauksesta.

Erittelen myös, millaisilla sanavalinnoilla väkivallan vaikutus tai vaikuttamattomuus ilmaistaan. Näitä selitystapoja luokittelen osaksi suoraan luettavissa olevista ilmauksista. Välillä olen kuitenkin päätenyt etsimään ajatusta sanojen takaa, jos väkivaltaa koskevat ilmaukset ovat tekstissä epäsuoria tai täsmentymättömiä. Seuraavissa alaluvuissa kuvaan ja analysoin väkivallan painoarvoa koskevia erilaisia selitystapoja. Tavoitteeni on kirjoittaa myös näkyväksi omia tulkintaprosessejani. Ennen tarkempaa selitystapojen tarkastelua tiivistän vielä lyhyesti useammin kuin kerran käytetyt selitystavat. Suluissa on ilmaistuna, kuinka monessa perustelutekstissä kukin selitystapa esiintyy. Samassakin perustelutekstissä voidaan käyttää useampaa kuin yhtä tapaa myöntää tai kieltää perhesuhteissa tapahtuneen väkivallan merkitys.

Taulukko 23. Väkivallan vaikutus päätöksiin ja vaikutuksen kieltäminen: selitystavat perusteluteksteissä

<p>Kun väkivallalla kerrotaan olevan painoarvoa ratkaisulle, sanotaan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - väkivalta on osoitus vanhempien huonoista väleistä (10 perustelutekstissä) - äiti tuntee pelkoa isää kohtaan (5) - tapaamiset ovat riski lapsille (5) - lapsilla on pelkoja väkivallan seurauksena (2) - väkivalta vaikuttaa (ilman muuta selitystä) (2)
<p>Kun väkivallan painoarvo ratkaisulle evätään, sanotaan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - väkivalta ei kohdistu lapseen (12) - väkivalta on osa mennyttä aikaa (10) - väkivalta on vanhempien parisuhdeasia (6) - väkivalta ei ole vakavaa (4) - uhkaukset eivät merkitse todellista uhkaa (3)

7.7 Selitystavat väkivallan vaikuttaessa ratkaisuun

7.7.1 Väkiältä osoituksena vanhempien huonoista väleistä

Kymmenessä perustelutekstissä väkivallan vaikutus ratkaisuun syntyy kokonaan tai osaksi siitä, että väkivallan nähdään olevan merkki vanhempien huonoista väleistä ja keskusteluyhteyden puuttumisesta. Ne nähdään yhteishuollon esteeksi. Se, että vanhempien väleihin kiinnitetään perusteluteksteissä huomiota, on suoraa seurausta lainsäädännöstä (LHL 5 §). Lapsenhuoltolaissa määrätään huoltajien yhteistoiminnasta. Jos molemmat vanhemmat ovat lapsen huoltajia eli heillä on yhteishuolto, pitää lasta koskevat tärkeät päätökset tehdä yhdessä.

Väkiältä toimii yhdeksässä perustelutekstissä äitien yksinhuollon perusteena ja yhdessä työnjakoyhteishuollon perusteena. Väkiällasta riitaisuuden merkkinä ja yhteishuollon esteenä puhutaan viidessä perustelutekstissä suoraan. Seuraavassa esimerkissä isälle määrätty lähestymiskielto ja tuomio äitiin kohdistuneesta laittomasta uhkuksesta ovat käräjäoikeudelle osoitus vanhempien ongelmallisista väleistä.

”Riidatonta on, että tilanne on mennyt siihen, että (isälle) on määrätty lähestymiskielto ja että (isä) on lainvoimaa vailla olevalla tuomiolla tuomittu (äitiin) kohdistuneesta laittomasta uhkauksesta. Asiassa ei ole käynyt ilmi, että vanhempien välit olisivat lähestymiskiellon päättymisen jälkeen olennaisesti parantuneet. Käräjäoikeus katsoo, ettei yhteishuolto voi toimia käytännössä, jolleivät vanhempien välit ole sellaiset, että he kykenevät keskustelemaan keskenään huoltoon liittyvistä asioista.”

(Tapaus 3, käräjäoikeus)

Tässä esimerkissä tuomioistuimen argumentointi nojaa käytännönläheiseen ajatteluun. Kerrotaan, että ei ole merkkejä vanhempien välien parantumisesta ja että yhteishuolto ei voi käytännössä toimia. Perustelutekstissä tulee myöhemmin esille myös, että huoltoratkaisulla halutaan hälventää pelkoa, että isä kaappaisi lapsen aiempaan kotimaahansa. Tapauksen ratkaisu huollon suhteen muodostuu äidin yksinhuollosta ja isälle annetusta tietojensaantioikeudesta. Isän ja lapsen tapaamiset määrätään valvotuiksi. Lähestymiskielto ja tuomio laittomasta uhkuksesta toimivat vain huoltoratkaisun perus-

teena. Valvottuja tapaamisia ei perustella väkivallan kautta eikä myöskään kaappausuhalla vaan isän asunnottomuudella, joka kyseenalaistaa tapaamisissa vaadittavat turvalliset ja vakaat olosuhteet.

Väkivalta riitaisuuden merkinä tulee esiin epäsuoremmin viidessä perustelutekstissä. Sanotaan esimerkiksi, että isä suhtautuu äitiin *”ilmeisen vihamielisesti”* tai vanhempien välien kuvataan olevan *”erittäin tulehtuneet ja heidän erimielisyytensä ovat vakavia”*. Kysymys väkivallan tekijästä ja uhrista saattaa jäädä auki epäsuorissa ilmauksissa. Seuraava esimerkki on sellainen, että olen pohtinut, ottaako oikeus lainkaan kantaa väkivaltaan. Koska perusteluissa kuitenkin vedotaan äidin uhkaaviksi ja haistatteleviksi määrittelemien tekstiviestien asiattomuuteen, tulkitsin, että kantaa otetaan epäsuorasti väkivallan uhkaan. Tapauksessa olisi ollut mahdollista ottaa kantaa väkivaltaväitteisiin enemmänkin, koska sosiaalitoimen selvityksessä äiti tuo esille, että parisuhteen aikana isä on pahoinpidellyt häntä useaan otteeseen ja poliisit ovat käyneet kotona väkivallan vuoksi muutaman kerran. Tämä äidiltä saatu tieto ei kuitenkaan nouse oikeuden perusteluissa esille.

”(Isän) ei ole osoitettu millään tavoin yrittäneen pitää yhteyttä tyttärensä sen jälkeen, kun (äiti) ei enää vienyt (lasta) tapaamisiin (isän kotipaikkakunnalle). Asiassa esitetyt tekstiviestit ovat sisällöltään sen laatuisia, että niitä ei voida pitää asiallisena yhteydenpitona vanhempien välillä. ... vanhempien väliltä puuttuu asiallinen keskusteluyhteys ja mikään asiassa esitetty ei osoita, että vanhempien välit vastaisuudessa tästä paranisivat.”

(Tapaus 78, käräjäoikeus)

Tapauksessa korostetaan huoltoratkaisua perusteltaessa, että isän yhteydenotot äitiin ovat olleet asiattomia ja yhteydenotot lapseen puuttuvat kokonaan. Äidin uhkaaviksi määrittelemiä tekstiviestejä pidetään asiattomina. Olen tulkinnut tämän epäsuoraksi kannanotoksi sen puolesta, että viesteistä välittyvä uhka osaltaan vaikuttaa huollon määrittämiseen äidille (isälle on annettu oikeus saada tietoja lapsesta viranomaisilta). Tulevaisuudessa ei nähdä olevan asian suhteen positiivisia kehityssuuntia. Tulevaisuusperspektiivin mukaan ottaminen noudattaa lain vaatimusta, jonka mukaan huolto- ja tapaamisoikeusratkaisut on tehtävä silmällä pitäen niiden lapsen edun mukaista toteutusta vastaisuudessa (LHL 10.2 §).

7.7.2 Äiti tuntee pelkoa isää kohtaan

Viidessä perustelutekstissä isän äidille aiheuttama pelko nostetaan esille ratkaisuun vaikuttavana tekijänä. Kolmessa äidin tuntema pelko toimii perusteluna lapsen asumiselle äidin luona tämän yksinhuollossa. Kahdessa sillä perustellaan isän ja lasten välisten tapaamisten valvontaa. Vaikka äidin tuntema pelko nostetaan perusteluteksteihin, niissä ei suoraan pohdita äidin riskiä joutua väkivallan kohteeksi. Kysymys ei siis ainakaan avoimesti näyttäisi olevan äidin turvallisuudesta, vaan äidin pelkoa käytetään argumenttina muilla tavoin.

Ainoastaan yhdessä perustelutekstissä ilmaistaan suoraan, että äidin pelko johtuu isän väkivaltaisuudesta äitiä kohtaan: ”*Hakijalle on myös jäänyt pelko avoliitossa kokemastaan väkivallasta*”. Väkivallasta jäänyt pelko niveltyy kyseessä olevassa tekstissä vanhempien huonoihin väleihin ja toimii yhtenä perusteluna äidin yksinhuollolle.

Kahdessa perustelutekstissä arvioidaan, pelkääkö äiti isää oikeasti vai ei. Toisessa se tehdään hyvin lyhyesti todeten vain, että ”*pelko on katsottavat todelliseksi*.” Äidin pelon määrittely todeksi on kyseisessä perustelutekstissä yksi peruste isän ja lasten tapaamisten valvonnalle. Seuraavassa esimerkissä äidin tosiasialliseksi arvioitu pelko vakuuttaa lukijaa siitä, että äidin toiminnan motiivit ovat oikeanlaisia. Kyseisessä tapauksessa äiti on kertonut, että isä on uhkaillut häntä muun muassa kuolemalla. Faxien ja sähköpostiviestien lisäksi näyttönä on esitetty todistus äidin asumisesta turvakodissa. Isä puolestaan on väittänyt oikeudelle, että lapsen asuessa äitinsä luona äiti hankaloittaa isän ja lapsen suhteen ylläpitämistä. Äiti ei ole muun muassa antanut isälle uutta osoitettaan. Nämä asiat isä on esittänyt perusteena vaatimukselleen saada lapsi asumaan luokseen. Äiti saa kuitenkin yksinhuollon, jonka yksi perustelu on, että tuomari tulkitsee äidin toimineen uhattuna ja pelokkaana:

”Vaikka oikeudelle kirjallisina todisteina esitetyt sähköpostiviestit ja telefaxviestit eivät sinänsä käräjäoikeuden käsityksen mukaan ole yksittäisinä viesteinä erityisen uhkaavia, on uskottavaa, että kun viestejä on tullut suuria määriä, on (äiti) kahdeksan vuotta jatkuneen avoliiton purkautumisen aiheuttama kriisitilanne huomioon ottaen kokenut viestit uhkaavana. Edellä lausutuin perustein ja (kolmen todistajan) kertomusten perusteella käräjäoikeus pitää uskottavana, että äiti tosiasiallisesti koki avoeron jälkeisenä aikana vuonna 2000 isän käytöksen uhkaavana ja pelottavana eikä hän mieltänyt isän toiminnan motiivina olevan lapsen hyvinvoinnista huolehtiminen. Näillä perusteilla käräjäoi-

keus katsoo, että äidin tavoitteena ei edellisessä kappaleessa kuvatulla toiminnallaan ole ollut hankaloittaa lapsen ja isän välisen suhteen säilymistä.”

(Tapaus 47, käräjäoikeus)

Lainauksessa äidin kokema pelko hälventää isän esittämiä epäilyjä äidin sopivuudesta lähivanhemmaksi. Äidistä rakennetaan kuva hyvänä ja vastuullisena vanhempana, joka ei ilman hyvää syytä ole hankaloittanut isän ja lapsen suhdetta. Etävanhemman ja lapsen suhteen tukeminen kuuluu lähivanhemman tehtäviin jo lainsäädännönkin perusteella (LHL 2 §), ja isän ja lapsen suhteen vaikeuttaminen ilman aihetta olisi voinut kyseenalaistaa äidin vanhemmuuden laadun. Paitsi esimerkkinä äidin pelolla argumentoimisesta, tapaus toimii esimerkkinä myös siitä, miten vanhempien toisistaan esittämät väitteet muokkaavat tuomioistuinten tapoja kirjoittaa perusteluja.

Yhdessä perustelutekstissä äidin yksinhuoltoa perustellaan osaksi sillä, että isä ”*on aiheuttanut ja aiheuttaa edelleen äidille pelkotiloja, mitkä eivät voi olla heijastumatta samalla lapseen.*” Pelkotiloja voi varmasti aiheuttaa muukin kuin väkivalta, mutta ensisijainen tulkintani tässä on, että oikeus puhuu tässä juuri väkivallan aiheuttamasta pelosta. Tapauksen perusteluteksti on lyhyt, eikä lapsen kokeman pelon suhdetta huollon muotoon avata enempää. Tekstistä ei selviä, miksi isän käytös ei olisi aiheuttanut pelkoa lapselle, vaan pelko tarttuisi juuri äidistä. Tapauksessa onkin niin, että äiti on tämän ajatuksen esittänyt perustellessaan vaatimustaan tapaamisoikeuden supistamisesta. Oikeus on sitten todennut äidin pelot aiheellisiksi ja käyttänyt asiaa huoltoratkaisun perusteluun.

7.7.3 Tapaamiset riski lapsille

Viidessä perustelutekstissä valvottuja tapaamisia perustellaan sillä, että tavalliset tapaamiset olisivat riski lasten turvallisuudelle, kehitykselle tai hyvinvoinnille. Tulkintani mukaan juuri väkivalta on yksi riskinaiheuttaja näissä perusteluteksteissä. Tapaamisten riskeistä puhutaan muissakin perusteluteksteissä, mutta juuri näissä viidessä vaaratekijät liitetään ainakin osaksi juuri väkivaltaan. Suhde lainsäädännön kielenkäyttöön näkyy riskinarviointiin liittyvissä sanavalinnoissa. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta kuvaa heti ensimmäisessä pykälässään sitä, miten lapsen huollon ja kasvatuksen on tarjottava lapselle muun muassa turvallisuutta, mahdollisuus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin. Nämä tavoitteet koskevat myös tapaamisia (HE 224/82). Arvioidessaan

tapaamisten riskejä oikeudet tukeutuvat vanhempien kertomusten lisäksi asiantuntijatie-
toon, jota on saatu muun muassa vanhempia koskevista psykiatrien lausunnoista, sosiaa-
litoimen selvityksistä, tapaamispaikan lausunnosta ja lapsen opettajalta.

Tapaja vanhempi on neljässä perustelutekstissä isä ja yhdessä äiti. Kaikissa näistä
oikeus ei suoraan ilmaise, että juuri väkivalta tai sen uhka voisivat osaltaan olla aiheut-
tamassa tätä riskitilannetta. Perustelut voidaan silti kirjoittaa niin, että niistä syntyy
luontevasti tulkinta väkivallalle annetusta painoarvosta. Näin on myös seuraavassa esi-
merkissä.

*”Käräjäoikeus katsoo olevan tärkeätä, että lapset voivat vähitellen ja turvallisissa olo-
suhteissa luoda ja ylläpitää hyvän suhteen isäänsä. Käräjäoikeus katsoo, että (isän) ky-
ky tällä hetkellä selviytyä lasten hoitamisesta yksin tapaamisten aikana on jäänyt toteen
näyttämättä. Lapset eivät vielä ole kykeneviä huolehtimaan itsestään. Valvottu tapaa-
minen kahden tunnin ajan kerran kuukaudessa antaa lapsille mahdollisuuden lähentää
ja ylläpitää hyvää suhdetta isäänsä eikä toisaalta vaaranna lapsien tasapainoisen tun-
ne-elämän kehitystä tai muodosta riskiä lasten hyvinvoinnille.”*

(Tapaus 2, käräjäoikeus)

Lainauksessa on muutama kohta, joiden perusteella olen tulkinut oikeuden viit-
taavaan isän väkivaltaisuuden aiheuttamaan uhkaan. Turvallisten tapaamisolosuhteiden
vaatiminen ja toisaalta tapaamisten mahdolliset riskit lasten tunne-elämän kehitykselle
ja hyvinvoinnille kertovat mielestäni väkivallan huomioonottamisesta. Tapauksen isällä
on todistetusti myös mielenterveysongelmia, ja tulkitsen, että näissä samoissa ilmaisuis-
sa otetaan kantaa sekä väkivaltaisuuteen että mielenterveysongelmiin. Esimerkin olen
halunnut nostaa mukaan siksi, että siinä varsinkin lainauksen lopussa tuotettu puhe
isyydestä on suorastaan absurdia. Vaikka perusteluissa on jo aiemmin tultu siihen joh-
topäätökseen, että suhde isään on turvaton ja vähäinen, pidetään tiukasti kiinni ”hyvästä
suhteesta isään”. Jopa samassa lauseessa puhutaan pyrkimyksestä lähentää isän ja lasten
suhteita ja toisaalta siitä, että tuo suhde voi vaarantaa lasten tunne-elämän ja yleisen hy-
vinvoinnin. Tällaista tekstiä syntyy silloin, kun tuomari pitäytyy tiukasti lainsäädännön
kielenkäytössä vakuuttaakseen, että päätös on asianmukainen. Lakiin kun on kirjattu
molemmat asiat – sekä vaatimus huolehtia lapsen läheisten suhteiden säilymisestä mo-
lempiin vanhempiin että lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin turvaaminen
(LHL 1.1 §).

Vaikka lainsäädännöstä voikin löytää motiivin oudoksuttavalle kielenkäytölle, perusteluteksti jättää joka tapauksessa ristiriitaisen vaikutelman, jota korostaa vielä se, että tapaamiskeskitys on varsinkin tiukka. Tapaamiset on määrätty tapahtuviksi vain kerran kuussa kestäen kaksi tuntia kerrallaan. Viimeistään tehty ratkaisu kertoo, että tapaamisia isän kanssa pidetään vakavana riskinä lapsille. Väkivalta- ja mielenterveysongelmista annetun näytön perusteella ratkaisu vaikuttaa tapauksessa aiheelliselta. Näyttö viittaa vahvasti siihen, että isä on ollut väkivaltainen sekä äitiä että toista lasta kohtaan. Esimerkiksi äiti ja lapset ovat asuneet turvakodissa ja toinen lapsista on osallistunut väkivaltaa kokeneiden lasten ryhmäterapiaan.

Väkivallasta tapaamisiin aiheutuvista riskeistä nostan esimerkiksi toisenkin perustelutekstin. Kyseisessä tapauksessa molemmat vanhemmat syyttävät toisiaan väkivaltaisuudesta, ja kummankin väkivallasta on näyttöä. Isä on saanut tuomion äidin pahoinpitelemisestä, ja lisäksi äiti syyttää isää lapsen monista pahoinpitelemisistä. Isä puolestaan kertoo äidin pyrkineen murhattamaan hänet. Isä epäilee äidin myös yrittäneen huumata lapsen, minkä vuoksi lapselle on tehty lääkeainetestit, jonka tulos on ollut negatiivinen. Kun oikeus sitten pohtii äidin ja lapsen tapaamisten järjestämistä, äidin lapselle mahdollisesti antamat huumaavat lääkkeet ovat yksi syy äidin ja lapsen välisten tapaamisten uudelleen arvioinnille. Lisäksi oikeus on huolissaan lapsen psyykkisestä oireilusta toteutuneiden tapaamisten aikana ja niiden jälkeen. Äidin ja lapsen tapaamiset määrätään tapahtumaan aluksi valvottuina, mutta kahden kuukauden päästä siirrytään päivätapaamisiin ilman valvontaa, ja siitä kahden kuukauden päästä tapaamiset toteutetaan viikonlopputapaamisina. Tapaamisia koskevaa pohdintaa on paljon, ja oikeus toteaa tapaamisoikeuden toteuttamisesta muun muassa seuraavanlaisia asioita:

”Käräjäoikeus ei kuitenkaan voi edellä mainitut seikat, eli lapsen puheet, opettajan kertomus ja (äidin) mielenterveyden ongelmat huomioon ottaen sulkea pois sitä mahdollisuutta, että (äiti) on ainakin joskus antanut lapselle tarpeettomasti lääkkeitä. Kun lapsen turvallisuuden varmistaminen on ensisijainen asia lapsen luonapitoja harkittaessa, ei tätä seikkaa voida tapaamisoikeuden laajuutta harkitessa jättää vaille merkitystä. ...Käräjäoikeus on harkinnut erilaisia vaihtoehtoja tapaamisten järjestämiseksi. Tapaamisten tavoitteena on ylläpitää lapsen ja tapaajavanhemman välistä yhteyttä; lapsen ja vanhemman tapaamisten täydellinen lopettaminen on hyvin perustavanlaatuisia puuttumista tähän yhteydenpitoon ja edellyttäisi vahvaa näyttöä tapaamisten vahingollisuudesta lapselle. Valvotut tapaamiset ovat keinotekoisia yhdessä oloa, niiden järjestelyt vaativat viranomaisten myötävaikutusta ja on mahdollista, että lapsi kokee valvotun ta-

paamisen vuoksi entistä suurempaa ahdistusta. Kolmantena vaihtoehtona on määrätä lyhyemmät tapaamiset. Mitä tulee tapaamisiin pitkällä tähtäimellä tulevaisuudessa, kärjää oikeus on päätyneet siihen, että tapaamiset voivat olla valvomattomia ja niitä voi olla joka toinen viikonloppu kuten tähänkin saakka, mutta lapsen on saatava rauhoittua kouluviikon jälkeen...”

(Tapaus 65, kärjää oikeus)

Esimerkkitapaus on aineistossa harvinainen sen suhteen, miten voimakkaasti oikeus ottaa kantaa valvottuja tapaamisia vastaan. Valvottujen tapaamisten vastustusta vahvistaa se, että valvottujen tapaamisten aika on rajattu kahteen kuukauteen, vaikka samalla puhutaan ”pitkän tähtäimen” muutoksesta. Valvottuja tapaamisia sanotaan keinotekoisiksi ja muistutetaan niiden vaativan viranomaisten myötävaikutusta. Tulee selväksi, että oikeus pitää valvomattomia tapaamisia parempana ja luonnollisempaa vaihtoehtona kuin viranomaisten järjestämiä valvottuja tapaamisia. Valvottujen tapaamisten arvioidaan voivan myös lisätä lapsen ahdistusta, mutta tätä ei perustella. Kun lapsen on jo aiemmin kuvattu käyttäytyneen huolestuttavasti tavallisten tapaamisten aikana ja niiden jälkeen, miten juuri valvottu tapaaminen sitten lisäävät ahdistusta? Valvottujen tapaamisten näin selkeä vastustus tuomioistuimen taholta saa selityksensä perustelutekstin lopussa, jossa lapsen pahoinvoinnin lähteeksi osoitetaan äidin käytöksen ohella isän asenne:

”Kärjää oikeus lisäksi toteaa, että lapsen pahoinvointi edellä perusteluissa esitetyin tavoin johtuu osittain myös isän ja isän tukiverkoston asenteesta lapsen äitiä kohtaan. Ainoa todella lapsen edun mukainen lopputulos asiassa on saavutettavissa vain siten, että kumpikin vanhempi ja vanhempien tukiverkostot hyväksyvät sen tosiasian, että lapsella on kaksi vanhempaa, joita lapsi rakastaa ja joita hänen tulee saada rakastaa ilman painostusta tai syyllisyydentunteita. Kaikkien (lapsen) elämään liittyvien aikuisten tulee omalta osaltaan vaikuttaa siihen, että lapsi saa rauhassa kasvaa tasapainoiseksi aikuiseksi”

(Tapaus 65, kärjää oikeus)

Perusteluosuus lopetetaan voimakkaasti tunteisiin vedoten. Vanhemmille ja näiden lähipiirille annetaan ohje hyväksyä lapsen rakkaus kumpaankin vanhempansa. Tapauksessa esille tullut molempien vanhempien väkivaltainen toiminta ja äidin mielenterveysongelmat eivät näin ollen määriyty keskeiseksi riskiksi lapsen hyvinvoinnin kannalta.

Lapsen nähdään joutuneen vanhempiensa riitaisen suhteen välikappaleeksi, mikä on johtanut lapsen oireiluun. Kun aikuiset sallivat lapsen rakkauden sekä äitiin että isään, on tämän vielä mahdollista saavuttaa tasapainoinen aikuisuus.

7.7.4 Lapsilla pelkoja väkivallan seurauksena

Sen lisäksi, että äidin tuntema pelko voi vaikuttaa huoltoriidan lopputulokseen, myös lasten pelon kerrotaan toisinaan vaikuttavan. Kahdessa perustelutekstissä isän väkivaltaisuuden lapsille aiheuttamasta pelosta kirjoitetaan niin, että pelolla näyttää olevan merkitystä tehdylle ratkaisulle. Molemmissa kyse on isän väkivallasta äitiä kohtaan. Aineistossa on muitakin perustelutekstejä, joissa lasten pelko vaikuttaa, mutta niissä pelkoa ei liitetä väkivaltakokemuksiin, vaan lasten pelkäämiselle kerrotaan muita syitä tai pelon alkuperä jätetään ilmaisematta.

Toisessa kahdesta perusteluteksteistä, joissa väkivaltaan liitetty lasten pelko vaikuttaa, isän todetaan aiheuttaneen ”käyttäytymisellään” äidille pelkotiloja, jotka ”heijastuvat” äidistä lapseen. Tätä lapseen heijastuvaa pelkoa käytetään äidille määrätyn yksinhuollon yhtenä perusteena. Vielä epäsuorempaa kieltä käytetään toisessa lapselle aiheutunutta pelkoa perusteluna käyttävässä perustelutekstissä, mutta kiertelevistä sanamuodoista huolimatta olen tulkinnut, että kyse on väkivallasta.

”(Äiti) on kertonut, että lapset pelkäävät tavata isäänsä muutoin kuin ulkopuolisen henkilön läsnä ollessa ja että lapsista (toinen) on alkanut oireilla niin, että hän mahdollisesti joutuu hoitoon. Lapset pelkäävät äidin ja isän välillä tapahtuvia riitaisuuksia. Käräjäoikeus pitää (äidin) kertomusta luotettavana.”

(Tapaus 104, käräjäoikeuden perustelut, tapaus Rovaniemen hovioikeudesta)

Käräjäoikeus toteaa todeksi äidin kertomuksen lasten peloista ja toisen lapsen oireilusta, ja tapaamiset on määrätty tapahtumaan valvottuina, mikä on myös sosiaalitoimen suosituksen mukaista. Lainauksessa kerrotaan, että lapset pelkäävät ”riitaisuuksia” isän ja äidin välillä. ”Riitaisuudet” olen tulkinnut viittaavan väkivaltaan, mitä tulkintaani vahvistaa se, että prosessissa annetussa väliaikaismääräyksessä tavoitteena on ollut järjestää tapaamiset siten, että vanhemmat eivät tapaamispaikkaan tullessaan kohtaa toisiaan lainkaan. Varsinaisessa ratkaisussakin mainitaan erikseen, että äiti tuo lapset kymmenen minuuttia ennen tapaamisten alkua ja hakee vastaavasti kymmenen minuuttia

tapaamisten jälkeen. Huolimatta näistä järjestelyistä, joiden tarkoitus on, että vanhemmat eivät tapaa toisiaan, kärjäoikeus on määrännyt yhteishuollon. Voi kysyä, miten lain edellyttämän vanhempien yhteistoiminnan ajatellaan toteutuvan, jos vanhempien ei arvioida edes kykenevän kohtaamaan toisiaan.

Molemmat vanhemmat ovat valittaneet hovioikeuteen. Äiti on vaatinut yksinhuoltoa ja tapaamisoikeuden poistamista, ja isä on vaatinut tavallisia tapaamisia. Hovioikeus on päätenyt palauttamaan tapauksen takaisin kärjäoikeuden ratkaistavaksi. Hovioikeutta varten asiassa on nimetty runsaasti uutta kirjallista todistelua, joka ei ole ollut kärjäoikeuden käytössä. Lisäksi äiti on esittänyt vaatimuksensa tapaamisoikeuden epäämisestä vasta valituksensa lähettämisen jälkeen. Koska asia on muuttunut ja laajentunut kärjäoikeuden käsittelyn jälkeen, hovioikeus katsoo, että se ei voi ratkaista asiaa. Hovioikeus on näin halunnut turvata asianosaisten muutoksenhakuoikeuden täyden toteutumisen.

7.7.5 Lyhyet toteamukset väkivallan vaikutuksesta tapaamisratkaisuun

Kahdessa perustelutekstissä isän väkivaltaisuus mainitaan perusteeksi tapaamisratkaisulle niin, että puhe väkivallasta on vain toteavaa. Tällöin väkivaltaisuus lähinnä luetaan tapaamisratkaisun kohdalla muiden perusteiden joukossa ilman sen merkityksen tarkempaa avaamista. Toisessa perustelutekstistä isän väkivaltaisuus on yksi syy sille, että tapaamisoikeus evätty kokonaan. Tapauksessa on isän väkivaltaisuudesta runsaasti näyttöä, jonka mukaan isälle on muun muassa määrätty lähestymiskielto ja hän ollut vankilassa äidin pahoinpitelyistä. Äiti sanoo isän lyöneen myös lasta tämän tullessa väliin pahoinpitelytilanteissa. Tapauksessa kärjäoikeus arvioi väkivaltaa vain lyhyesti todeten ”isän väkivaltakäyttäytymisen” olevan yksi syy sille, ettei tapaamisoikeutta vahvisteta lainkaan. Toiseksi merkittäväksi perusteeksi on nostettu yhdeksänvuotiaan lapsen itsensä ilmaisema haluttomuus tavata isäänsä.

Toinen perusteluteksti, jossa väkivallan kuvataan lyhyesti vaikuttavan tapaamisratkaisuun, on myös tapauksesta, jossa väkivallasta on selkeää näyttöä. Isä on tuomittu äitiin kohdistuneesta törkeästä pahoinpitelystä. Hänet on tuomittu myös muusta väkivaltarikoksesta, jonka vuoksi hän on oikeusproessin aikana kärsimässä rangaistustaan. Isälle on aikanaan määrätty myös lähestymiskielto. Kärjäoikeus perustelee tapaamisratkaisua seuraavasti:

*”Lapsen isä on vuonna 1998 ennen lapsen syntymää syyllistynyt lapsen äitiin kohdistu-
neeseen laittomaan uhkaukseen ja törkeään pahoinpitelyyn. Isä kärsii oman ilmoituk-
sensa mukaan parhaillaan rangaistusta toisesta törkeästä pahoinpitelystä, josta vapau-
tuu marraskuussa. ... Oikeus on määrätessään tapaamiset valvotuiksi kiinnittänyt huo-
miota lapsen nuoreen ikään, isän syyllistymiseen väkivaltarikoksiin ja hänen aikaisem-
piin päihdeongelmiin. Tapaamisasian ratkaisuun vaikuttaa myös se, että isä ei ole lähi-
aikoina säännöllisesti tavannut lasta.”*

(Tapaus 135, kärjäoikeuden perustelut, tapaus Helsingin hovioikeudesta)

Kärjäoikeus on määrännyt valvotut tapaamiset, joita se perustelee alle kaksivuoti-
aan lapsen nuorella iällä, isän väkivaltarikoksilla, päihdeongelmilla ja toteutuneiden ta-
paamisten vähyydellä. Isä on valittanut hovioikeuteen haluten tavalliset tapaamiset. Äiti
on ilmoittanut hovioikeudelle suostuvansa tulevaisuudessa laajempiin tapaamisiin, mi-
käli isä pystyy osoittamaan kykynsä elää päihtetöntä ja säännöllistä elämää. Hovioike-
us ei kuitenkaan myönnä tapaamisoikeuden ehtojen lieventämiseen.

*”Tuomioistuimen on lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 10 § 1 mo-
mentin perusteella ratkaistava lapsen tapaamisoikeutta koskeva asia ennen kaikkea lap-
sen edun mukaisesti. Tällöin on kiinnitettävä erityisesti huomiota siihen, miten tapaa-
misoikeus parhaiten toteutuu vastaisuudessa. Kärjäoikeuden päätöksestä ilmenevin
perustein hovioikeus katsoo oleva sanotun pykälän 2 momentin mukaisesti aihetta olet-
taa, että äidin suostumuksesta huolimatta tapaamisoikeuden toteuttaminen kärjäoi-
keuden määräämää laajempaan ja siten, että lapsi yöpyy isänsä luona, olisi vastoin
lapsen etua.”*

(Tapaus 135, Helsingin hovioikeuden perustelut)

Hovioikeus ei sano väkivallasta mitään suoraan, mutta nojaaminen kärjäoikeuden
päätöksen perusteluihin on kuitenkin tulkittavissa siihen suuntaan, että kärjäoikeuden
tulkinta väkivallasta vaikuttaa osaltaan myös hovioikeuden kantaan. Aineiston kokonai-
suudessa tapaus kiinnitti huomioni erityisesti siksi, että hovioikeus ohittaa lapsen edun
nimissä äidin suostumuksen yön yli kestäviin tapaamisiin. Tavallisinta olisi, että tuo-
mioistuin hyväksyisi tapaamiset sellaisina kuin ne molemmille vanhemmille käyvät.
Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10 § sanoo, että asia on ratkaistava van-
hempien sopimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia eikä

ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua. Laki mahdollistaa sen, että hovioikeus voi ottaa tässä selkeästi aktiivisen roolin lapsen edun puolustajana.

7.7.6 Yksittäisiä selitystapoja

Aineistossa on näiden edellä käsiteltyjen väkivaltakannanottojen lisäksi myös muutamia yksittäisiä tapoja pukea sanoiksi väkivallan merkittävyys ratkaisulle. Yhdessä perustelutextissä isän väkivaltaisuus uudemmassa avoliitossaan (kyse ei siis ko. tapauksen äidistä) vaikuttaa ratkaisuun lasten asumisesta päätettäessä. Isä on tuomittu lähestymiskieltoon suhteessa tähän myöhempään ex-kumppaniinsa ja väkivallasta kirjoitetaan tällöin, että ”lähestymiskielto osoittaa, että (isän) ihmissuhteisiin liittyvät asiat ovat vielä jäsenytymättömät”. Toisessa perustelutextissä isän sekä fyysisesti että henkisesti väkivaltaisella käyttäytymisellä lapsia kohtaan perustellaan määräystä lasten asumisesta äidin luona:

”(Isää) on syytetty epäasiallisesta käytöksestä lapsia kohtaan. Lapset ovat kertoneet äidille ja (toinen lapsista) lisäksi (todistajalle) isän heittäneen heitä kengällä, panneen ilman vaatteita parvekkeelle, antaneen luunappeja ja läpsineen, nimitelleen erilaisilla nimillä ja huutaneen heille. (Isä) on nämä osittain myöntänytkin ja selvittänyt, millaisiin tilanteisiin ne ovat liittyneet. Hän on myös myöntänyt korottaneensa ääntään silloin tällöin. (Isän) tekemisistä on kärsinyt eniten vanhempi lapsista. Ne ovat useimmiten kohdistuneet häneen. Lapset ovat luonteeltaan erilaisia. Ilmeistä on, että (vanhempi lapsista) ei ole totellut isäänsä yhtä helposti kuin (nuorempi lapsista), jolloin (vanhempi lapsista) on joutunut törmäyskurssille isänsä kanssa. ... Samoin on selvitetty, että lasten ja isän välillä on erimielisyyksiä, jotka voidaan ratkaista asuinpaikan muutoksella.”

(Tapaus 108, käräjäoikeuden perustelut, tapaus Turun hovioikeudesta)

Perustelutextissä väkivaltaista ja muutenkin ongelmallista käytöstä lapsia kohtaan pidetään totena. Lainauksen lopussa näkyy, miten tilanne isän ja lasten välillä määrittyy erimielisyyksiksi. Väkivaltaisesta käytöksestä tulee tällöin merkki isän ja lasten huonoista väleistä, mikä vertautuu aiemmin kuvaamaani tapaan nähdä parisuhdeväkivalta osoituksena vanhempien riitaisista väleistä. Se, että isän ”tekemiset” ovat kohdistuneet lähinnä vanhempaan lapseen, selitetään lisäksi sillä, että tämä 10-vuotias on luonteeltaan tottelematon ja on siksi joutunut ”törmäyskurssille” isänsä kanssa.

Yksi perusteluteksti erottuu aineistosta vahvalla kuvauksella lasten isäänsä kohtaan tuntemasta vihasta, joka on yksi peruste sekä äidin yksinhuollolle että sille, että tapaa-misoikeutta ei vahvisteta lainkaan. Kyseisessä tapauksessa äiti sanoo isän syyllistyneen parisuhdeväkivaltaan lasten nähden. Kirjallisina todisteina on käytetty kahta rikosilmoi-tusta ja yhtä selvitystä poliisin toimista kotihälytystilanteessa. Lasten mielipide välittyy sosiaalitoimen selvityksestä ja äidin kertomasta.

”Lasten ja (äidin) kielteinen asenne ei käräjäoikeuden mukaan ole voinut syntyä pelkäs-tään äidin suvun vaikutuksesta, vaan taustalla on täytynyt olla jo pidemmän aikaa isän taholta sellaisia kielteisiä toimia, jotka ovat synnyttäneet erityisesti poikiin ja varsinkin vanhempaan poikaan syvän vihan isää kohtaan. Näissä olosuhteissa lasten yhteishuolto ei ole lasten edun mukainen ratkaisu, ei edes (isän) vaatimalta osalta, koska (isän) osal-listuminen osittainkin päätöksentekoon vaikuttaisi (äidin) huoltajantehtävän hoitamista ja synnyttäisi hankaluuksia äidin ja lasten välille lasten isää kohtaan tuntemaan kieltei-sen asenteen vuoksi. ... (Äidin) kertomus osoittaa, että hän ilmeisesti uskonnollisten pe-riateittensa perusteella on pyrkinyt korostamaan lapsilleen yhteydenpidon ja tapaa-misen merkitystä isään nähden. Hän on kuitenkin kertomansa mukaan saanut tuota pe-riatetta korostaessaan osakseen aggressiivista suhtautumista erityisesti vanhempien lasten taholta. Tämän tilanteen pohjalta voidaan päätellä, että mikäli osalle lapsista asetettaisiin velvoite tavata isäänsä, se saattaisi johtaa perheen yhteishengen rikkoutu-miseen ja lasten keskistä epäsopua. (Äidille) ja hänen lapsilleen on ulkomaalaisina erit-täin tärkeitä yhteisymmärryksen ja sovun sekä myönteisen ilmapiirin säilyminen per-heen sisällä. Se on omiaan myötävaikuttamaan perheen sopeutumiseen uuteen asuinym-päristöönsä.”

(Tapaus 82, käräjäoikeus)

Kun äidin yksinhuoltoa perustellaan monilapsisen perheen vanhimpien lasten isää kohtaan tuntemalla vihalla, oikeus katsoo, että isä itse on tämän vihan aiheuttanut ”kiel-teisillä toimillaan”, joiden siis tulkitseen tässä tarkoittavan väkivaltaa. Tämä lasten tun-tema viha isää kohtaan aiheuttaisi oikeuden mukaan ongelmia myös äidin ja lasten suh-teeseen, mikäli isä saisi puuttua lapsia koskeviin asioihin. Myös tapaa-misoikeuden to-taalista epäämistä perustellaan lasten tuntemalla vihalla. Oikeus päättelee, että jos osa lapsista tapaisi isää, tapaa-miset rikkoisivat myös sisarusten keskinäisiä suhteita. Tapaa-miset vaarantaisivat siis vakavasti äidin ja lasten muodostaman perheen yhteisyyden. Yhteishenki nähdään erityisen tärkeäksi juuri maahanmuuttajataustan vuoksi: se auttaa

perheenjäseniä sopeutumaan Suomeen. Perustelutekstissä lasten viha on siis monin tavoin oleellinen tekijä ratkaisun kannalta. Vihantunteella kuvataan olevan ikäviä käytännön seurauksia lasten ja äidin muodostaman perheen arkielämälle ja tulevaisuudelle.

7.8 Selitystavat kun tapahtunut väkivalta ei vaikuta ratkaisuun

7.8.1 Väkivalta ei kohdistu lapseen

Tavallisin tapa määritellä väkivalta merkityksettömäksi huoltoriidan ratkaisulle on todeta, että väkivalta ei ole kohdistunut lapseen. Tällä tavoin kirjoitetaan parisuhdeväkivalta yhteensä kahdeksatoista perustelutekstissä. Yhdessä niistä todetaan pelkät väkivaltaväitteet merkityksettömiksi ja muissa 11:ssä viitataan parisuhdeväkivaltaan tapahtuneena tosiasiana. Selitystapaa väkivallan kohdistumattomuudesta lapseen käytetään eniten niissä tapauksissa, joissa on väitteitä sekä isien että äitien väkivaltaisuudesta. Näistä 12 perusteluteksteistä kahdeksan on tällaisista tapauksista. Kolme perustelutekstiä on tapauksista, joissa on väitteitä isän väkivaltaisuudesta ja yhdessä on kyse äidin väkivaltaisuudesta. Selitystä, että väkivalta ei ole kohdistunut lapseen, käytetään lähinnä silloin, kun oikeus perustelee valintaansa yksinhuollon ja lapsen asumisen suhteen. Vain yhdessä perustelutekstissä selitystapa koskee tapaamisoikeutta.

Selitystapa on useimmiten käytössä siis silloin, kun kyse on molempien vanhempien toisiinsa kohdistamasta väkivallasta. Yhdessä tapauksessa sekä käräjäoikeus että hovioikeus asettuvat perusteluissaan sille kannalle, että vanhempien välinen väkivalta ei ole olennaista, koska lapset eivät ole fyysisen väkivallan uhreja. Tapauksen asiakirjoissa väkivallan kuvataan olleen toistuvaa ja vakavaa. Käräjäoikeus kuvaa väkivallasta olevaa kirjallista näyttöä ja määrittelee väkivallan molemminpuoliseksi:

” (Isä) on tuomittu rangaistukseen (pvm 1995) tapahtuneesta tuolloisen avovaimonsa (äidin) pahoinpitelystä, mikä on tapahtunut kadulla nyrkillä lyömällä ja potkimalla. Todistaja (äidin isä) on nähnyt joulun 1998 aikaan tilanteen, jolloin (isä) on lyönyt nyrkillä ja potkinut (äitiä). (Isä) on (paikka pvm 2000) tuomittu rangaistukseen (äidin) pa-

hoinpitelyistä pvm ja pvm 1998. Tuomio ei ole lainvoimainen. Kirjallisista todisteista ilmenee, että (äiti) on vuosina 1994 ja 1996 hakenut apua vammoihin, jotka ovat syntyneet potilaan kertomuksen mukaan aviomiehen nyrkillä ja avainnippulla sekä kännykällä lyömisestä. (Isä) on vuonna 1998 hakenut apua kädessä olleen haavan vuoksi, minkä hän on ilmoittanut potilaskortin mukaan syntyneen vaimon huitaistua puukolla. Osapuolten toisiinsa kohdistama väkivalta on ainakin osin tapahtunut lastenkin ollessa paikalla. Käräjäoikeus katsoo sen osoittavan kummassakin vanhemmassa osaltaan äkkikipaisuutta ja kunnioittamattomuutta toisen ruumiillista koskemattomuutta kohtaan. Osapuolten sanotun käyttäytymisen varaan ei voi perustaa olettamusta huoltoratkaisun lasten edun mukaisuudesta kummankaan vanhemman hyväksi. Osapuolten ei ole selvitetty käyttäneen väkivaltaa muita kuin toisiaan kohtaan.”

(Tapaus 153 käräjäoikeuden perustelut, tapaus Helsingin hovioikeudesta)

Käräjäoikeuden kuvaus väkivallasta olevasta viranomaistiedosta kertoo, että äitiin kohdistunut väkivalta on ollut monivuotista ja toistuvaa ja juuri siitä on runsaasti kirjallista näyttöä. Äidin väkivaltaisuus arvioidaan todeksi myös, ja lasten todetaan olleen väkivaltatilanteissa paikalla. Syitä väkivaltaisuuksille tai väkivaltatilanteiden syntydynamiikkaa ei arvioida. Tuomioistuin osoittaa paheksuntaa väkivaltaa kohtaan sillä perusteella, että vanhemmat eivät kunnioita toistensa ruumiillista koskemattomuutta. Sitä, että lapset ovat nähneet väkivaltaa, ei kuitenkaan nähdä aiheelliseksi paheksua eikä sillä ole merkitystä ratkaisulle. Kun samalla korostetaan, että väkivalta on ollut vain vanhempien välistä, rakentuu tekstistä kuva, että väkivallan fyysinen luonne ja sen fyysiset seuraukset ovat arvioinnissa keskeisiä. Ajattelen myös, että tässä rakentuu väkivallan suhteen ”tasapeli” ja symmetria. Kun molemmat ovat väkivaltaisia, väkivallasta ei pystytä hakemaan ratkaisevaa eroa. Käräjäoikeudessa on määrätty yhteishuolto ja lapset on asumaan äidille. Ratkaisuun vaikuttaviksi asioiksi kerrotaan lasten nuori ikä ja se, että he ovat tyttöjä. Todetaan kyllä, että molemmat vanhemmat tarvitsevat tukea vanhemmuudessaan. Kumpaakaan ei siten nähdä kovin hyväksi vaihtoehdoksi.

Sekä isä että äiti valittivat käräjäoikeuden päätöksestä hovioikeuteen. Äiti vaati hovissa muun muassa, että lasten huolto uskotaan hänelle yksin, ja isä vaati myös yksinhuoltoa ja lasten asumista itselleen. Hovioikeus muutti käräjäoikeuden ratkaisua: isälle huolto ja asuminen, äidin ja lasten tapaamiset normaalisti ja lisäksi tapaaminen joka toinen torstai. Tilanne kääntyi siis aivan toisinpäin. Käräjäoikeuden tavoin hovioikeus kielsi väkivallan vaikutuksen ratkaisuun ilmaisten, että ei ole edes väitetty väkivallan kohdistuneen lapsiin. Äidin päihdeongelmat, vastuuntunnottomuus ja elämän vakiintu-

mattomuus nousivat päällimmäisiksi asioiksi hovioikeuden ratkaisun kannalta. Toisaalta isänkin todetaan tarvitsevan tukea kasvatustehtävässään, mutta isä kuitenkin katsotaan paremmaksi huoltajaksi kuin päihdeongelmainen ja epämääräistä elämää viettävä äiti. Näen tilanteen sellaisena, että oikeus joutuu valitsemaan pienemmän pahan. Vaikka isän väkivaltaisuus näyttäytyy näytön ja oikeuden kannanottojenkin mukaan vakavampana, isää pidetään silti hovioikeudessa pienempänä pahana, koska hänen kuvataan muuten olevan vastuuntuntoinen ja asiansa hoitava ihminen.

Mietin paljon tämän tapauksen 153 kohdalla, miksi sosiaalitoimi ei ole tehnyt huostaanottoa. Niin ilmeiseltä vanhempien moniongelmaisuus asiakirjoissa näyttää. Mahdollisesti on liikuttu huostaanoton rajoilla, koska lastensuojelun avohuollon tukitoimia on kohdistettu perheeseen vuosikausia 90-luvulla – samaan aikaan, jolloin kuvataan toistuvaa väkivaltaakin olleen.

Toiseksi esimerkiksi nostan tähän esiin tapauksen, jonka väkivalta edustaa aineiston rankinta kärkeä. Tapauksessa isä on aikanaan tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen äitiin kohdistuneesta taponyrityksestä. Tuolloin noin neljävuotias lapsi oli väkivallan tapahtuessa paikalla, ja taponyrityksen jälkeen isä yritti paeta lapsen kanssa. Tämän jälkeen isän vaatimukset tapaamisoikeudesta on kolme kertaa evätty kokonaisuudessaan kärjäoikeuden toimesta, eikä lapsi ole kolmeen vuoteen tavannut isäänsä. Lapsen ollessa noin seitsemänvuotias tapaamisoikeusasiaa on jälleen isän vaatimuksesta käsitelty oikeudessa, ja tämän uusimman prosessin ratkaisusiakirjat kärjä- ja hovioikeudesta kuuluvat käsillä olevan tutkimuksen aineistoon. Uusimmassa oikeusprosessissa kärjäoikeus on taipunut määräämään tapaamisoikeuden toteutumaan niin, että isä ja lapsi tapaavat valvotusti kerran kuussa ja äiti saa halutessaan olla läsnä tapaamisissa.²⁷ Kärjäoikeuden perustelutekstin keskiössä on lapsen pelko isää kohtaan. Erityisesti oikeutta kiinnostaa kysymys, mitä lapsi todella pelkää isässään.

”Selvänä on pidettävä, että pelon alkusyynä on ollut (isän) pojan äitiin (pvm) kohdistama väkivaltarikos, jota poika on ollut näkemässä. (Isä) on siten omalla vakavasti lainvastaisella menettelyllään antanut aiheen pojan tuntemaan pelkoon. Asiassa ei ole kuitenkaan käynyt ilmi, että (lapsi) kokisi isäänsä kohtaan pelkoa siitä, että isä pyrkisi vahingoittamaan häntä. (Isä) on osoittanut kiihkeää halua tavata lastaan eikä asiassa ole ilmennyt aiheita epäillä hänen lasta kohtaan ilmaisemiensa tunteiden vilpittömyyttä. Asiassa ei ole ilmennyt seikkoja joiden perusteella tapaamisten voitaisiin olettaa saat-

²⁷ Isä valitti hovioikeuteen vaatien mahdollisuutta pitää lasta luonaan loma-aikoina sekä Suomessa että kotimaassaan. Hovioikeus ei muuttanut kärjäoikeuden ratkaisua.

tavan lapsen fyysiseen vaaraan. (Äidin) kertomuksesta on pääteltävissä, että (lapsi) kokee pelkoa lähinnä siitä, että isä saattaisi yrittää viedä hänet (isän kotimaahan) ja siten erottaa hänet äidistään. Tällaista käsitystä tukee myös psykologin (nimi) asiassa antama lausunto ja todistajana kertoma. Toisaalta (psykologin) lausunnosta ja kertomasta käy ilmi pojan pelkäävän, että (isä) vahingoittaisi uudelleen hänen äitiään. ... Käräjäoikeus katsoo, että (lapsen) pelkojen kohde huomioon ottaen tapaamisoikeuden toteuttamiselle valvotuissa oloissa pojan kotipaikkakunnalla (paikkakunta) ei ole estettä. Sen sijaan käräjäoikeus pitää selvänä, että ettei pojan aidon kaapatuksi ja äidistään erotetuksi tulemisesta tunteman pelon vuoksi ole mahdollista lapselle vakavaa kärsimystä aiheuttamatta vahvistaa tapaamisoikeutta (isän) vaatimalla tavalla edes Suomessa ilman valvontajärjestelyjä eikä näin ollen myöskään (isän kotimaassa), jossa (isän) olojen soveltuvuudesta lapsen luonapidolle ei myöskään ole esitetty luotettavaa selvitystä.

(Tapaus 140, käräjäoikeuden perustelut, tapaus Helsingin hovioikeudesta)

Keskeistä käräjäoikeuden näkemyksen mukaan on, että näkemästään kovasta väkivallasta huolimatta lapsi ei pelkää itseensä kohdistuvaa väkivaltaa. Tärkeää on myös, että äitiin kohdistuneesta taponyrityksestä huolimatta ei nähdä olevan riskiä, että isä kohdistaisi väkivaltaa lapseen. Koska lapsi pelkää ”vain” sieppausta ja äitiin kohdistuvaa väkivaltaa, pelko ei ole este tapaamisten järjestämiselle. Näin myöskään äitiin kohdistunut taponyritys ei ole este tapaamisille, kun ne järjestetään valvotusti. Se, että tapaamisia ei voi järjestää ilman valvontaa, perustellaan ainoastaan sieppauksen pelkäämisellä. Erityisen kiinnostavaa lainauksessa on, että lapsen tunteman pelon rinnalle nostetaan toinenkin tunne eli isän vahva halu tavata lasta. Tapaamishalukkuutta kuvataan jopa kiihkeäksi ja isän tunteiden arvioidaan olevan vilpittömiä. Isän tunteiden painottaminen ja käräjäoikeuden ratkaisu määrätä tapaamiset huolimatta lapsen ilmiselvistä traumatisoitumisesta johtaa kysymään, rakentuuko tapaamisoikeus tilanteessa enemmän isän kuin lapsen oikeudeksi.

7.8.2 Väkivalta osana mennyttä aikaa

Väkivallasta voidaan myös ilmaista, että se on ohi eikä siksi vaikuta huoltoriidan lopputulokseen. Kymmenessä perustelutekstissä (joista neljä koskee saman ex-pariskunnan oikeusprosesseja) yksi tapa kieltää väkivallan merkitys on juuri tämä, että väkivalta

määrittänyt osaksi mennyttä aikaa. Sanotaan esimerkiksi, että ”*eikä ole väitettykään, että isä olisi nyttemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti ihmisiä tai eläimiä kohtaan*”, ja ”*kummankaan osapuolen uudessa suhteessa ei ole ilmennyt väkivaltaa*”. Väkivallan arvioiminen tällä tavalla on hetkittäin lähellä selitystapaa, jossa väkivalta nähdään vanhempien parisuhdeasiaksi: väkivallan loppuminen yhdistetään muutamissa perusteluissa juuri kyseisen parisuhteen loppumiseen. Tapa määritellä väkivalta menneisyyteen kuuluvaksi liittyy joko lasten huolto- tai asumisratkaisujen perustelemiseen. Sitä ei käytetä tapausratkaisujen yhteydessä.

Kuinka pitkä aika väkivallasta sitten pitää olla kulunut, jotta sillä ei enää ole tuomioistuimen mielestä merkitystä? Aika vaihtelee tapauksissa kahdeksasta kuukaudesta seitsemään vuoteen. Menneeseen liitetyn väkivallan vakavuus ja väkivallasta esitetty näyttö vaihtelevat myös – väkivallan liittäminen menneisyyteen ei siis ole aina seurausta siitä, että väkivalta olisi lievää tai vailla selkeää näyttöä.

Kuudessa perustelutekstissä oli kyse joko isän väkivallasta äitiä kohtaan tai vanhempien välisestä molemminpuolisesta väkivallasta. Neljässä perustelutekstissä loppuneeksi määriteltiin äidin lapsiin kohdistama väkivalta, ja kaikki nämä neljä perustelutekstiä ovat peräisin yhden ja saman ex-pariskunnan oikeusprosesseista. Kyseisessä monipolvisessa vyyhdissä on arvioitu lasten ”kuritusta” tuomioistuinten toimesta neljään eri otteeseen. Aineistooni kuuluu neljän käräjäoikeuden ja yhden hovioikeuden ratkaisut. Kyse on tiivistetysti ilmaistuna siitä, että lapset on ensimmäisessä oikeudenkäynnissä määrätty asumaan äidin luokse, mitä isä ei ole hyväksynyt. Tästä on seurannut, että isä on pitänyt lapsia laittomasti luonaan, ja äiti on käynnistänyt tilanteen vuoksi täytäntöönpanoprosesseja. Luvattomista luonapidoista johtuen isän ja lasten tapaamiset on määrätty tapahtumaan valvotusti, ja tapaamisten valvonnasta ja paikkakunnasta on edelleen kiistelty oikeudessa. Lapset ovat tuoneet esille, että äiti on joskus antanut piiskaa ja tukistanut. Äiti on itse myöntänyt lyöneensä vyöllä ja tukistaneensa, mutta lopettaneensa ruumiillisen kurituksen. Äiti on myös saanut tuomion lasten lievistä pahoinpitelystä samoihin aikoihin kuin lasten tapaamisista on käyty oikeutta. Laittomien luonapitojen vuoksi isälle puolestaan on määrätty lähestymiskielto suhteessa äitiin ja lapsiin, ja lisäksi hänet on määrätty lähestymiskieltoon suhteessa uudempaan naiskumppaniinsa, joka on kertonut isän olleen väkivaltainen häntä kohtaan. Juuri tämä lähestymiskielto isän myöhempää naiskumppania kohtaan on osaltaan vaikuttanut siihen, että lapset on määrätty asumaan äidin luo.

Neljässä eri oikeuden ratkaisussa otetaan äidin toimintaan se kanta, että väkivaltaa on ollut, mutta näyttöä sen jatkumisesta ei ole. Isän ja isän äidin kertomukset eivät riitä

todistamaan väkivallan jatkumisesta. Asiaan vaikuttaa muuan muassa se, että lapset eivät muista, milloin väkivaltaa olisi viimeksi ollut. Seuraava lainaus on täytäntöönpanoratkaisusta, jossa isä on määrätty maksamaan uhkasakko ja toinen lapsista (toinen on jo äidin luona) on määrätty noudettavaksi isän luota viranomaisten avustuksella isän pidettyä lasta luonaan vastoin aiemmin määrättyä asumisratkaisua.

”Mitä tulee väitettyyn lapsen ruumiilliseen kurittamiseen, käräjäoikeus toteaa, että syyttäjän syyteharkinnassa tekemää ratkaisua ei voida pitää näyttönä siitä, että (äiti), joka on oikeudessa todistelutarkoituksessa kuultuna kiistänyt väitteet, olisi kurittanut (toista lasta) ruumiillisesti syksyn 2000 jälkeen. Käräjäoikeus huomauttaa, että syyttäjällä on harkinnan pohjana ollut suurelta osalta sama asiakirja-aineisto kuin lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta käsitelleillä tuomioistuimilla. Käräjäoikeus katsoo jääneen näyttämättä, että olosuhteet olisivat muuttuneet siten, että täytäntöönpano olisi selvästi lapsen edun vastaista.”

(Tapaus 20, käräjäoikeuden perustelut

Isä on kyseisessä oikeudenkäynnissä vedonnut siihen, että syyttäjä on nostanut äitiä vastaan syytteen lasten pahoinpitelemisestä (äiti sai myöhemmin tuomion lievistä pahoinpitelystä), mikä isän mukaan on merkki olosuhteiden oleellisesta muuttumisesta. Muuttuneisiin olosuhteisiin isä vetoaa siksi, että lapsenhuoltolaissa annetaan mahdollisuus muuttaa aiemmin tehtyjä päätöksiä, jos olosuhteet aiemman oikeudenkäynnin jälkeen ovat muuttuneet (LHL 12 §). Täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä tuomioistuin on kuitenkin ottanut sen kannan, että syytteen nostaminen ei sinänsä merkitse muutosta lasten olosuhteissa, koska näyttöä ei edelleenkään ole väkivallan jatkumisesta.

7.8.3 Väkivalta on vanhempien parisuhdeasia

Toisinaan tuomarit kirjoittavat väkivallasta, että kyseessä on vanhempien parisuhdeasia, jolla ei ole merkitystä päätettäessä lasten huollosta tai asumisesta. Näin ilmaistaan kuudessa perustelutekstissä, joissa selitystapaa käytetään joko huolto- tai asumisratkaisua pohdittaessa. Osassa sanotaan aivan suoraan, että tapahtuneella väkivallalla ei ole merkitystä, koska kyse on aikuisten ihmisten suhteista. Toisissa asia ilmaistaan hieman epäsuoremmin. Tällä selitystavalla on yhteys perusteluihin, joissa todetaan, että väkivalta ei ole kohdistunut lapseen: kolmessa perustelutekstissä käytetään näitä molempia selitys-

tapoja. Viisi tekstiä kuudesta kuuluu tapauksiin, joissa molemmat syyttävät toisiaan väkivallasta ja oikeus suhtautuu väkivaltaan tapahtuneena tosiasiana. Neljässä näistä molemmat vanhemmat ovat oikeuden arvion mukaan käyttäytyneet väkivaltaisesti ja yhdessä käsitellään vain isän väkivaltaista toimintaa. Ainoastaan yksi tapaus on sellainen, että vain isän on väitetty käyttäytyneen väkivaltaisesti.

Seuraavan esimerkin tapauksessa väkivaltaa on tuotu esiin käräjäoikeuden istunnossa vanhempien ja todistajien voimin kohtuullisen paljon. Eri kertomuksista saa sen kuvan, että molemminpuolinen väkivalta olisi ollut toistuvasti osa perhe-elämää. Molemmat syyttävät toista väkivaltaiseksi itseään kohtaan. Tämän lisäksi isä sanoo, että äiti on pahoinpidellyt häntä myös lapsen nähden ja uhkaillut surmata itsensä ja lapsen. Oikeuden istunnossa sosiaalityöntekijä kertoo, että sosiaalitoimen saaman ilmoituksen mukaan isä olisi pitänyt äitiä vankinaan. Kotikäynnillä sosiaalityöntekijä on havainnut äidin kasvoilla mustelman. Isän aikuinen poika todistaa puolestaan nähneensä mustelmia ja puremajälkiä isänsä kädessä. Yksi rikosilmoitus on tehty, ja poliisi on käynyt kotona vanhempien yhteiselämän aikana. Käräjäoikeudessa lapsi on määrätty asumaan äidin luona tämän yksinhuoltoon. Yksinhuoltoa on perusteltu vanhempien riitaisilla väleillä ja asumista äidin luona muun muassa isän työmatkoilla ja sillä, että äiti on liiton aikana käytännössä vastannut yksin puolitoistavuotiaan lapsen hoidosta. Väkiältä ei vaikuta, vaikka riitaisuutta onkin käytetty perusteena:

”Vanhemmista kumpikin on kertonut toisen olleen väkivaltainen toista puolisoa kohtaan. Tuolla seikalla ei kuitenkaan ole tässä lapsen huollosta päätettäessä merkitystä, koska siinä on kysymys aikuisten ihmisten välisistä riidoista ja tulehtuneista ihmissuhteista. Vanhemmat eivät ole kohdistaneet lapseen moitittavaa käyttäytymistä, eikä noista tapahtumista voida tehdä ratkaisevia johtopäätöksiä isän tai äidin sopivuudesta huoltajaksi.”

(Tapaus 88, käräjäoikeuden perustelut, tapaus Itä-Suomen hovioikeudesta)

Käräjäoikeus ei lähde arvioimaan väkivallan laatua tai väkivaltatilanteiden syntyä, mutta ”moitittavaa käyttäytymistä” ei myöskään kiistetä. Väkiältä ei vaikuta ratkaisuun, koska kyseessä ovat aikuisten väliset ihmissuhteet ja uhrina ei ole ollut lapsi. Huomioni on myös kiinnittänyt väkivaltaväitteissä isän esittämä syytös, että äiti on uhannut surmata itsensä ja lapsensa. Olisiko tämän uhkauksen vakavuutta ollut myös tuomioistuimen syytä arvioida? Molemmat vanhemmat ovat valittaneet hovioikeuteen. Äiti on halunnut supistaa tapaamisoikeutta, kunnes lapsi on kolmivuotias. Isä on vaati-

nut hovioikeudessa yhteishuoltoa, johon hovioikeus on myöntynyt sanoen, että vanhempien keskinäinen luottamus selvästi lisääntynyt.

Vaikka väkivalta kuvataan kaikissa näissä kuudessa perustelutekstissä vanhempien parisuhdeasiaksi, parisuhteen ja väkivallan yhteyttä pohditaan lähemmin ainoastaan yhdessä perustelutekstissä. Kyseisessä tapauksessa molemmat vanhemmat syyttävät toisiaan toistuvasta väkivallasta itseään kohtaan, ja lisäksi isä syyttää äitiä myös väkivallasta lapsia kohtaan. Kirjallisena näyttönä on esitutkintapöytäkirja ja päätös syyttämättäjä-tämisestä. Väkivallan syntydynamiikkaa arvioidaan huoltoriidassa kohtuullisen tarkkaan, mutta syyllisyyttä väkivallan aloittamisesta ei langeteta kummallekaan vanhemmista.

”Asiassa on tuotu esiin väitteitä väkivallasta, jota asianosaisten suhteessa olisi ollut. Tältä osin käräjäoikeus katsoo asianosaisten omilla kertomuksilla osoitetun, että asianosaisten liitossa on ollut väkivaltaa ja että tämä väkivalta on ollut molemminpuolista. Asianosaisten kertomuksilla, joita tukevat heidän avopuolisoidensa uskottavat kertomukset on toisaalta osoitettu, että, että kummankaan osapuolen uudessa suhteessa ei ole ilmennyt väkivaltaa. Onkin uskottavaa, että asianosaisten tapa suhtautua toisiinsa ja ristiriitatilanteisiin on ollut niin toisistaan poikkeava ja toista asianosaista ärsyttävä, että tilanteet ovat purkautuneet väkivaltaisiksi ja molemmat ovat kokeneet olevansa väkivallan uhreja. Kummankaan asianosaisten aiemmissa suhteissa ei ole näytetty esiintyneen väkivaltaa eikä käräjäoikeus pidä perusteltuna epäillä, että väkivaltaa ilmenisi jatkossakaan nykyisissä avosuhteissa. (Isän) puolelta on esitetty epäily (äidin) väkivaltaisuudesta lapsia kohtaan. Tästä ei ole esitetty sellaista näyttöä, että väitettä voitaisiin pitää uskottavana. ... Näiltä osin käräjäoikeus ei perusta ratkaisuaan miltään osin asiassa esitettyihin väkivalta väitteisiin.”

(Tapaus 121, käräjäoikeuden perustelut, tapaus Turun hovioikeudesta)

Väkivalta on siis käräjäoikeuden mukaan vanhempien parisuhdeasia. Muita käytettyjä tapoja väkivallan merkityksen kieltämiselle ovat arviot väkivallan loppumisesta ja siitä, että äidin väkivaltaisuudesta lapsia kohtaan ei löydy uskottavaa näyttöä. Käräjäoikeus selittää molemminpuolista väkivaltaa isän ja äidin erilaisuudella ja toinen toisensa ärsyttämällä. Kysymyksiin siitä, kuka on väkivallan tekijä ja onko kenties jompikumpi aloittanut väkivallan, ei vastata. Tilanteet ovat vain ”purkautuneet väkivaltaisiksi” ja molemmat ovat kokeneet olevansa uhreja oikeuden arvion mukaan. Perustelutekstissä annetaan kuva, että nimenomaan vanhempien välinen suhde on synnyttänyt väkivallan.

Syntyy käsitys, että vanhemmat eivät ole muuten väkivaltaisia eivätkä tule enää väkivaltaisuuksiin syyllistymään, mutta suhteessaan he ovat muodostaneet räjähdysherkän yhtälön. Näin väkivallan subjektiksi muodostuu asianosaisten välinen suhde, ja väkivalta näyttäytyy vanhempien ulkopuolella olevana elementtiä juuri niin kuin Ruuskanen (2005, 272) on kuvannut käyvän silloin, kun parisuhdeväkivalta ymmärretään oikeuskäytännössä perhedynaamisen diskurssin kautta.

Tapauksessa käräjäoikeus on määrännyt yhteishuollon ja huoltoriidan kohteen olevan lapsen asumaan isän luo. Perusteena asumisratkaisulle on muun muassa se, että isän nähdään äitiä paremmin kykenevän yhteistyöhön etävanhemman kanssa. Isä on käräjäoikeuden mielestä myös äitiä valmiimpi panostamaan vanhemmuuteen. Hovioikeus on muuttanut lapsen asumisen äidin luo ja perustellut muutosta sillä, että koko elinikää tarkastellen lapsi on ollut enemmän äitinsä kuin isänsä vastuulla. Hovioikeus ei ole ottanut väkivaltaväitteisiin kantaa.

7.8.4 Väkivalta ei ole vakavaa

Neljässä perustelutekstissä arvioidaan väkivaltaisiksi väitettyjen tekojen luonnetta tullen siihen tulokseen, että teot eivät ole laadultaan niin vakavia tai vaarallisia että vaikuttaisivat ratkaisuun. Yhdessä perustelutekstissä kyse on äidin väkivaltaisuudesta isää kohtaan, ja äidin harjoittama parisuhdeväkivalta (ainakin lyömistä isän kuvausten mukaan) katsotaan ”luonteeltaan” sellaiseksi, että sen ei arvioida johtavan riskiin, että äiti löisi myös lasta. Kolmessa perustelutekstissä arvioidaan isien lapsiin kohdistamia tekoja, joita ovat muun muassa tukistaminen, piiskaaminen ja vauvan ravistelu.

Vauvan ravistelun vaarallisuudesta on lähivuosina alettu Suomessa jakaa tietoa. Asiantuntijat ovat muistuttaneet, että se voi johtaa vauvan vammautumiseen tai kuolemaan. (Kallio ja Tupola 2004, 95–96.) Nykyhetken tietämyksestä käsin vauvan ravistelun vähättely on huolestuttavaa seuraavassa esimerkissä. Kyseisessä tapauksessa äiti kertonut, että isä on aiemmilla tapaamisilla ravistellut muutaman kuukauden ikäistä vauvaa sen itkiessä. Äiti syyttää isää myös itseensä kohdistuvasta väkivallasta. Poliisi tutkii isää epäiltynä äidin kiristämisen yrittämisestä, laittomasta uhkauksesta ja kotirauhan rikkomisesta. Näihin tutkintoihin liittyen isä on etsintäkuulutettu Suomessa. Molemmat vanhemmat ovat kotoisin Suomen rajojen ulkopuolelta, ja parhaillaan isä asuu kotimaassaan. Huoltoriidan tuomioistuimien ei ole ottanut suoraan kantaa äitiin mahdollisesti kohdistuneeseen väkivaltaan ja muihin rikosepäilyihin, mutta lapsen ravistelusta

oikeus on kertonut mielipiteensä. Tapaamisoikeusratkaisua perustellessaan kärjäoikeus katsoo, että ravistelu ei ole merkki isän vaarallisuudesta lapselle.

”(Äiti) on häntä henkilökohtaisesti kuultaessa kertonut, että hän pelkää (isää), koska tämä on käytökseltään arvaamaton ja tällä on vaikeuksia tulla toimeen itkevän pienen lapsen kanssa. (Äiti) ei ole kuitenkaan kertonut seikkoja, jotka viittaisivat siihen, että (isä) olisi suoranaisesti vaarallinen lastaan kohtaan ja on mahdollista, että kerrotut seikat liittyvät ainoastaan lapsen ikään ja karsiintuvat (isän) voidessa tutustua lapseensa.”
(Tapaus 26, kärjäoikeuden perustelut)

Vauvan ravistelun vähättelyn lisäksi huomiota kiinnittää toiveikkuus siitä, että isän läheisempi suhde lapseen poistaisi ongelman. Samalla ravistelulle löydetään selitys lapsesta itsestään – siitä, että hän on vielä pieni. Mitenkään outona asiana ei pidetä, että isä ei tule toimeen pienen lapsen kanssa. Tämän voi tulkita liittyvän kasvatuksen vahvoihin traditioihin, joissa ajatellaan vauvojen hoidon sopivan paremmin äideille ja isän tulevan näkyvämmiin mukaan lasten elämään vasta leikki-ikässä (Vuori 2001, 209–214). Voi myös miettiä, mihin perustuu ajatus juuri vauvojen hoitamisen vaikeudesta. Uhmaikäisten ja yleensä leikki-ikäisten hoito voi käytännössä olla vielä stressaavampaa kuin vauvojen, ja siten ei ole aivan pulmatonta arvioida väkivaltariskin pienenevän lapsen kasvaessa.

Vaikka oikeus on katsonut isän vaarattomaksi, isän ja lapsen tapaamiset on määrätty tapahtumaan valvottuina enintään kerran kuudessa viikossa. Isän on luovutettava passinsa turvakodin henkilökunnalle tapaamisen ajaksi. Tapaamisten valvontaa on perusteltu lyhyesti vain sosiaalitoimen suosituksella. Siitä, että isästä on etsintäkuulutus Suomessa, ei sanota mitään avoimesti, mutta äidille määrättyä yksinhuoltoa perusteltaessa epäillään, että isällä on vaikeuksia saada viisumi Suomeen. Vastaavasti tapaamisratkaisua koskevista viimeisistä lauseista esitetään epäily tapaamisten tosiasiallisen toteutumisen pienistä mahdollisuuksista.

Vauvan ravistelua ei siis selkeästi tuomita. Muissa perusteluteksteissä, joissa lapsiin kohdistuneet teot arvioidaan vaarattomiksi, ilmaistaan kuitenkin jonkinasteista paheksuntaa tekoja kohtaan. Samalla väkivallan vaarattomaksi arviointiin yhdistetään ajatus väkivallan kasvatuksellisuudesta. Yhdessä perustelutekstissä piiskaamista ja tukkimista ei nähdä tehdyn vahingoittamismielessä, vaan juuri kasvatustarkoituksessa.

”(Isä) on myöntänyt, että hän on joskus tarttunut (lasta) niskavilloista ja antanut tälle joskus piiskaakin, mitkä teot sinänsä ovat hyvin kyseenalaisia kasvatuskeinoja. Opettaja (nimi) on oikeudessa kertonut, että lapsen (pvm) hänelle kertomat kolme asiaa eivät hänen mielestään olleet sen laatuksia eikä lapsi esittänyt asioita sillä tavalla, että opettajalle olisi syntynyt käsitys, että asialle olisi tehtävä jotain. Käräjäoikeus katsoo näyttämättä jääneen, että (isä) olisi vahingoittamistarkoituksessa koskenut poikaansa tai että edellä mainitut kasvatuskeinot olisivat sen laatuksia tai niin usein tapahtuvia, että poika niiden vuoksi pelkäisi isäänsä.”

(Tapaus 65, käräjäoikeuden perustelut)

Tukistaminen ja piiskaaminen määrittyvät kasvatukselliseksi teoiksi, eikä niiden nähdä aiheuttaneen lapselle pelkoja, koska teot arvioidaan lieviksi ja riittävän harvoin tapahtuviksi. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on tuonut lapsille oikeuden fyysiseen koskemattomuuteen ja kieltänyt ruumiillisen kurittamisen jo vuonna 1984 (LHL 1.1 §) Vaikka tukistaminen ja piiskaaminen saavat tässä perustelutekstissä osakseen ymmärrystä, tuomari onkin halunnut tuoda esiin, että oikeuslaitos pitää tekoja kuitenkin kyseenalaisina. Viittaus opettajan kertomaan liittyy siihen, että lapsi on koulussa kertonut opettajalle isän pahoinpitelevän häntä. Yllä olevaa lainausta aiemmin käräjäoikeus on tullut johtopäätökseen, että äiti on painostanut lasta kertomaan keksityistä pahoinpitelyistä opettajalle ja sosiaalityöntekijöille. Tapauksessa on esitetty muitakin kuvauksia väkivallasta ja sen väkivaltaproblematiikka on kokonaisuudessaan monimutkainen. Oletettavasti yksi syy tukistamisen ja piiskaamisen vaarattomaksi määrittelylle on, että tapauksessa esille tulleen muun väkivallan rinnalla ne näyttävät vähemmän huolestuttavilta asioilta.

7.8.5 Uhkaukset eivät merkitse todellista uhkaa

Kolmessa perustelutekstissä isän tekemiin uhkauksiin otetaan se kanta, että ne eivät aiheuta todellista vaaraa. Kaksi perustelutekstiä on samasta tapauksesta, jossa isä on tuomittu laittomasta uhkauksesta, koska hän on uhannut lasta haulikolla lapsen ollessa yksivuotias. Tämän vuoksi äiti ei halua isän tapaavan lasta. Käräjäoikeus ei pidä tapahtunutta uhkausta esteenä tapaamisille, koska isän on osoitettu olevan lapsesta kiinnostunut ja toteutuneet tapaamiset ovat menneet hyvin. Samaa asiaa koskevassa hovioikeuden lyhyessä perustelutekstissä todetaan, että neljä vuotta sitten tapahtunut uhkaus ei muo-

dosta jatkuvaa uhkaa. Molemmissa oikeusasteissa päädytään siihen, että lyhyen aikaa tapaamiset toteutetaan valvotusti ja sitten siirrytään tavallisiin tapaamisiin.

Toisessa tapauksessa äiti on kertonut, että isä on lapsen kuullen uhkaillut räjäyttää äidin ja tämän sukulaiset. Lapsen tapaamisista on kiistelty vuosikausia, ja asiasta on myös aiempia tuomioistuimen ratkaisuja. Aineistooni sisältyvässä oikeudenkäynnissä äiti on vaatinut, että isän ja lapsen tapaamiset toteutettaisiin kerran kuussa valvottuina. Isä haluaa tavalliset tapaamiset. Oikeus on pohtinut muiden asioiden ohessa isän esittämiä uhkauksia, mutta niistä ei löydetä perustetta tapaamisten valvonnalle.

”Valvotut tapaamiset ovat usein kaatuneet siihen, että asianosaisten tai (isän) ja (äidin) sukulaisten välille on tullut erimielisyyttä, jolloin (isä) on uhannut viedä (lapsen) pois maasta ja laittaa sukulaisten postilaatikkoon pommin. ... Mikään (isän) persoonassa tai käyttäytymisessä ei puolla sitä, että tapaamisten pitäisi jatkossa olla valvottuja. Näin ovat todenneet myös (2 sosiaalilautakuntaa). (Isä) on tietyissä tilanteissa käyttänyt sellaisia sanontoja, että ne ovat saattaneet aiheuttaa pelkoja, mutta ne on lausuttu yleensä sellaisissa tilanteissa, joissa helposti ja yleisesti lausutaan sellaisia sanoja, joita ei ole tarkoitettu.

(Tapaus 116, käräjäoikeuden perustelut, tapaus Turun hovioikeudesta)

Perustelutekstissä oikeus ottaa ainakin osaksi kertomukset isän tekemistä uhkailuista totena. Todetaan, että isä on uhannut laittaa äidinpuoleisten sukulaisten postilaatikkoon pommin ja kaapata lapsen. Oikeus päättelee, että isä on uhkaillut suutuksissaan riitatilanteissa ja että hän ei ole tarkoittanut sanomaansa. Hieman hätkähdyttävää on, että käräjäoikeus pitää ymmärrettävänä toimintana näinkin voimakasta uhkailua silloin, kun riidellään tapaamisista. Käräjäoikeus on määrännyt, että isän ja lapsen tapaamiset tapahtuvat aluksi valvottuina, sitten valvomattomasti tapaamispaikassa, sen jälkeen isän kotona päivätapamisina lapsen tuomisen ja hakemisen tapahtuessa valvotusti. Molemmat vanhemmat valittivat hovioikeuteen, mutta peruiivat valituksensa.

7.8.6 Yksittäisiä selityksiä

Perusteluteksteistä on löydettävissä myös yksittäisiä tapoja kieltää väkivallan painoarvo huoltoriidan lopputulokselle. Arvioidaan esimerkiksi väkivaltaväitteiden totuudellisuutta ja lyhyesti todetaan sen perään, että ”kummankaan asianosaisten luonne, henkilökoh-

taiset ominaisuudet tai menettely perheen kriisin yhteydessä ei sinällään osoita heitä sopimattomiksi lasten huoltajina.” Toisessa perustelutekstissä äidin miesystävän ”kurinpidon” merkitystä vähentää se, että myös isä on ”kovistellut” lasta – tällöin siis rakennetaan avoimesti symmetria väkivallan suhteen.

Yhden tapauksen perustelutekstissä tullaan siihen tulokseen, että äiti ei pelkää isää, vaikka on niin oikeudelle väittänyt. Hakemuksessaan äiti syyttää isää väkivallasta itseään kohtaan ja sanoo pelkäävänsä tätä jatkuvasti. Hän kertoo myös suostuneensa yhteishuoltoon painostuksen alaisena. Isä on tuomittu lähestymiskieltoon äitiin nähden, ja hän myös saanut pahoinpitelytuomion neljästä äitiin kohdistuneesta pahoinpitelystä

”Käräjäoikeus toteaa, että isä on tuomittu vuonna 2000 vankeusrangaistukseen useista (äitiin) kohdistuneista vuonna 1999 tapahtuneista pahoinpitelyistä. Näyttöä ei ole esitetty siitä, että pahoinpitelyt olisivat jatkuneet tämän jälkeen. Näyttöä ei ole esitetty edes siitä, että (äiti) hakemuksessaan kerrotuin tavoin pelkäisi (isää). Näyttämättä on siten jäänyt, että asianosaisten yhteistyö huoltoa koskevissa asioissa olisi mahdotonta.

(Tapaus 13, käräjäoikeus)

Perustelutekstissä käytetään kahta selitystapaa, joilla väkivallan merkitys kielletään. Ensimmäinen on jo aiemmin kuvaamani tapa sijoittaa väkivalta menneisyyteen. Kaksi vuotta arvioidaan sellaiseksi ajaksi, jonka jälkeen vanhempien yhteistyön pitäisi sujua tapahtuneesta väkivallasta huolimatta. Toinen väkivallan vaikutuksen kieltävä selitys on, että äidin väittämää pelkoa ei voida osoittaa toteen. Tapauksessa kiistan kohteena olevat lapset ovat huostaan otettuina, mutta äiti on silti hakenut itselleen yksinhuoltoa. Perustelutekstissä oikeus toteaa, että huostaanoton vuoksi huoltomuodon muutoksella ei ole merkitystä. Tästä huolimatta väkivaltaväitteisiin on haluttu ottaa kantaa.

7.9 Kolme väkivaltadiskurssia: diskursiivinen analyysi väkivaltakannanotoista

7.9.1 Väkivaltadiskurssien tunnistaminen

Edellä olen eritellyt ja kuvannut tuomareiden tapoja ottaa kantaa perhesuhteissa mahdollisesti tapahtuneeseen fyysiseen väkivaltaan. Tarkastelin, miten väkivaltaväitteiden paikkaansa pitämistä arvioidaan ja millaisia selitystapoja käytetään väkivallan merkitystä pohdittaessa. Tämän lisäksi on mahdollista päästä toisellakin tapaa kiinni siihen, miten tuomioistuimet huoltoriidoissa väkivaltaa käsittelevät ja millaisia ymmärryksiä siitä tuotetaan. Erilaisten arviointi- ja selitystapojen jäsentämisen lisäksi väkivaltakannanotoista voi tunnistaa ja kuvata erilaisia väkivaltadiskursseja. Kimmokkeen väkivaltadiskurssien erittelyyn sain, kun luokitellessani erilaisia väkivallasta kirjoittamisen tapoja huomasin, että väkivaltaa koskevia osin hyvinkin erilaisia perustelutapoja saattaa yhdistää samankaltainen käsitys väkivallan alkuperästä ja olemuksesta.

Käytän diskurssi-sanaa merkityssysteemin synonyyminä. Diskurssit merkityksellistävät asioita sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 24–27.) Niiden on myös kuvattu olevan kiteytyneitä puhe- ja ajattelutapoja jostain asiasta (Jokinen 2004, 191). Väkivaltadiskurssien tunnistamisen avulla voi analysoida, millaisesta asiasta väkivallassa nähdään olevan kyse, mitä merkityksiä siihen yhdistetään, mistä väkivallan ajatellaan syntyvän ja mitä seurauksia siihen liitetään tuomioistuinten institutionaalisissa käytännöissä. Erotan aineistosta kolme näkyvintä väkivaltadiskurssia, jotka ovat vuorovaikutus-, riski- ja kasvatusturssi. Väkivaltadiskurssien tunnistamisen lisäksi kuvaan, miten kyseisiä diskursseja aineistossa käytetään, koska juuri diskurssien käyttöyhteys lujittaa niiden aseman instituutioissa (Keskinen 2005a, 97).

7.9.2 Vuorovaikutusdiskurssi

Johanna Niemi-Kiesiläisen (2004, 66–67) mukaan vuorovaikutusdiskurssi perustuu Suomessa 1990-luvun lopulle asti vallinneeseen tapaan puhua parisuhdeväkivallasta. Niemi-Kiesiläinen on määritellyt, että parisuhdeväkivaltaa käsittelevässä vuorovaiku-

tusdiskurssissa parisuhdeväkivalta nähdään osoituksena perheenjäsenten vuorovaikutuksen häiriintymisestä. Toisaalta siinä myös itse väkivalta nähdään yhtenä vuorovaikutuksen muotona. Vuorovaikutusdiskurssin teoreettisena kehyksenä toimii perheterapiasta lähtöisin oleva perhedynaaminen teoria. Siihen ei kuulu pyrkimys syyllisten ja uhrien nimeämiseen, vaan molempien osapuolten nähdään vaikuttaneen väkivallan syntyyn. Miesten ja naisten erilaiset asemat suhteessa väkivaltaan eivät myöskään ole keskeinen asia vuorovaikutusdiskurssissa, vaan se pikemminkin häivyttää sukupuolta väkivallan tarkastelussa. Niemi-Kiesiläinen näkee vuorovaikutusdiskurssin yhtenä ominaisuutena myös sen, että siihen sisältyy usein fyysisen väkivallan vähäisenä ja satunnaisena pitäminen.

Suomessa pitkään vallalla ollut vuorovaikutusdiskurssi on helppo tunnistaa tämän tutkimuksen aineistosta. Sen piirteitä löytyy monista oikeuksien tekemistä väkivalta-kannanotoista, ja vuorovaikutusdiskurssin asema huoltoriidoissa näyttää vankalta. Vuorovaikutusdiskurssin piirteitä näkyy sekä niissä tavoissa, joilla väkivaltaväitteiden paikkaansapitämistä arvioidaan, että niissä selityksissä, joissa pohditaan erityisesti väkivallan vaikutusta ratkaisuun. Väkivaltaisiksi kuvattujen tekojen määrittäminen erimielisyyksiksi ja kuvaaminen molemminpuolisena riitelynä ovat osoituksia vuorovaikutusdiskurssin käytöstä. Siitä kertoo myös, että lapsen ja vanhemman välistä hyvää vuorovaikutusta voidaan käyttää osoituksena siitä, että väkivaltaväitteet eivät pidä paikkaansa. Diskurssi ilmenee lisäksi niissä muutamissa perusteluteksteissä, joissa väkivallan kontekstiksi määritetty eron aikainen tai eron aiheuttama ”ristiriitatilanne.” Vuorovaikutusdiskurssi on käytössä myös, kun pariväkivallan kerrotaan vaikuttavan oikeuden ratkaisuun siksi, että se on merkki vanhempien riitaisista väleistä ja ”jäsentymättömistä ihmissuhdeasioista”. Vielä useammin vuorovaikutusdiskurssia käytetään kiellettyä parisuhdeväkivallan vaikutus päätöksenteolle. Kun väkivalta kuvataan vain vanhempia koskettavaksi parisuhdeasiaksi ja osaksi jo loppunutta aikuisten ihmissuhdetta, argumentit ovat vuorovaikutusdiskurssin mukaisia.

Kun Niemi-Kiesiläinen määritteli vuorovaikutusdiskurssin koskevan nimenomaan parisuhdeväkivaltaa, itse liitän vuorovaikutusdiskurssin myös siihen, miten joissakin kohdin aineistoa kohdataan lapsi mahdollisen väkivallan uhrina. Lasten kohdalla on harvinaisempaa, että vuorovaikutusdiskurssi sisältäisi ajatuksen lapsen omasta osallisuudesta väkivallan syntyyn, mutta tällainenkin tulkinta on mahdollista tehdä muutamasta tapauksesta. Toisessa on kyse vauvan ravistelusta, jonka oikeus määrittä isän vaikeudeksi ”tulla toimeen itkevän pienen lapsen kanssa”. Toisessa kohdin lapsen kuvattiin joutuneen isänsä väkivaltaisen käytöksen kohteeksi ja ”törmäyskurssille” isän kanssa

oman tottelemattoman luonteensa vuoksi. Myös silloin, kun lapsen kohdistunutta väkivaltaa ei vanhemman ja lapsen hyvän vuorovaikutuksen vuoksi pidetä totena, käytössä on ajatus väkivallasta vuorovaikutuksena.

Vuorovaikutusnäkökulma perhesuhteissa tapahtuvaan väkivaltaan on ollut voimakkaan feministisen kritiikin kohteena. Osa tästä kritiikistä kohdentuu perheväkivaltadiskurssiin, joka eri nimestä huolimatta viittaa hyvin samanlaisiin asioihin kuin vuorovaikutusdiskurssi: perhe- ja parisuhdekeskeisyyteen ja ajatukseen väkivallasta epäonnistuneena kommunikaationa ja seurauksena toimimattomasta parisuhteesta. Perheväkivaltadiskurssilla on nähty Suomessa perinteisesti olevan vahva asema politiikassa ja käytännön toimissa. Kritiikin mukaan perheenjäsenten vuorovaikutukseen keskittyminen nostaa asianosaisten suhteen pääosaan ja korostaa osapuolten tasavertaisuutta tilanteessa. Samalla väkivallan uhri leimataan osasylliseksi väkivaltaan eikä väkivallan tekijän vastuuta väkivallasta tunnisteta. Väkivallan uhrin kokemukset jäävät huomiotta ja uhri ilman tarvitsemaansa apua. Rikosoikeusjärjestelmässä väkivallan määrittely vuorovaikutusasiaksi voi estää tehokkaan puuttumisen väkivaltaan, ja auttamiskäytännöissä muut parisuhde- ja perheongelmat saattavat sivuuttaa väkivallan. Lisäksi keskittyessään yksilöiden välisiin suhteisiin vuorovaikutusdiskurssi jättää huomiotta väkivallan yhteiskunnalliset ulottuvuudet kuten esimerkiksi sen, miten vallitsevat käsitykset parisuhteesta, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta vaikuttavat väkivallan esiintyvyyteen ja kokemuksiin siitä. (Hearn 1998, 28–29; Husso 2003, 95–99; Keskinen 2005a, 172–73; Niemi-Kiesiläinen 2004, 385–86; Nyqvist 2004, 102–111.)

Huoltoriita-aineiston valossa vuorovaikutusdiskurssiin suunnattu kritiikki näyttää aiheelliselta: juuri sen avulla väkivallan olemassaolo ja merkitys ratkaisun kannalta usein kielletään. Toisaalta vuorovaikutusdiskurssin avulla aineistossa myös annetaan väkivallalle painoarvoa eli sen käyttö ei systemaattisesti johda väkivallan merkityksen vähättelyyn ja siten väkivallan uhrien kannalta huonoon lopputulokseen. Samaa väkivaltadiskurssia voidaan siis käyttää eri tarkoituksiin. Tästä voi päätellä, että tietty väkivaltadiskurssi sinällään ei aina ole määriteltävissä hyväksi tai huonoksi, koska diskurssin käyttöyhteys vaikuttaa siihen, mitä seurauksia sillä on ihmisten elämään. Toisaalta on niin, että vaikka diskurssin näkyvästä asemasta ei olisi suoraa haittaa kenellekään, sen laaja käyttö supistaa muiden mahdollisten jäsenystapojen esille tulemistä (Jokinen & Juhila 1993, 76–77). Suvi Keskinen (2005a, 96–97) soveltaa Judith Butlerin (1990, 1993) ajatuksia toiston todellisuutta tuottavasta voimasta muistuttaessaan, että tiettyjen tulkintojen toistaminen vahvistaa niitä ja saa juuri ne näyttämään itsestään selviltä toetuksilta. Samalla ne tulkinnat, jotka eivät mahdu vahvoihin diskursseihin, unohtuvat tai

tulevat torjutuiksi. Huoltoriidoissa tehtävän väkivallan viranomaiskäsitteilyn suhteen tämä merkitsee sitä, että osa väkivallan tilanteista ja seurauksista jää tunnistamatta vuorovaikutusdiskurssin vankan aseman vuoksi.

7.9.3 Riskidiskurssi

Riskidiskurssiksi nimeämäni puhetapaa hahmottelin aineistosta esiin ilman aiemmasta väkivaltatutkimuksesta saatua valmista määritelmää. Tuomareiden tekemissä väkivalta-kannanotoissa tulee esiin kuvauksia väkivallasta riskinä, uhkana ja turvallisuuden vaarantajana. Vastaavasti myös osassa perustelutekstejä päätellään, että se ei aiheuta riskejä ja vaaroja. Määrittelen, että väkivaltaa koskeva riskidiskurssi pitää sisällään ymmärryksen väkivallasta sekä fyysisenä että psyykkisenä uhkatekijänä, vaarana henkilökohtaiselle turvallisuudelle ja henkiselle hyvinvoinnille. Riskin tarkka sisältö ei kuitenkaan ole ennalta määrätty vaan vaihtelee tilanteittain.

Riskidiskurssia käytetään sekä myöntämään että kieltämään väkivallan vaikutus ratkaisulle. Väkivallan merkitystä ratkaisulle se tukee silloin, kun tapaamisten kuvataan väkivallan seurauksena olevan riski lasten turvallisuudelle, kehitykselle ja hyvinvoinnille. Tulkitsen riskidiskurssin mukaisiksi myös perustelutavan, jossa valvottuja tapaamisia perusteltaessa luetellaan lyhyesti väkivalta muiden ratkaisuun vaikuttavien seikkojen joukossa. Riskidiskurssi on käytössä myös osassa niitä perustelutekstejä, joissa korostetaan, että väkivalta ei ole kohdistunut lapsiin. Tällöin sanotaan esimerkiksi, että ei ole aihetta olettaa, että lapsi joutuisi fyysiseen vaaraan tai että isä ei ole uudessa elämäntilanteessa taipuvainen lasten kehitykseen ja hyvinvointiin vaikuttavan väkivallan käyttöön. Myös väkivallan määrittäminen osaksi mennyttä aikaa voi toisinaan merkitä, että sen ei arvioida aiheuttavan nykyhetken mitään riskitekijöitä. Myös silloin, kun päätellään väkivallan ja uhkauksien olevan vaarattomia, läsnä on käsitys väkivallasta riskinä – tällöin riski vain arvioidaan pieneksi tai olemattomaksi.

Huoltoriitojen ratkaisua perusteltaessa riskidiskurssia käytetään useimmiten ja avoimimmin lasten kohdalla. Aikuisille väkivallasta mahdollisesti aiheutuvia riskejä pohditaan huomattavasti harvemmin ja epäsuoremmin. Riskidiskurssin julkisivu on myös sukupuolineutraali, miesten ja naisten erot tekijyydessä tai uhriksi joutumisessa eivät ole avoimesti pohdittuja.

Kuten kerroin, vuorovaikutusdiskurssi on saanut paljon kritiikkiä osakseen. Onko riskidiskurssissa sitten joitain kriittistä tarkastelua vaativia piirteitä? Ajattelen, että vä-

kivaltaa koskevan riskidiskurssin lähtökohta on hyvin järkipäisessä ja käytännönläheisessä pyrkimyksessä selvittää, toistuuko fyysinen väkivalta mahdollisesti ja onko sillä vartenotettavia psyykkisiä seurauksia, jotka pitää ottaa tilanteessa huomioon. Riskiajattelun hyödyt ja haitat liittyvät lähinnä siihen, miten arviointia tehdään, millaisten tekojen katsotaan aiheuttavan riskejä, mistä riskeistä ollaan kiinnostuneita ja keihin kohdistuvia riskejä ollaan halukkaita arvioimaan. Esimerkiksi parisuhdeväkivallan sivuuttaminen sillä perusteella, että väkivalta ei ole kohdistunut lapseen, on puutteellista riskinarviointia. Tällöin väkivallan sivusta seuraamisen lapsille aiheuttamia psyykkisiä seurauksia ei tutkita ja oteta vakavasti. Lasten tiedetään kärsivän ja oireilevan monin tavoin väkivallan sivustaseuraamisenkin vuoksi, ja parisuhdeväkivalta voi heikentää kohteeksi joutuneen vanhemman toimimista ja jaksamista lasten kanssa (esim. Jaffe, Lemon & Poisson 2003, 29–32; Oranen 2001c, 49–59.) Samalla sivuutetaan se tosiasia, että parisuhdeväkivalta lisää lasten riskiä joutua suoraan väkivallan kohteeksi perheessä (McCloskey ym. 1995; Ross 1996). Uhkausten vaarattomaksi arvioinnin kohdalla voi kysyä, onko uhkauksista tekoihin sittenkään niin pitkä matka. Esimerkiksi parisuhdeväkivallassa uhkaukset ovat osa väkivallan kierrettä, ja pahoinpitelijä esittää usein uhkauksia ennen fyysistä väkivaltaa. (Nojonen 2007, 42; Ruuskanen 2005, 130.) Mietityttävää on myös, että avointa riskinarviointia tehtäessä ei huoltoriita-aineistossa juurikaan olla kiinnostuneita vanhempien turvallisuudesta. Lapsen edun määrittelyyn ei siis kovinkaan helposti sisällytetä kysymystä lapsen vanhempien fyysisestä ja psyykkisestä turvallisuudesta.

Riskidiskurssin tunnistamisen ja paikantamisen jälkeen pohdin myös sitä, mistä yhteiskunnallisista keskusteluista ja käytännöistä riskiajattelu voi kummuta ja missä muualla se on nähtävissä. Ensimmäiseksi palasin jälleen lukemaan lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, koska lakiteksti on perustelujen sanavalintojen yksi keskeinen lähde. Lain ensimmäisissä pykälissä mainitaan useaan otteeseen sana ”turvata”. Lain mukaan lapselle pitää turvata tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi, myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti vanhempiinsa, hyvä kasvatus ja tarpeellinen huolenpito. Lisäksi lapselle on turvattava oikeus pitää yhteyttä ja tavata sitä vanhempaa, jonka luona hän ei asu. (LHL 1, 2 ja 4 §) Se, että näin moni asia on lapselle ”turvattava” kertoo mielestäni, että jo lakiin sisältyy ajatus lapsista mahdollisten riskien alaisina, vaikka laissa ei käytäkään ilmaisua ”riski”. Turvata-sanana moninkertainen painottaminen viittaa vahvasti sen vastakohtien kuten turvattomuuden, uhkien ja riskien näkemiseen varsin vartenotettavina mahdollisuuksina lasten elämässä.

Riskien pohdinta on muuallakin kuin oikeuskäytännössä tavallinen asia silloin, kun perheistä ja lapsista käydään Suomessa yhteiskunnallista keskustelua ja kehitetään niihin liittyviä viranomaiskäytäntöjä. Väkivallan ohella yksi ajankohtainen riskipuheen paikka on esimerkiksi alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia koskevan tutkimuksen kenttä, jossa lapsia tarkastellaan usein juuri riskien, haavoittuvuuden ja suojaavien tekijöiden kautta (Itäpuisto 2005, 32–34). Puhetta riskeistä löytyy niin lastensuojelusta, perhekasvatuksesta kuin terveydenhoidostakin. Perheitä ja lapsia koskevan riskipuheen historiassa erityisesti 1960- ja -70-luvut on nähty merkittäväksi. Tuolloin alettiin ajatella, että sosiaaliset ongelmat eivät koske ainoastaan köyhiä ja syrjäytyneitä vaan muitakin kansankerroksia, joilla on yhtäläillä riski joutua ongelmallisiin elämäntilanteisiin. Nykyisin perheen ja lasten ajatellaankin jatkuvasti altistuvan erilaisille riskitilanteille. Samaa aikaa yhteiskunnan muutoksissa ja yhteiskunnallisissa keskusteluissa, joihin myös tutkimus osallistuu, rakentuu ja rakennetaan uusia sosiaalisia ongelmia ja uhkia lapsiperheiden varalle. (Nätkin & Vuori 2007, 18–23; Wrede 1997; Yesilova 2007, 53–55)

Brittiläinen Hazel Kemshall (2002, 3–6, 81–89) on analysoinut riskin käsitettä muun muassa sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön konteksteissa. Hän kirjoittaa, että riskien hallinta ja arviointi ovat nykyisin merkityksellinen osa sosiaalipolitiikkaa ja -työtä sen lisäksi, että riskiajattelu on levinnyt laajalle muillekin elämänalueille. Myös lastensuojelussa Kemshall näkee nykyisin vallitsevan juuri riskeihin keskittyvän työskentelyotteen, jonka tavoite varjella lasta vakavilta riskeiltä on syrjäyttänyt aiemman työorientaation, jossa lasten ja perheiden tarpeet olivat keskiössä. Hänen mukaansa yhteiskunnallisen huomion kiinnittäminen riskeihin ja riskien pienentämiseen merkitsee sosiaalisten ongelmien yksilöllistämistä ja luopumista tavoitteesta ennaltaehkäistä ongelmia laajalti.

Toinen britti Marianne Hester (2005; Hester & Radford 1996, 46–48) on tutkinut kollegansa Lorraine Radforin kanssa väkivallan käsittelyä huolto- ja tapaamiskäytännöissä muun muassa Englannissa ja Tanskassa. Hän pitää riskeihin ja turvallisuuteen orientoitunutta viranomaistoimintaa hyvänä vaihtoehtona väkivallan uhrien kannalta. Hester nimittää kyseistä orientaatiota pragmaattiseksi eli käytännölliseksi toiminta- ja ajattelutavaksi, jossa arvioidaan väkivallan vaikutuksia ja mahdollista toistuvuutta aina kyseisten vanhempien ja lasten kohdalla erikseen. Siihen sisältyy oleellisesti lasten hyvinvoinnin arviointi suhteessa koettuun ja nähtyyn väkivaltaan. Pragmaattisuus viranomaisten toiminnan lähtökohtana huolto- ja tapaamiskäytännöissä merkitsee myös, että yhteishuollosta ja tapaamisoikeuksista ei pidetä kiinni vain periaatteellisista syistä, jos väkivallan uhrien turvallisuus ja hyvinvointi vaarantuvat. Hesterin mukaan yksinhuolto-

ja, valvottuja tapaamisia ja tapaamisoikeuden poistamisia käytetään useammin kuin lähökohdan ollessa ideologisesti orientoitunut. Ideologinen orientaatio on pragmaattiselle lähestymistavalle vastakkainen korostaen lainsäädännön yleisten periaatteiden toteuttamista.

7.9.4 Kasvatusdiskurssi

Kolmannen aineistossa toistuvan väkivaltadiskurssin nimeän kasvatusdiskurssiksi, jolla viitataan tuomioistuinten tapoihin arvioida lapsiin kohdistuneita tekoja kasvatuksellisesta ja kurinpidollisesta näkökulmasta. Kasvatusdiskurssilla ei ole aineistossa yhtä näkyvää roolia kuin vuorovaikutus- ja riskidiskursseilla, mutta se on kuitenkin väkivaltakananotoista selvästi luettavissa omaksi erilliseksi diskurssikseen. Merkkejä kasvatusdiskurssista olen jäljittänyt niin sanavalinnoista kuin ilmaistuista johtopäätöksistäkin. Huoltoriidan ratkaisuja perusteltaessa kasvatusdiskurssi voidaan ottaa käyttöön silloin, kun halutaan kieltää väkivaltaväitteiden todenperäisyys, kertoa ettei väkivaltaväitteitä voida arvioida tai kieltää väkivallan vaikutus ratkaisulle.

Kun väitteitä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta punnitaan, lapsen raahaaminen määrittäyty yhdessä perustelutekstissä kiukuttelutilanteen hoitamiseksi, ja toisessa tapauksessa väkivaltaväitteiden paikkaansa pitämistä ei lähdetä selvittämään lainkaan, mutta silti läpsiminen ja tukistaminen määritellään osaksi lasten kasvatusta ja kurinpitoa. Väkivallan määrittäminen kasvatukselliseksi näkyy muutamaaan otteeseen myös silloin, kun väkivallan merkitys oikeusprosessille kielletään. Tällöin käytetään ilmaisuja kuten ”ruumiillinen kurittaminen”, ”kyseenalaiset kasvatukseen”, ”kurinpito” ja ”kovistelu”. Kannanotoista on luettavissa, että juuri tekijän tarkoitusperät ovat keskeisessä roolissa. Kun tarkoitus on kasvattaa lasta, toiminta ei ole silkkaa väkivaltaa.

Kasvatusdiskurssin keskeinen ongelma on, että sen kautta vähätellään lapsiin kohdistuvia pahoinpitelyitä ja kielenkäytön avulla rajataan tekoja väkivallan ulkopuolelle. Merkittävää yhteiskunnallista valtaa käyttävän instituution hyväksyvä asenne mahdollistaa myös sen, että vakavampiin ja toistuvampiin väkivallantekoihin syyllistyvät vanhemmat voivat oikeuttaa tekojaan nimeämällä ne kasvatukseen (Keskinen 2005a, 345). Toisaalta on todettava, että kasvatusdiskurssi ei välttämättä merkitse lapsiin kohdistuvan väkivallan avointa hyväksymistä, sillä paikoin tuomioistuimet esittävät myös paheksuntansa lapsen fyysistä rankaisemista kohtaan. Ymmärtävä suhtautuminen on paikoin kuitenkin selkeästi nähtävissä huolimatta siitä, että lapsen ruumiillinen kuritus

on Suomessa lailla kielletty jo vuonna 1984 (LHL 1.3 §). Muutamissa tapauksissa salliva suhtautuminen johtuneesi siitä, että tapauksissa on väitteitä myös vakavammasta väkivallasta. Tällöin lapsiin kohdistuva ”kurinpito” näyttäytyy pienempänä huolenaiheena.

Aineistossa ajoittain näkyvä ymmärtävä suhtautuminen väkivaltaan kasvatustieteellisenä kertoo osaltaan, että huolimatta laintasoisesta kiellosta siihen ei suomalaisessa yhteiskunnassa suhtauduta ehdottoman kielteisesti. Inger Kraav ja Anja-Riitta Lahikainen (2000, 107) kirjoittavat, että historiallisesti vanhempien voimankäyttö lasten alistamiseksi on hyväksytty, kun sitä on käytetty hyvässä uskossa tai tarkoituksessa. Kasvatustieteellisen väkivallan perinne ei heidän mukaansa ole katkennut, mitä havaintoa myös tämän tutkimuksen aineisto vahvistaa. Myös rikosoikeudessa suhtautuminen ruumiilliseksi kuritukseksi määrittyvään väkivaltaan näyttää vaihtelevan. Tammikuussa 2008 uutisoitiin apulaisvaltakunnansyyttäjän nostaneen syytteen tapauksessa, jossa vanhemmat olivat esitutkinnan mukaan toistuvasti läimäytelleet ja tukistaneet lapsiaan ja antaneet luunappeja. Kihlakunnansyyttäjä ei ollut nostanut syytettä vedoten tekojen lievyyteen, mutta apulaisvaltakunnansyyttäjä korosti, että kasvatustarkoituksessakin käytetty väkivalta voi täyttää pahoinpitelyrikoksen tunnusmerkistön. (HS 19.1.2008.)

Lastensuojelun keskusliitto on teettänyt 2000-luvulla tutkimuksia suomalaisen aikuisväestön asenteista lasten ruumiillista kuritusta kohtaan. Haastatelluille esitettiin kysymys: ”Mitä mieltä olette väitteestä: Lasten ruumiillinen kuritus on ainakin poikkeustapauksissa hyväksyttävä kasvatustapa.” Tulokset kertovat, että lasten ruumiillisen kurituksen hyväksyminen on selvästi vähentynyt 2000-luvun aikana. Vuonna 2004 miehistä 45 prosenttia ja naisista 23 prosenttia hyväksyi sen, ja vuoden 2007 kyselyssä luku oli miesten kohdalla laskenut 32 prosenttiin ja naisten kohdalla 19 prosenttiin. (Sariola 2007, Sariola 2006) Huolimatta laskevasta trendistä, luvut näyttävät yhä merkittävän isoilta. Miehistä kolmannes ja naisista viidennes on yhä valmiita hyväksymään lapsiin kohdistuvan väkivallan silloin, kun se asetetaan kasvatuksen kontekstiin. Asennetutkimusten luvut heijastuvat myös lasten arkeen. Suomalaisista lapsista huomattava osa on kokenut ruumiillista kuritusta. Vuonna 2004 15-16-vuotiailta vastaajilta kysyttiin, ovatko vanhemmat (mukaan lukien isä- ja äitipuolet) koskaan rankaisseet heitä ruumiillisesti esimerkiksi tukistamalla, piiskaamalla tai läimäyttämällä. Ilmeni, että kaikkiaan 46 prosenttia oli kokenut tällaista elämänsä aikana. Tyttöjä oli rankaistu fyysisesti enemmän kuin poikia, sillä tytöillä osuus oli 48 prosenttia ja pojilla prosenttia. (Kivivuori 2007, 62–64.) Toisaalta lapsiuhritutkimus vuodelta 2008 (Sariola & Ellonen 2008, 60–62) kertoo, että vanhempien lapsiinsa kohdistama lievä väkivalta on kaiken kaikkiaan vähentynyt viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana.

7.10 Väkivalta huoltoriitojen perusteluissa: yhteenveto

Olen tässä laajassa luvussa perehtynyt niihin tapoihin, joilla tuomarit käsittelevät huoltoriidoissa esille tuotuja väitteitä perhesuhteissa tapahtuneesta väkivallasta ja sillä uhkailusta. Analyysini on kohdistunut erityisesti siihen, mitä tuomarit ilmaisevat päätösten perusteluissa omana kantanaan mahdolliseen väkivalltaan. Seuraavassa kertaan tiivistetysti väkivaltakannanotoista saamani tutkimustulokset, pohdin mistä ne kertovat ja vertaan tuloksiani aiempaan tutkimustietoon.

Ensimmäisiä kysymyksiäni tapausten perusteluosuuksia lukiessani oli, että mitä väkivallasta niissä sanotaan. Mitä päätelmiä oikeudet tekevät väkivallan osalta? Pian selvisi, että väkivaltakannanottojen määrittely ratkaisujen perusteluista ei aina ollut helppo tehtävä. Monissa perusteluteksteissä väkivallasta kirjoitetaan suoraan, mutta kiertoilmausten käyttö on myös tavallista. Luettuani perustelujen analyysin piiriin kuuluvat 139 perustelutekstiä päädyin siihen, että niistä vain noin puolet eli 68 perustelutekstiä sisältää tuomarin suoraa väkivaltapohdintaa. Toisessa puolessa väkivaltaväitteet eivät kulkeudu huoltoriitaprosessin lopputulosten argumentaatioon saakka. Väkivaltaa koskeva näyttö saattaa toki tällöinkin tulla referoiduksi, mutta se katoaa päätösasiakirjasta tuomarin tekemään yhteenvetoon tultaessa. On siis tavallista, että tuomarit eivät avoimesti arvioi väkivaltaväitteitä huoltoriidan ratkaisun perusteluja kirjoittaessaan.

Mistä näin laaja väkivallan ohittaminen kertoo ja mitä syitä sille voi olla? Se, että tuomari ei ota kantaa väkivaltaväitteisiin ja väkivallasta esitettyyn näyttöön, voi merkitä, että väkivaltaväitteisiin ei oikeasti ole kiinnitetty huomiota. Näin voi olla esimerkiksi silloin, kun väitteet väkivallasta eivät tule esiin vanhempien vaatimuksilleen antamissa perusteissa, vaan ne näkyvät asiakirjoissa esimerkiksi sivulauseenomaisina mainintoina. Kyse voi olla myös siitä, että väitteet on heti niiden tultua esiin arvioitu paikkansapitämättömiksi ja siksi vähemmän tärkeiksi. Tähän suuntaan viittaisi tutkimukseni havainto siitä, että kirjallista väkivaltanäyttöä sisältävien tapausten perusteluissa väkivalltaan otettiin useammin kantaa kuin silloin, kun kirjallista näyttöä väkivallasta ei esitetty. Tuomioiden perustelemisesta suosituksia antavassa kirjallisuudessa on todettu, että asianosaisten väitteiltä edellytetään asiallisuutta ja että selvästi perusteettomiin ja epäolennaisiin väitteisiin ei tarvitse perusteluissa tarttua (Virolainen & Martikainen 2003, 111).

Mainitun ohjeen mukaan oikeuskäytännössä on siis aiheellista ohittaa perusteettomilta ja epäolennaisilta vaikuttavat väitteet. Ohje antaa vinkin siitä, että väkivaltaväitteiden näkeminen epäolennaisina voi olla yksi syy niiden sivuuttamiseen huoltoriidan perusteluja kirjoitettaessa. On mahdollista, että tilannetta arvioiva tuomari on hiljakseen

päätynyt siihen johtopäätökseen, että väkivaltaväitteet eivät oleellisesti liity vanhemmuuteen ja lapsen edun arviointiin. Väkivallan ja varsinkin parisuhdeväkivallan, vanhemmuuden ja lapsen hyvän määrittäminen toisistaan erillisiksi asioiksi on kohtuullisen yleinen ilmiö väkivaltaa koskevissa kulttuurissa ymmärryksissä ja viranomais- ja auttamiskäytännöissä (Eriksson 2007; Hautanen 2005; Keskinen 2005b, Peled 2000). Lisäksi väkivaltasyytöksiä ja huoltoriitoja koskevissa yhteiskunnallisissa keskusteluissa on taipumusta nähdä väkivaltasyytökset tarkoitushakuisena kiusantekona. Myös tuomioistuimissa saattaa olla tämäntyyppistä ajattelua, mikä voi johtaa väkivaltaväitteiden nopeaan väistämiseen.

Toisaalta on mahdollista, että tuomarit ovat miettineet väkivaltaa enemmänkin, mutta sitä ei ole perusteluja kirjoitettaessa erotettu muusta vanhempien ja lasten elämän arvioimisesta. Väkivalta voi esimerkiksi sulautua osaksi muita ongelmia. Voi myös olla niin, että väkivalta vaikuttaa ratkaisun taustalla, mutta sitä ei jostain syystä haluta tuoda esille. Tämä on kuitenkin arveluttava käytäntö, koska lain mukaan ratkaisuun vaikuttavien seikkojen ja oikeudellisen päättelyn pitää näkyä perusteluissa (OK 24. luku 4 §). Ratkaisuun oikeasti vaikuttavien asioiden sivuuttaminen perusteluissa on ongelma oikeudenkäytön läpinäkyvyyden kannalta: asianosaisilla ja muilla yhteiskunnan jäsenillä pitää olla periaatteessa mahdollisuus tietää, mitkä seikat vaikuttavat tuomioistuinten tekemiin ratkaisuihin (Laukkanen 2002, 113–114; Virolainen & Martikainen 2003, 12).

On myös mahdollista, että väkivaltaväitteen esittäjä on luopunut väitteestään prosessin kuluessa. Huoltoriitaprosessit ovat kuukausien mittaisia. Ne alkavat asiakirjojen lähettämällä ja käsittelyllä. Sitten seuraavat valmisteluistunnot ennen pääkäsittelyä – ja näissä valmisteluistunnoissa väitteistä saatetaan luopua. Näin voi tapahtua esimerkiksi silloin, kun väite on tekaistu. Kun väitteen tekijä luopuu väitteestään, oikeuskaan ei luonnollisesti ota siihen kantaa. Eli väite väkivallasta voi menettää merkityksensä prosessissa jo ennen ratkaisun tekemistä ja perustelujen kirjoittamista.

Yksi varteenotettava selittävä tekijä väkivallan sivuuttamiselle tai hienovaraiselle käsittelylle on, että huoltoriidan perusteluissa pyritään mitä ilmeisimmin rakentavaan kielenkäyttöön. Tässä huoltoriidat eroavat merkittävästi esimerkiksi rikosoikeudellisista oikeudenkäynneistä. Asia tuli esiin, kun eräässä hovioikeudessa keskustelin henkilökunnan jäsenen kanssa tutkimushankkeestani aineiston keräämisen lomassa. Myös moni kuvaamani aineistoesimerkki tukee tätä käsitystä, ja lisäksi huoltoriitojen perusteleminen annetuissa suosituksissa on viitteitä tähän suuntaan (Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke 2007, 60). Tavoitteena on kirjoittaa sellaiset perustelut, jotka olisivat vanhemmille hyvä ja kannustava lähtökohta vanhemmuuden toteuttamiseen tulevaisuudes-

sa. Tässä tarkoitus on tietysti hyvä. Seurauksena voi kuitenkin olla juuri perusteluiden epäinformatiivisuus, väkivallan silottelu ja häivyttäminen, mikäli rakentavuuteen pyrkimisestä seuraa käytännössä negatiivisten seikkojen ohittaminen ja vanhempien hyvien puolien painottaminen.

Kun väkivaltaan sitten otetaan avoimesti kantaa, väkivaltaväitteiden todenmukaisuuden arvioiminen on yksi osa kannanottoja. Jos väkivallasta on näyttönä vain toisen vanhemman kertomus, useimmiten päädytään toteamaan riittävän näytön puute – jos siis väkivaltaan otetaan avoimesti kantaa. Näin tapahtuu sekä miesten että naisten mahdollista väkivaltaisuutta arvioitaessa. Jos väkivaltaväitteet arvioidaan edes osaksi todenmukaisiksi, kerrotaan useimmiten myös, vaikuttaako väkivalta ratkaisuun. Muutamissa perusteluteksteissä kuvataan väitteiden merkitystä ratkaisun kannalta ilman niiden totuudellisuuden eksaktia arviointia.

Niitä kannanottoja, joiden mukaan väkivalta, sen uhka tai väitteet siitä vaikuttavat ratkaisuun, on aineistossa hieman vähemmän kuin niitä, joissa sanotaan, että se ei vaikuta. Kielenkäyttö on useammin epäsuoraa silloin, kun ilmaistaan väkivallan vaikuttavan kiistan lopputulokseen. Väkivallan ja sillä uhkaamisen vaikutus ratkaisuun näkyy näin ollen vähäisempänä ja epäsuorempana kuin väkivallan merkityksen kieltäminen.

Kun väkivallan sanotaan vaikuttaneen ratkaisuun, selvästi käytetyin selitystapa on, että väkivalta kertoo vanhempien riitaisista väleistä ja on siten este yhteishuollolle. Äidin tuntemalla pelolla isää kohtaan perustellaan sekä äidin yksinhuoltoa että lapsen ja isän välisiä valvottuja tapaamisia. Väkivallan vaikutusta tapaamisratkaisuihin perustellaan muillakin tavoin. Ilmaistaan tavallisten tapaamisten olevan riski lapsille ja kuvataan lasten pelkoa tai vihaa väkivaltaisesti käyttäytynyttä vanhempaa kohtaan. Näiden selitystapojen lisäksi väkivallan voidaan mainita hyvinkin lyhyesti vaikuttavan siihen, että on määrätty valvotut tapaamiset. Kun väkivalta ei vaikuta ratkaisuun, käytetyimmät selitykset ovat, että väkivalta ei ole kohdistunut lapsiin ja että se on osa mennyttä aikaa. Väkivalta määrittyy perusteluteksteissä myös vanhempien parisuhdeasiaksi, jolla ei ole yhteyttä vanhemmuuden arviointiin. Nämä kolme selitystapaa ovat osin yhteydessä toisiinsa. Lisäksi kirjoitetaan tapahtuneen väkivallan lievyydestä ja uhkailujen vaarallisuudesta.

Näistä erilaisista selitystavoista kuten myös niillä perustelluista ratkaisuista voi päätellä, että suomalaisilla tuomioistuimilla ei ole yhtä selkeää linjaa siinä, miten vanhemmuuden ja väkivallan suhde nähdään huoltoriidoissa. Välillä ne pidetään toisistaan tiukasti erillään ja välillä väkivallan vaikutus lasten hoitoon ja kasvatukseen tunnustetaan. Vaikka väkivallasta olisi tuomioistuimelle riittävää näyttöä, siitä ei siis välttämättä

seuraa, että väkivalta vaikuttaisi ratkaisuun. Toisaalta on kuitenkin niin, että jotta väkivalta voisi vaikuttaa ratkaisuun – niin että se näkyy myös lopputulosta perusteltaessa – siitä on useimmiten oltava vakuuttavaa näyttöä.

Kun kävin läpi erilaisia argumentoimisen tapoja, otin huomioon myös sen, miten väkivaltaa käsitellään eri väkivallantekijöiden kohdalla. Kun väkivallan sanotaan vaikuttavan lopputulokseen, väkivallan tekijä on useimmiten isä. Tulos ei ole kovin yllättävä, koska tapauksissa on eniten väitteitä juuri isien väkivaltaisuudesta ja juuri siitä on myös esitetty enemmän selkeää ja painavaa näyttöä näyttöä kuten pahoinpitely- ja lähestymiskiellotuomioita. Joukossa on silti myös perustelutekstejä, joissa viitataan äitienkin väkivaltaisen käytöksen vaikuttaneen päätökseen.

Joitakin selitystapoja käytetään kuitenkin vain isien kohdalla. Esimerkiksi äitien ja lasten isää kohtaan tuntemien pelkojen voidaan sanoa vaikuttaneen ratkaisuun, mutta äitien väkivaltaisuuden aiheuttamalla peloilla ei päätöksiä aineistossani perustella. Perustellessa käsiteltyjen asioiden valikoitumiseen vaikuttaa muun muassa se, mitä asioita vanhemmat tai lausuntoja antavat viranomaiset tuovat esille. Aineistossa on harvinaista, että isien kerrottaisiin pelkäävän äitejä. Niitä tapauksia, joissa väitetään lasten pelkäävän äitejä, on hieman enemmän, mutta kaiken kaikkiaan puhe äiteihin kohdistuvista peloista on vähäisempää jo ennen tuomioistuimen päätöksentekoa. Tämä asetelma ei ole kuitenkaan yllättävä, koska tutkimustulokset lasten pelkojen kohteista ovat samansuuntaisia. Kun lapsilta on kysytty heidän peloistaan, vastausten mukaan isä pelottaa lapsia useammin kuin äiti (Kraav & Lahikainen 2000, 108).

On kiinnostavaa, että äidin pelon kokemukset nostetaan esiin, mutta väkivallan ei myönnetä yhdessäkään perustelutekstissä olevan turvallisuusriski äidille eikä myöskään isälle. Vanhemman turvallisuudella argumentointi ei näytä sisältyvän lapsen edun pohdintaan. Aineistossa on kuitenkin tapauksia, joiden ratkaisut voi tulkita sellaisiksi, että toisen vanhemman turvallisuutta on ajateltu. Esimerkiksi tapaamiset on määrätty järjestettäväksi niin, etteivät vanhemmat tapaa toisiaan. Kyse voi olla osittain siitä, mitkä selitystavat on jostain syystä helpointa ottaa käyttöön perusteluja kirjoitettaessa ja mitkä koetaan vakuuttavimmiksi. Tuomareilla ei ole olemassa mitään pakkoa käyttää vain tiettyjä selityksiä. Lainsäädäntö, oikeuskirjallisuus ja -käytäntö ohjaavat toki tiettyyn kielenkäyttöön, mutta ne jättävät myös paljon tilaa tapauskohtaiselle harkinnalle. Vanhemman turvallisuus ei jostain syystä ole käyttökelpoinen argumentti tuomareiden silmissä.

Kiellettyä väkivallan merkitys monet selitystavat ovat yhteisiä sekä naisten että miesten väkivaltaisuutta käsiteltäessä. Äitien väkivaltaisuus voidaan siis sivuuttaa sa-

moin perustein kuin isienkin. Tämä kertoo siitä, että väkivallan käsittely ei jäsennyt yksinkertaisesti sen mukaan, mikä on väkivallan tekijän sukupuoli.

Kun väkivallan painoarvo ratkaisulle kielletään, korostuu (suhteessa tapausten määrään) niiden tapausten osuus, joissa väitteitä on molempien vanhempien väkivaltaisuudesta. Erityisesti selitystapoja, joiden mukaan parisuhdeväkivalta ei ole oleellista ratkaisun kannalta, koska väkivalta ei ole kohdistunut lapsiin ja koska se vain muuten on parisuhdeasia, käytettiin selvästi eniten niiden tapausten perusteluissa, joissa oli kyse molempien vanhempien väkivaltaisuudesta toisiaan kohtaan. Tulkitseen, että oikeuden kuvauksissa rakennetaan herkästi tasapainotilanne väkivallan suhteen, jos molempien todetaan syyllistyneen väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Väkivallan dynamiikkaa ei juuri lähdetä arvioimaan, eikä kantaa helposti oteta esimerkiksi siihen, onko jommankumman väkivallasta ollut vakavammat seuraukset tai onko toinen vanhemmista useammin aloittanut väkivallan. Mietin sitäkin mahdollisuutta, että koetaanko näissä tapauksissa väkivallan prosessien arviointi mahdollisesti niin haastavaksi tehtäväksi, että on yksinkertaisempaa kieltää väkivallan painoarvo ja etsiä päätösten perustelut muuta kautta.

Sen jälkeen, kun olin analysoinut ja kuvannut aineistosta erilaisia tapoja ottaa väkivaltaan kantaa, kysyin vielä, millaisia väkivaltadiskursseja kannanotoissa hyödynnetään. Tunnistin kolme erilaista väkivaltadiskurssia, jotka ovat vuorovaikutus-, riski- ja kasvatuskurssi. Vuorovaikutuskurssilla viitataan siihen, miten perhesuhteissa tapahtuneessa väkivallassa tulkitaan olevan kyse epäonnistuneesta vuorovaikutuksesta ja vaikeasta parisuhteesta. Vuorovaikutuskurssilla on aineistossa kiistattoman näkyvä asema sen toistuessa moneen otteeseen väkivaltakannanotoissa. Sitä käytetään väkivaltaväitteiden paikkaansapitämisen punnitsemiseen ja väkivallan painoarvon arvioinnissa sekä väkivallan merkityksen myöntämiseen että kieltämiseen. Riskidiskurssi puolestaan sisältää ymmärryksen väkivallasta sekä fyysisenä että psyykkisenä uhkatekijänä ja turvallisuuden vaarantajana, mutta riskin tarkka sisältö ja kriteeristö vaihtelevat aineistossa. Vuorovaikutuskurssin tavoin riskidiskurssiakin käytetään sekä myöntämään että kieltämään väkivallan painoarvo huoltoriidan ratkaisussa. Kolmannen tunnistamani väkivaltadiskurssin nimesin kasvatuskurssiksi, joka merkitsee lapsiin kohdistuvan väkivallan käsittelyä kurinpidollisesta näkökulmasta. Sen avulla arvioitiin, ovatko väitteet väkivallasta lapsia kohtaan totta. Sitä käytettiin myös silloin, kun väkivalta määriteltiin epäolennaiseksi asiaksi ratkaisun kannalta.

Miltä nämä edellä kuvamaani tutkimustulokset väkivallan kirjoittamisesta perusteluihin ja väkivallan vaikutuksista huoltoriitojen lopputuloksiin näyttävät verrattuna aiempaan tutkimustietoon? Suomalaista tutkimusta, johon voisin verrata tuloksiani tältä

osin, on niukasti. Tärkeä vertailukohta työlleni on kuitenkin kärjätuomari Maija Auvisen (2006, 274–288) huoltoriitoja käsittelevä väitöskirja. Se painottuu sosiaalitoimen roolin tarkasteluun, mutta Auvinen on myös selvittänyt, miten väitteet parisuhdeväkivallasta ja lapsiin kohdistuneesta väkivallasta vaikuttavat huolto- ja asumisratkaisuihin.²⁸ Hänen väkivaltaa koskeva tarkastelunsa perustuu vuonna 1997 kärjäoikeuksissa käydyin 16 huoltoriidan oikeudenkäyntiaineistoon, ja lisäksi mukana on joitakin hovioikeustapauksia 2000-luvun alusta. Kuten omassakin aineistossani osa väkivaltaväitteistä jäi todistamattomiksi ja osalle ei annettu merkitystä. Lisäksi Auvisen mukaan parisuhdeväkivalta oli suhteellisen näkymätön teema kärjäoikeuksien ratkaisuisissa, mutta 2000-luvun hovioikeusaineistossa sitä käsiteltiin jo avoimemmin. Omassa tutkimuksessani kärjä- ja hovioikeuksien ero väkivaltakannanotoissa on erilainen: hovioikeudet ottavat aineistossani väkivaltaväitteisiin harvemmin kantaa kuin kärjäoikeudet.

Maija Auvinen (mt., 280, 285–288) on tutkimuksessaan sitä mieltä, että oikeuskäytännössä olisi tarvetta suomalaiselle oikeuskirjallisuudelle, joka ohjaisi parisuhdeväkivallan arviointia huoltoriidoissa. Hän peräänkuuluttaa neuvoja erityisesti sen suhteen, miten parisuhdeväkivallan todistajaksi joutuneiden lasten tilannetta tulisi punnita. Omat tulokseni tukevat Auvisen päätelmää parisuhdeväkivallan käsittelyn ongelmallisuudesta, mutta itse en näe lapsiin kohdistuvan väkivallan arvioinnin olevan selkeää, toimivaa tai yhdenmukaista. Aineistossani väitteet lapsiin kohdistuneesta väkivallasta jätetään arvioimatta tuomioistuinten perusteluissa suunnilleen yhtä usein kuin väitteet parisuhdeväkivallasta. Lisäksi lapsiin kohdistunutta väkivaltaa ja sen uhkaa voidaan vähätellä eri tavoin. Kasvatustutkimuksen kautta väkivalta lapsia kohtaan saa osakseen myös ymmärrystä.

Kun suomalaisten tuomioistuinten tekemiä väkivaltakannanottoja vertaa muiden maiden oikeuskäytäntöön, voi nähdä, että vaihtelu suhtautumisessa perhesuhteissa tapahtuvaan väkivaltaan on tavallista kansainvälisestikin. Peter Jaffe kollegoineen (2003, 89–131) on kirjoittanut Yhdysvaltojen, Uuden-Seelannin, Kanadan ja Australian huoltoriidoista, ja heidän esittelemissään tapausesimerkeissä (jotka ovat lähinnä 1990-luvulta) on nähtävillä, että väkivallan merkitystä suhteessa lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen vähätellään ja häivytetään. Toisaalta samat tutkijat ovat sitä mieltä, että tietoisuus väkivallasta on selkeästi lisääntymässä tuomareiden parissa ja osassa tapauksia väkivalta otetaan vakavasti. Sen lisäksi, että vaihtelu päätöksissä ja niiden perusteluissa yhdistää Suomea mainittuihin maihin, myös osa käytetyistä argumenteista on samoja. Esimerkiksi parisuhdeväkivalta on voinut vaikuttaa siksi, että vanhemmat eivät väkivaltataustan

²⁸ Tapaamisratkaisut eivät sisällyneet Auvisen tarkasteluun.

vuoksi kykene yhdessä päättämään lapsen asioista tai tapaamiset ovat lapsille haitaksi. Väkivallan merkitys on voitu kieltää sillä perusteella, että se on ollut vähäistä ja tapahtunut menneisyydessä tai parisuhdeväkivallassa on katsottu olevan kyse aikuisten vuorovaikutusongelmasta.

8. Väki­valta sosiaali­toimen selvi­tyksissä

8.1 Johdanto

Huoltoriidoissa on tavallista, että vanhempien ja lasten kotipaikkakuntien sosiaali­toimet antavat oman selvi­tyksensä tilanteesta tuomioistuimille. Tässä luvussa analysoin sosiaali­työntekijöiden tekemiä ns. olosuhdeselvi­tyksiä, joita aineistossani on 94.²⁹ Selvi­tykset ovat peräisin tapauksista, joissa on esitetty väitteitä toisen tai molempien vanhempien harjoittamasta fyysisestä väkivallasta tai sen uhasta. Kysyn, miten sosiaali­työntekijät kirjoittavat selvi­tyksissä väkivallasta ja mitä johtopäätöksiä he siitä tekevät. Kuten muu­takein asiakirja-aineistoani, lähestyn sosiaali­työntekijöiden selvi­tyksiä siitä näkökulmas­ta, että ne on tuotettu tietyissä prosesseissa tiettyjä tarkoituksia varten. Selvi­tyksissä kerrotut asiat ovat aina kirjoittajien tekemien valintojen tulosta. Joitain asioita on otettu mukaan ja joitain jätetty pois, enkä voi tietää, mitä kaikkia valintoja tekstiä kirjoitettaessa on tehty. Asianosaisten vanhempien, lasten tai muiden viranomaistenkaan ääni ei siis kuulu selvi­tyksistä autenttisenä. Selvi­tyksessä on sosiaali­työntekijöiden konstruktio, jonka syntyyn vaikuttavat selvi­tyksen teon institutionaaliset ehdot ja tekijöiden omat subjektiiviset ymmärrykset tilanteesta.

Selvi­tysten analyysi muodostuu neljästä vaiheesta. Ensimmäiseksi luin kaikki selvi­tykset läpi etsien niistä mainintoja ja kuvauksia parisuhdeväkivallasta ja lapsiin kohdistuneesta väkivallasta. Seuraavaksi keskityin vain niihin selvi­tyksiin, joissa väkivallasta jotain kirjoitettiin ja kysyin, kuka väkivallasta selvi­tyksissä puhuu: äiti, isä, lapset, toiset viranomaiset vai selvi­tyksen tehneet sosiaali­työntekijät? Kolmanneksi määrittelin selvi­tyksistä niitä kohtia, joissa juuri sosiaali­työntekijät ottavat kantaa väkivaltaan, sen olemassaoloon tai merkitykseen asianosaisille ja annettavalle ratkaisuehdotukselle. Neljänneksi tarkensin analyysin työntekijöiden kannanottoihin ja selvitin, miten sosiaali­työntekijät väkivaltaa arvioivat ja mitä johtopäätöksiä he siitä tekevät. Analyysin eri vaiheet limittyivät osin toisiinsa, ja jokainen vaihe vaati myös omaa tulkintaani.

Luku etenee niin, että ensiksi kerron selvi­tysten roolista ja tavoitteista huoltoriita­prosessissa. Lisäksi kuvaan sitä, miten lausunnot on tehty ja mitä asioita niissä tyypillisesti käsitellään. Sen jälkeen keskityn siihen, miten väkivaltaväitteistä kirjoitetaan lau-

²⁹ Helsingin hovioikeudessa käsitellyistä tapauksista en saanut lupaa kopioida olosuhdeselvi­tyksiä, joten sieltä ei selvi­tyksiä ole.

sunnoissa ja mitä tulkintoja sosiaalityöntekijät siitä tekevät. Lopuksi vertaan vielä selvitysten väkivaltaa koskevia johtopäätöksiä tuomioistuinten huoltoriidoissa tekemiin väkivaltakannanottoihin.

8.2 Tietoa oikeudelle vanhemmuudesta, lasten tilanteesta ja elinolosuhteista

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta määrää, että huoltoriidassa tuomioistuimen pitää hankkia selvitys lasten ja vanhempien kotikunnan sosiaalilautakunnalta. Velvoite ei ole aivan ehdoton. Jos on ilmeistä, että selvitys ei ole asian ratkaisemisen kannalta tarpeen, sitä ei ole pakko hankkia. (LHL 16.1 §) Käytännössä selvityksiä ei ole hankittu, jos vanhemmat ovat päässeet sopimukseen oikeusprosessin alkuvaiheessa tai jos tuomioistuimen käytössä on ajankohtaisia selvityksiä asianosaisten lähiaikoina käymien oikeudenkäyntien seurauksena (Auvinen 2006, 66). Noin 500 käräjäoikeustapauksen aineisto kertoo, että selvityksiä pyydetään huoltoriitatapauksista 55 prosentissa (Valkama & Litmala 2006, 46–47).

Selvitykset eivät sido tuomioistuinta, mutta niillä on kuitenkin huomattava painoarvo huoltoriitojen päätöksenteossa. Valtaosassa selvityksiä annetaan tilanteen ratkaisemisesta ehdotus tai suositus, joita suurin osa oikeuden tuomioista noudattaa ainakin jossain määrin. Tutkimuksissa saadut prosenttiosuudet selvityksen vaikutuksesta ratkaisuun kertovat, että 85-86 prosentissa oikeuden ratkaisusta on kokonaan tai osin sama kuin sosiaalitoimen suositus (Auvinen 2006, 465; Valkama & Litmala 2006, 70).

Vaikka selvityksillä on suuri merkitys oikeuskäytännössä, lapsenhuoltolaki ei juuri anna suoria määräyksiä, miten selvitys tulisi tehdä ja mitä asioita sen pitäisi sisältää. Lain sijasta selvitystyölle on annettu suuntaviivoja hallinnollisella ohjeistuksella. Lapsenhuoltolain säätämiseen aikaan vuonna 1983 sosiaalhallitus antoi selvitystyötä koskevan ohjeistuksen samalla, kun se ohjeisti muutenkin sosiaalitoimea uuden lain suhteen. Sosiaalihuoltolain ohjeistuksen on nähty muodostuneen pitkäksi aikaa tärkeimmäksi viranomaisohjeeksi, ja sillä on arvioitu olleen käytäntöjä sitova asema. (Auvinen 2006, 110; Kurki-Suonio 1999, 471.)

Sosiaalihuoltolain ohjeistus selvityksen sisällöstä on kohtuullisen niukka, kyse on vain muutamista sivuista. Selvitystyön tavoitteeksi siinä määritellään lapsen edun turvaavan ratkaisun löytäminen niin, että painopiste on tulevaisuuteen suuntaamisessa ja

myönteisissä näkökohdissa. Lapsen edun selvittämisessä ovat tärkeitä vain ne seikat, joilla on merkitystä lapsen tulevan huollon kannalta, ja vanhemmille epäedullisten seikkojen esiintuomisen suhteen pitää olla varovainen. Ohjeessa sanotaan: ”Selvityksen tulokin perustua pääosin niihin myönteisiin seikkoihin, joiden varaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia esitetään ratkaistavaksi.” (Sosiaalhallitus 1983, 20–21.)

Sosiaalitoimet saivat uudet ja tarkemmat ohjeet selvitystyön tekemisestä vasta vuonna 2001, kun Stakes julkaisi Sirpa Taskisen kirjoittaman oppaan Lapsen etu erotilanteissa. Opas käsittelee sosiaalitoimen roolia erotilanteessa ja antaa myös yksityiskohdalliset ohjeet selvitysten tekoon. Koska aineistoni selvityksistä moni on tehty ennen vuotta 2001 tai hyvin samoihin aikoihin oppaan julkaisun kanssa, uuden ohjeistuksen vaikutus ei ole selkeä aineistossani. Voi kuitenkin ajatella, että Stakesin oppaaseen kirjatut vaatimukset selvitystyön sisällöstä ovat eläneet jo ennen oppaan julkaisua, koska monet siinä käsitellyt asiat nähdään käytännön synnyttämien tarpeiden näkökulmasta.

Vuoden 2001 ohjeistuksessa ei enää puhuta mitään siitä, että vanhemmista ei saisi tuoda esiin epäedullisia seikkoja. Tulevaisuusorientaatiokaan ei siinä painotu. Uudemman ohjeen mukaan lausuntotyön yhtenä keskeisenä tavoitteena on selvittää vanhempien edellytyksiä toimia huoltajina ja kasvattajina. Hyvään vanhemmuuteen katsotaan kuuluvan samoja asioita kuin lapsenhuoltolaissakin eli muun muassa kehitystason mukaista huolenpitoa, ymmärtämystä ja hellyyttä. Turvan antaminen ja ruumiillisen koskemattomuuden takaaminen mainitaan myös. Tärkeänä nähdään sekin, onko vanhempi halukas edesauttamaan lapsen tapaamisoikeutta toiseen vanhempansa. Selvitystyön tavoitteisiin kuuluu myös lasten toivomusten ja mielipiteiden selvittäminen sikäli kuin lasten ikä ja kehitystaso sen mahdollistavat. Oikeuden istuntoihin lapsia kutsutaan kuultaviksi vain harvoin, joten sosiaalitoimella on käytännössä päävastuu lasten omien käsitysten esille tuomisesta. (Taskinen 2001, 70–77.)

Uudessa oppaassa kirjoitetaan jonkin verran myös ”perheväkivallasta”. Täsmällisiä ohjeita väkivallan vaikutuksesta sosiaalitoimen ratkaisuehdotukseen ei anneta huolto- ja asumisratkaisujen kohdalla, vaan ainoastaan silloin, kun esitellään perusteita rajata tapaamisoikeutta, määrätä valvotut tapaamiset tai poistaa tapaamisoikeus kokonaan. Perusteeksi näille toimenpiteille mainitaan lapsen turvallisuuden varmistaminen ja väkivallan uhka haku- ja noutotilanteissa. Oppaassa kehoitetaan harkitsemaan lapsen suojelemista myös silloin, kun lapsi on nähnyt tai kuullut väkivaltaa joutumatta itse väkivallan kohteeksi. (mt., 39.)

Paitsi lausuntotyön sisällöllisistä tavoitteista myös sen kirjoittamisesta on annettu ohjeita. Olennaisen tärkeänä pidetään sitä, että selvityksissä vanhempien kertomukset,

tosiseikat ja sosiaalityöntekijöiden arviot erottuvat toisistaan. Selvityksen tulisi myös olla tiivis ja keskittyä olennaisiin asioihin. (mt., 75.)

Tämän tutkimuksen selvitysaineistoa lukiessani ensimmäisiä havaintojani oli, että selvitykset ovat rakenteeltaan pitkälti keskenään samankaltaisia, vaikka mitään valmista lomaketta ei ole käytössä. Vastaavan havainnon selvitysten rakenteen yhtenevyydestä on tehnyt myös Anne Murtonen (2006, 31). Selvitysten alkuun kirjoitetaan aina asianosaisten henkilötiedot ja selvityksen tarkoitus. Lisäksi kerrotaan tarkkaan, milloin ja missä vanhempia ja lapsia on tavattu ja mihin muihin viranomaisiin on oltu yhteydessä selvitystyön aikana. Selvitykset etenevät usein niin, että väliotsikoista näkee, kenen kanssa kulloinkin on keskusteltu. Muilta viranomaisilta saadut tiedot on referoitu selvitykseen, vaikka ne olisivat mukana erillisinä liitteinäkin. Selvitysten lopussa esitetään yhteenveto ja johtopäätökset tilanteesta. Useimmiten samalla esitetään myös sosiaalityöntekijöiden ehdotus sopivaksi ratkaisuksi ja perustellaan se.

Selvityksissä käsitellään monenlaisia asioita vanhempien ja lasten elämässä. Tavallista on, että aloitetaan perhehistoriasta, parisuhteen vaiheista ja eroon johtaneista syistä. Menneen lisäksi käsitellään vanhempien ja lasten nykyisiä elämäntilanteita. Vanhemmat kertovat esimerkiksi kasvatusnäkemystään ja suhteestaan lapseen. Paljon käsitellään myös suhdetta toiseen vanhempaan. Lisäksi vanhemmat puhuvat muun muassa töistään ja ihmissuhteistaan sen lisäksi, että he kertovat näkemyksiään lasten huollon, asumisen tai tapaamisen järjestämisestä. Usein myös lapset kertovat selvityksissä oman mielipiteensä tilanteen ratkaisemisesta. Lapsilta on kysytty myös muun muassa suhteesta vanhempiin, koulunkäynnistä ja harrastuksista.

Haastattelupuheen lisäksi sosiaalityöntekijät ovat kirjanneet ylös omia havaintojaan vanhempien ja lasten vuorovaikutuksesta ja myös heidän käytöksestään sosiaalityöntekijöiden kanssa. Vanhempien ja lasten havainnoimisen lisäksi sosiaalityöntekijät kuvailevat vanhempien ja lasten koteja. Selvityksissä kerrotaan usein, montako huonetta kodeissa on, onko lapset huomioitu tilajärjestelyissä, ovatko kodit viihtyisiä ja millainen matka on kouluun tai päivähoitoon.

Sosiaalityöntekijöiden selvitysten lisäksi sosiaalitoimi voi hankkia lausuntoja muiltakin asiantuntijatahoilta. Tavallisin näistä on perheneuvola, ja erityisen monimutkaisissa ja vaikeissa tapauksissa käytetään lastenpsykiatristen poliklinikoiden ja osastojen asiantuntemusta. (Auvinen 2006, 77) Täytäntöönpanotapauksissa sosiaalityöntekijät tekevät täytäntöönpanosovittelua asianosaisten vanhempien kanssa, ja tästä sovitteluprosessista voidaan myös antaa sovittelijan kertomus tuomioistuimelle (Taskinen 2001, 81). Tutkimusaineistooni kuuluvissa tapauksissa on sosiaalityöntekijöiden selvitysten ohella

käytetty myös näitä muita lausuntoja, joita olen hyödyntänyt jonkin verran tutkimuksen eri vaiheissa etsien niistä esimerkiksi väitteitä väkivallasta. Käsittelen tässä luvussa kuitenkin vain sosiaalityöntekijöiden tekemiä olosuhdeselvityksiä, koska ne ovat huoltoriitojen asiantuntijalausunnoista yleisimpiä. Juuri niitä olen myös järjestelmällisesti kerännyt aineistooni.

8.3 Väkivallan näkyminen olosuhdeselvityksissä

Olosuhdeselvityksissä on erilaisia tapoja lähestyä väkivaltaväitteitä. Luettuani selvitykset jaoin ne ensin kahteen ryhmään sen mukaan, kirjoitetaanko väkivallasta mitään vai ei. Rajanveto sen suhteen, koska väkivallasta kirjoitetaan ja koska ei, ei aina ollut aivan yksinkertaista. Päädyin muun muassa siihen, että lasten pelkojen ja heidän turvallisuutensa arviointi on suoraan väkivaltaan liittyvää useimmiten, vaikka väkivaltaa ei sanana mainittaisikaan. Toisaalta joissakin selvityksissä kirjoitetaan esimerkiksi, että esiin ei ole tullut mitään minkä vuoksi isä ei voisi tavata lastaan. Maininta voi tietenkin sisältää väkivallan arviointia, mutta se tapahtuu niin epäsuorasti, että en tällaisia mainintoja sisältäviä selvityksiä ole luokitellut niihin, joissa väkivallasta kirjoitetaan. Vanhempien välisistä riidoista kirjoitetaan selvityksissä usein, mutta pelkkää ”riitapuhetta” en myöskään ole väkivaltamaininnaksi tulkinnut.

Merkittävässä osassa selvityksiä väkivaltaa ei mainita lainkaan tai se tehdään hyvin epäsuorasti. Aineistoni 94 olosuhdeselvityksestä 40:ssä ei kirjoiteta väkivallasta, vaikka siitä on esitetty väitteitä kyseisten tapausten muissa asiakirjoissa.

Joukossa on joitakin selvityksiä, joissa käytetään sellaisia epäsuoria ilmauksia, että ne saattavat sisältää viittauksia väkivaltaan. Väkivalta-teeman näkymättömyys näin monessa selvityksessä on kuitenkin pohdinnan arvoinen asia, jolle on hahmotettavissa joitakin todennäköisiä selityksiä. Olosuhdeselvitysten tarkoitus on antaa tuomareille päätöksenteossa tarvittava informaatio vanhemmuudesta ja asianosaisten elämäntilanteista. Yksi mahdollinen selitys onkin, että väkivaltaa ei ole nähty tärkeäksi asiaksi huoltoriidan ratkaisun kannalta. Voi myös olla, että väkivaltaväitteet ovat heti tuntuneet tekaisuiltu sosiaalityöntekijöiden mielestä, ja tämän vuoksi niistä ei ole kirjoitettu selvitykseen. Mahdollista on sekin, että väkivaltaväitteitä on uskottu ja ne ovat vaikuttaneet ratkaisuehdotuksiin, mutta aiheesta ei silti ole kirjoitettu esimerkiksi vähäiseltä näyttävän näytön vuoksi. Myös se voi vaikuttaa, että sosiaalityöntekijöiden on vastaisuudessakin

työskenneltävä kyseisten vanhempien kanssa, ja väkivallasta suoraan kirjoittaminen voisi horjuttaa asiakassuhdetta.

Joissakin tapauksissa voi tietenkin olla niinkin, että mikään taho ei ole väkivaltaa tuonut sosiaalityöntekijöiden tietoon. Vanhemmat, lapset tai muut viranomaiset eivät ole asiasta kertoneet selvityksen teon aikana. Tämä voi selittää väkivallan käsittelyn puuttumisen muutamista selvityksistä. Monissa tapauksissa on kuitenkin niin, että vanhemmat ovat tuoneet väkivallan selkeästi esille jo oikeusprosessin alkuvaiheessa. Tällöin väkivalta on esitetty tuomioistuimille yhtenä omien vaatimusten perusteena. Olisi outoa, jos sosiaalityöntekijöiden kanssa ei olisi asiasta mitään puhuttu.

Aineistossa on myös joitakin tapauksia, joissa väkivallasta on puhuttu paljon oikeuden istunnossa ja siitä on esitetty oikeudelle kirjallista näyttöä kuten rikosilmoituksia, pahoinpitelytuomioita ja lähestymiskieltoituomioita. Tuntuu erikoiselta se ajatus, että asianosaiset eivät näissä tapauksissa olisi lainkaan tunteneet tarvetta keskustella väkivallasta selvitystyön aikana. On vaikea olla vetämättä muuta johtopäätöstä kuin että osassa tapauksia sosiaalityöntekijät eivät jostain syystä ole halunneet käsitellä väkivaltaa selvityksissä, vaikka asia on ollut heidän tiedossaan.

Väkivallan näkymättömyyttä selvityksissä voi tarkastella myös väkivallan tekijän kautta. Miten jakautuvat väitetyt väkivallan tekijän mukaan ne selvitykset, joissa väkivallasta ei kirjoiteta?

Taulukko 24. Väkivallan näkymättömyys selvityksissä väitetyt väkivallan tekijän mukaan

N=94	Selvityksiä n	Ei väkivaltakerrontaa n	Ei väkivaltakerrontaa %
Vain isä	52	24	46
Isä ja äiti	30	10	33
Vain äiti	10	6	60
Tekijä epäselvä	2	0	0

Taulukosta voi nähdä, että väkivaltaepäilyt jätettiin mainitsematta useimmiten niiden tapausten olosuhdeselvityksissä, joissa vain äitien on sanottu käyttäytyneen väkivaltaisesti. Ero muiden ryhmien prosenttiosuuksiin ei kuitenkaan ole suuri. Kun vielä ottaa huomioon selvitysten lukumäärien erot eri tekijäryhmissä, tuloksesta on vaikea tehdä sitä johtopäätöstä, että ero olisi merkittävä. Kun kyse on osin vielä pienistä lukumääristä, yksikin tapaus voi muuttaa prosentteja näkyvästi.

Suhteessa eniten väkivaltaväitteitä tuotiin esille niissä selvityksissä, jotka ovat tapauksista, joissa molempiin vanhempiin kohdistettiin väkivaltaepäilyjä. Kävin vielä läpi

nämä selvitykset siltä osin, otettiin selvityksessä esille väitteet väkivaltaisuudesta molempien vanhempien kohdalla vai vain toisen.

Taulukko 25. Selvitysten väkivaltakerronnan kohde kun tapauksissa väite molempien vanhempien väkivaltaisuudesta

Kenen väkivallasta selvitys kertoo?	Selvitykset
Vain isän	10
Sekä isän että äidin	9
Vain äidin	1
Yhteensä	20

Huomiota tässä taulukossa herättää se, että tapauksissa, joissa on esitetty väitteitä molempien vanhempien väkivaltaisuudesta, sosiaalityöntekijät ottivat selvityksissään melkein yhtä usein esiin vain väitteet isän väkivaltaisuudesta kuin molempien vanhempien. Toisaalta väkivaltaisuuutta käsiteltiin vain yhdessä tapauksessa ainoastaan äidin kautta.

Kaksi yllä olevaa taulukkoa viittaavat yhdessä siihen suuntaan, että jos väkivalta väitteiden esille tuominen olosuhdeselvityksissä on yleensäkin kitkaista, niin äitien kohdalla se voi olla sitä aivan erityisesti. Väkivaltanäytön ja väkivallan laadun erot voivat vaikuttaa asiaan, mutta väkivallan astetta ja toistuvuutta on vaikea täsmällisesti taivottaa aineistosta.

Sen lisäksi, että olen kiinnostunut äitien ja isien mahdollisesta väkivaltaisuudesta kertovan informaation kirjaamisesta selvityksiin, kysyin myös, onko parisuhdeväkivaltaa ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa käsittelevien kuvausten kirjoittamisen määrissä eroja. Kirjoitetaanko jommastakummasta enemmän selvityksiin? Selvitysaineistossani tällaista eroa ei ole havaittavissa. Molemmista väkivaltatyypeistä kirjoitetaan suhteessa saman verran eli noin puolet selvityksistä viittaa asiaan. Selvityksistä 69 sisältyy tapauksiin, joissa on esitetty väitteitä parisuhdeväkivallasta, ja 32 selvityksessä väitteet ja kuvaukset parisuhdeväkivallasta tulivat jollain tapaa esiin. Selvityksistä 46 on puolestaan tapauksista, joissa on tuotu esille lapsiin kohdistuvan väkivallan mahdollinen olemassaolo. Se tuotiin esille 23 selvityksessä.³⁰

³⁰ Lisäksi aineistossa on selvityksiä, joissa väkivaltaan viitataan niin yleisellä tasolla, että väkivallan mahdolliset uhrit eivät niistä ilmene.

8.4 Väki­valta vanhempien, lasten ja toisten viranomaisten kertomana

Yhteensä 54 selvityksessä kirjoitetaan väkivaltaväitteistä, ja se tapahtuu eri selvityksissä eri tavoin. Osassa selvityksiä (29) väkivaltaväitteet kuvataan vanhempien, lasten tai toisten viranomaisten kertomana, mutta sosiaalityöntekijät eivät ilmaise avoimesti omaa tulkintaansa asiasta. Toisista selvityksistä (25) on luettavissa annettujen kuvausten ja viranomaisilta saatujen tiedonantojen lisäksi myös sosiaalityöntekijöiden omia johtopäätöksiä väkivallan olemassaolosta ja sen merkityksestä annetulle ratkaisuehdotukselle. Käsittelen ensin sitä, miten väkivalta tulee selvityksissä esille, kuka siitä kertoo ja kuinka tarkkoja kuvaukset ovat.

Väkivaltaväitteet ovat harvoin keskeisin selvityksissä käsitelty asia. Se tulee esiin useimmiten yhtenä osana vanhempien ja lasten elämäntilannetta ja heidän näkemyksiään huoltoriidan parhaasta ratkaisusta. Väki­vallasta kirjoitetun tekstin määrä vaihtelee yhdestä lauseesta useisiin kappaleisiin.

Väki­vallasta voivat kertoa selvityksissä äidit ja isät. Vanhempien kertomassa voi olla kyse koetusta parisuhdeväki­vallasta tai he voivat puhua lapsiin kohdistuneesta väki­vallasta. Toisinaan vanhemmat myös vastaavat itseensä kohdistettuihin syytöksiin, kieltävät ne tai antavat selityksiä omalle väki­valtaiseksi tulkitulle toiminnalleen. Tarkkuus, jolla vanhemmat kuvaavat väki­valtaan liittyviä asioita, vaihtelee selvityksissä. Jää avoimeksi, onko vanhempien kerronta toisinaan jo alun perinkin ollut hyvin pelkistettyä vai ovatko selvityksen tekijät tiivistäneet kuvaukset niukoiksi. Muutamien väki­valta­kuvausten kohdalla ilmausten suppeus tekee niistä epäinformatiivisia.

”Perheen asuessa (lähiössä) vaikeudet lisääntyivät ja perheessä oli väki­valtaa.”

(76, äidin kertomaa selvityksessä)

”Vanhemmat syyttävät toisiaan fyysisestä ja psyykkisestä väki­vallasta.”

(110a)

Ensimmäisessä esimerkissä jää avoimeksi kaikki muu kuin se, että väki­valtaa ”oli” ja se tapahtui perheessä. Ei selviä väki­vallan vakavuus eikä se, kuka tai ketkä ovat väki­valtaisesti käyttäytyneet ja ketä kohtaan. Perhe näyttäytyy yhtenä kokonaisuutena, josta eivät isät, äidit ja lapset erotu. Tämänkaltainen ymmärrys on tyypillistä silloin, kun on

omaksuttu käsitys väkivallasta ”perheväkivaltana” (esim. Husso 2003, 41–42). Toisaalta Johanna Hurtig (2003, 81–83) on huomannut epämääräisen perhepuheen olevan myös tavallinen osa lastensuojelun työntekijöiden kielenkäyttöä. Työntekijät voivat kuvata esimerkiksi, että perheessä on riitelyä ja alkoholiongelmaa, mutta ei kerrota kuka riitelee ja kenellä on päihdeongelma. Hurtigin mukaan tämä johtaa muun muassa siihen, että perheenjäsenten kokemusten erilaisuus mitätöityy.

Toisessa yllä kuvatussa esimerkissä tulee näkyviin jo enemmän väkivaltaa määrittäviä asioita. Syytökset kohdistuvat kumpaankin vanhempaan, ja väkivaltaa sanotaan sekä fyysiseksi että psyykkiseksi. Silti ei tuoda esiin, kuka tai ketkä ovat mahdollisia uhreja, mitä sanomisia tai tekemisiä väitetty väkivalta pitää sisällään ja mitä seurauksia siitä on ollut.

Väkivaltaväitteitä kuvataan osassa selvityksiä myös paljon tarkemmin, ja sosiaalityöntekijöiden rooli voi näyttää edellisiä esimerkkejä huomattavasti aktiivisemmalta väkivaltatiedon etsimisen suhteen. Selvityksistä ei ole aina kuitenkaan luettavissa se, millä tavoin väkivallasta on kysytty selvitystä tehdessä. Osin jää epäselväksi, puhuuko haastateltu siitä oma-aloitteisesti ja omaan ryhtiinsä vai kuljettavatko sosiaalityöntekijät kerrontaa asiasta. Seuraavassa esimerkissä on kohtia, joista voi päätellä, että sosiaalityöntekijät ovat kysyneet tarkentavia kysymyksiä, vaikkei selvitykseen kysymyksiä olekaan kirjattu.

”(Äidin) mielestä (isä) oli luonteeltaan arvaamaton ihminen ja väkivaltainen. (Äidin) mukaan (isällä) oli aseita kotona. Hän myös käytti nyrkkejään selvin päin. Myös (lasta) (isä) kohteli väkivaltaisesti. Väkivalta loppui yhtä nopeasti kuin alkoikin. Jälkeenpäin (isä) ei (äidin) mukaan muistanut väkivaltaista käytöstään ja tämän vuoksi (äiti) oli sitä mieltä, että (isä) oli sairas. (Isä) ei ollut luonteeltaan mustasukkainen eikä (äidin) mukaan käyttänyt alkoholia tai lääkkeitä. ... (Äiti) kertoi, ettei ole tehnyt (isän) pahoinpitelyistä ilmoituksia poliisille eikä ole käynyt lääkärissä. Pahoinpitelystä tietävät silloiset naapurit ja hänen oma äitinsä. Myös (lapsi) on (äidin) mukaan nähnyt väkivaltatilanteita. (Isän) vanhempien mukaan syy (isän) käyttäytymiseen in (äidin) ’räpäyttäminen’. Kävivät yhdessä seurakuntien perheasiainkeskuksessa hakemassa apua.”³¹

(34a)

³¹ Kyseessä on keskenjääneen selvitystyön muistiinpanot. Äiti on halunnut osaltaan lopettaa selvityksen tekemisen ja katsoo, että asiaa tutkittu tarpeeksi. Muistiinpanot on kuitenkin lähetetty tuomioistuimelle.

Ensiksikin esimerkistä voi huomata sen, miten väkivalta tulee selvästi esiin äidin kertomana. Tekstissä on ilmaisuja kuten ”mielestä” ja ”mukaan”, jotka korostavat, että kyse on juuri äidin eikä sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista. Sosiaalityöntekijät ovat kuitenkin nähneet väkivaltaväitteiden esille tuomisen tärkeäksi ja päättelen, että he ovat muutamissa kohdin tarkentaneet kerrontaa. Ensiksikin äidin sanotaan kertoneen, että isä ei ole mustasukkainen tai käyttänyt alkoholia tai lääkkeitä. Luen kohtaa niin, että äidiltä on haluttu kuulla, olisiko tällä jotain selitystä isän väkivaltaisuudelle. Tarjotut vaihtoehdot, mustasukkaisuus ja päihteet, ovat tyypillisiä väkivallan kulttuurisia selitystapoja (Husso 2003, 94–112; Nätkin 2006, 14–15). Toiseksi tulkitseen, että äidin on toivottu kertovan, onko väkivallasta saatavilla muuta näyttöä kuin äidin kertoma. Tulee tarkkaan ilmi, ketkä kaikki väkivallasta voivat äidin mielestä tietää. Myös avun hakeminen on mainittu. Se, että mietitään mitä mahdollista näyttöä väkivallasta voisi olla, on mielestäni asianmukainen viranomaisen toimintatapa. Se kertoo siitä, että selvitystä tehdessä sosiaalityöntekijät ajattelevat tulevaa oikeudenkäyntiä ja roolinsa mukaisesti hakevat sitä varten tarpeelliseksi katsomaansa tietoa.

Jonkin verran väkivaltaa kuvaavat myös lapset. Lasten väkivaltakuvaukset voivat tulla esiin siten, että vanhemmat kertovat, mitä lapset ovat heille sanoneet. Selvityksiin on kirjattu myös sosiaalityöntekijöille tai muille ammattilaisille suoraan suunnattua lasten puhetta väkivallasta. Selvitystyöskentelyssä on usein kysytty lasten mielipidettä siitä, mikä olisi heidän mielestään paras ratkaisu asumisen tai tapaamisten suhteen. Lasten kanssa käydään läpi myös, miten he yleensä näkevät tilanteen ja suhteet vanhempiinsa. Samalla lapset voivat kertoa myös väkivallasta omia käsityksiään. Kovin yleistä lasten väkivaltakerronta ei selvityksissä kuitenkaan ole, sillä 95 selvityksestä vain kymmenessä lapset itse kertoivat näkemyksiään väkivallasta. Jää avoimeksi, onko lasten puhetta väkivallasta jätetty kirjaamatta monissa selvityksissä vai eivätkö lapset ole selvitystyöskentelyn yhteydessä väkivallasta kertoneet. Lasten väkivaltakerronnan vähäisyys tuli esiin myös ruotsalaisen Jeanette Sundhallin (2008, 101–104) sosiaalitoimen selvityksiä koskevassa tutkimuksessa. Sundhallin aineiston 35 selvitystä oli valittu niin, että kaikki selvitykset sisälsivät kuvauksia miesten väkivallasta. Lapset esiintyivät väkivaltatiedon lähteinä vain kuudessa selvityksessä.

Omassa aineistossani kymmenessä olosuhdeselvityksessä lapset itse kertovat käsityksiään väkivallasta, joko heihin kohdistuneesta tai parisuhdeväkivallasta. Kahdessa kyse on äidin väkivaltaisuudesta ja seitsemässä isän. Yhdessä huoltoriidan kohteena oleva lapsi kertoo vain, ettei häneen ”käydä käsiksi” isän luona. Näissä kymmenessä selvityksessä haastatellut lapset ovat iältään 3-14-vuotiaita. Sisaruksia on kuultu

useimmiten yhdessä. Lapsista nuorimmat eli 3- ja 4-vuotiaat eivät selvitysten mukaan ole väkivallasta puhuneet, vaan siltä osin äänessä ovat olleet heidän isommat sisarusensa. Lasten väkivaltakerrontaa on kuultu yleensä silloin, kun lapsia on haastateltu ilman vanhempia. Yhdessä selvityksessä lapsi on kysynyt sosiaalityöntekijöiden kuullen isältään, miksi tämä on käynyt häneen kerran käsiksi. Selvityksessä ei kerrota, mitä isä vastasi.

Lasten kuvaukset ovat kohtuullisen tarkkoja ja voi päätellä, että näissä selvityksissä lapsilta on kysytty asiasta suoraan ja lisäkysymyksillä on haettu tarkennusta kuvauksiin. Seuraavassa esimerkissä sosiaalityöntekijät ovat tavanneet kolmea 6-11-vuotiasta sisarusta ilman vanhempia. Kaksi vanhempaa lasta kertoo vuoropuheluna isän väkivaltaisuudesta heitä itseään kohtaan. Keskustelu väkivallasta on lähtenyt siitä, että isovelji ei ole enää varma kumman vanhemman luona hän haluaa asua. Siskot haluavat asua äidin luona.

”(Isoveli) sanoo isän muuttuneen kivaksi. Ennen isä kohteli häntä vähän huonosti. (Sisko) sanoo, että (isä) on lyönyt (isoveljeä). (Isoveljen) mielestä se on ihan oikein. Joskus isä on lyönyt häntä poskelle. Se ei haittaa (isoveljeä), koska hän ei kuuntele melkein koskaan isää ja silloin isällä on oikeus lyödä häntä. (Isoveli) muistaa olleensa noin kuusivuotias, kun isä oli suuttunut hänelle jostain pienestä asiasta. Silloin isä oli nostanut hänet ja heittänyt häntä. (Sisko) sanoo, että isä on joskus lyönyt myös häntä ja (nuorempaa siskoa).”

(4a)

Lainauksesta päällimmäiseksi nousee isoveljen tasapainoilu väkivallasta kertomisen ja isän puolustamisen välillä. On koskettavaa, miten poika haluaa nähdä isänsä toiminnan pohjimmiltaan hyvää tarkoittavana. Puolustaessaan isää hän toisaalta muistaa vuosienkin takaisen heittämisen. Väkiältä ei ole painunut unohduksiin. On tunnettua, että lapsilla on ristiriitaisia tunteita väkivaltaisista vanhempiin kohtaan, ja se näkyy myös tässä esimerkissä (Källström Cater 2007; Peled 2000, 26–27). Esimerkissä on näkyvissä myös se, että samankin perheen lapsilla voi olla erilaisia suhtautumistapoja väkivaltaan. Tässä tytöt eivät asettaudu puolustamaan isäänsä millään tavalla. Selvitys on kirjoitettu niin, että se sisältää vain kuvausta lasten mielipiteistä. Mitään yhteenvetoa tai ratkaisuehdotusta ei siinä ole tehty. Oikeudessa vanhemmat ovat päässeet yksimielisyyteen, ja lapset jäävät asumaan äitinsä luo tämän yksinhuoltoon ja tapaamiset toteutetaan normaalisti.

Erityisesti lapsiin kohdistunut väkivalta näyttää vaikuttavan lasten toiveisiin tilanteen ratkaisusta. Selvityksissä, joissa lapset ovat kertoneet heihin kohdistuneesta väkivallasta, valtaosa lapsista kokee tapaamiset vaikeiksi väkivaltaisesti käyttäytyneen vanhemman kanssa tai he ilmoittavat haluavansa asua ei-väkivaltaisen vanhemman luona. Aivan kaikkien lasten ei kerrota ilmaisseen selkeästi omaa kantaansa siitä, mikä olisi paras ratkaisu. Parisuhdeväkivallan vaikutus lasten mielipiteeseen näyttää olevan aineistossa mutkikkaampi. Esimerkiksi joissain tapauksissa se näyttää vaikuttavan lapsen mielipiteeseen, mutta yhdessä tapauksessa lapsen kantaan vaikuttaa enemmän äidin juominen kuin isän väkivaltaisuus äitiä kohtaan.

Lasten ja vanhempien lisäksi tietoa väkivallasta on selvityksissä toisinaan hankittu myös muilta viranomaisilta ja ammattilaisilta, jotka ovat antaneet omat lausuntonsa olosuhdeselvitysten liitteiksi tai heiltä hankitut tiedot on kirjoitettu sisään sosiaalityöntekijöiden selvityksiin. Näitä muita väkivaltatiedon lähteitä ovat esimerkiksi poliisi, turvakodit, lääkärit ja lasten opettajat. Joissakin tapauksissa sosiaalitoimella on jo aiempaan asiakassuhteeseen, esimerkiksi lastensuojelun toimiin, perustuvaa tietoa väkivallasta, ja se voidaan tuoda esiin selvityksessä. Aina muilta viranomaisilta hankitussa tiedossa ei ole kyse siitä, että väkivaltaa näiden tietojen mukaan olisi. Tietojen perusteella sosiaalityöntekijät voivat myös todeta, että väkivaltaväitteille ei löydy vahvistusta näiltä muilta tahoilta.

Tietojen kerääminen muilta viranomaisilta perustuu sosiaalityöntekijöiden tilannekohtaiseen harkintaan. Heille ei ole asetettu mitään pakkoa tiedon hakuun eri tahoilta, mutta heidän vastuullaan on kuitenkin miettiä, mitä muuta asiantuntijätietoa voidaan tarvita. (Auvinen 2006, 77.) Aineistoni selvityksistä ei tavallisesti näe sitä prosessia, miten viranomaistiedon hankinnasta on päätetty kussakin tapauksessa. Varsinkaan ei ilmene se, mitä yhteydenottoja on päätetty jättää tekemättä.

8.5 Sosiaalityöntekijät väkivallan tulkitsijoina

8.5.1 Väkivaltakannanottojen määrittely

Kerroin aiemmin, että olen jakanut olosuhdeselvitykset sen mukaan, onko niissä ”vain” kuvattu väkivaltaväitteitä vai sisältyykö niihin myös sosiaalityöntekijöiden avointa yhteenvetoa ja tulkintaa väkivallasta. Vaikka olen tämän erottelun kuvauksen ja tulkinnan

välillä tehnytkin, olen sitä mieltä, että jo väkivaltaväitteiden kirjaaminen selvityksiin on sosiaalityöntekijöiltä kannanotto siitä, että väitteet ovat oleellinen osa kyseisten huoltoriitojen asiakokonaisuutta. On kuitenkin tarpeen käsitellä erikseen niitä 25 selvitystä, joissa tulkitseen sosiaalityöntekijöiden kertovan, mitä mieltä he ovat väkivallasta ja sen merkityksestä huoltoriidan ratkaisulle. Ensiksikin on aihetta olettaa, että ammattilaisen omanaan esittämällä näkemyksellä on tuomareiden silmissä enemmän painoarvoa kuin asianosaisen vanhemman tai lapsen mielipiteellä. Tuomioistuinten on sanottu odottavan selvityksiltä lähinnä faktojen välittämistä (esim. Gottberg 1997, 100). Tästä huolimatta uskon, että sosiaalityöntekijöiden asiantuntijamielipidettä ei ole helppo ohittaa. Toiseksi on sinänsä tärkeä pyrkiä selvittämään, miten väkivaltaongelman kanssa keskeisesti toimiva ammattikunta rakentaa julkilausutusti ymmärrystään väkivallan ja vanhemmuuden suhteesta.

Julkilausutun väkivaltaymmärryksen nostaminen esiin selvityksistä ei ole ollut aivan yksinkertainen prosessi. Olen 25 selvityksen kohdalla tullut siihen tulokseen, että niissä sosiaalityöntekijät tekevät näkyviksi omia johtopäätöksiään väkivallasta, joko vain väkivaltaväitteiden totuudellisuudesta tai tapahtuneeksi todetun väkivallan merkityksestä. Useampaan kertaan olen kuitenkin pysähtynyt miettimään, sisältävätkö tietyt ilmaisut väkivaltakannanoton vai eivät. Aivan kaikissa näissä 25 selvityksessä ei suoraan käytetä yhteenvedoissa sanoja kuten väkivalta, pahoinpitelyt tai käsiksi käyminen. Niiden asiasisältö, esimerkiksi puhe peloista ja turvallisuudesta voi silti vahvasti viitata väkivallan suuntaan. Toisaalta esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden kirjoitus ”maltin menetyksistä” ja ”ylilyönneistä” ei aivan ole riittänyt siihen, että olisi tulkinnut ilmaisut kannanotoiksi väkivaltaan.

Joidenkin selvitysten kohdalla olen miettinyt moneen otteeseen, onko kyseessä väkivaltaväitteiden kuvaus vai sosiaalityöntekijöiden oma tulkinta. Seuraavassa esimerkissä on muutama kohta, joissa ei tule esiin, onko kyse äidin kerronnasta vai sosiaalityöntekijöiden arviosta.

”Yhteiselämä alkoi takkuilla ja isän käytös muuttui väkivaltaiseksi. Väkiältä kohdistui, äidin kertomana, äidin lisäksi myös vanhempaan tyttäreen (nimi), kasvatukseen liittyvissä erimielisyyksissä. Varsinaisen perheväkivallan kohteeksi äiti on oman kertomuksensa mukaan joutunut yhden kerran vuonna -99 kun joutui kuristusyrityksen vuoksi (sairaalaan).

(38)

Lainauksen ensimmäisessä lauseessa sanotaan, että isän käytös muuttui väkivaltaiseksi. Selvitystekstistä ei kuitenkaan aukea, onko tämä äidin kuvaus vai ovatko sosiaalityöntekijät tämän johtopäätöksen tehneet. Toinen kysymyksiä herättävä kohta on sananparin ”varsinainen perheväkivalta” käyttö. Onko äiti itse määritellyt, että vasta kuristaminen on väkivaltaa? Vai ovatko sosiaalityöntekijät kysyneet äidiltä, onko hän joutunut ”varsinaisen perheväkivallan” kohteeksi? Tämä jää avoimeksi. Ei tule myöskään esiin, onko äitiä ohjeistettu pyytämään sairaalasta lausuntoa vammoistaan. Myöhemmin saman selvityksen yhteenveto-osuudessa kirjoitetaan: ”...vanhempien erimielisyydet ovat lähtöisin keskinäisen vuorovaikutuksen vaikeuksista.” On hyvin mahdollista, että lauseessa on kyse väkivallan määrittelemisestä vuorovaikutusongelmaksi, mutta varmana en voi sitä pitää. Lopulta päädyin siihen, että selvityksestä ei ole suoraan luettavissa, mikä on sosiaalityöntekijöiden oma tulkinta väkivallasta.

Muutamista selvityksistä saa sen vaikutelman, että sosiaalityöntekijät suorastaan pidättelevät omaa tulkintaansa väkivallasta. Vanhempien, lasten ja toisten viranomaisten tiedot väkivallasta saattavat läpäistä koko selvityksen, mutta sosiaalityöntekijät varovat sanomasta siitä mitään omaa näkemystään. Esimerkiksi eräässä selvityksessä isän väkivaltaisuutta käsitellään selvityksessä useasta eri näkökulmasta ja moneen otteeseen. Heti selvityksen alkupuolella äiti kertoo asuneensa lasten kanssa kaksi kuukautta turvakodissa isän ”uhkailevan käytöksen” vuoksi. Äiti kuvaa isän pahoinpidelleen häntä ja toista lasta. Lapsi on osallistunut väkivaltaa kokeneiden lasten ryhmään ja kertoo itse selvityksessä isän tönäisseen hänet lattialle ja antaneen remmiä. Lisäksi lapsi toteaa, että isä voi suutuessaan lyödä. Äiti on myös näyttänyt sosiaalityöntekijöille isän tekstiviestejä, joissa puhutaan esimerkiksi tuomiopäivästä. Sosiaalitoimistossa isän kerrotaan potkineen tuolia työntekijöitä kohti ja puhuneen uhkaavaan sävyyn heille sekä käyttäneen alatyylisiä ilmauksia. Selvityksessä luetteloidaan myös poliisin rekisteritiedoista löytyneitä isää koskevia useita merkintöjä, joista yksi on pahoinpitely. Näiden monien väkivaltaamainintojen jälkeen väkivalta kuitenkin katoaa, kun tulee sosiaalityöntekijöiden yhteenvedon aika:

”Turvakodista (äiti) muutti lasten kanssa toiseen asuntoon ja tästä lähtien hän on yksin vastannut lasten hoidosta ja heidän asioittensa järjestelystä. Lapset ovat hyvin hoidettu- ja ja kehittyneet ikätasoaan vastaavalla tavalla. ... (Isän) kanssa on ollut vaikea selvittää asioita, koska hän ei ole aina jaksanut tai halunnut vastata kysymyksiin. (Isä) näkee herkästi syyn tapahtumien kulkuun muissa ihmisissä huomaamatta omaa osuuttaan asiassa. Vanhemmille järjestetyssä yhteisessä neuvottelussa ei päästä puhumaan lasten

asioista, koska (isä) haluaa mieluummin arvostella (äidin) tekemisiä. Neuvotteluissa (äiti) on asiallinen eikä lähde arvostelemaan (isää). ... (Lapset) eivät ole tyytyväisiä nykyisenlaisiin tapaamisiin. ... Jotta lapset voisivat saada riittävän huolenpidon tapaamisten aikana, ne tulee olla valvottuja niin kauan, kunnes (lapset) pystyvät itse huolehtimaan itsestään.”

(2)

Lainauksessa kuvatuilla perusteilla sosiaalityöntekijä suosittelee äidin yksinhuollon jatkamista ja tapaamisten valvontaa. Isästä rakentuu kuva vaikeana persoonana, mutta väkivaltaa ei häneen liitetä enää tässä yhteenvedossa. Tapaamisten valvontaa ei myöskään perustella väkivallalla, vaan lasten tyytymättömyydellä ja tapaamisten aikana saatavalla puutteellisella huolenpidolla. Yhteenvedon kielenkäyttö ja tilanteesta annetut tulkinnat ovat ristiriidassa selvityksen aiemman sisällön kanssa. Yhteenvedo on selvityksessä se paikka, jossa sosiaalityöntekijöiden oma ääni kuuluu vahvimpana, ja tässä yhteenvedossa vältetään mielestäni tietoisesti sanomasta väkivallasta omaa kantaa. Olen kuitenkin omassa luokittelussani päätenyt siihen, että sosiaalityöntekijöiden kanta väkivaltaväitteiden totuudellisuuden puolesta selvityksestä näkyy, koska isä kuvataan myös heidän toimestaan uhkaavaksi.

Kun sain päätettyä, mistä selvityksistä on mahdollista lukea väkivaltakannanottoja, olen jäsentänyt niitä paljolti samalla tapaa kuin tuomioistuintenkin perusteluita. Kävin läpi sitä, miten väkivaltaväitteiden totuudellisuutta arvioidaan. Tämän lisäksi osasta selvityksiä on luettavissa, mikä on tapahtuneeksi todetun väkivallan suhde sosiaalityöntekijöiden tekemään ratkaisuehdotukseen. Katsoin, sanotaanko väkivallan vaikuttavan annettuun ratkaisuehdotukseen ja millä perusteilla se vaikuttaa tai ei vaikuta. Johtopäätösten ja argumentoinnin tapojen lisäksi olen kiinnostunut siitä, millaisia käsityksiä väkivallasta selvitykset sisältävät. Samassakin selvityksessä voi olla erilaisia argumentoinnin tapoja ja käsityksiä väkivallasta.

8.5.2 Väkivaltaväitteiden todenmukaisuuden arviointi

Yksi selvitysten tapa ottaa väkivaltaväitteisiin kantaa, on arvioida, onko väkivaltaa tapahtunut vai ei. Kahdessa selvityksessä ilmaistaan, että ei ole päästy varmuuteen isän mahdollisen väkivaltaisen käyttäytymisen arvioinnissa. Kolmessa selvityksessä päädytään siihen, että väitteille isän väkivaltaisuudesta ei ole löytynyt tukea. Tätä perustellaan eri tavoin. Viitataan siihen, että muilta viranomaisilta ei ole saatu vahvistusta. Sosiaali-

työntekijät vetoavat myös keskusteluissa ja kotikäynneillä tekemiinsä havaintoihin, joissa ei ole mitään väkivaltaan viittaavaa. Yhdessä selvityksessä mainitaan väkivaltaväitteen arvioinnin yhteydessä myös se, että isä on käyttäytynyt rauhallisesti ja sovitte-
lunhaluisesti sosiaalityöntekijöiden läsnä ollessa.

Väkivaltaväitteet voidaan määritellä paikkansapitämättömiksi epäsuoremminkin kuin edellä. Kolmessa selvityksessä puhutaan lasten peloista sillä tapaa, että se viittaa mielestäni väkivaltaväitteiden ja väkivallan uhan arviointiin. Näistä yhdessä sanotaan, että lasten isäänsä kohtaan tuntemien pelkojen syy ei ole selvinnyt. Kahdessa todetaan, että lapset eivät näytä pelkäävän, vaan toimivat lämpimästi ja luontevasti väkivaltaiseksi väitetyn henkilön seurassa. Toisessa näistä on kyse isästä ja toisessa äidin uudesta kumppanista.

Melkein kaikissa muissa selvityksissä, joissa väkivaltaan otetaan kantaa, väkivaltaa todetaan tapahtuneen tai se muuten otetaan tosiasiana. Näistä suurimmassa osassa on kirjattu näkyviin joko viittauksia toisilta viranomaisilla tai ammattiauttajilla olevaan tietoon väkivallasta. Kerrotaan myös väkivaltaiseksi väitetyn osapuolen ainakin osin myöntäneen väkivallan. Se, että sosiaalityöntekijät kirjoittavat lausuntoonsa väkivallasta tosiasiana, näyttää näin ollen perustuvan useimmiten viranomaistietoihin tai siihen, että asianosainen itse myöntää jonkinasteista väkivaltaa tehneensä.

Väkivaltaväitteiden totuudellisuuden arviointi voi olla myös vihjeenomaista ja sikäli myös tulkinnanvaraista. Esimerkiksi yhdessä selvityksessä kirjoitetaan äidin kertoneen, että isä on käyttäytynyt ”uhkaavasti” häntä kohtaan ja että äiti on ollut ennen eroa lasten kanssa turvakodissa. Isä kiistää olleensa väkivaltainen. Äiti sanoo myös, että isä käyttää lapsiin ”fyysistä kuritusta” kuten esimerkiksi läpsäytyksiä ja tukkapöllyä. Pian tämän jälkeen sosiaalityöntekijät toteavat omana havaintonaan, että ”ärtyneisyys näkyy isän suhtautumisessa lapsiin”. Tulkitsen, että tässä kohdin sosiaalityöntekijät antavat vihjeen siitä, että väite ”kurituksesta” pitää todennäköisesti paikkansa. ”Ärtyneisyys” vahvistaa tekstissä myös äidin aiemmin kuvaamaa ”uhkaavuutta”.

Väkivaltaa voidaan myös todeta tapahtuneen ilman, että sanotaan suoraan, kuka on ollut väkivaltainen. Seuraavassa esimerkissä sosiaalityöntekijät kertovat väkivallasta ja sen seurauksista lapsille, mutta väkivallan tekijää lukija joutuu etsimään selvityksestä.

”Vanhempien voimavaroja vei (vanhimman tyttären) huumeongelma. (Nuoremmat lapset) joutuivat kodissaan näkemään ja kuulemaan väkivaltaa ja perheriitoja, joita rauhoittamaan kutsuttiin poliisiakin. Molemmat vanhemmat olivat (vanhimman tyttären) lisäksi huolissaan myös pienemmistä lapsista. Isä kertoo hakeneensa avioeroa äidin

*päihteiden käytön ja siitä perheeseen aiheutuneiden häiriöiden vuoksi. ... Vanhempien ero on ollut lapsille pettymys, mutta on toisaalta tuonut heille helpotusta arkeen. Väki-
valtatilanteet ja poliisien käynnit kotona ovat ahdistaneet lapsia ja he ovat joutuneet
salaamaan kavereiltaan kotiin liittyneitä asioita.”*

(83)

Väkivallasta kirjoitetaan selvityksessä ensin niin, että väkivallan tekijä voi olla huumeita käyttävä nuori, äiti tai isä. Äidin päihteidenkäytön aiheuttamat ”häiriöt” viittaavat kuitenkin äidin väkivaltaisuuden suuntaan. Tapauksen muista asiakirjoista voi myös päätellä, että kyse on mitä ilmeisimmin äidin väkivaltaisuudesta isää kohtaan ja tuomioistuimelle on esitetty näyttönä muun muassa poliisin hälytysrekisterin tietoja. Sosiaalityöntekijöiden ratkaisuehdotus sisältää lasten asumisen isän luo, yhteishuollon ja normaalit tapaamiset. Vaikka väkivallan on kuvattu vaikuttaneen lapseen, sen ei kerrota vaikuttavan ratkaisuehdotukseen. Vanhemmat ovat oikeusprosessin aikana päätyneet sopimukseen, jonka mukaan lapset asuvat isällään vanhempien yhteishuollossa. Tapaamiset äidin kanssa laajenevat asteittain päivätapaamisista tavallisiksi niin, että lasten tahto otetaan yöpymisten suhteen huomioon.

8.5.3 Väkivallan vaikutus ratkaisuehdotukseen

Selvitysten väkivaltakannanotoista halusin selvittää myös, mitä niissä sanotaan tapahtuneeksi arvioidun väkivallan mahdollisesta vaikutuksesta ratkaisuehdotukseen. Osasta selvityksiä löysinkin kohtuullisen selkeitä ilmaisuja, joissa väkivallan sanotaan vaikuttavan. Kun väkivallan painoarvo evätään, se tapahtuu epäsuoremmin.

Todeksi arvioidun tai muuten totena pidetyn väkivallan suhde selvityksessä annettuun suositukseen ei aina näy, vaan suosituksen perusteeksi on kirjoitettu muita esiin nostettuja asioita. Niitä ovat esimerkiksi vanhemman suhtautuminen toiseen vanhempaan, lasten mielipide, vanhemmuuden kykyjen arviointi ja päihdeongelmat. Väki-valta voi tällöin toki sisältyä muuhun perhe-elämän arviointiin, mutta se ei silti ole suoraan tekstistä luettavissa. Se, että väkivalta häviää toisten perheongelmien joukkoon, on tuttu ilmiö muustakin perhetyöstä (Keskinen 2005, 231). Kyse voi olla myös ”rivien väliin” kirjoitetusta tiedosta, jossa esimerkiksi painottamalla toisen vanhemman turvallista läsnäoloa annetaan vinkki, että toinen ei ole turvallinen (Auvinen 2006, 146).

Viidessä selvityksessä ilmaistaan väkivallan vaikuttavan ratkaisuehdotukseen, ja kaikissa niissä on viittauksia väkivallasta olevaan viranomaistietoon. Selvityksissä on viitattu muun muassa poliisin kotikäynteihin, väkivaltatuomioihin ja lastensuojelun tietoihin. Neljässä tapauksessa on kyse isän ja yhdessä tapauksessa äidin ja tämän miesystävän väkivaltaisuudesta. Selvityksissä on kuvattu sekä lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa että parisuhdeväkivaltaa. Väkivallan vaikutuksesta ratkaisuehdotukset sisältävät valvottuja tapaamisia, yksinhuoltoja ja yhdessä selvityksessä tapaamisoikeuden poistamisen kokonaan.

Väkivallan kerrotaan vaikuttavan hieman eri tavoin näissä viidessä selvityksessä. Kolmessa väkivallan vaikutusta ratkaisuehdotukseen argumentoidaan lasten turvallisuuden takaamisella. Kyse on isän tai äidin kanssa tapahtuvien tapaamisten riskien arvioimisesta, ja ehdotuksiin sisältyvät valvotut tapaamiset ja yhdessä tapaamisoikeuden poistaminen kokonaan. Lasten tuntema pelko isää kohtaan nousee vaikuttavaksi tekijäksi kahdessa selvityksessä, joissa ehdotetaan valvottuja tapaamisia. Näissä selvityksissä lapset ovat itse kertoneet väkivallasta. Yhdessä selvityksessä myös äidin tuntema pelko isää kohtaan vaikuttaa ratkaisuehdotukseen, ja sillä perustellaan äidin yksinhuoltoa.

Lasten kokema pelko ja heidän turvallisuutensa takaaminen ovat molemmat seuraavan esimerkin perusteita sille, että sosiaalityöntekijät ehdottavat valvottuja tapaamisia. Isän väkivaltaisesta ja uhkaavasta käytöksestä kertovat selvityksessä äiti, äidin avopuoliso ja lapset. Poliisilaitokselta on pyydetty äidin ja tämän avopuolison tekemät rikosilmoitukset isän tekemistä uhkailuista selvityksen liitteeksi. Väkivallasta ja yhdestä uhkauksesta kerrotaan ensin näin:

”(Kolme vanhinta lasta) ovat kieltäytyneet kokonaan tapaamisista (pvm) jälkeen. Palauttaessaan lapsia kyseisenä sunnuntai-iltana isä käyttäytyi äidin ja (tämän avopuolison) mukaan siinä määrin uhkaavasti, että he kutsuivat poliisin paikalle ja tekivät rikosilmoituksen. Isä oli potkinut kissaa ja uhannut (äidin avopuolisoa). Osa lapsista oli ollut paikalla ja nähnyt tilanteen. Isä oli jo kyseisen viikonlopputapaamisen aikana kehoittanut lapsia tappamaan kissat veitsellä. ... Lapset ovat kertoneet, että (isän kotipaikkakunnalla) isä pakottaa heidät kirkkoon ja seuroihin. Lasten kieltäytyessä kirkkoon menosta isä on käyttänyt fyysistä ja henkistä väkivaltaa (kahden vanhimman lapsen) saamiseksi mukaansa. Isä oli mm. kerran jättänyt (vanhimman lapsen) vähissä vaatteissa ulos kylmään, kun (ko. lapsi) ei tahtonut mennä kirkkoon. Lapset ovat kokeneet isän menettelytavat hyvin ahdistaviksi.”

(118)

Sosiaalityöntekijät ovat suositelleet lasten asumista äidin luona, äidin yksinhuoltoa ja valvottuja tapaamisia. Asumista äidin luona perustellaan muun muassa sillä, että lapset haluavat asua äidin luona ja kasvuolot ovat vakiintuneet äidin luokse. Yksinhuoltoa perustellaan vanhempien erilaisilla kasvatusperiaatteilla ja huonoilla väleillä. Väkivaltaan otetaan kantaa vain tapaamisten kohdalla:

”Yhteydenpito isään tulisi järjestää sillä tavoin, että se ei vaaranna lasten turvallisuuden tunnetta ja aiheuta heille jatkuvaa epävarmuutta ja pelkoa. Pidämme tärkeänä, että lapsilla olisi mahdollisuus tavata isäänsä turvalliseksi kokemassaan ympäristössä, missä heillä ei ole henkisen ja fyysisen väkivallan uhkaa. Tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että lapset eivät koe isän kotia sellaiseksi paikaksi.”

(118)

Väkivalta ja sen uhka aktualisoituvat sosiaalityöntekijöiden yhteenvedossa tapaamisoikeuden kohdalla. Asumis- ja huoltoratkaisua koskevat ehdotukset perustellaan muulla tavoin, vaikkakin yksinhuollon perusteluksi käytetty vanhempien ”huonot välit” voi toki viitata myös isän uhkaavaan käytökseen. Lainauksessa on kaksi kiinnostavaa asiaa. Ensinnäkin juuri lasten kokemukset ja arviot tilanteesta ovat lähtökohta sille, että tapaamisten suositellaan tapahtuvan valvottuina erillisissä tapaamistiloissa. Paino on erityisesti lasten tunteissa, peloissa ja turvattomuudessa. Korostuu, että lapset eivät koe tapaamisia turvalliseksi. Toiseksi kiinnostavaa on tekstiin sisältyvä käsitys tietystä ympäristöstä, kodista, uhkana. Kun isä ja lapset laitetaan oikeaan paikkaan tapaamaan, uhka häviää. Tämä toimii tietysti loogisena perusteena annetulle suositukselle valvotuista tapaamisista, mutta tutkija ei voi olla näkemättä väkivallan tekijän toiminnan ja vastuun painumista taka-alalle. Suvi Keskinen (2005, 321) kuvaa tällaista ajattelutapaa olosuhteiden säätelyksi. Sen avulla voidaan tuoda lapsille hetkittäistä turvaa, mutta väkivaltaisen isän toimintatapoihin ei kohdistu suoraan muutosvaatimusta.

Etsin selvityksistä myös sellaisia kannanottoja, joissa sanottaisiin, että tapahtunut väkivalta ei vaikuta suosituksen antamiseen. Yhdessäkään selvityksessä näin ei kuitenkaan sanottu suoraan. Väkivallasta voidaan silti kirjoittaa sillä tavoin, että sen relevanssi näyttää hyvin vähäiseltä. Näin tapahtuu lähinnä isien äiteihin kohdistaman parisuhdeväkivallan kohdalla.

Yhdessä lasten mielipiteeseen keskittyvässä selvityksessä pohditaan, miksi vanhempi sisaruksista tuntee pelkoa isää kohtaan. Pelon todetaan johtuvan lapsen näkemäs-

tä parisuhdeväkivallasta sekä siitä, että äiti on pitänyt yllä lapsen pelkoa isää kohtaan. Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan näe estettä isän ja lasten tapaamisille ilman valvontaa:

”Pelko isää kohtaan ei (vanhemman lapsen) kertomana kumpua siitä, miten isä on kohdellut (lasta), vaan siitä, miten isä käyttäytyy äitiä kohtaan. (Vanhempi lapsi) muistaa, että kun he olivat äidin kanssa yllätysvierailulla isän kodissa isä työnsi äitiä kylpyhuoneen oven väliin niin, että myös äidin helmoissa olevia lapsia tönittiin. Muuten (lapsi) ei muista, että isä olisi töninyt lapsia tai puhunut heille rumasti. ... (Vanhempi lapsi) sanoo, ettei isä ole töninyt tai puhunut rumia (lapsille) tapaamisten yhteydessä. Pelko että isä vahingoittaa lasten läheisintä ja ensisijaista hoitajaa äitiä värittää (vanhemman lapsen) suhtautumista isään ja isän tapaamisiin. Pelko pohjautuu sekä (lapsen) omiin kokemuksiin siitä, miten isä käyttäytyy äitiä kohtaan lasten aikana, että äidin (lapselle) kertomaan siitä, mitä isä uhkaa tai voi tehdä äidille. Äiti kertoo työntekijöille, että hän tukee lasten ja isän tapaamisia ja myönteisten suhteiden kehittymistä, mutta että isä omalla lasten edun vastaisella käyttäytymisellään estää myönteisten ja läheisten suhteiden jatkumista isän ja lasten välillä. Äiti kertoo puhuvansa lapsille vain myönteisiä ja hyviä asioita isästä. Toisaalta (vanhempi lapsi) puhuessaan isästä käyttää samoja negatiivisia sanoja ja kertomuksia kuin äiti. (Vanhemman lapsen) puheista syntyy se vaikutelma, että äiti hyväksyy ja tukee (lapsen) negatiivisia ajatuksia isästä. ... Isälle tapaamiset ilman äidin läsnäoloa on mahdollisuus löytää lasten kanssa yhteistä tekemistä ja luoda omaa henkilökohtaista suhdetta lapsiin ja toimia lasten kanssa. Äidin on vaikea hyväksyä lasten tapaavan isää pitkiä aikoja ilman äidin läsnäoloa, koska äiti ei luota isän kykyyn huolehtia lasten hyvinvoinnista.”

(33b)

Ymmärrän selvitystekstin niin, että sosiaalityöntekijät arvioivat sitä mahdollisuutta, että voisiko isä olla väkivaltainen lapsia kohtaan silloin, kun he ovat keskenään isän kanssa. Toisen lapsen tuntema pelko nostetaan pohdinnan kohteeksi, mutta koska pelon on aiheuttanut parisuhdeväkivallan näkeminen ja äidin puheet, pelko ei ole osoitus väkivallan riskistä. Lasten tönimistä parisuhdeväkivallan yhteydessä ei myöskään tulkita merkiksi valvottujen tapaamisten tarpeesta.

Lainauksessa kirjoitetaan paljon äidin tunteista ja käyttäytymisestä, jotka nähdään selvästikin kielteisessä valossa. Äidin toiminnan tulisi olla toisenlaista. Äiti ei saisi siirtää omia pelkojaan lapsiin ja hänen tulisi enemmän luottaa isän kykyihin huolehtia heis-

tä. Suhtautuminen äitiin kertoo myös suhtautumisesta parisuhdeväkivaltaan ja sen uhrille aiheutuneisiin seurauksiin. Äidin pitäisi lasten edun nimissä päästä yli kokemastaan väkivallasta ja käsittää se erilliseksi asiaksi isän isyydestä. Äidin tulisi luottaa isän kykyyn huolehtia lapsista, vaikka isän on ollut väkivaltainen häntä kohtaan myös lasten nähden. Isään ei kuitenkaan suunnata velvoitetta toimia siten, että äiti voisi alkaa luottaa häneen. Isän vastuu lapsille ja äidille aiheuttamistaan peloista jää olemattomaksi. Isän toiminta määrittyy enemmän mahdollisuuksien kuin velvoitteiden kautta, päinvastoin kuin äidin toiminta. Selvityksessä näkyy näin ”mahdollisuuksien isyys”, jolla Suvi Keskinen (mt., 329–330) viittaa niihin tapoihin, joilla isyyden periaatteellista tärkeyttä korostetaan ilman konkreettista isyyden toimivuuden analyysiä. Maria Eriksson ja Marianne Hester (2001, 791) kuvaavat pitkälti samaa asiaa termillä ”riittävän hyvä isyys”. Heidän mukaansa väkivaltaan syyllistyneen miehen isyyttä pidetään lähtökohtaisesti hyvänä riippumatta, miten se käytännössä toteutuu.

Muissa selvityksissä ei tullut esille se johtopäätös, että väkivalta ei olisi merkittävää, koska se ei ole kohdistunut lapsiin. Yhtäläisyyksiä edellisen esimerkin kanssa löytyy silti siinä, miten äitien pelon tunteita käsitellään. Kahdessa selvityksessä äidin pelon tunteet isää kohtaan asetetaan arvioinnin alaiseksi, vaikka väkivaltaa ei lähdetäkään kieltämään. Näistä toisessa äidin käyttäytymistä isää kohtaan päädytään kuvaamaan sanalla hysterinen. Toisessa pelon olemassaolo kyseenalaistetaan, koska äiti on eron jälkeen ajoittain yöpynyt isän luona.

Se, että arvioiva katse suunnataan edellisten esimerkkien tapaan väkivallan naisuhreihin, on tavallinen ilmiö suomalaisissa auttamistyön käytännöissä, mediajulkisuudessa ja arkiymmärryksessä. Naisilta väkivallan uhreina odotetaan toimintaa: eroamista väkivaltaisesta miehestä, avun hakemista eri viranomaisilta ja lasten suojelemista. Jos nainen ei tähän kykene, hänen voidaan jopa ajatella valinneen väkivaltaisen kohtelun. Vastavia vaatimuksia ei ole ollut tapana kohdistaa miehiin. (Hautanen 2005, 71–74; Husso 2003, 280–82; Ronkainen 2006, 533–35) Näitä vaatimuksia voi Suvi Ronkaisen (mt., 536–38) tavoin jäsentää toimijuuden käsitteen kautta. Hän sanoo, että väkivallan uhreilta odotetaan vahvaa toimijuutta ja samalla vastuullisuutta oman asiansa hoidossa. Edellä kuvaamissani esimerkeissä vahvan toimijuuden vaatimus näyttäytyy äitien arvioinneissa, kun heiltä odotetaan lasten ja isien suhteiden täysipainoista tukemista, omien tunteiden laittamista sivuun ja loogista käytöstä.

8.6 Vertailussa kaksi selvitystä samasta tapauksesta

Aineistossani on monia tapauksia, joista on olemassa kaksi sosiaalitoimen selvitystä, koska vanhemmat asuvat eri paikkakunnilla. Väkivaltakerronnan suhteen selvitykset voivat erota paljonkin toisistaan – kuten ne voivat erota muussakin vanhempien ja lasten kuvauksessa. Aineistossani ei kuitenkaan ollut sellaisia selvityspareja, joissa olisi ollut samasta tapauksesta väkivallan suhteen täysin vastakkaiset julkilausutut sosiaalityöntekijöiden tulkinnat. Tavallisempaa on, että vain toisessa selvityksessä kuvataan väkivalta-vaikutteita tai otetaan väkivaltaan suoraan kantaa.

Käsittelen seuraavaksi yhtä mielenkiintoista kahden selvityksen tapausta, vertailen selvityksiä ja ratkaisuehdotuksille annettuja perusteluja. Sekä isän että äidin kotipaikkakunnilla tehdyissä selvityksissä suositellaan harvoin, vain kerran kuussa, tapahtuvia valvottuja tapaamisia lasten ja isän välillä, mutta perustelut ovat erilaiset. Samaan ratkaisuehdotukseen voidaan näin ollen päätyä aivan eri teitä.

Isän kotipaikkakunnalla tehdyssä selvityksessä väkivaltaa arvioidaan sekä suoraan että epäsuoraan. Väkivallan arviointi näyttää hieman huoluvalta: ensin sain sen käsityksen, että väkivalta ei ehkä olisikaan kovin merkittävästi ratkaisuehdotukseen vaikuttava asia, mutta selvityksen lopussa väkivalta näyttääkin saavan painoarvoa. Esimerkissä on kyse isän kotipaikkakunnalla tehdystä selvityksestä, ja kaikki, mitä kyseisessä selvityksessä puhutaan väkivallasta, on sisällytetty lainaukseen. Lainaus alkaa kohdasta, jossa kuvataan isän nykyisen perheen tilannetta:

”Avovaimo haluaa tukea miestänsä elämäntilanteen muuttamisessa. Tosin on ainakin kolme kertaa lähiaikoina muuttanut oman isänsä luo yhteisestä asunnosta. Osittain syyinä on ollut (isän) aggressiivinen käyttäytyminen. ... Vaikka (isä) tietyissä tilanteissa käyttäytyy aggressiivisesti, on hän ollut sosiaalitoimiston käynneillä asiallinen. Toisinaan kylläkin levoton ja halunnut hoitaa asiansa nopeasti. Sekä neuvolassa, että sosiaalitoimistokäynneillä on todettu, että saa hyvän kontaktin (nykyisen liiton lapseen). ... Koska isän ja pojan tapaamisia ei käytännössä ole ollut lainkaan, ei ole ennakkokokemusta miten todella tulevat toimeen keskenään. Tapaamiset olisi hyvä aloittaa sekä isälle että pojalle neutraalissa ympäristössä valvottuna. Tapaamiset voisivat olla aluksi kerran kuussa muutaman tunnin kerrallaan. Ne voisivat alkaa sen jälkeen, kun isän käynnit erikoissairaanhoidajan luona ovat jatkuneet sellaisen ajan, että käynneistä on nähtävissä tuloksia. Isän ei tämänhetkisessä elämäntilanteessa ole syytä hajottaa itseään monelle taholle, vaan keskittyä hoitamaan päihdeongelmansa ja suhteet nykyiseen

perheeseensä kuntoon. Tämän jälkeen hän pystyisi paremmin luomaan (lapseen) kestävä ja hänen kehitystään tukevan suhteen.”

(75a)

Isän todetaan käyttäytyneen ”tietyissä tilanteissa aggressiivisesti”, mutta toisaalta hänen kuvataan toimineen kuitenkin asiallisesti sosiaalitoimistokäynneillä ja saavan hyvän kontaktin lapseensa. Näiden huomioiden asettaminen peräkkäin rakentaa sellaista tulkintaa, että isän väkivaltaisuus ei ole jatkuvaa eikä leimaa hänen kaikkea käytöstään. Väkivaltaisuus määrittyy tilannekohtaiseksi. Toisaalta sanan aggressiivisuus käyttö myös vie väkivaltaisuudelta sen jyrkimmän kaiun. ”Aggressiivisuus” kuulostaa lievemältä ja tulkinnallisemmalta kuin ”väkivaltaisuus”.

Sosiaalityöntekijät kuitenkin suosittelevat harvoin tapahtuvia valvottuja tapaamisia ja nekin alkamaan aikaisintaan neljän kuukauden päästä. Tämä ratkaisuehdotuksen sisältö herättää ajatuksen, että väkivalta olisi vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden näkemykseen, mutta ehdotuksen perusteluissa tämä ei näy. Ehdotusta valvotuista tapaamisista perustellaan sillä, että ei ole tietoa isän ja lapsen suhteesta. Tapaamisten alkamisen siirtämistä perustellaan puolestaan sillä, että isän pitäisi saada oma elämänsä päihdeongelmineen kuntoon, jotta hän sitten myöhemmin pystyisi hyvään suhteeseen lapsen kanssa. Vaikka väkivallasta ei suoraan puhuta, ilmaisu ”suhteet nykyiseen perheeseen” sisältää mielestäni kuitenkin viittauksen väkivaltaan – onhan juuri isän nykyinen avovaimo selvityksen alussa kertonut isän ”aggressiivisuudesta”.

Perusteluissa korostuu huoli juuri isän elämäntilanteesta, ei niinkään tavattavan lapsen asema. Tämän uskon johtuvan siitä, että isä uusine perheineen on jo entuudestaan kyseisen sosiaalitoimen asiakkaana. Huoli perheestä on ollut olemassa jo ennen selvityksen tekoa, ja tapaamisriitaa katsotaan aiemmasta asiakkuudesta olevien tietojen kautta. Äiti ja riidan kohteena oleva lapsi asuvat puolestaan toisessa kunnassa, eikä heidän tilanteensa ole jatkossa isän kotipaikkakunnan sosiaalitoimen vastuulla. Johanna Korpinen (2008, 111–112) on tutkinut julkisoikeudellisia huostaanotto-oikeudenkäyntejä, ja myös hänen työssään tuli esiin, että tietoisuus asiakassuhteen jatkumisesta oikeudenkäynnin jälkeenkin vaikuttaa sosiaalityöntekijöiden kertomaan oikeudessa. Asiakassuhde voi Korpinen mukaan vaikuttaa muun muassa siihen, mitä kerrotaan ja mistä nähdään viisaammaksi vaieta.

Äidin kanssa tehdyssä selvityksessä ei pohdita sitä, pitäisikö tapaamisten alkamisajankohtaa siirtää, vaan suositus on, että lapsi voisi tavata isää kerran kuussa 1-3 tuntia. Äidin kuvaamana väitteitä väkivallasta ei tule esille, vaikka äiti on jo oikeuspro-

sessin alkuvaiheessa kertonut oikeudelle suunnatussa lausumassaan väkivallasta. Lausumassa äiti kuvaa, miten isä pahoinpiteli häntä suhteen aikana 2-3 kertaa kuukaudessa ja uhkasi myös puukolla lapsen läsnä ollessa. Äiti kertoo myös eron jälkeisestä tilanteesta, jossa äidin tullessa hakemaan lasta isän luota isä otti äidin ja lapsen vangikseen yön yli ja pahoinpiteli äidin. Äidin mukaan isä on myös uhkaillut lapsen ryöstämisellä. Äiti on tuomioistuimelle kertonut näin, ja ihmetystä herättäisi se, jos hän ei olisi näistä asioista puhunut myös sosiaalityöntekijöille. Sosiaalityöntekijöiden selvityksessä mainitaan kuitenkin vain äidin aikomus hakea lähestymiskieltoa, mutta sitä ei yhdistetä väkivaltaan. Väkivalta näkyy kuitenkin epäsuorasti kohdassa, jossa äidin sisko miehineen puhuu isän arvaamattomuudesta ja akvaarion mahdollisesta hajoamisesta.

”(Isä) on ehdotellut tapaamista jo yli vuoden ajan, käynyt oven takana, on myös soitellut (äidille) juovuksissa. (Äiti) kertoi miettineensä lähestymiskiellon hakemista. ... (Äidin sisko ja tämän avopuoliso) luonnehtivat (isää) aiemman tuntemuksen perusteella päihtyneenä arvaamattomaksi. Hankalissa tilanteissa (isän) on saanut puheilla rauhoittumaan, jos hän ei ole ollut päihtynyt. Uskovat pystyvänsä hallitsemaan tilanteen. Jos (isä) tulisi päihtyneenä paikalle, häntä ei päästettäisi sisään. (Äidin siskon ja tämän avopuolison) mielestä (äidin) ei tule olla tapaamisessa paikalla, koska siitä voisi aiheutua riitaa ja hankaluuksia. (Äidin sisko ja tämän avopuolison) mielestä (äidin ja lapsen) koti ei ole hyvä tapaamispaikka; jos tilanne kärjistyy, iso akvaario lisää vahinkoriskiä. ... Selvityksen aikana (äidiltä ja sisarelta miehineen) saadut tiedot perheen historiasta ovat sellaisia, että vanhempien esittämät vaihtoehdot tapaamisjärjestelyiksi (vanhemmat ovat ehdottaneet muun muassa sukulaisten luona tapahtuvia tapaamisia, T.H.) eivät mielestämme turvaa riittävästi lapsen ja isän vuorovaikutuksen syntymistä ja tapaamisia. Mielestämme valvottujen tapaamisten tulee olla sellaisia, että ne tukevat lapsen ja isän välisen suhteen muodostumista ja tapaamisten onnistuessa niiden laajuutta ja toteuttamistapaa voidaan tarkistaa aikaisintaan vuoden kuluttua.”

(75b)

Äidin sisko avopuolisoineen kertoo akvaarion rikkoutumisen lisäävän ”vahinkoriskiä” tapaamisten aikana. On hämmentävää, että väkivallasta kirjoitetaan akvaarion kautta. Selvitystekstissä kukaan ei sano avoimesti, että isä voi olla väkivaltainen tapaamisten aikana ja että paikalla olevat äiti ja lapsi voivat vahingoittua, jos tapaamiset järjestetään äidin ja lapsen kotona. Sen sijaan esiin on kirjoitettu huoli akvaarion hajoamisesta. Äidin ja lapsen asema mahdollisina väkivallan uhreina tapaamisten aikana sivuutetaan

tekstissä. Samalla isän väkivaltaisuus näyttäytyy luonnonvoiman kaltaisena ilmiönä, jota muut yrittävät parhaansa mukaan hallita. Isän vastuusta omasta käyttäytymisestään ei sanota mitään.

Perheen historiasta kerrotaan saadun tärkeitä tietoja, joiden perusteella vanhempien ehdottamat tapaamisjärjestelyt näyttävät puutteellisilta, koska ne eivät turvaa lapsen ja isän vuorovaikutuksen syntymistä ja tapaamista. Tässä kohdin lukija jää odottamaan väljiä ehtoja tapaamisille, koska julkilausuttuna tavoitteena näin ollen on isän ja lapsen suhteen turvaaminen. Sosiaalityöntekijät ovat kuitenkin sitä mieltä, että tapaamiset eivät voi tapahtua sukulaisten luona vaan nimenomaan virallisessa tapaamispaikassa, harvoin ja lyhyen aikaa kerrallaan. Aikaisintaan vuoden päästä ehtoja voitaisiin muuttaa.

Selvitysteksti herättää kysymyksiä ja kokonaisuudessaankin selvityksen argumentointi on suppeaa. Ensinnäkään ei selviä, mihin perhehistoriallisiin tietoihin viitataan. Puhutaanko väkivallasta, lähipiirin ihmissuhteista vai siitä, ettei lapsi ole nähnyt vuosiin isäänsä? Toisaalta mietin, mitä ehdotuksessa halutaan oikeasti turvata. Turvataanko harvoin tapahtuvilla valvotuilla tapaamisilla todellakin isän ja lapsen suhdetta? Vai turvataanko sittenkin lasta? Joka tapauksessa selvityksestä rakentuu se kuva, että isän ja lapsen suhteen kehittymisen mahdollisuuden vaaliminen on ensiarvoinen asia ja huoli isän väkivaltaisuudesta toisarvoinen.

Tapauksessa vanhemmat ovat lopulta sopineet lapsen tapaamisista tuomioistuimen avustuksella. Isän kotipaikkakunnan sosiaalityöntekijöiden ehdottama ratkaisu on vahvistettu tapaamisoikeuden toteuttamisen tavaksi. Tapaamiset alkavat heidän ehdottamaan ajankohtana, ja ne tapahtuvat kerran kuussa tapaamispaikassa kolmen tunnin ajan.

8.7 Selvitysten väkivaltatiedot ja -tulkinnat verrattuna tuomioistuinten väkivaltakannanottoihin

Koska olosuhdeselvityksillä on merkittävä rooli oikeuteen menneiden huoltoriitojen päätöksenteossa, on syytä verrata selvitysten väkivaltakerrontaa ja väkivallasta vedettyjä johtopäätöksiä tuomioistuinten tekemiin väkivaltakannanottoihin. Vertailen tässä ensin keskeisiä tutkimustuloksiani tuomioistuinten väkivaltakannanotoista ja sosiaalitoimen selvityksistä. Sen jälkeen tarkastelen tiivistetysti, miten sosiaalityöntekijöiden väkivaltaa koskevat tulkinnat siirtyvät oikeuden perusteluihin.

Edellisessä luvussa käsittelin tuomareiden tapoja ottaa kantaa mahdolliseen väkivaltaan. Ensimmäiset niitä koskevat huomioni olivat, että päätösten perusteluista noin puolessa ei oteta väkivaltaan kantaa. Sosiaalitoimen selvityksistä väkivaltaa koskevia kannanottoja löytyi suhteessa vieläkin vähemmän eli hieman yli neljänneksessä. Sekä tuomareiden että sosiaalityöntekijöiden tilannearvioissa on näin ollen tavallista, että omaa näkemystä mahdollisesta väkivallasta ei kerrota, mutta sosiaalityöntekijät arvioivat väkivaltaa julkilausutusti vielä vähemmän kuin tuomarit. Ero johtunee ainakin osaksi tuomioistuinten ja sosiaalitoimen lähtökohtaisesti erilaisista tehtävistä huoltoriidoissa. Tuomioistuinten on tehtävä tosiasiallisia ratkaisuja ja kannanottoja, kun taas sosiaalitoimelle on asetettu neuvonantajan ja neutraalin tiedontarjoajan rooli.

Tuomareiden ja sosiaalityöntekijöiden tavoissa käsitellä mahdollista väkivaltaa on myös paljon yhtäläisyyksiä. Molempien ammattiryhmien väkivaltaa koskeva kielenkäyttö on monesti epäsuoraa, ympärilyövä ja silottelevaa. Molemmat professiot myös nojaavat useimmiten muilta viranomaisilta tai ammattiauttajilta saatuun näyttöön väkivallasta silloin, kun ne päätyvät pitämään väkivaltaväitteitä totena. Lisäksi väkivallalle annettu painoarvo vaihtelee niin tuomioistuimissa kuin selvityksissäkin.

Näiden yhtäläisyyksien vuoksi on aiheellista kysyä, miten sosiaalityöntekijöiden näkemykset väkivallasta siirtyvät oikeusprosessissa päätöksen perusteluihin ja hyväksytäänkö oikeuksissa sosiaalityöntekijöiden käsitykset väkivallasta. Ensimmäinen vastaus näihin kysymyksiin on, että sosiaalityöntekijöiden selvityksissään tekemistä väkivaltakannanotoista ei seuraa, että myös tuomioistuimet ottaisivat huoltoriidan perusteluissa väkivaltaan kantaa. Sosiaalitoimen selvityksistä 25:ssä on luettavissa sosiaalityöntekijöiden omia käsityksiä väkivallasta. Niistä 20 on peräisin tapauksista, joissa tuomioistuin on asian lopulta ratkaissut ja perustellut. Näistä 20 selvityksestä vain puolet eli kymmenen on sellaisista tapauksista, joissa tuomarit ovat väkivallasta ilmaisseet oman näkemyksensä perustellessaan päätöstä. Sosiaalityöntekijöiden ja tuomareiden väkivaltakannanotot eivät siis suinkaan aina esiinny samoissa tapauksissa.

Otin vielä tarkempaan tarkasteluun ne kymmenen selvitystä, jotka ovat osa sellaisia oikeusprosesseja, joissa sosiaalityöntekijöiden lisäksi oikeus on kertonut johtopäätöksensä väkivallasta. Vertasin näiden kahden viranomaistahon väkivaltatulkintoja toisiinsa. Ainoastaan yhden selvityksen johtopäätös väkivaltaväitteiden suhteen on siirtynyt tuomioistuimen kantaan sellaisenaan. Kyseisessä tapauksessa sekä sosiaalitoimi että oikeus toteavat lyhyesti, että lasten isäänsä kohtaan tunteman pelon alkuperää ei ole saatu selville. Muiden yhdeksän tapauksen kohdalla on niin, että sosiaalityöntekijöiden ja tuomareiden väkivaltaa koskevissa tulkinnoissa on sekä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia.

Yhdessäkin tapauksessa väkivaltaa koskevat käsitykset eivät kuitenkaan täysin poikkea toisistaan siten, että väkivallan olemassaolosta tai vaikutuksesta olisi tehty aivan vastakkaisia tulkintoja. Väkivallan arviointi voi silti kulkea eri tavoin ja väkivaltaa koskevan tekstin määrässä voi olla suuriakin eroja.

Näyttää siis siltä, että huolimatta väkivaltaa koskevan kielenkäytön ja tulkintojen samankaltaisuuksista sosiaalityöntekijöiden väkivaltakannanotot siirtyvät harvoin sellaisinaan tuomareiden väkivaltakannanottoihin. Tuomareiden väkivaltanäkemykset eivät ole suoraa seurausta sosiaalitoimen näkemyksistä. Toisaalta tuomarit eivät juurikaan avoimesti vastusta sosiaalityöntekijöiden väkivaltaa koskevia johtopäätöksiä.

8.8 Väki­valta sosiaalityöntekijöiden kirjoittamana: yhteenveto

Olen tässä luvussa käsitellyt yhteensä 94 sosiaalitoimen tekemää ns. olosuhdeselvitystä, jotka ovat osa huoltoriitojen oikeudenkäyntiasiakirjoja. Selvityksissä sosiaalityöntekijät kuvaavat vanhempien ja lasten elämäntilanteita ja näkemyksiä huoltoriidan suhteen. Lisäksi sosiaalityöntekijät antavat niissä oman ratkaisuehdotuksensa ja perustelevat sen. Analysoin selvityksiä etsimällä niistä väkivaltakerrontaa ja sosiaalityöntekijöiden tulkintoja väkivallasta. Kysyin, miten väkivallasta kirjoitetaan ja miten työntekijät siihen suhtautuvat.

Kaksi asiaa nousee analyysin päällimmäisiksi tuloksiksi. Ensimmäinen on se, että on kohtuullisen tavallista jättää kuvaukset väkivallasta selvitysten ulkopuolelle. Toinen seikka on, että kun väkivallasta sitten kirjoitetaan, se tehdään usein epätarkasti, kiertoilmauksin ja kannanottoja välttäen. Analysoin tässä luvussa 94 olosuhdeselvitystä, joista 54:ssä on kuvausta ja kerrontaa toisen tai molempien vanhempien väkivaltaisuu­desta. Sosiaalityöntekijöiden väkivaltakannanottoja löysin 25 selvityksistä. Luvut kertovat, että väkivaltaväitteet eivät läheskään aina tule sosiaalitoimen selvityksissä esiin ja sosiaalityöntekijöiden väkivaltaa koskevan kannan näkyminen on vielä vähäisempää.

Taulukko 26. Väkivallan näkyminen ja sosiaalityöntekijöiden väkivaltakan- nanotot selvityksissä

94 olosuhdeselvitystä yhteensä
54 sisältää väkivaltakerrontaa
25 sisältää sosiaalityöntekijöiden kannanoton väkivaltaan

Väkivallan toistuva näkymättömyys, väkivaltakerronnan epätarkkuus ja suorien kannanottojen väistely koskevat sekä parisuhdeväkivaltaa että lapsiin kohdistunutta väkivaltaa. Mistä tällaiset kirjoittamisen tavat voivat juontua? Selityksiä olen etsinyt kolmelta suunnalta: 1) selvitystyölle annetuista suuntaviivoista ja selvityksen sijoittumisesta oikeudelliseen kontekstiin, 2) suomalaisen sosiaalityön yleisistä periaatteista ja käytännöistä sekä 3) perhetyön tavoista kohdata väkivalta perheissä.

Sosiaalityöntekijöiden selvitystyöhön kohdistuvista odotuksista löytyy yksi syy sille, miksi kannanottoja väkivallasta on selvitysaineistossa kohtuullisen vähän ja osa niistäkin hyvin tulkinnanvaraisia. Sirpa Taskinen (2001, 75) kirjoittaa, että sosiaalitoimen rooli on tarjota lähinnä havaintoja ja tosiseikkoja: ”Pitkälle meneviä tulkintoja ja johtopäätöksiä vanhempien ja lasten käyttäytymisestä tai puheista on syytä välttää.” Toisaalta selvitystyön keskeisiin tavoitteisiin kuuluu kuitenkin selvittää, mitkä ovat vanhempien kyvyt kasvattajina ja miten vuorovaikutus lasten ja vanhempien välillä toimii (Taskinen 2001, 70). Näin ollen sosiaalityöntekijöihin kohdistuvissa odotuksissa on ristiriidan siemen. Heidän pitää arvioida vanhemmuutta, mutta arviointi ei saisi mennä liian pitkällekään tulkinnoissa. Tasapainottelu näiden vaatimusten välillä aiheuttanee erityistä varovaisuutta väkivallasta kirjoitettaessa. Varovaisuus saattaa johtaa kiertoilmaisuihin ja väkivallan hyvin hienovaraiseen käsittelyyn. Se johtaa myös joidenkin selvitysten kohdalla siihen, että tietoa väkivallasta tarjotaan läpi selvityksen, mutta yhteenvedossa väkivalta katoaa ja annettu suositus perustellaan muilla asioilla.

Tapoihin kirjoittaa väkivallasta vaikuttaa myös vanhemman ohjeistuksen mukainen vaatimus keskittyä selvityksessä myönteisiin seikkoihin. Vaikka uudemmassa selvitystyön ohjeistuksessa ei enää tätä vaatimusta esiinny, muutokset työn käytännöissä voivat ottaa aikansa. Pitkään vallinneista periaatteista ei liene helppo luopua nopeasti. Merkittävä osa aineistoni selvityksistä on myös tehty ennen uutta ohjeistusta.

Anne Murtonen (2006, 41–43, 58–59) on tutkinut selvitysten ajallisia muutoksia käyttäen aineistonaan yhden kaupungin vuosina 1984-2005 tuottamia 50 sosiaalitoimen selvitystä. Murtonen mukaan vasta 1990-luvulla selvityksiin alettiin kirjata väkivaltaa, ja aiemmissa selvityksissä näkyvästä ns. neutraloinnin diskurssista luovuttiin. Neutra-

loinnin diskurssilla tutkimuksessa viitataan niihin tapoihin, joilla ongelmia silotellaan käyttämällä mahdollisimman hienovaraisia, puolueettomia ja paljastamattomia ilmauksia. Murtosen sanoo, että neutraloinnin sijaan väkivallasta ja sen uhasta alettiin 1990-luvulla kirjoittaa niiden oikeilla nimillä. Omat havaintoni eivät kuitenkaan tue sitä näkemystä, että neutraloinnista olisi luovuttu. Ero tuloksissa johtunee aineistojen eroista: Murtosella on vähemmän aineistoa ja se jakaantuu ajallisesti aivan eri tavoin. Lisäksi vaikuttaa se, että oman aineistoni selvitykset ovat kotoisin eri puolilta maata useasta eri kunnasta.

Sinänsä pidän kuitenkin Murtosen havaintoa neutraloinnin vähenemisestä tärkeänä, koska hän näyttää, että varovaisuus väkivallasta kirjoittamisessa on ollut vielä yleisempää aiemmin kuin mitä se on ollut 2000-luvun vaihteessa. Muutokseen on vaikuttanut se, että vuonna 1994 lapsenhuoltolakiin lisättiin maininta, että salassa pidettäviä tietoja saa ilmaista selvityksissä (LHL 16.3 §). Aiemminkaan sitä ei kielletty, mutta siihen suhtauduttiin ohjeistuksessa hyvin varauksellisesti (Sosiaalhallitus 1983, 21).

Selvitystyölle annetun ohjeistuksen lisäksi myös sosiaalityön yleisistä periaatteista ja käytännöistä voi etsiä motiiveja sille, että väkivallasta ei selvityksissä usein kirjoiteta tai se tehdään eufemismein, yksityiskohtia häivyttäen tai vihjeenomaisesti. Suomalaista sosiaalityötä asiakassuhteen näkökulmasta tutkinut Kirsi Juhila (2006, 42–43, 103–148) kirjoittaa, että nykyaikaisen sosiaalityön avainsanoja ovat asiakaslähtöisyys ja palveluhenkisyys. Leimaavista ja kontrolloivista asiakassuhteista on liikuttu asiakaslähtöiseen ja asiakkaiden oikeuksia painottavaan työorientaatioon. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välisen suhteen yksi keskeisistä määrittäjistä on ajatus kumppanuudesta, asiakkaan ja sosiaalityöntekijän toimimisesta rinnakkain. Kumppanuussuhteen ihanne on, että asiakkaan ongelmia ja tarpeita jäsenetään yhdessä neuvotellen ilman hierarkkista eroa. Juhilan kuvaaman kumppanuussuhteen voi ajatella näkyvän myös lastensuojelussa. Lastensuojelutyön keskeisiin arvoihin on nähty kuuluvan neutraalisuus ja palveluperiaate, ja käytännössä eri työmuotoja yhdistää pyrkimys miellyttävään, arkiseen ja tasaveroiseen tapaan kohdata asiakkaat (Hurtig 2003, 171).

Sen lisäksi, että kumppanuutta on alettu korostaa, näkökulma asiakkaan elämäntilanteeseen on muuttunut voimavara- ja ratkaisukeskeiseksi. Vallitsee luottamus ihmisessä ja perheessä olevaan hyvään, vanhemmat nähdään ongelmistaan huolimatta myönteisessä valossa. Huomio kiinnitetään ongelmien sijasta mieluummin onnistumisiin, selviytymiseen ja mahdollisuuksiin. (Hurtig & Laitinen 2000, 250–257.)

Väkivallasta suoraan kysyminen ja kirjoittaminen eivät sujuvasti istu periaatteisiin ja käytäntöihin, joissa korostuu positiivisuus, kumppanuus ja pyrkimys miellyttävään

vuorovaikutukseen. Väkivaltaväitteiden esiin nostaminen voi vaatia tällöin sellaista tietoista työorientaatiota jossa väkivaltaa pidetään vanhemmuuden ja lapsen edun kontekstissa vakavana ongelmana, johon on puututtava. Toisaalta väkivallan esiin kirjoittamisen motiiviksi riittäisi mielestäni myös se näkemys, että väkivalta on kiistan osapuolten näkökulmasta niin keskeinen tilanteeseen vaikuttava tekijä, että siitä on kirjoitettava.

Tutkimustiedosta, joka koskee perheammattilaisten tapoja käsitellä väkivaltaa perheessä, löytyy myös taustatekijöitä väkivallan ja väkivaltakannanottojen väistelemiselle. Nostan esiin kolme toisiinsa kytkeytyvää tekijää, joiden voi ajatella vaikuttavan sosiaalitoimen selvitysten taustalla. Ensinnäkin Suomessa on yleiseen käyttöön vakiintunut termi perheväkivalta, johon nojaututaan usein myös auttamistyössä. Käsitettä on pidetty ongelmallisena muun muassa siksi, että sillä on huono erottelukyky: väkivallan tekijät, uhrit ja erilaiset väkivallan muodot eivät erotu perheen näyttäytyessä yhtenä kärsivänä kokonaisuutena. Toiseksi auttamistyössä professionaalisuuteen on nähty kuuluvan neutraalisuus ja erityisesti sukupuolineutraalius. Tavoitteena on usein tasapuolisuus tilanteesta riippumatta. Väkivallan avoin käsittely ja siihen puuttuminen saatetaan kokea neutraaliuden ihanteen vastaisina. Kolmanneksi on tavallista, että väkivalta nähdään vain yhtenä osana parisuhde- ja perheongelmia. Tällöin se ei erotu erityishuomiota vaativaksi ongelmakentäksi. (Keskinen 2005, 172–184, 201–237; Nyqvist 2004.)

Vertasin edellä sosiaalitoimen selvityksiä koskevia tuloksiani Anne Murtosen (2006) pro gradu -työn tuloksiin. Aiheesta on tehty myös yksi suomalainen väitöskirja, jonka johtopäätöksiin on aiheellista rinnastaa oman analyysini tuloksia. Selvitysten sisältöä ja roolia oikeudenkäynneissä on tutkinut väitöskirjassaan Maija Auvinen (2006), joka toimii itse käräjätuomarina. Auvisen mukaan selvitystyössä on nähtävissä selvä ero parisuhdeväkivallan ja lapsiin kohdistuvan väkivallan käsittelyssä: kuvaukset parisuhdeväkivallasta näkyvät selvityksissä selkeästi harvemmin kuin kertomukset lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Auvinen pääättelee, että sosiaali- ja terveydenhuollossa ei 1990-luvun lopulla ollut vakiintunut käsitystä siitä, miten parisuhdeväkivallan todistajaksi joutuminen vaikuttaa lapsen kehitykseen. Lapsiin kohdistuvasta väkivallasta hän kirjoittaa oman aineistonsa perusteella (16 käräjäoikeustapausta vuodelta 1997), että aina kun vanhemmat olivat kirjallisessa valmistelussa tuoneet esiin lapsiin kohdistuneen fyysisen väkivallan, vanhempien käsitykset asiasta oli kirjoitettu selvityksiin ja perheneuvolalautsuntoihin. (mt., 276–281.) Omassa työssäni en havainnut vastaavaa selkeää eroa parisuhdeväkivallan ja lapsiin kohdistuvan väkivallan kirjaamisessa selvityksiin. Molempien väkivaltatyyppeiden kohdalla väkivaltaa jätettiin kirjaamatta suunnilleen yhtä paljon,

vaikka siitä oli tapausten muissa asiakirjoissa esitetty väitteitä.³² Oman aineistoni perusteella en siis voi arvioida, että väkivallan näkymättömyyden ongelma juontaisiin juurensa ainoastaan vaikeuteen käsitellä parisuhdeväkivaltaa.

Olivatpa väkivallasta vaikenemisen ja siitä verhotusti kirjoittamisen motiivit ja taustat mitkä tahansa, kirjoittamisen tavoilla voi olla taustatekijöistä irrallaan olevia seurauksia. Ensinnäkin ne vaikuttavat nopeasti ja konkreettisesti oikeudenkäynneissä. Tuomareiden päätöksentekonsa tueksi tarvitsema tieto voi jäädä aukkoiseksi tai täsmenmättömäksi. Toiseksi kirjoittamisen tavoilla on seurauksia siihen, miten väkivallan ja vanhemmuuden suhde ymmärretään yhteiskunnassa yleensä. Asiakirjoissa ilmaistut asiat ovat myös osa sosiaalitoimen tiedontuotantoa ja voivat olla perusteena myöhemmälle toiminnalle (Kääriäinen 2007, 247–258). Ammattilaisten lisäksi asianosaiset vanhemmat, lapset ja heidän lähipiirinsä lukevat selvityksiä. Jos väkivaltaväitteistä ei kirjoiteta, annetaan lukijoille signaali, että väkivalta ei ole merkittävä asia vanhemmuuden arvioinnissa. Kiertoilmausten käyttö puolestaan toisaalta vähättelee väkivaltaa ja toisaalta taas rakentaa ymmärrystä, että väkivalta perhepiirissä on niin vaikea ja arkaluontoinen asia, että sitä eivät asiantuntijat rohkene avoimesti käsitellä. Nämä viestit eivät edistä väkivallan kohtaamisen kehittämistä auttamistyössä.

Edellä puutuinkin siihen, miten paljon sosiaalityöntekijät ohittavat väkivaltaa selvityksissä ja kirjoittavat siitä epätarkasti ja omia johtopäätöksiään vältellen. Tiivistän vielä tuloksiani niistä 25 selvityksestä, joista oli luettavissa sosiaalityöntekijöiden oma kanta väkivaltaan. Ensinnäkin väkivaltaväitteiden arvioinnissa ja tulkinnassa toisen vanhemman kertomus ei yksin vakuuta sosiaalityöntekijöitä. Arviointi perustuu usein siihen, onko väkivallasta tietoa muilta viranomaisilta. Arvioinnissa käytetään paljon myös sosiaalityöntekijöiden omia havaintoja vanhemmista ja lapsista. Työntekijät seuraavat, onko vanhempien ja lasten vuorovaikutus lämmintä ja läheistä vai jännitteistä. Lapsista tehtyjen havaintojen lisäksi myös lasten kertomukset väkivallasta ja peloista näkyvät sosiaalityöntekijöiden päätelmissä. Näiden seikkojen lisäksi vanhempien käytös heidän kohdatessaan sosiaalityöntekijät vaikuttaa väkivallan arviointiin. Sosiaalityöntekijöihin kohdistunut uhkaava toiminta ja kielenkäyttö otetaan vakavasti, ja vastaavasti asiallisuus ja rauhallisuus suhteessa sosiaalityöntekijöihin mainitaan myös.

Väkivallan arviointi havainnoimalla lapsia ja vanhempia, yhdessä ja erikseen, on varmasti osin paikallaan ja järkevää. Epäilemättä väkivallan mahdollisuus ja seuraukset voivat olla lähes käsinkosketeltavia joidenkin henkilöiden ja vanhempi-lapsisuhteiden kohdalla. On kuitenkin syytä olla myös kriittinen havainnoimalla saadun väkivaltatie-

³² Omassa aineistossani huomioin väkivaltaväitteet muistakin kohdin kuin kirjallisesta valmistelusta.

don suhteen. Perhesuhteissa tapahtuva väkivalta on luonteeltaan usein yksityisyyden piiriin jäävä ilmiö, joka ei useinkaan näy käytöksessä ulospäin, ei varsinkaan lyhyissä viranomaiskohtaamisissa. Väkivaltaisesti käyttäytyvät henkilöt voivat toimia suurimman osan ajasta aivan normaalisti ja rauhallisesti (Herman 1992, 75). Lisäksi moni vanhempi varmasti ymmärtää, että selvitysprosessissa pitää yrittää antaa hyvä vaikutelma itsestään (Milner & Campbell 2007, 36). Tämä kaikki vaikuttaa siihen, että havainnoidulla aikuisten käytöstä sosiaalityöntekijöiden tapaamisissa ja vuorovaikutusta lasten kanssa ei välttämättä saavuteta luotettavaa tietoa väkivalta-vaikuttavien paikkaansapitämisestä.

Miten sitten äitien ja isien väitetyn väkivaltaisuuden käsittely erosi aineistoni selvityksissä? Kun katsoin selvityksistä väkivallan näkymättömyyttä, esitin, että äitien mahdollisen väkivallan mainitseminen ja arviointi on aineistossani vielä vähäisempää kuin isien mahdollisesta väkivaltaisuudesta kirjoittaminen. Monet asiat kuitenkin yhdistävät äitien ja isien väitetyn väkivallan käsittelyä selvityksissä. Molempiin liittyy väkivalta-vaikuttavien näkymättömyyttä, kiertoilmausten käyttöä ja sosiaalityöntekijöiden esittämien johtopäätösten tulkinnanvaraisuutta. Vaikka väkivallan tekijyyden ja tekijän vastuun hämärtyminen näkyi selvimmin isien kohdalla, myös äitien väkivaltaisuudesta saatettiin kirjoittaa vastaavasti. Väkivallan tekijän vastuullisuuden kirjoittaminen selvitystekstiin näkyville voi olla vaikeaa sekä isien että äitien väkivaltaisuuden kohdalla. Äitien väkivaltaisen käyttäytymisen myös kuvattiin muutamassa tapauksessa vaikuttavan sosiaalityöntekijöiden ehdotukseen. Eli myös äitien väkivaltaisuus voidaan tulkita merkitykselliseksi tässä kontekstissa.

9. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö huoltoriidan kysymyksenä

9.1 Johdanto

Huoltoriidan yhteydessä esitetään toisinaan väitteitä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Tässä luvussa perehdyn siihen, miten mahdollinen lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö niveltyy osaksi huoltoriitojen kulkua. Kuten fyysisen väkivallankin kohdalla kirjoitan ”väitteistä” ja ”mahdollisesta hyväksikäytöstä”, koska en tutkimuksessani itse arvioi väitteiden todenmukaisuutta. Katson aihetta eri näkökulmista. Kuvaan, ketä syytökset koskevat, minkälaisista teoista aineistoni tapauksissa kuvataan olevan kysymys ja miten lapsia on hyväksikäyttöväitteiden vuoksi tutkittu. Lähestyn asiaa myös oikeusprosessien kautta kuvaten, miten huoltoriitojen tuomarit käsittelevät mahdollista hyväksikäyttöä.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei aivan alun perin sisällynyt tutkimuskysymyksiini, mutta aineistonkeruun myötä päädyin täydentämään kysymyksiäni tällä aihepiirillä. Olin lähtenyt ennako-oletuksesta, että fyysisen väkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön teemat olisivat keskenään erilaisia ja niitä koskisi hyvinkin erityyppinen problematiikka huoltoriidoissa. Toisaalta lasten seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisesta ja hoidosta oli olemassa 2000-luvun alussa enemmän virallista ohjeistusta kuin mitä oli lapsiin kohdistuvasta fyysisestä väkivallasta (Taskinen 2004, 6) ja lasten altistumisesta parisuhdeväkivallalle. Ajattelin, että auttamiskäytännöt ja muu viranomaistoiminta olisi hyväksikäytön suhteen hyvinkin vakiintunutta. Aineistoon tutustuminen herätti kuitenkin ajatuksen, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön käsittelyä huoltoriidoissa on aihetta tutkia tarkemmin. Huomasin hyväksikäyttöepäilyjä esiintyvän aika ajoin samoissa tapauksissa väkivaltaväitteiden rinnalla ja yhtäläisyyksiä näiden syytösten käsittelyssä. Lisäksi oli nähtävissä, että asiakirjoihin kirjatut viranomaisten toimet ja määrittelyt eivät noudattaneetkaan mitään selkeää yhtenäistä linjaa. Näin ollen lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei näyttänyt olevan huoltoriitakontekstissa kovin erilainen tai vakiintuneemmin hoidettu asia verrattuna fyysiseen väkivaltaan tai väkivallan uhkaan. Lisäksi tutkimuskirjallisuus antoi viitteitä siitä, että fyysinen parisuhdeväkivalta ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö liittyvät ilmiöinä toisiinsa empiirisesti ja niissä on nähtävissä

samankaltaisia vallan ja sukupuolen kytköksiä (Kelly, Regan & Burton 2000; McCloskey ym. 1995, 1246; Mellberg 2002, 493–494).

Koska seksuaalisen hyväksikäytön teema tuli mukaan tutkimukseen aineiston keuruun käynnistyttyä, valtaosa tutkimusaineistoon kuuluvista tapauksista on poimittu vain fyysistä väkivaltaa koskevia väitteitä silmällä pitäen. Ainoastaan kahdesta tuomioistuimesta keräsin järjestelmällisesti myös ne tapaukset, joiden asiakirjoissa epäilyt rajoituivat lapsen hyväksikäyttöön. Tässä mielessä aineistoni on esimerkinomainen hyväksikäytön suhteen. Tällaisen esimerkinomaisenkin aineiston kautta on mahdollista hahmottaa, miten väitteet lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä voivat olla osa huoltoriitaa, millä eri tavoin viranomaiset tätä vakavaa asiaa käsittelevät ja miten hyväksikäytön saama viranomaishuomio vertautuu fyysisen väkivallan käsittelyyn.

9.2 Hyväksikäyttöepäilyt huoltoriita-aineistossa

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön määrittelyssä nojaan suomalaisen lääkariseura Duodecimin ja Suomen lastenpsykiatriyhdistyksen muodostaman työryhmän määritelmään, jonka mukaan lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö voi sisältää monenlaisia lapsen koskemattomuutta loukkaavia tekoja. Hyväksikäyttö voi olla lapsen seksuaalista koskettelua ja seksuaalista väkivaltaa esimerkiksi penetroiden. Se voi olla myös lapsen saattamista koskettamaan toisen ihmisen sukuelimiä ja osallistumaan sukupuoliseen toimintaan. Toisaalta hyväksikäyttöön luetaan myös se, jos lasta tirkistellään ja kuvataan seksuaalisessa tarkoituksessa. Myös lapsen saattaminen katsomaan toisen henkilön sukuelimiä, seksielämää tai pornografista materiaalia sisällytetään seksuaalisen hyväksikäytön määritelmään. (Käypä hoito 2006) Näin määritellen lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on sekä lapselle tehtäviä tekoja, lapsen laittamista tekemään näitä tekoja toiselle ihmiselle että lapsen katsomista ja hänen altistamistaan seksuaalisuudelle liian varhain.

Tutkimusaineistossani on yhteensä 25 tapusta, joissa on kuvauksia mahdollisesta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Näistä 25 tapauksesta 17:ssä on esitetty myös väitteitä fyysisestä parisuhdeväkivallasta tai lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Valtaosa hyväksikäyttöepäilyistä kohdistetaan isän toimintaan, mutta yhdessä epäily kohdistetaan äitiin, toisessa äidin setään ja kolmannessa tekijää ei suoraan nimetä. Väitetyn hyväksikäytön uhreista enemmistö on tyttöjä. Väitteen esittäjä puolestaan on yleensä toinen vanhemmista, useimmiten siis äiti, mutta kahdessa tapauksessa sen tuo esille sosiaali-

lautakunta, yhdessä epäilyn alullepanija on isän aikuinen tytär ja yhdessä isovanhemmat ovat vieneet asiaa alun perin eteenpäin.

Aineistossa epäily lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on esitetty samoihin aikoihin joko eron tai lasten asioista kiistelystä kanssa. Muutamassa tapauksessa epäilyn kerrotaan syntyneen jo vanhempien avio- tai avoliiton aikana. Monen hyväksikäyttöepäilyn sijoittuminen ajallisesti eron ja huoltoriidan aikaan herättää helposti kysymyksen, onko epäily tarkoituksella synnytetty juuri näitä tilanteita varten. Ruotsalainen Nea Mellberg (2002, 406–409, 493) on haastatellut äitejä, joiden lapset ovat joutuneet tai joiden epäillään joutuneen hyväksikäytön kohteeksi. Mellbergin mukaan äideille on erittäin monimutkaista ja rankkaa, jos hyväksikäyttöepäily viriää parisuhteen aikana ja mahdollinen tekijä on tämän parisuhteen toinen osapuoli. Jos lapsi tällöin kertoo äidille hyväksikäytöstä, äiti joutuu valitsemaan, kumpaa itselleen läheistä ihmistä hän uskoo – omaa lastaan vai puolisoaan. Tilanne on hyvin ristiriitainen ja miltei mahdoton käsitellä, minkä vuoksi äitien on helpompi kertoa hyväksikäyttöepäilyistään viranomaisille vasta parisuhteen ollessa menneisyyttä. Myös lapsesta voi tuntua mahdolliselta puhua kokeestaan sen jälkeen, kun vanhempien yhteiselämä on ohi.

Kuvaukset seksuaalisen hyväksikäytön luonteesta vaihtelevat tutkimusaineistossa. Sen kerrotaan sisältäneen muun muassa lapsen suutelemista, lapsen sukuelinten koskettelua tai lapsen saattamista koskettelemaan aikuisen sukuelimiä, emätinyhdyntää tai anaalivydyntää. Kaikkien tapausten kohdalla asiakirjoista ei selviä, mitä syytökset tarkalleen ottaen pitävät sisällään.

”Ennen kaikkea asiassa on kyse kuitenkin lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, josta oikeudelle on annettu lääkärinlausunto ja (äidin) käsityksen mukaan myös siviilioikeudellisesti riittävä näyttö. Lapsi on useaan otteeseen todennut: ’(Isä) on koskenut sormella pimppiin.’ Lapsi on niin häiriintynyt, että aina kun hän tapaa isänsä lapsi pissaa housuihinsa ja muuttuu hyvin levottomaksi.”

(Tapaus 129, äidin valitus hovioikeudelle, äiti vaatii, ettei tapaamisia panna täytäntöön)

”(Äiti) kertoo mielessään käyneen myös ajatuksia esimerkiksi hyväksikäyttöön liittyen, koska (lapsi) oli ruvennut puhumaan nussimisesta.”

(Tapaus 127, äidin kertomaa sosiaalitoimen selvityksessä)

” (Lapsi) kertoi, että (isän) luona oli neljä, viisi miestä nauttimassa alkoholia, ja mukana oli myös nainen jonka kanssa miehet olivat olleet seksuaalisessa kanssakäymisessä (lapsen) nähden ja läsnäollessa. ”

(Tapaus 12, äiti kirjallisessa lausumassaan, jossa hän vaatii valvontaa isän ja lapsen tapaamisiin)

Niistä 25 tapauksesta, joita tässä luvussa käsittelen, suurimmassa osassa eli 21 tapauksessa hyväksikäyttöväite tuodaan esille nimenomaan nimettynä lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Lopuissa tapauksissa kyse on omasta määrittelystäni. Yksi tapaus on sellainen, että asiakirjoissa ei ketään suoraan syytetä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mutta alta kouluikäisen lapsen kerrotaan puhuneen seksiasioista ja ”pyllyyn sattumisesta” äidin ja tämän miesystävän luona vietettyjen tapaamisten jälkeen. Asiakirjoissa ei tule esiin, kumman aikuisen käytökseen huoli kohdistuu. Yhteensä kuudessa (kolmessa niistä myös nimetty hyväksikäyttöväite) tapauksessa viitataan lapsen nähneen aikuisten harrastavan seksiä keskenään tai katselleen pornoa. Tällaiset tilanteet ovat rajatapauksia hyväksikäytön määrittelyn suhteen. Olen ne ottanut tähän lukuun mukaan, koska lastenpsykiatrisen katsantokannan mukaan tilanteet on mahdollista tulkita hyväksikäytöksi: lapsi on mahdollisesti altistettu liian varhain aikuisten seksuaalisuudelle. Ei ole kuitenkaan tietoa siitä, onko näitä kyseisiä tapahtumia väitettykään missään vaiheessa luonteeltaan seksuaaliseksi teoksi, joista erityisesti rikoslaki puhuu määritellään lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä (Hirvelä 2006, 60–61).

9.3 Lasten tutkiminen epäilyjen selvittämiseksi

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen tutkimista pidetään yleisesti hyvin haastavana ja vaikeana tehtävänä. Hyväksikäytön tutkimisessa nähdyt ongelmat kiteytyvät kysymykseen, mitä asioita voidaan pitää luotettavina osoituksina hyväksikäytön tapahtumisesta. Miten voidaan arvioida lapsen kertoman luotettavuutta, lapsen psyykkistä oirehtimista, fyysisiä jälkiä tai jälkien puutetta? Kertovatko ne hyväksikäytöstä vai muista ongelmista? Lisäksi epäilyjen selvittämisen haasteellisuus syntyy asian nostattamista voimakkaista tunteista. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäily herättää inhoa, vihaa, ahdistusta ja sääliä niin lapsen perheenjäsenissä kuin asian kohtaavissa työntekijöissäkin. Siihen voi kohdistua myös epäluuloa ja halua ohittaa koko asia. Pelko aiheuttoman epäilyn aiheuttamista vahingoista on usein vahvasti työntekijöiden mielissä. (Antikainen

1994, 95–99; Hirvelä 2007, 31–35; Suomela 1997.) Oman haasteensa tutkimuksiin tuo se, että seksuaalinen hyväksikäyttö on tunnetusti tekotavoiltaan hyvin monimuotoista. Siksi on tavallista, että lapsesta ei löydy mitään havaittavissa olevia fyysisiä vaurioita, joiden avulla hyväksikäyttö voitaisiin osoittaa todeksi. (Wakefield 2006; Werner & Werner 2008, 500.) Toisaalta tekijän valta uhriin ja hyväksikäytön luonne häpeällisenä salaisuutena merkitsevät sitä, että osa lapsista ei myöskään pysty itse asiasta avoimesti kertomaan – ei edes suoraan kysyttäessä (Laitinen 2004, 107–120; Werner & Werner 2008, 500).

Erityisen vaikeana pidetään hyväksikäyttöepäilyjen selvittämistä huoltoriitatilanteissa. Epäilyn esittäjän motiivien ja perhesuhteiden dynamiikan arviointi nousevat merkittävään asemaan, ja molemmat vanhemmat ovat lähtökohtaisesti viranomaisten ja ammattilaisten arvioinnin kohteena. Lisäksi hyväksikäyttöepäilyjen arviointia huoltoriidoissa vaikeuttaa se, että vaikeiden huoltoriitojen kohteena olevat lapset saattavat oireilla samalla tavoin kuin seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset. (Bow ym. 2002, 566; Wakefield 2006.)

Vuonna 2004 Stakesin asiantuntijatyöryhmä antoi sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle oman ohjeistuksensa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisestä. Tämän tutkimuksen aineisto on ajalta 2001–2003 eli Stakesin uusin ohjeistus ei vielä koske sitä.³³ Oppaassa annetaan ohjeita eri viranomaisten toiminnasta ja rooleista hyväksikäytön epäilyn tultua tietoon. Työryhmä suosittelee, että tutkimukset keskitettäisiin toimipaikkoihin, joiden henkilökunnalla on koulutusta ja kokemusta nimenomaan hyväksikäytön tutkimisesta. Lapsen tutkimisen osalta korostetaan, että yksittäiset oireet sinänsä eivät raskautta lukuun ottamatta riitä osoittamaan hyväksikäyttöä tapahtuneen. Hyväksikäyttötutkimukset muodostavat kokonaisuuden, johon kuuluu lapsen kuulemista, käytöksen havainnointia, psykosomaattisten oireiden selvittelyä ja somaattisia tutkimuksia. Tavallisena pidetään sitä, että lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä joudutaan selvittämään ilman selviä fyysisiä merkkejä. (Taskinen 2004, 48–87.)

Oman tutkimusaineistoni kaikissa tapauksissa ei ole menty lainkaan epäilyn esittämistä pidemmälle. Yhdessä tapauksessa yksikään viranomainen ole arvioinut väitettä seksuaalisesta hyväksikäytöstä, koska äiti ei sitä kuitenkaan nähnyt tarpeelliseksi – esittämästään epäilystä huolimatta. Toisessa äiti on turvakodissa asuessaan kertonut epäilevänsä isää lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mutta sosiaalityöntekijän kysyessä asiasta lisää äiti ei ole kyennyt antamaan mitään tarkempia tietoja, minkä vuoksi asian sel-

³³ Myös internetistä löytyy nykyisin ammattilaisille suunnattua ohjeistusta sivustolta www.sosiaaliportti.fi.

vittely on sosiaalityöntekijän kertoman mukaan lopetettu. Kolmannen tapauksen olosuhdeselvityksessä kerrotaan lapsen huolestuttavista puheista, mutta selvityksestä ei ilmene, onko seksuaalisen hyväksikäytön tutkimuksia käynnistetty. Kyseiselle lapselle on tehty aiemmin lastenpsykiatriset tutkimukset, mutta niitä käsittelevässä lausunnossa ei viitata mitenkään seksuaalisen hyväksikäytön tutkimiseen. Niissä tapauksissa, joissa väite koskee joko aikuisten välisen seksin tai pornon näkemistä, asiantuntijalausunnossa ei puhuta asiasta mitään, joten on mahdollista, että tätä seksuaalisuudelle altistamista ei ole myöskään mitenkään arvioitu.

Asiakirjoista on toisinaan mahdollista myös lukea, miksi viranomaiset eivät ole otaneet asiakseen järjestää lasta tutkimuksiin hyväksikäyttöväitteiden vuoksi. Tapauksessa, jossa isä on epäillyt äidin setää lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, isä on vaatinut, että lapselle tehtäisiin asiasta tutkimukset. Asiakirjoista ei suoraan selviä, mikä on ollut asiantuntijoiden kanta väitteeseen ja tutkimusten tarpeellisuuteen. Sosiaalityöntekijät toteavat kuitenkin lausunnossaan:

”Keskusteluja ovat vahvasti hallinneet isän kertomukset äidin sukulaisten väärinkäytöksiä. Isän ja äidin sukulaisten välillä näyttää olevan varsin suuria ristiriitoja, joita isän on vaikea erottaa lapsen huoltoa koskevista kysymyksistä.”

(Tapaus 78, sosiaalitoimen selvitys)

Hyväksikäyttöväitteiden lisäksi isä on muistakin syistä arvostellut painokkaasti äidin sukulaisia sosiaalityöntekijöille. Lainauksessa sosiaalityöntekijät niputtavat nämä kaikki syytökset yhteen ja määrittelevät ne vaikeiden sukulaissuhteiden yhdeksi ilmentymäksi. Isän katsotaan olevan kykenemätön erottamaan lasta koskevat asiat sukuriidoista.

Silloin kun epäilyjä on tapauksissa lähdetty selvittämään pidemmälle, se on tapahtunut lähinnä joko perheneuvoloissa psykologien ja lastenpsykiatrien toimesta tai lastenpsykiatrisilla poliklinikoilla. Tehdyt tutkimukset pitävät sisällään muun muassa somaattisia tutkimuksia, psykologisia testejä, haastatteluja ja leikkitarkkailua. Sen lisäksi, että tavoitteena on ollut selvittää lasten fyysistä ja psyykkistä tilaa, on pyritty arvioimaan myös lasten ja vanhempien vuorovaikutusta. Tapauksissa tehtyjen tutkimusten laajuudet ja niihin käytetty aika vaihtelevat suuresti. Vähimmillään käyntikertoja on ollut vain yksi, mutta tavallisesti niitä on ollut useampia.

Vähäiset käyntikerrat perheneuvoloissa ja poliklinikoilla voivat johtua asiaa hoitavasta vanhemmasta. Esimerkiksi yhdessä tapauksessa äiti on kertonut, että koska lau-

suntoa seksuaalisesta hyväksikäytöstä ei heti ensimmäisellä kerralla saatu, hän jätti koko tutkimusprosessin. Toisaalta myös viranomaiset saattavat tutkimusprosessin alettua tulla nopeasti siihen johtopäätökseen, ettei tarvetta laajempiin tutkimuksiin ole. Eräissä tapauksissa perheneuvolan lastenpsykiatri on päätenyt yhden leikkitarkkailun jälkeen siihen, että tutkimuksia ei tarvitse jatkaa, koska äidin kertoma on niin vahvassa ristiriidassa lapsesta saatujen havaintojen, lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja päiväkodin ammattilaisten kertomusten kanssa. Asiantuntijat voivat myös päätellä vanhemman esittämän epäilyn olevan tarkoitushakuinen ja päättää sen vuoksi yksittäisten käyntien jälkeen, ettei varsinaisia hyväksikäyttötutkimuksia tarvita.

”Suhteen päättymisen jälkeen (äiti) otti yhteyttä lastenpsykiatriseen poliklinikkaan in-sestiepäilyjen vuoksi. (Äiti) epäili (isän) käyttäneen (lasta) seksuaalisesti hyväksi heidän yhdessä asuessaan. (Sairaalan) sairauskertomuksen mukaan varsinaisia in-sestitutkimuksia ei ole tehty eikä (lapsen) käyttäytymisessä ole todettu in-sestiin viittaavaa. In-sestiepäilyjen syntymiseen johtaneen syyn (äiti) kertoo lausuntoa tehneille sosiaalityöntekijöille eri tavoin kuin (sairaalan) sairauskertomuksessa on kerrottu hänen kertoneen. ... (Sairaalan) sairaskertomuksen mukaan (äidin) keskeisin toive lastenpsykiatrisella poliklinikalla käynneistä oli se, että hän olisi saanut todistuksen tapaamisoikeuksia varten, mikäli (isä) olisi nostanut oikeudenkäynnin häntä vastaan.”

(Tapaus 102, sosiaalitoimen selvitys)

Esimerkissä sosiaalityöntekijät referoivat lastenpsykiatrian poliklinikan sairauskertomusta ja myös vertaavat äidin puheita poliklinikalla ja sosiaalitoimessa. Lainauksesta saa sen kuvan, että asiantuntijoiden keskeinen arvioinnin kohde hyväksikäyttöepäilyjä pohdittaessa on äidin toiminta. Äidin puheita pidetään ristiriitaisina ja tarkoituspäilyä kyseenalaisina. Tekstistä välittyy, että äidin ajatellaan tekaisseensä hyväksikäyttövaihteet.

Hyväksikäyttöepäilyn esille tuojan motiivien pohdinta on tavallista silloin, kun epäily liittyy huoltoriitaan (Bow ym. 2002, 566). Edelliset esimerkit kertovat, että vanhempien puheet ja toiminta asiantuntijoiden kanssa voivat olla merkittävässä roolissa, kun mietitään, pitääkö lapsen seksuaalisen hyväksikäytön mahdollisuutta tutkia ja kuinka tarkat tutkimukset tilanne vaatii. Vanhempien uskottavuuden ja motiivien kartoittaminen on epäilemättä tarpeen arviointiprosesseissa. Tällaisen arvioinnin tekijöiltä vaaditaan kuitenkin paljon herkkyyttä ymmärtää asiakkaiden erilaisia elämäntilanteita. Eron kaltaisessa vaikeassa elämänvaiheessa, jota vielä mahdollisesti väkivalta ja pelko lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä varjostavat, vanhemman voi olla vaikea toimia viran-

omaisten kanssa aina johdonmukaisesti ja rauhallisesti. Tällöin huomion kiinnittyminen epäilyn esittäneen vanhemman omaan, kenties epäloogiseen, käyttäytymiseen saattaa pahimmillaan johtaa aiheellistenkin hyväksikäyttöepäilyjen tutkimatta jättämiseen.

Kun lapsia sitten on tutkittu tarkemmin, kahdeksassa tapauksessa³⁴ lasta tutkineet asiantuntijat ovat tulleet siihen johtopäätökseen, että seksuaalista hyväksikäyttöä on suurella todennäköisyydellä tapahtunut tai sitä ei voida sulkea pois. Kaikissa näissä kahdeksassa tapauksessa isään on viitattu hyväksikäyttäjänä. Siltä osin kuin aineistoni asiakirjoista on luettavissa, asiantuntijat ovat perustaneet päätelmänsä hyväksikäytön tapahtumisesta (tai mahdottomuudesta sulkea sitä pois) lähinnä lasten toistuviin puheisiin, jotka ovat käsitelleet muun muassa isän koskettamista ja satuttamista. Myös lasten kerrontatapoihin on kiinnitetty huomiota. Lisäksi lasten muu oireileva käytös, kuten paniikki isästä puhuttaessa ja silmännähtävä yleinen ahdistuneisuus, voi vaikuttaa tutkimustulokseen. Yhdellä lapsista on kirjattu olleen ”masturbaatio-oiretta” neljävuotiaana, ja myöhemmin masturbaatiota on tapahtunut myös koulussa. Lisäksi yhdessä tapauksessa lastenpsykiatri on oikeuden istunnossa todistanut vanhempien kertoneen hänelle, että perheessä lapset ovat nähneet aikuisten harrastavan seksiä ja lasten kanssa oli katseltu seksivideoita.

Niistä lausunnoista, joissa ilmaistaan olevan mahdoton ”sulkea pois” hyväksikäytön mahdollisuus, yhdessä tämä johtopäätös on osaksi seurausta siitä, että tutkimukset lastenpsykiatrisella poliklinikalla ovat keskeytyneet äidin kiellettyä ne. Perusteeksi äiti on kertonut, että hän on menettänyt luottamuksensa kyseisen lastenpsykiatrian poliklinikan toimintaan. Tilanteesta annettua lastenpsykiatrin lausunnossa painotetaan kuitenkin, että lasten tilanne edellyttää lisätutkimuksia ja mahdollisen hoidon tarpeen arviointia yksikössä, jossa on riittävästi asiantuntemusta lasten psyykkisten häiriöiden ja seksuaalisen riiston diagnostiikasta ja hoidosta.

Kun seksuaalisen hyväksikäytön tapahtumista puolletaan lausunnoissa, kielellisillä valinnoilla ei siis usein ilmaista täydellistä varmuutta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Seuraava lainaus on noin neljävuotiaalle tytölle tehtyjen tutkimusten perusteella annettua lausunnosta. Tutkimukset on tehty samaan aikaan, kun huoltoriitaprosessi on ollut käynnissä käräjäoikeudessa. Kohdassa ”johtopäätökset” kerrotaan, että hyväksikäytön mahdollisuutta ei ole voitu sulkea pois ja tapaamisten suositellaan tapahtuvan valvottuna.

³⁴ Kaksi oikeustapausta käsittelee saman ex-pariskunnan ja heidän lapsensa asiaa.

”Vaikka lastenpsykiatrisessa tutkimuksessa ei tullut esiin selvää näyttöä seksuaalisesta hyväksikäytöstä tutkimus ei sulje tätä mahdollisuutta pois. Lastenpsykiatrisessa yksilötutkimuksessa (lapsi) kertoi isän kaivaneen hänen pyllyä. Tätä ei voida pitää tavanomaisena lapsen kertomana. Tämän lisäksi tapa, millä (lapsi) asiasta kertoi ei ollut lapsille tyypillinen. (Lapsi) kertoi siitä ilman tunnetta. Nämä asiat viittaavat huonoon itsearvostukseen ja alentuneeseen kykyyn suojella itseään.”

(Tapaus 53, lastenpsykiatrian poliklinikan lausunto)

Lausunnon johtopäätöksissä sanotaan siis, että selvää näyttöä ei löytynyt, mutta lapsen kertoma ja tunteita vailla oleva kertomistapa huolestuttavat epätavomaisuudessaan lausunnon kirjoittajia. Ennen johtopäätösosuuksia lausunnossa kerrotaan myös isän myöntäneen ”pyllyn kaivamisen” ja perustelleen sitä lapsen ummetuksella. Tämän jälkeen lausunnossa todetaan, että kukaan muu lapsen läheisistä ei missään vaiheessa ole puhunut lapsen kärsineen ummetuksesta. Se, että isä on tällä tapaa myöntänyt ”kaivamisen”, vaikuttanee merkittävästi lausunnon kirjoittajien johtopäätöksen kallistumiseen hyväksikäytön todennäköisyyden puolelle. Kiinnostavaa yllä olevassa lainauksessa on, että seksuaalisen hyväksikäytön mahdollisuuteen liitetään lapsen alentunut kyky suojella itseään. Kyseessä on noin neljävuotias lapsi, ja jän vakavasti miettimään, miksi ja millä tavoin näin pienen lapsen oletetaan missään olosuhteissa pystyvän suojelemaan itseään yhdessä lähimmistä ihmissuhteistaan. Aikuisten valta pieneen lapseen on kuitenkin totaalista. Onko lapsen itsesuojelukyvystä puhuminen fraasinomaista lausuntokieltä, jota käytetään vakuuttamaan lausunnon viranomaislukijaa, vai asetetaanko lapsen toimijuudelle todella näin isoja odotuksia? Aivan lausunnon lopussa palataan asiaan sanoen, että lapsi tarvitsee normaalia vahvempaa vanhemmuutta, joka suojelee ja laittaa rajoja ja jonka avulla lapsi ”voi oppia suojelemaan itseään ja oman kehonsa koskemattomuutta”. Vanhemmuudellekin asetetaan näin vaatimuksia, mutta edelleen neljävuotiaan lapsen oppimistehtävänä nähdään olevan oman itsen ja kehon suojaaminen. Toisaalta lausunnossa annettu suositus valvotuista tapaamisista kertoo, että käytännössä aikuisten vastuu lapsen suojelusta nousee tekstissä rakennetun lapsen toimijuuden edelle.

Hyväksikäytön tapahtumista puoltavat lausunnot joutuvat kahdessa tapauksessa kritiikin ja kiistämisen kohteeksi toisten asiantuntijoiden taholta. Yhdessä tapauksessa yksityisesti toimiva lastenlääkäri on havainnut lapsessa selviä gynekologia muutoksia. Tämän lastenlääkäriin luotettavuus on tapauksessa kuitenkin hyvin vahvasti kyseenalaistettu. Ison yliopistosairaalan tutkimuksissa lapsessa ei ole havaittu merkkejä seksuaalisesta hyväksikäytöstä, ja myös terveydenhuollon oikeusturvakeskus (TEO) on suorin

sanoin arvostellut lastenlääkärin toimintaa. Tapaus on aineistossani ainoa, jossa rinnalla on kulkenut seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä rikosprosessi. Äiti on tehnyt asiasta rikosilmoituksen, ja syyttäjä on tehnyt päätöksen syyttämättäjättämisestä. TEO on mukana myös toisessa tapauksessa, jossa isä on valittanut sinne perheneuvolan tekemistä hyväksikäyttötutkimuksista. Kyseisessä tapauksessa TEO on antanut huomautuksen perheneuvolan tekemien tutkimusten puutteellisuudesta. Huomautuksen johdosta lapsi järjestettiin uuteen arviointiin keskussairaalan lastenpsykiatriseen yksikköön, jossa päätettiin lopulta siihen, että ”ei ole varmuutta siitä, että isä kykenisi ylläpitämään riittävää rajaa suhteessa tyttäreensä.”

Sen lisäksi, että asiantuntijoiden hyväksikäyttöä puoltavat lausunnot voidaan asettaa kritiikin kohteeksi, yhdessä tapauksessa myös asiantuntija itse on muuttanut oikeusprosessin kuluessa kantaansa hyväksikäyttötutkimuksiensa tuloksiin. Kyseisessä tapauksessa lasta on tutkittu vuosia ennen huoltoriitaa, ja tuolloin lastenpsykiatri ja psykologi tulivat tulokseen, että hyväksikäyttöä oli tapahtunut. Lapsi oli puhunut asiasta kummallekin asiantuntijalle, vanhemmat olivat kertoneet lasten katselleen yhdessä vanhempien kanssa seksivideoita ja lasten nähneen aikuisten harrastavan seksiä. Lisäksi päiväkodista oli kerrottu, että lapsella oli ollut ryhmäkäyttäytymisessä muutoksia, jotka tukivat tulkintaa hyväksikäytön tapahtumisesta. Hovioikeusvaiheessa toinen hyväksikäyttöä puoltaneiden lausuntojen antajista on jostain syystä muuttanut kantaansa ainakin osittain.

”(Psykologi) on lisäksi (pvm) päivätyn tutkimuslausuntonsa osalta kertonut, ettei hän pitänyt lausunnossa mainittua anaalista suhdetta todellakaan varmana ja että hän oli saattanut ymmärtää (lapsen) kertomuksen tältä osin väärin. (Psykologi) ei olisi enää kirjoittanut tutkimuslausuntoonsa lausumaa anaalisesta suhteesta.”

(Tapaus 97, psykologin todistusta hovioikeuden pääkäsitelyssä, Itä-Suomen hovioikeuden päätös)

Hovioikeuden ratkaisuun on referoitu psykologin todistajanlausunnosta ainoastaan tämän verran, ja kysymykseksi jääkin, peruiko psykologi myös muut johtopäätöksensä hyväksikäytöstä vai ainoastaan juuri ”anaalisen suhteen”. Referaatti jättää auki myös, millä perusteilla hän miltei vuosikymmenen jälkeen peruu aiempaa lausuntoaan. Hovioikeus on tapauksessa päätenyt siihen, että isä on sopiva huoltajaksi. Onko referaatti rajattu juuri ”anaaliseen suhteen” puuttumiseen, jotta se tukisi hovi-oikeuden tekemää päätelmää isän sopivuudesta huoltajaksi? Lyhykäisyydessään teksti on yllättävä ja jättää

tapauksen asiakirjojen lukijan epätietoisuuden valtaan. Se on kuitenkin yksi esimerkki siitä, miten haastavaa tulkintojen tekeminen lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on, miten siitä kirjoitetut johtopäätökset voivat liukua eri suuntiin ja kuinka hyväksikäyttöä tutkineiden asiantuntijoiden tieto voi kyseenalaistua vuosienkin jälkeen.

Yhdessäkään aineistoni tapauksessa asiantuntijoiden hyväksikäyttöä todennäköisenä pitävä kanta ei ole johtanut rikosoikeudelliseen oikeudenkäyntiin huoltoriitaa ennen tai sen aikana, eikä missään aineiston tapauksissa kerrota vanhemmalla olevan aiempaa tuomiota lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. On toki mahdollista, että perheoikeudellista prosessia on seurannut rikosoikeudellinen oikeudenkäynti, joka ei sitten enää näy huoltoriidan asiakirjoissa. Muutamassa tapauksessa huoltoriitaprosessin rinnalla on kulkenut rikosoikeudellinen prosessi ja syyteharkintaa on tehty, mutta syytettä ei ole nostettu. Hyväksikäyttötuomioiden puuttuminen aineistostani on kuitenkin sikäli luonteva asia, että jos vanhempi on tuomittu lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, hänellä on oletettavasti korkea kynnyks lähtee mukaan huoltoriitaan. Tuomioiden puuttumiseen saattaa vaikuttaa myös se, että lapselle tehdyt tutkimukset sijoittuvat ajallisesti huoltoriitaprosessin yhteyteen. Niistä ei ole useinkaan kulunut niin pitkää aikaa, että mahdollinen rikosprosessi olisi ehditty kovin pitkälle.

On myös muistettava, että rikosoikeuden alalla lapsen seksuaalisen hyväksikäytön käsittely koetaan problemaattiseksi asiaksi. Valtionsyyttäjä Päivi Hirvelä (2006, 280–281, 296–303, 494) kirjoittaa väitöskirjatyössään, että rikosoikeudellisessa prosessissa hyväksikäyttöepäilyjä pidetään vaikeasti selvitettävänä ja syytekynnys on niiden kohdalla monesti korkea. Myös tuomitsemiskynnys on usein korkeampi kuin muissa rikoslain piiriin kuuluvissa teoissa. Hyväksikäytön kohdalla on paljon pohdittu myös, onko väärä langettava päätös periaatteessa haitallisempi kuin väärä vapauttava päätös. Toisaalta on Hirvelän mukaan kuitenkin niin, että vaikka seksuaalisen hyväksikäytön rikosprosessissa on monia kynnyksiä ja kriittisiä kohtia, kehityssuunta Suomessa on rikosilmoitusten, esitutkintojen, nostettuja syytteiden ja hyväksikäyttötuomioiden määrän nousu. Tähän on vaikuttanut se, että Suomessa on alettu vahvasti suositella sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöille rikosilmoitusten tekemistä hyväksikäytön epäilyn tultua heidän tietoonsa (Taskinen 2004, 29–33).

9.4 Huoltoriitojen tuomareiden näkemykset hyväksikäytöstä

Edellä käsittelin sitä, miten lapsia on tutkittu seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen selvittämiseksi aineistooni kuuluvissa tapauksissa. Nyt siirryn tarkastelemaan, mitä hyväksikäyttöasialle tapahtuu huoltoriitaprosessien myöhemmissä vaiheissa. Ennen tuomareiden näkökantojen analyysiä kiinnitän huomioni hetkeksi niihin hyväksikäyttöepäilyjä sisältäviin tapauksiin, joissa vanhemmat ovat päätyneet sopimukseen tai oikeusprosessin peruuttamiseen.

Huoltoriidoissa on kohtuullisen tavanomaista, että prosessi ei päädy tuomarin punnitsemaan ratkaisuun vaan asianosaisten sovintoon tai oikeusprosessin perumiseen.³⁵ Tutkimusaineistossa on neljä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä sisältävää tapausta, jotka on sovittu tai peruttu. Kaikkia näitä tapauksia yhdistää se, että niissä lapsia tutkineet asiantuntijat ovat lausunnoissaan ilmaisseet hyväksikäytön olevan todennäköistä tai sen mahdollisuutta ei ole ”voitu sulkea pois.” Yksi tapaus on päätynyt oikeusprosessin perumiseen. Tapauksessa isä on vaatinut lasten yksinhuoltoa itselleen tai vaihtoehtoisesti määräystä tavallisen tapaamiskäytännön mukaisista tapaamisista. Isä kertoo, ettei ole kolmeen vuoteen nähnyt lapsiaan. Lopulta hän on perunut hakemuksensa ilmoittaen syyksi, ettei ole lasten edun mukaista joutua olemaan jatkuvasti oikeudenkäynnin ja tutkimusten kohteena. Sopimukseen on päädytty kolmessa tapauksessa, joissa kaikissa vanhempien tekemä sovinto sisältää valvotut tapaamiset kuten lapsia tutkineet asiantuntijat ovat suositelleet. On todennäköistä, että tutkimustulokset ja lausunnoissa ilmaistut suositukset ovat vaikuttaneet tuomioistuimissa vahvistettuihin sovintoihin. Lapsen edun vastaista sovintoa eivät tuomarit ja sosiaalityöntekijät saa lain mukaan vahvistaa (LHL 10.2. §), ja näissä tapauksissa annetut asiantuntijalausunnot ehdottavat valvottuja tapaamisia hyvin selkein sanankääntein.

Tuomarin ratkaisemaan lopputulokseen on päätynyt 21 hyväksikäyttöepäilyjä sisältävää tapausta. Samaan tapaan kuin fyysisen väkivallankin kohdalla olen kiinnostunut siitä, miten tuomioistuimet suhtautuvat näissä tapauksissa mahdolliseen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Miten sitä tuomioistuimissa arvioidaan ja vaikuttaako se huoltoriitojen lopputuloksiin? Vastauksia näihin kysymyksiin etsin päätösten perusteluista. Tähän analyysiin käytettävissäni on ollut yhteensä 28 perustelutekstiä, joista 21 on käräjäoikeuden tuomareiden kirjoittamia ja loput seitsemän hovioikeuksista³⁶. Analysoitavista 28 perustelutekstistä etsin kohtia, joissa tuomarit kirjoittavat esiin omia nä-

³⁵ Yleisemmin huoltoriitojen sopimisesta ja oikeusprosessin peruuttamisesta luvussa 6.8.

³⁶ Termin perusteluteksti käytöstä kerron luvussa 7.3.

kemyksiään hyväksikäyttöepäilyistä. Löysin tuomareiden kohtuullisen suoria kannanottoja hyväksikäyttöön alta puolesta näistä eli 11 perustelutextistä. Lisäksi kolmesta perustelutextistä on luettavissa epäsuora kanta seksuaaliseen hyväksikäytön epäilyihin. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on siis fyysisen väkivallan tavoin teema, johon ei useinkaan oteta avoimesti kantaa tehtyä ratkaistua perusteltaessa.

Osassa tapauksia hyväksikäyttökannanottojen puuttumisen selittänee se, että hyväksikäyttöväitteet näyttäytyvät asiakirjoissa pienehkönä sivujuonteena. Ehkä näin on myös ollut oikeusprosessien käytännön todellisuudessakin. Muutamissa tapauksissa asiantuntijat ovat käsitelleet hyväksikäyttöasian ”loppuun” päätyväällä siihen, ettei hyväksikäyttöä ole tapahtunut, minkä vuoksi tuomarin kantaa asiaan on voitu pitää tarpeettomana. Toisaalta hyväksikäyttöepäilyjen pieni rooli prosessissa tai asiantuntijoiden johtopäätös hyväksikäytön epätodennäköisyydestä ei päde kaikkiin niihin tapauksiin, joissa tuomari ei ole ottanut hyväksikäyttöön avoimesti kantaa. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä ei välttämättä sanota mitään tarkasti ja kiertelemättä aina edes silloin, kun lapsesta tehdyt tutkimukset osoittavat hyväksikäyttöä todennäköisesti tapahtuneen. Yhdessä tapauksessa perheneuvolan tutkimuksista annettu lausunto tukee selkeästi käsitystä, että isä on käyttänyt 3-vuotiasta lasta seksuaalisesti hyväkseen. Lausunnon johtopäätös on seuraavanlainen:

”Yhteenvedona (lapsen) seksuaalista hyväksikäyttöepäilyä koskevista tutkimuksista toteaan, että (lapsen) verbaalisen ja nonverbaalisen viestinnän perusteella ei tullut esiin mitään seikkoja, joiden perusteella olisi syytä epäillä hänen uskottavuuttaan. 3-vuotiaan lapsen yksilöitymiskehitys ei ole vielä sellaisessa vaiheessa, että hän pystyisi tietoisesti valehtelemaan ja pysymään kannassaan systemaattisesti.”

(Tapaus 129, perheneuvolan psykologin lausunto, tapaus Turun hovioikeudesta)

Lausunnossa on yhteenvedoa ennen kuvattu lapsen puheita ja käytöstä tutkimustilanteissa. Lapsi on muun muassa moneen otteeseen puhunut, miten ”isi” on häntä koskenut sormella ”pimppiin” ja miten se on sattunut. Hän on ollut myös hyvin levoton, ahdistunut ja vihainen aina isästä puhuttaessa. Tämä lasta koskeva lausunto on osa täytäntöönpano-oikeudenkäynnin asiakirjoja. Tapauksessa isä on vaatinut, että aiemmin määrätty valvotut tapaamiset määrättäisiin nyt pantavaksi täytäntöön, koska tapaamiset eivät ole toteutuneet. Äiti on vastustanut tapaamisten toteuttamista perusteinaan isän psyykkinen sairaus, lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja lasten oireilu tapaamisten jälkeen. Käräjäoikeus on määrännyt valvotut tapaamiset pantavaksi täytäntöön ja lisäksi

äidille on asetettu uhkasakko, jotta hän sallisi tapaamiset. Huolimatta siitä, että äiti on jo prosessin alussa tuonut esille hyväksikäyttöasian ja edellä lainattu lausunto on ollut kärjäoikeuden käytettävissä, kärjäoikeuden tuomari ei ota yhteenvedossa suoraan kantaa seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Hän nostaa kuitenkin lyhyesti esiin, että äidin ja perhe-neuvolapsykologin kertomukset ovat ristiriidassa toteutuneita tapaamisia valvoneiden henkilöiden kertomusten kanssa. Tapaamisten valvojien mukaan tapaamiset ovat menneet hyvin, lapset olivat menneet isän syliin ja leikkineet tämän kanssa. Kärjäoikeuden perustelut päättyvät toteamukseen, että tapaamisoikeuden täytäntöönpano ei ole ”*selvästi lasten edun vastaista, varsinkin kun tapaamiset ovat päiväsaikaan tapahtuvia ja valvottuja.*”

Miten on mahdollista, että tutkimuksissa isästä puhumiseen hyvin paniikinomaisesti suhtautuva lapsi voi isän tavatessaan haluta tämän syliin ja leikkiä tyytyväisesti isän kanssa? Merkitseekö se, että tapaamisista ei aiheudu lapselle haittaa ja tapaamiset ovat turvallisia? Voiko se tarkoittaa mahdollisesti, että hyväksikäyttö ei pitäisikään paikkaansa? Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevasta tutkimustiedosta löytyy vastauksia näihin kysymyksiin. Sen perusteella on syytä suhtautua varauksella tulkintoihin, joissa merkkejä hyväksikäyttövaihteiden todenperäisyydestä etsitään lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen laadusta. Lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen havainnointi ei itsessään tuota tietoa siitä, onko hyväksikäyttöä tapahtunut vai ei. Toki havainnoinnin perusteella voidaan päätellä jotain suhteen laadusta ja kiintymyksen asteesta, mutta nämä seikat eivät suoraan osoita epäilyjä vääriksi tai tosiksi. (Bow ym. 2002, 574.)

Merja Laitinen (2004, 100–131, 309–312) on tutkinut hyväksikäytön uhrien elämää. Hän kuvaa työssään, miten hyvä ja paha kietoutuvat toisiinsa hyväksikäytettyjen lasten kokemuksissa. Hyväksikäyttäjän ja lapsen suhde pitää usein sisällään ristiriitaisia elementtejä. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö voi olla sidottu kiintymykseen ja rakkauteen, sillä osa tekijöistä hyödyntää juuri lapsen läheisyyden ja sylin kaipuuta sanoissaan ja teoissaan. Tällöin lapsen tunne-elämä on vastakkaisten tunteiden vallassa: pelko, viha ja kipu yhdistyvät pidetyksi ja arvostetuksi tulemisen kokemuksiin. Hyväksikäyttö ei siis merkitse, että hyväksikäyttäjällä ei voisi ilmaista rakkautta lasta kohtaan ja lapsi ei saattaisi kaivata tämän läsnäoloa ja hyväksyntää. Toisaalta positiivisten tunteiden mahdollisuus ei suinkaan poista hyväksikäytön lasta vaurioittavaa luonnetta, vaan se saattaa syventää psyykkisiä vammoja (ks. myös Herman 1992, 106–107). Laitinen muistuttaa myös, että ulkopuolisen silmiin perheet, joissa hyväksikäyttöä on tapahtunut, näyttävät monesti aivan tavallisilta ”hyviltä” perheiltä ja hyväksikäyttäjät mallivanhemmilta. Täl-

laisen tutkimustiedon valossa lasten vaihtelevat reaktiot hyväksikäyttöön syyllystyneisiin vanhempiinsa tulevat ymmärrettäviksi. Ne antavat myös aiheen mieltä, missä tapauksissa ja kuinka paljon valvottujen tapaamisten kululle voi lopulta antaa painoarvoa pohdittaessa tapaamisten toteuttamista huoltoriidoissa.

Kun etsin tapausten perusteluista suoria kannanottoja lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, löysin niitä 11 perustelutekstistä 28 perustelutekstin joukosta. Kuten väkivaltaväitteidenkin kohdalla, oikeuden arviointiin kuuluu oleellisesti pohdinta väitteiden totuudellisuudesta ja riittävästä näytöstä. Seitsemässä perustelutekstissä päädyttiin siihen, että näyttöä seksuaalisesta hyväksikäytöstä ei ole eikä myöskään sen riskiä. Näytön puutetta perustellaan eri tavoin. Muutamassa viitataan suoraan asiantuntijalausuntoihin, joiden mukaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä ei havaittu merkkejä. Yhdessä perustelutekstissä verrataan eri mieltä olevien asiantuntijoiden tutkimusten pätevyyttä, ja hyväksikäytön todenneen lastenlääkärien tutkimukset määritellään epäluotettaviksi yksityiskohtaisen arvioinnin jälkeen. Asiantuntijoiden tekemien lausuntojen ja heidän todistajankertomustensa lisäksi tapauksissa on voitu kuulla vanhempien lähipiiriin kuuluvia ihmisiä, ja heidän kertomuksensa voidaan määritellä epäuskottaviksi.

Yleensä seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen arviointitehtävän luonnetta ei erityisesti kommentoida, mutta yhdessä perustelutekstissä, jossa päädytään kieltämään hyväksikäyttöväitteiden todenperäisyys, kärjäoikeuden tuomari korostaa arvioinnin vaikeutta.

”Sosiaalilautakunnan ja (äidin) väitteet (isän) suorittamista pahoinpitelyistä ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä ovat vakavia syytöksiä (isää) kohtaan. Tämän vuoksi tapahtumainkulkujen luotettavalle selvittämiseksi on asetettava korkeat vaatimukset. Väitetyillä tapahtumilla ei yleensä ole ollut silminnäkijöitä eikä niiden johdosta ole suoritettu poliisiviranomaisten toimesta esitutkintaa. Väitteet pahoinpitelyistä ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä perustuvat (lapsen) kertomuksiin eri henkilöille ja suoritetuissa tutkimuksissa (lapsesta) tehtyihin havaintoihin.”

(Tapaus 87, kärjäoikeuden perustelut, tapaus Itä-Suomen hovioikeudesta)

Lainaus on peräisin perusteluiden kohdasta, jossa taustoitetaan väkivallan ja hyväksikäytön arviointia. Tämän jälkeen perustelutekstissä käydään yksityiskohtaisesti läpi molemmat syytökset ja niitä koskeva näyttö omien otsikoidensa alla. Lainauksen ensimmäisessä lauseessa tehdään tulkintani mukaan ns. haittapunnintaa. Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä koskevien rikosoikeudellisten prosessien kohdalla on pohdittu,

onko väärä tuomio hyväksikäytöstä pahempi asia kuin hyväksikäyttösyytteen hylkääminen silloin, kun hyväksikäyttö onkin totta (Hirvelä 2006, 296–303). Nyt kyse on perheoikeudellisesta prosessista, mutta esimerkissä tehdään vastaavaa haittapunnintaa lapsen pahoinpitelyn ja hyväksikäytön suhteen, koska isän asema vakavien syytösten kohteena nostetaan selvästi esiin. Lisäksi korostetaan selvittämiseksi asetettavia korkeita vaatimuksia. Ajattelen tekstin merkitsevän myös sitä, että fyysisen väkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön näyttökynnys nostetaan ylemmäksi kuin mitä se on muiden perusteluissa käsiteltyjen teemojen kohdalla. Tiukan kriteeristön vaatimusta voimistaa vielä se, että erikseen mainitaan esitutinnan puuttuminen ja silminnäkijöiden vähyytys, vaikka niitä ei muutoinkaan voi pitää erityisen tavanomaisena osana hyväksikäyttötapauksia. Kuvatus ”johdannon” jälkeen seuraa esimerkkitapauksessa pahoinpitely- ja hyväksikäyttöväitteiden monisivuiset tarkastelut.

Näyttönä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tapauksessa on muun muassa isän naisystävän kertomus saunailasta, jossa lapsi oli todistajan mukaan kosketellut isän sukuelimiä. Lisäksi neljä todistajaa, äiti mukaan lukien, kertoi oikeudessa lapsen kuvanneen oma-aloitteisesti heille, miten isä oli tapaamisviikonlopun aikana ”imenyt voimakkaasti suun ympäriltä”, ”hangannut pyllyä” ja lyönyt päähän ja kylkeen. Lapsi oli viikonlopun jälkeen käytetty lääkärissä. Lääkäritutkimuksessa lapsen suun ympäriltä löytyi punoitusta ja kyljestä mustelmia. Lisäksi lasta on tutkittu lastenpsykiatrisella osastolla, ja tutkimuksista annetun lausunnon mukaan hyväksikäyttöä ei todennäköisesti ole tapahtunut. Lausunnossa kuusivuotiaan lapsen kerrotaan muutelleen kertomustaan, ja lapsella todetaan olevan vaikeuksia erottaa todellisuus ja mielikuvitus. Käräjäoikeus päätyy näyttöä arvioituaan siihen, että hyväksikäyttö on jäänyt näyttämättä toteen. Isän ja lapsen tapaamiset määrätään tapahtuvaksi ilman valvontaa. Tapauksesta on valitettu Itä-Suomen hovioikeuteen, joka puolestaan on todennut, että tapaamiset ovat onnistuneet hyvin eikä ”yksiselitteistä näyttöä” hyväksikäytöstä ole esitetty. Käräjäoikeuden päätöstä ei hovioikeudessa muuteta. Tapauksesta tekee aineistossa erityisen vielä se, että sosiaalilautakunta on toiminut erittäin aktiivisesti huoltoriidassa. Lapsi on hyväksikäyttö- ja pahoinpitelyväitteiden johdosta otettu huostaan ja sijoitettu äidilleen. Sosiaalilautakunta on myös äidin rinnalla hakijana käräjäoikeudessa ja valittajana hovioikeudessa. Lautakunta on sitä mieltä, että käräjäoikeus on suhtautunut lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ”poikkeuksellisen hyväksyvästi”. Sosiaalilautakunta syyttää käräjäoikeutta valituksessaan myös siitä, että se on vääristellyt ja vähätellyt tarkoitushakuisesti perusteluihin todistajankertomusta, jossa isän naisystävä kuvasi saunomisen yhteydessä tapahtunutta sukuelinten koskettelua. Lautakunnan mukaan todistajankertomuksessa ku-

vattiin myös isän saama erektio ja se, että tilanne olisi jatkunut, mikäli todistaja ei olisi puuttunut siihen. Näitä asioita ei referoitu kirjallisena perusteluihin.

Tutkijalukijalle tapaus jättää kaiken kaikkiaan hämmentyneen olon. Tapauksessa on monta pysäyttävää ja mietityttävää tekijää: lastenpsykiatrin arvio lapsen kertomasta ja päätelmä kertoman epäluotettavuudesta, näytölle asetetut ”korkeat vaatimukset”, tuomarin maininta isään kohdistuvien syytösten vakavuudesta, näytöstä tehdyt tulkinnat, sosiaalilautakunnan näkemys todistajanlausunnon muuntelusta perusteluihin ja hoivioikeuden kanta ”yksiselitteisen” näytön puuttumisesta. Tästä listasta voi vähintään tehdä sen johtopäätöksen, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön arviointiprosessi huoltoriidassa sisältää eri viranomaisten monessa vaiheessa tekemiä rajanvetoja ja tulkintoja. Monet kriittiset kohdat kertovat myös siitä, että viranomaisten yleinen työorientaatio suhteessa hyväksikäytön teemaan vaikuttaa yksittäistapauksissa tehtyihin tulkintoihin ja asiakirjoissa näkyviin kirjoittamisen tapoihin.

Oikeus toteaa seksuaalista hyväksikäyttöä tapahtuneen tai sen riskin olevan olemassa neljässä perustelutekstissä, jotka ovat myös peräisin neljästä eri tapauksesta. Oikeuden päätelmä perustuu lastenpsykiatrin lausuntoon kolmessa perustelutekstissä. Yhdessä tapauksessa johtopäätös hyväksikäytön riskistä ei kuitenkaan nojaa asiantuntijalausuntoon. Tapauksessa isän aiemmasta liitosta oleva aikuinen tytär todistaa oikeuden istunnossa joutuneensa isänsä seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi lapsena, ja tuomioistuimien näkee sen kertovan hyväksikäytön vaarasta nuoremman lapsen kohdalla.

”Vaikka (lapsen) osalta suoritettu tutkimus ei vahvistanut epäilystä (lapsen) hyväksikäytöstä, (vanh. tyttären) esille tuoma hyväksikäytön vaaran olemassaolo puhuu sen puolesta, että vallitsevaa asumistilannetta ei tule muuttaa. ... Todistaja (vanhempi tytär) on oikeudessa kuultaessa edellä todetuin tavoin kertonut häneen kohdistuneesta hyväksikäytöstä. Tuosta (vanhemman tyttären) väittämästä tapauksesta ei ole muuta selvitystä kuin hänen oikeudessa antamansa kertomus. (Vanhemman tyttären) kertomus tuo esille tietynasteisen vaaratekijän (lapsen) ja isän tapaamistilanteisiin. Tietynasteista kummeksumuntaa herättää myöskin se seikka, että (lapsi) on isänsä luona yöpyessään väliaikaismääräykseen saakka (äidin) väittämän mukaan nukkunut samassa sängyssä isänsä kanssa, jota seikkaa (isä) ei ole kiistänyt. ... Kun otetaan huomioon hyväksikäytön uhriille aiheuttamat vakavat seuraamukset, ei tapaamisoikeuden muotoa ratkaistaessa voida ottaa vähästäkään riskiä hyväksikäytön mahdollisuudesta.”

(Tapaus 70, käräjäoikeuden perustelut)

Tässä tapauksessa oikeus siis itse arvioi hyväksikäytön riskin olevan olemassa ilman, että asiantuntijat olisivat sitä jo todenneet tapahtuneen. Riskillä perustellaan lapsen asumista äidin luona ja valvottuja tapaamisia. Arvioitu riski perustuu aikuisen tyttären kertomukseen, jota selvästi pidetään luotettavana. Tuomarin ajatus siitä, että yhden lapsen hyväksikäyttö voi merkitä myös toisen lapsen hyväksikäyttöä, on aiheellinen. Tilastotietojen perusteella tiedetään olevan todennäköistä, että perheen sisäinen lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ei rajoitu vain yhteen lapsista, vaan se laajenee tyypillisesti koskemaan useampaakin sisarusta (Itzin 2000, 409). Lisäksi päätelmää hyväksikäytön riskistä tuetaan oudoksumalla sitä, että noin kymmenvuotias tyttö on nukkunut säännöllisesti isänsä kanssa samassa sängyssä.

Lapsen sisaren todistajanlausunnolle annetun painoarvon lisäksi tapauksen tekee kiinnostavaksi tapa, jolla hyväksikäytön vaarasta kirjoitetaan. Niiden neljän perustelutekstin joukossa, joissa seksuaalinen hyväksikäyttö tulkitaan mahdolliseksi, tämä on ainoa, jossa selkeästi ilmaistaan hyväksikäytöllä olevan vakavia seurauksia uhrille ja että pienistäkin riskeistä ei voida ottaa. Muiden tapausten perusteluteksteissä puhutaan paljon epäsuoremmin muun muassa lapsen turvallisuudesta ja siitä, että isä ei välttämättä pysty ”ylläpitämään riittävää rajaa suhteessa tyttärensä”. Tässä esimerkissä tuomarin huoli kohdistuu julkilausutusti myös lapsen eikä epäillyn isän asemaan. Näin suoran kannanoton syntyyn voi olla vaikuttanut juuri se, että tässä oikeus itse arvioi riskin olevan olemassa ilman asiantuntijoiden vastaavanlaista päätelmää.

Tuomioistuimen johtopäätös siitä, että lapseen on kohdistunut seksuaalista hyväksikäyttöä tai että sen riski on olemassa, ei aina johda yhteneviin ratkaisuihin. Kolmessa perustelutekstissä sillä perustellaan valvottuja tapaamisia ja kahdessa valvottujen tapaamisten lisäksi lasten asumista äidin luona tämän yksinhuollossa. Yhdessä tapauksessa oikeuden tekemä harkinta johtaa kuitenkin siihen, että lapset jaetaan asumaan eri vanhemmille. Kaksi nuorinta lasta määrätään isän yksinhuoltoon – huolimatta siitä, että isän todetaan mahdollisesti aiemmin syyllistyneen perheen vanhemman tyttären hyväksikäyttöön. Päinvastoin kuin edellisessä tapauksessa käräjäoikeuden perustelutekstissä ei lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö näyttäydä vakavana uhkatekijänä lapsen hyvinvoinnille.

”Päätöksenteossa käräjäoikeus on ottanut huomioon, että mahdollisesti (vanh. tyttären) seksuaalista hyväksikäyttöä hänen isänsä taholta on tapahtunut. Minkälaisista mahdollisista tapahtumista on kulunut noin 9 vuotta. Perheen jäsenet ovat saaneet tuol-

loiseen elämäntilanteeseensa muun muassa terapiahoitoa. Noista mahdollisista tapahtumista huolimatta perhe on elänyt vuosia yhteiselämää. Asiassa ei ole edes väitetty, että (isä) olisi 1990-luvun alun selvittelyjen jälkeen syyllistynyt vastaavaan moitittavaan menettelyyn. (Paikkakunnan) sosiaaliviranomaisten kanssa asiaa on 1998 tai 1999 uudelleen selvitelty, jolloin (äiti ja isä) ovat ilmoittaneet sosiaaliviranomaisille, että heidän mielestään asia ei ole enää ajankohtainen eikä aiheellista selvittää. Käräjäoikeus sinällään katsoo, että jos (isä) on kerrotuin tavoin moitittavasti menetellyt (vanhempaa tytärtä) kohtaan, se saattaisi olla este määrätä (nuoremman tyttären) huolto isälle. Mutta koska (isän) mahdollisesta moitittavasti menettelystä on kulunut pitkä aika, asia on aikanaan selvitetty, menettely ei ole toistunut, epäilty menettely ei ole kohdistunut (nuor. tyttäreeseen) ja koska vanhemmat ovat ennen elatussopimusten tekemistä katsoneet, ettei seikalla ole merkitystä huollosta ja lapsen asumisesta määrättäessä ja koska on syytä katsoa, ettei mahdollinen menettely enää toistu, käräjäoikeus katsoo, ettei kerrottu (isän) mahdollinen menettely ole enää esteenä määrätä (nuoremman tyttären) huolto isälleen, jos se muuten on perusteltua.”

(Tapaus 97, käräjäoikeuden perusteluista, tapaus Itä-Suomen hovioikeudesta)

Käräjäoikeus päätelee, että isä on mahdollisesti käyttänyt vanhempaa tytärtään seksuaalisesti hyväkseen. Sana mahdollinen toistuu montaa kertaa ja tulee selväksi, että oikeus ei todellakaan ole varma päätelmästänsä. Tämän mahdollisen ”menettelyn” merkitys huoltoriidan ratkaisulle kielletään painokkaasti monella eri tavalla, muun muassa hyväksikäytöstä kuluneella ajalla, perheen saamalla terapialla ja yhteiselämän jatkumisella tapahtuneesta huolimatta. Argumentaatiossa esitettyjä perusteita yhdistää se, että niillä rakennetaan hyväksikäytöstä kuvaa tilannekohtaisena episodimaisena asiana. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on perusteluiden mukaan selvitetty ja hoidettu osa menneisyyttä, eikä se tule toistumaan tai vaikuta nykyhetkeen. Edes se, että hyväksikäyttö on myöhemminkin noussut sosiaaliviranomaisten käsittelyyn, ei vähennä sen epäajankohtaisuutta, koska molemmat vanhemmat ovat ilmoittaneet asian olevan poissa päiväjärjestyksestä.

Tulkintaa tilannekohtaisuudesta vahvistetaan lainauksessa sillä, että hyväksikäyttöä ei aikanaan ole seurannut avioero (puhutaan perheen yhteiselämän jatkumisesta) ja äiti on vielä myöhemminkin ollut mukana toteamassa lisäselvittelyiden tarpeettomuutta. Tällä tavoin äidin tekemät valinnat otetaan mukaan hyväksikäytön arviointiin perheoikeudellisessa prosessissa, mutta se ei ole aivan vieras asia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosoikeudellisessakaan punninnassa. Brittiläinen oikeustieteilijä Susan Ed-

wards (2003, 319–20) kirjoittaa, tuomioistuimet ovat taipuvaisia tulkitsemaan hyväksikäytön enemmän yksittäiseksi tapahtumiksi kuin pitkäaikaiseksi ongelmaksi niissä tapauksissa, joissa äidit haluavat jatkaa liittoaan hyväksikäyttöön syyllistyneiden kumppaneidensa kanssa. Äitien puolisoilleen antama tuki voi näin vaikuttaa lieventävästi hyväksikäytöstä annettavaan rangaistukseen. Suomessakin äitien valinnat voivat vaikuttaa hyväksikäytön käsittelyyn rikosoikeudessa. Päivi Hirvelä (2006, 439) esitti väitöstutkimustaan varten syyttäjille kysymyksiä hypoteettisten tilanteiden syyttämiskäytännöistä. Yksi kuviteltu tilanne oli seuraavanlainen: Lapsen isää tai isäpuolta epäillään lapsen hyväksikäytöstä (sukupuolinten nuolemisesta, näyttönä lapsen kertomus), ja äiti on tehnyt rikosilmoituksen, mutta perunut sen. Perhe elää edelleen yhdessä. Tätä hypoteettista tilannetta arvioineista syyttäjistä viidennes olisi jättänyt syytteen nostamatta.

Sen lisäksi, että edellä käsittelemässäni esimerkissä hyväksikäyttö määritellään perheoikeudessa tilannekohtaiseksi asiaksi, oikeus näkee hyväksikäytön myös lapsikohtaisena kysymyksenä. Kun hyväksikäyttö on kohdistunut vain toiseen tyttäreeseen, riskiä siitä ei nähdä olevan toisen kohdalla. Lapsen kohdistunut mahdollinen seksuaalinen kiinnostus ei siis kiinnity tekijän ominaisuudeksi. Kaiken kaikkiaan käräjäoikeuden käyttämät argumentit ovat sellaisia, että niitä on vaikea tulkita miksiäkään muuksi kuin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähättelyksi. Kun käräjäoikeuden perustelutekstiä tarkastelee kokonaisuutena, on nähtävissä, että äidin alkoholismi nostetaan vahvasti esille. Seksuaalisen hyväksikäytön riskin arviointi vertautuu äidin alkoholinkäytön aiheuttamiin riskeihin, ja sen mukanaan tuomat ongelmat näytetään pahempina. Myös asiantuntijalausunnoissa esitetty huoli äidin epävakaasta elämäntilanteesta ja kasvatuskyvyn puutteista vaikuttaa. Äiti valitti käräjäoikeuden päätöksestä hovioikeuteen. Siellä toinen vanhempaa tytärtä tutkineista asiantuntijoista perui aiempia näkemyksiään sanoen todistuksesta tehdyn referaatin mukaan, ettei hän enää pitäisi aiemmassa lausunnossa mainitsemaansa anaalista suhdetta varmana. Käräjäoikeuden ratkaisua ei muutettu hovioikeudessa.

9.5 Hyväksikäyttöepäilyn kritiikkiä ja huolta lapsesta: yhteenveto

Olen tässä luvussa käsitellyt lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen käsittelyä huoltoriidoissa. Analyysi perustuu 25 huoltoriidatapauksen asiakirjoihin, joista selvitin hyväksikäyttöepäilyjen sisältöjä, niiden tutkimisen prosesseja ja huoltoriitojen tuomioistuinten suhtautumista mahdolliseen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Keskeinen

tutkimustulokseni on, että matka hyväksikäyttöepäilyn esittämisestä siihen, että asia lopulta vaikuttaisi huoltoriidan lopputulokseen, on pitkä ja mutkikas.

Pelkkä epäilyn esittäminen ei sinällään johda mihinkään tiettyyn ratkaisuun tuomioistuimessa. Hyväksikäyttöepäilyjen käsittelyprosessi sisältää useimmiten monta vaihetta, ja asiaa käsittelee useakin eri ammattilainen ja viranomainen. Institutionaalisesti tehdyt toimet ja tulkinnat eivät ole ennalta lukkoon lyötyjä, ja eri tapauksissa prosessin kulku voi olla hyvinkin erilainen. Lapsille tehtyjen tutkimusten laajuudet ja tutkimuksen tekijöiden asiantuntemus vaihtelevat. Tutkimuksen piiriin kuuluvat huoltoriitaprosessit sijoittuvat 2000-luvun alkuun. Tämän jälkeen sosiaali- ja terveydenhoidon henkilöstölle annetussa ohjeistuksessa on korostettu, että tutkimukset pitäisi keskittää toimipaikkoihin, joissa henkilökunnalla on erityisasiantuntemusta lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lisäksi on määritelty, että selvitystyötä tehdään työryhmissä vähintään kahden työntekijän voimin. (Taskinen 2004, 49.)

Kun mahdollista hyväksikäyttöä sitten käsitellään huoltoriidan tuomioistuimessa, lasta tutkineiden asiantuntijoiden tutkimusmenetelmiä tai -tuloksia saatetaan arvioida hyvinkin kriittisten silmälasien läpi. Näyttökynnys on usein korkea, ja myös suoranainen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vähättely on mahdollista. Tämä kaikki ei tarkoita, etteikö osa lapsista saisi mahdollisuutta päästä asiantunteviin ja kattaviin tutkimuksiin ja etteikö asiantuntijalausuntojen toteama hyväksikäyttö hyvinkin vaikuttaisi huoltoriidan ratkaisuun tuomioistuimessa. Vääjäämättä näin ei kuitenkaan käy.

Kun hyväksikäyttöepäily esitetään huoltoriidan yhteydessä, sen käsittely sisältää useita mahdollisia kynnyksiä ja tulkintatilanteita, joissa punnitaan epäilyn aiheellisuutta. Analysoimieni tapausten asiakirjoista on luettavissa, että sosiaali- ja terveystoimen ammattilaisten ja tuomareiden asenteet liikkuvat kahden toisistaan poikkeavan näkökulman välillä. Toisen näkökulman painopiste on lasta koskevassa huolella ja toisen keskipiste on epäilyyn suuntautuvassa kritiikissä.

”Epäilyn kritiikki” -näkökulmasta huoltoriidassa esiin tuotua hyväksikäyttöepäilyä voidaan aavistella tekaistuksi ja tarkoitusshakuiseksi. Samalla saatetaan korostaa, miten jo pelkkä epäily satuttaa syytöksen kohteeksi joutunutta vanhempaa ja rasittaa uhriksi osoitettua lasta. Lisäksi tästä näkökulmasta katsoen lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä esitettyä näyttöä tulkitaan erittäin kriittisesti ja kyseenalaistaen. Kun tilannetta katsotaan ”huoli lapsesta” -perspektiivistä, korostetaan, että lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö vaarantaa ja murtaa vakavalla tavalla lapsen mahdollisuudet turvalliseen elämään ja tasapainoiseen kehitykseen. Näin ajatellen pidetään välttämättömänä asian huolellista tutkimista ja lapsen suojelemista, mikäli hyväksikäyttö näyttää todennäköiseltä tai mah-

dolliselta. Nämä kaksi tulkintakehystä kulkevat rinnakkain tässä aineistossa ja ne elävät myös samoissa prosesseissa. Kun ammattiauttajat ja viranomaiset kohtaavat hyväksikäyttöepäilyn huoltoriidassa, ne ovat välittömästi läsnä ja tulkintoja tehdään suhteessa niihin. ”Epäilyn kritiikki” ja ”huoli lapsesta” -näkökulmat eivät jakaudu suoraan ammattikunnan mukaan, vaan ne ilmenevät niin sosiaalityöntekijöiden, lastenpsykiatrien kuin tuomareidenkin näkemyksissä. Paikoitellen on kuitenkin nähtävissä myös professionaalaisia eroja erityisesti niin, että perheammattilaisen (sosiaalityöntekijät, psykologit ja lastenpsykiatrit) työssä painottuu huoli lapsesta ja tuomareiden tulkinnoissa hyväksikäyttöepäilyn kritiikki.

Kun vertaa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjen käsittelyä lapsiin kohdistuvan fyysisen väkivallan ja parisuhdevallan kohtaamiseen huoltoriidan eri vaiheissa, voi nähdä yhtäläisyyksiä. Sekä hyväksikäytön että fyysisen väkivallan kohdalla on niin, että pelkkä epäilyn esittäminen ei ratkaise huoltoriitaa. Tarvitaan näyttöä, jotta asia voisi vaikuttaa huoltoriidan lopputulokseen. Toisaalta kyse on asioista, joista näytön hankkiminen oikeudenkäyntiä varten on usein vaikeaa ja näytön laatu vaihtelevaa. Toinen merkittävä yhdistävä seikka on, että lapsen ja väkivaltaan/hyväksikäyttöön syyllistyneen vanhemman suhteen jatkumista pidetään ongelmista huolimatta usein tärkeänä eikä taapaamisista haluta luopua. Ne määrätään tyypillisesti valvotuiksi sen sijaan että ne lopetettaisiin kokonaan. Kolmanneksi hyväksikäytön ja fyysisen väkivallan arviointia yhdistää asiakirjoissa ajoittain erittäin varovainen ja ympäröivä kielenkäyttö. Yleisvaikutelmaksi tosin jäi, että tehtyjen arvioiden ja johtopäätösten sanavalinnat ovat lapsen seksuaalisen hyväksikäytön suhteen vielä hienovaraisempia ja avoimempia kuin mitä ne ovat väkivallan kohdalla. Puhe hyväksikäytöstä on huomattavan usein epävarmuuksilla, mahdollisuuksilla ja todennäköisyyksillä argumentoimista.

10. Väkivalta vanhemmuuden ja lapsen edun kontekstissa

Tässä tutkimuksessa olen lähestynyt perhesuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa ja huoltoriito- ja viranomaiskäytäntöjen näkökulmasta. Tutkimuksen taustalla on se, että huolto- ja tapaamiskäytännöissä on aiemmissa tutkimuksissa kuvattu olevan isoja ongelmia väkivallan suhteen, ja toisaalta viranomaisten ei ole nähty tarttuvan näihin ongelmiin vaan pikemmin sivuuttaneen väkivaltaa. Teoreettisesti sijoitin tutkimukseni kolmelle kentälle: sukupuolistuneen väkivallan tutkimukseen, oikeussosiologiaan ja kriittiseen perhetutkimukseen. Sukupuolistuneen väkivallan tutkimus näkyy työssäni erityisesti uhrin aseman painottamisena, väkivallan seuraamuksellisuuden korostamisena ja siinä, että vanhemman sukupuoli kulkee läpi työn analyysin yhtenä elementtinä. Oikeussosiologiaa ja kriittistä perhetutkimusta yhdistämällä päädyin analysoimaan huolto- ja tapaamiskäytäntöjä perhe-elämän tuottajina ja määrittelijöinä, jotka samalla ottavat kantaa siihen, miten väkivaltaa tulee punnita suhteessa vanhemmuuteen ja lapsen etuun.

Rajasin tutkimukseni oikeuteen menneisiin huoltoriitoihin ja kysyin, miten viranomaiset, keskeisesti tuomarit ja sosiaalityöntekijät, käsittelevät huoltoriidoissa esiin tuotua mahdollista väkivaltaa, millaisia päätöksiä tehdään lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta ja millaisia käsityksiä väkivallasta esitetään. Koska huoltoriita-aineistossa tuli esiin myös lapsen seksuaalisen hyväksikäytön teema, kysyin lisäksi, miten se tulee käsitellyksi huoltoriitojen oikeusprosessissa. Tutkimusaineisto muodostuu 158 huoltoriidan oikeudenkäyntiasiakirjoista, jotka olen kerännyt eri puolilta Suomea käräjä- ja hovioikeuksista. Tutkimuksen tuloksia ei voi tilastollisesti yleistää kaikkiin huoltoriitoihin. Aineiston koko ja sijoittuminen maantieteellisesti laajalle alalle perustelevat kuitenkin sen, että tutkimuksella voidaan näyttää, mikä on tavallista väkivallan käsittelyssä suomalaisissa huoltoriidoissa.

Kaikissa aineistoon valitsemissani oikeustapauksissa on esitetty väitteitä ja kuvauksia perhesuhteissa tapahtuvasta fyysisestä väkivallasta ja/tai lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Kertojina on usein toinen tai molemmat vanhemmista, mutta lisäksi huoltoriidan kohteena olevat lapset, perheenjäsenten lähipiiri ja viranomaiset voivat tuoda esiin tietoa aiheesta. Aineistonkeruun myötä selvisi myös tutkimuksen ensimmäinen tutkimustulos: väitteet ja kuvaukset juuri fyysisestä väkivallasta ovat suhteellisen tavallinen osa käräjä- ja hovioikeuksiin vietyjä huoltoriitoja. Aineistoa tämän tutkimuksen käyttöön löytyi helposti. Koska aineistonkeruutavat vaihtelivat käytännön syistä oikeuk-

sittain, ”väkivaltatapausten” osuuksien vertailu on vaikeaa. Erityisesti hovioikeustapauksissa on paljon mukana väitteitä vanhempien tai heidän uusien kumppaneidensa väkivaltaisuudesta. Niistä hovioikeuksista, joissa aineistonkeruu oli mahdollista tehdä systemaattisimmin, lukemistani tapauksista noin puolessa asiakirjat sisälsivät mainintoja mahdollisesta väkivallasta. Tämä merkitsee sitä, että väkivalta perhesuhteissa ei ole millään muotoa vähäinen ilmiö huoltoriidoissa, vaan se tulee usein oikeusprosesseissa toimivien viranomaisten eteen arvioitavaksi.

Tutkimusaineistoon kuuluvissa asiakirjoissa väkivaltakuvaukset ovat usein epätarkkoja ja puutteellisia, ja väkivallan luonteesta, toistuvuudesta ja seurauksista ei voi muodostaa aukotonta kuvaa. Aina mahdollinen tekijä ja uhrikaan eivät täsmenny. Tiettyjä selkeitä linjoja on kuitenkin nähtävissä. Aineistossa esiin tuotu mahdollinen väkivalta on useimmiten isien tekemää, ja siinä korostuu parisuhdeväkivallan osuus merkittävästi. Aineistossa on myös hieman enemmän väitteitä isien lapsiin kohdistamasta väkivallasta kuin äitien lapsiin kohdistamasta fyysisestä väkivallasta. Vaikka isien osuus väitetyn väkivallan tekijöinä on selvästi isompi kuin äitien, äitien osuus väkivallan käyttäjinä on myös kohtuullisen näkyvä, sillä äitien osuus oikeuden tietoon tuodusta väkivallasta on yli kolmasosa. Isien väkivaltaisuudesta on kuitenkin suhteellisesti enemmän kirjallista näyttöä, ja isien väkivaltaisuus varsinkin parisuhteissa vaikuttaa huomattavasti vakavammalta kuin äitien. Lapsiin suoraan kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa ei asiakirjoissa kuvattu yleisesti ottaen kovin vakavaksi.

Huoltoriitojen lopputulosten analyysissä osoitin, että oikeusprosesseissa esitetyt väkivaltaväitteet eivät sinänsä yhdenmukaista tuomareiden päätöksiä. Yksinhuoltoja, yhteishuoltoja, lasten asumista ja tavallisia tapaamisia määrätään myös sellaisille vanhemmille, joiden esitettiin käyttäytyneen väkivaltaisesti joko parisuhteessa tai lapsia kohtaan. Näin käy myös tapauksissa, joissa vanhemmalla oli taustallaan väkivalta- tai lähestymiskieltotuomio. Toisaalta on kuitenkin niin, että tutkimusaineiston tapauksissa tuomarit päätyvät kohtuullisen usein yksinhuoltoihin ja valvottuihin tapaamisiin, mikäli vanhemmat niitä vaativat. Sekä yksinhuollot että valvotut tapaamiset ovat vaihtoehtoja, joita tutkijat ja ammattiauttajat ovat usein suositelleet väkivaltatapauksissa käytettäväksi vaihtoehtoiksi.

Osa tuomareiden tekemistä päätöksistä viittasi siihen, että väkivalta saattaa vaikuttaa lasten huoltoon, asumista ja tapaamisoikeutta koskeviin ratkaisuihin. Väkivallan mahdollista vaikutusta oli syytä tarkastella myös päätöksille annetuista perusteluista. Mitä niissä kirjoitetaan väkivallasta ja sanotaanko väkivaltaväitteiden olevan totta ja vaikuttavan päätöksiin? Perustelujen analyysissä kävi selväksi, että väkivalta on vain

yksi mahdollinen juonne tuomareiden harjoittamassa perhesuhteiden ja elämäntilanteiden punninnassa. Vanhemmuutta ja lasten elämää tarkastellaan huoltoriidoissa hyvin monesta eri näkökulmasta, ja väkivalta on harvoin keskeinen arvioinnin kohde. On myös varsin tavallista, että väkivaltaan ei oteta kirjallisissa perusteluissa mitään kantaa tai se tehdään hyvin epäsuorasti.

Vaikka väkivallasta merkittävä osa katoaa perustelujen johtopäätöksissä, tuomarit myös kertovat omia näkemyksiään siitä. Kirjoitetuista väkivaltakannanotoista analysoin niitä tapoja, joilla väkivaltaväitteitä ja väkivallan painoarvoa huoltoriidoissa arvioidaan. Tulosten mukaan väkivallasta tarvitaan muutakin näyttöä kuin toisen vanhemman kertomus, jotta väkivaltaväitteet punnittaisiin tosiksi ja jotta väkivalta voisi vaikuttaa huoltoriidan ratkaisuun. Väkivallasta esitetty vakuuttavakaan näyttö ei sinänsä ratkaise väkivallan merkitystä tuomareiden harkinnassa. Todeksi todettu väkivalta ei kuitenkaan välttämättä vaikuta perusteluissa tuomarin päätökseen, vaikka sen olisi kuvattu olleen vakavaa ja/tai toistuvaa. Näkyvimmin argumentoidaan parisuhdeväkivallan merkitystä vastaan. Aineistosta nousee esiin vahvasti se käsitys, että tapahtunut parisuhdeväkivalta voidaan sivuuttaa huoltoriidan päätöksenteossa, koska väkivalta ei ole kohdistunut lapsiin tai se on ”vain” vanhempien parisuhdeasia. Osassa tapauksia tuomarit kuitenkin kertovat, että parisuhdeväkivalta tai lapsiin kohdistuva väkivalta vaikuttavat heidän päätöksentekoonsa.

Väkivaltadiskurssien erittelyn avulla määritin, millaisia väkivaltakäsityksiä tuomareiden antamissa perusteluissa on. Näkyvimmäksi nousi käsitys väkivallasta vuorovaikutuksena, riitana ja vaikean parisuhteen ilmentymänä. Nimesin tämän ymmärryksen vuorovaikutusdiskurssiksi. Se koskee erityisesti parisuhdeväkivaltaa, mutta myös lapsiin kohdistuneen väkivallan kohdalla väkivalta voitiin liittää osaksi vanhemman ja lapsen vuorovaikutusongelmia. Riskidiskurssiksi nimesin ne sanavalinnat ja puhutavat, jossa väkivaltaa arvioidaan sen kautta, aiheuttaako se riskejä, todellista uhkaa tai turvallisuuden vaarantumista. Vuorovaikutus- ja riskidiskurseja käytetään molempia huoltoriitojen perusteluissa sekä kieltämään että myöntämään tapahtuneen väkivallan merkitys päätöksen kannalta. Kolmannen tunnistamani väkivaltadiskurssin nimesin kasvatusturssiksi. Tällöin väkivalta ymmärretään kasvatusturssiksi. Kasvatusturssin avulla kielletään, että lapsiin olisi kohdistunut väkivaltaa, tai sen kautta muuten vähätellään väkivallan merkitystä tapauksissa.

Tuomareiden päätöksilleen antamien perusteluiden lisäksi analysoin sosiaalityöntekijöiden tekemiä kirjallisia olosuhdeselvityksiä. Niillä on keskeinen rooli asiantuntijatiedon tarjoajina oikeuteen menneissä huoltoriidoissa. Selvityksissä esitellään ja arvioi-

daan vanhempien ja lasten perhesuhteita ja elämäntilanteita laajasti. Kysyin, miten selvityksissä kirjoitetaan väkivallasta ja mitä johtopäätöksiä siitä tehdään. Analyysin mukaan on suhteellisen tavallista, että väkivallasta ei yksinkertaisesti kirjoiteta selvityksiin mitään, olipa se sitten parisuhdeväkivaltaa tai lapsiin kohdistuvaa, tai se kirjoitetaan rivien väleihin niin, että sitä on ulkopuolisen tutkijan vaikea sieltä lukea. Kun väkivallasta sitten kirjoitetaan, se tehdään usein ympärilyövästi ja kiertoilmauksin. Toki selvitysten joukossa on myös väkivallasta hyvinkin yksityiskohtaisia kuvauksia sisältäviä tekstejä. Sosiaalityöntekijät näyttävät osaksi välttelevän omien väkivalta-arvioidensa kirjaamista, sillä kovin usein selvityksissä ei kerrota, mitä mieltä he itse ovat väkivallan mahdollisuudesta ja merkityksestä huoltoriitaprosessille. Sosiaalityöntekijöiden ottaessa kantaa väkivaltaväitteisiin tärkeäksi nousee toisilta viranomaisilta saatu väkivaltatieto. Väkivaltaväitteiden ja -tiedon arvioinnissa käytetään apuna myös lasten ja vanhempien käyttäytymisen havainnointia.

Tuomareiden ja sosiaalityöntekijöiden tavoissa käsitellä väkivaltaväitteitä on paljon yhtäläisyyksiä. Kummankin ammattiryhmän arvioissa merkittävälle osalla mahdollisesta väkivallasta käy niin, että se katoaa tai siihen ei oteta mitään avointa kantaa. Väkivaltaa koskeva kielenkäyttö on usein sekä tuomareilla että sosiaalityöntekijöillä epätarkkaa, ympärilyövä ja osin jopa silottelevaa. Tästä rakentuu se vaikutelma, että väkivaltaan ei mielellään puututa ja että siitä suoraan ja selkeästi kirjoittaminen huoltoriitaprosessin yhteydessä on vaikeaa tai vastahakoista. Molemmat ammattikunnat myös nojaavat voimakkaasti muilta viranomaisilta ja auttamistahoilta tulevaan väkivaltatietoon. Tuomarit ja sosiaalityöntekijät arvioivat väkivaltaa usein sen pohjalta, mitä siitä on aiemmin kirjattu muissa yhteyksissä asiakirjoihin, rekistereihin ja asiakastietokantoihin. Näin väkivallan määrittely huoltoriidoissa pohjautuu aiemmin tehdyille kuvauksille ja tulkinnoille väkivaltatilanteista. Myös väkivallalle annettu painoarvo vaihtelee epäsystemaattisesti sekä päätösten perusteluissa että olosuhdeselvityksessä. Nämä yhtäläisyydet eivät kuitenkaan merkitse, että tuomareiden tapa käsitellä ja määritellä väkivaltaväitteitä olisi suoraan seurausta sosiaalityöntekijöiden esittämistä käsityksistä. Tuomarit ottavat väkivaltaa koskevassa harkinnassaan huomioon paljon muutakin näyttöä kuin sosiaalitoimen selvitykset. Samoissakin tapauksissa voi myös olla niin, että toinen ammattiryhmä ei asiakirjatekstissä kirjoita väkivallasta mitään ja toinen taas puuttuu siihen.

Huoltoriidan viranomaisten tapa käsitellä väkivaltaväitteitä suhteessa lapsen etuun näyttää asiakirja-aineiston valossa varsin epäjärjestelmälliseltä. Väkivaltaa ei kirjata systemaattisesti asiakirjoihin eikä sitä arvioida ja tulkita yhdenmukaisesti tai ennakoitavasti. Hieman yllättäen sain myös lapsen seksuaalisen hyväksikäytön suhteen hyvin sa-

mansuuntaisen tutkimustuloksen. Lisäksi määritin, että viranomaisten eli tuomareiden ja asiantuntijoiden suhtautumisessa hyväksikäyttöväitteisiin on nähtävissä kaksi eri näkökulmaa. Kun hyväksikäyttöä tarkastellaan ”epäilyn kritiikiksi” nimeämästäni näkökulmasta, kyseenalaistetaan jo hyväksikäyttöväite vahvasti, ja mahdollisesti tehtyjä hyväksikäyttötutkimuksia arvioidaan erittäin kriittisesti. Näkökulma voi painottua myös ”huoleen lapsesta”, jolloin hyväksikäytön mahdollisuutta pidetään lapsen kannalta suurempana ongelmana kuin siitä esitettyjä epäilyjä. Tuomarit ja lasta arvioivat asiantuntijat ovat hyväksikäyttöväitteiden kohdalla tilanteessa, jossa he joutuvat työssään päättämään yksittäisten lasten ja vanhempien kohdalla, kumpaa näkökulmaa he kulloinkin painottavat.

Kuljetin fyysistä väkivaltaa koskevissa analyysiluvuissa mukana väkivallan käsittelyn sukupuolen mukaista vertailua, jonka tulos on, että fyysisen väkivallan viranomaisarviointi huoltoriitaprosessissa ei selkeästi eriydy vanhemman sukupuolen mukaan³⁷. Isien ja äitien mahdollista väkivaltaisuutta käsitellään huoltoriidoissa pitkälti hyvin samaan tapaan: kummankin sukupuolen mahdollista väkivaltaa ”katoaa” asiakirjoista paljon, siitä kirjoitetaan epätarkasti ja häivyttään ja sen merkitys lapsen edun kannalta kielletään usein samankaltaisin sanankääntein ja ymmärryksin. Yhtäläillä molempien vanhempien väkivaltaisuudesta on oltava uskottavaa näyttöä, jotta se voisi vaikuttaa asiakirjateksteihin kirjatusti oikeuden päätöksiin tai sosiaalityöntekijöiden tuomareille antamiin suosituksiin. Oikeuden perusteluiden kohdalla tuli esiin, että väkivalta, jonka sanottiin vaikuttaneen tuomarin päätökseen, oli useimmiten isien tekemää. Tämän huomion rinnalle on nostettava kuitenkin se taustatekijä, että äiteihin kohdistuu väitteitä väkivallasta selkeästi vähemmän kuin isiin ja erilaista kirjallista näyttöä siitä kerrotaan myös olevan suhteellisesti vähemmän. Aineiston perusteella ei pysty systemaattisesti arvioimaan väitetyn väkivallan vakavuutta, joten sen huomiointi suhteessa äitien ja isien väkivallan käsittelyyn ei ollut mahdollista.

Tutkimuksen luvussa kaksi kuvasin, millaisia ongelmia huolto- ja tapaamiskäytännöissä oli nähty koskien erityisesti isien mahdollista väkivaltaisuutta. Vastaavat huolet ja viranomaiskäytäntöjen ongelmat näyttävät tämän tutkimuksen perusteella koskevat myös äitien väkivallan käyttöä. Väkivallan käsittely ei siis huoltoriidoissa jäsenny yksinkertaisesti vanhemman sukupuolen mukaan. Sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen perinteessä korostuu se ajatus, että juuri sukupuolen ja vallan problematiikka (ja sen

³⁷ Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön väitteet kohdistuvat aineistossa miltei kaikki isiin, joten sen suhteen vertailua vanhemman sukupuolen perusteella oli mahdoton tehdä.

puutteellinen ymmärtäminen) olisi se asia, joka vaikeuttaa perhesuhteissa tapahtuvan väkivallan käsittelyä ja uhrien auttamista. Ehkä olisin saanut omasta vertailustani eri tavalla painottuneen tuloksen, jos olisin lukenut väkivaltaa koskevat tekstikohdat tarkemmalla sukupuolen tekstianalyysillä tai ottanut huomioon myös muun huoltoriidoissa tuotetun argumentaation perhe-elämästä. Nyt tehdyn analyysin pohjalta yleinen johtopäätökseni kuitenkin on, että lapsen edun juridisessa kontekstissa kyse ei ole vain sukupuolen ja väkivallan problemaattisesta suhteesta, vaan yleensä vanhemmuuden ja väkivallan suhde on vaikea ja ristiriitainen asia huolto- ja tapaamiskäytännöissä.

Miksi väkivallan arviointi ja suora puuttuminen siihen ovat niin hankala asia lasten ja vanhemmuuden ollessa kyseessä? Miksi näyttää siltä, että toisinaan väkivaltakokemukset tai seksuaalisen hyväksikäytön mahdollisuus hyväksytään hiljaisesti osaksi lapsen perhesuhteita? Väkivallan viranomaiskäsittelyn ongelmallisuuden huoltoriidoissa voi asettaa kahteen eri kontekstiin. Kysymystä on hyvä tarkastella ensinnäkin huoltoriitojen omassa perheoikeudellisessa ympäristössä, joka vaikuttaa käytännössä merkittävästi viranomaisten toimintaan. Toinen mahdollisuus on nähdä huolto- ja tapaamisasioiden järjestäminen osana suomalaista hyvinvointivaltiota ja sen suhtautumista väkivaltaan.

Perheoikeudellisessa lainsäädännössä niin Suomessa kuin monessa muussakin länsimaassa korostetaan lapsen oikeutta molempiin vanhempiinsa. Lisäksi tärkeänä pidetään vanhempien sovinnollisuutta lasten asioiden järjestämisessä ja eron jälkeisessä vanhemmuudessa. Teoreettisten analyysien mukaan tässä on kyse vahvasta ydinperheideologiasta. Lasten alkuperäisten perhesuhteiden halutaan pysyvän, vaikka niiden muoto eron jälkeen käytännössä muuttuukin. Vanhemmuus jatkaa ”perheyttä” erosta huolimatta. Tätä lainsäädännössä ja huolto- ja tapaamiskäytännöissä tavoiteltua asiantilaa on kuvattu myös käsitteellä ”eronnut ydinperhe”. (Eriksson 2003, 332–339; Kurki-Suonio 2000; Kuronen 2003; Smart & Neale 1999, 181.) Väkivallan ja huoltoriitojen tutkijat muistuttavat, että tässä kontekstissa väkivalta on lähtökohtaisesti marginaalinen ongelma (Eriksson 2007, 216–219; Hester 2004). Myös oma tutkimukseni tukee ajatusta väkivallan marginaalisesta asemasta huoltoriitojen viranomaiskäytännöissä. Väkivalta ja lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ovat myös haastajan positiossa, koska ne kyseenalaistavat lainsäädännön keskeiset periaatteet. Tuomarit ja sosiaalityöntekijät sitten omassa työssään arvioivat, onko väkivalta tai hyväksikäyttö sellainen ongelma, että se voi ylittää ”perheyden” ideaalin.

Tanskalainen Mai Heide Ottosen (2006, 43–44) on tutkinut 75 tapaamisoikeuskiistan oikeudenkäyntiasiakirjoja. Hän huomauttaa, että monessa tapauksessa lasten ja etä-

vanhempien suhteita on jo ennen eroa leimannut epävakaus, laiminlyönti tai väkivalta. Näissä tilanteissa tavoite vanhemmuuden jatkumisesta ennallaan on huonosti perusteltavissa lapsen edun mukaisena. Ottosen pohtii kriittisesti, että tällöin perhelainsäädännössä elävä hyvinvointivaltiollinen tasa-arvoretoriikka ja puhe lapsen tarpeesta saada pitää molemmat vanhempansa rakentaa sellaista perhe-elämää, joka perustuu enemmän genetiikkaan ja myyttiset mittasuhteet saaviin biologisiin siteisiin eikä olemassa oleviin sosiaalisiin suhteisiin.

Väkivallan ja vanhemmuuden käsittelyn ongelmien voi siis nähdä kumpuavan huolto- ja tapaamiskäytäntöjen lainsäädännöllisistä periaatteista, niihin kytkeytyvästä perheideologiasta ja biologisen vanhemmuuden painottamisesta. Väkivallan sivuuttaminen, vähättely ja sen vaihteleva kohtaaminen on mahdollista asettaa myös laajempaan hyvinvointivaltiolliseen kontekstiin. Eurooppalaista väkivalta- ja lastensuojelutyötä tutkinut Keith Pringle (2005) on todennut, että se, miten väkivaltaan ja lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön suhtaudutaan, pitää nähdä yhtenä keskeisenä hyvinvointivaltion toimivuuden indikaattorina. Pringlen ehdottamasta näkökulmasta katsottuna Pohjoismaat ja Suomi eivät näyttäydy kansainvälisten vertailujen ”kehittyneimpinä” hyvinvointivaltioina.

Suvi Ronkainen (2008) analysoi, että suomalainen hyvinvointivaltio ei ole ollut vahva toimija väkivallan suhteen. Hyvinvointivaltio ei ole ottanut selkeästi vastuuta väkivallasta vaan pikemminkin sietänyt sitä pitkään. Ronkainen muistuttaa, että väkivallan vastainen valtakunnallinen työ on alkanut vasta 1990-luvulla, ja käytännössä alueelliset erot palveluiden saamisessa ovat edelleen suuret. Esimerkiksi pitkäaikaisen tuen ja terapian saaminen parisuhdeväkivallan vuoksi on epävarmaa. Julkinen sektori ei ole vastannut väkivaltaan keskittyvästä auttamistyöstä, vaan väkivaltatyö sijoittuu suurelta osin järjestöjen piiriin, ja sen rahoitus on usein projektiluontoista. Ronkainen kiinnittää huomiota myös siihen, että väkivallan seuraukset uhreille on tunnistettu meillä varsin hitaasti. Rikoksen kohteeksi joutumisen kokemusta ymmärtävä uhriperspektiivi on tullut Suomeen myöhemmin kuin moneen muuhun Euroopan maahan. Vieläkin suhtautuminen väkivallan aiheuttamaan traumatisoitumiseen on vaihtelevaa ja ambivalenttia, ja uhreilta itseltään odotetaan Ronkaisen mukaan vahvaa toimijuutta. Ronkaisen käsitys suomalaisen hyvinvointivaltion suhtautumisesta väkivallan seurauksiin ja uhrin asemaan on osuva myös huoltoriita-aineistossa.

Hyvinvointivaltion hidas reagointi väkivaltaongelmaan näkyy myös siinä, miten lasten ja nuorten kokemaan väkivaltaan on suhtauduttu. Sitä ei esimerkiksi tilastoida säännöllisesti (mt., 390). Sosiaali- ja terveydenhuollon toimintakentälle on vasta 2000-

luvulla tehty valtakunnalliset ohjeet lasten pahoinpitelyn ja hyväksikäytön selvittämisestä. Sitä ennen ei valmiita malleja ja toimintatapoja ole ollut käytettävissä. Lasten huomiointi väkivallan kohteina ja sivustaseuraajina on ollut haaste väkivaltatyön organisaatioille, joissa aikuiskeskeinen työote on ollut tavallisin. (Paavilainen & Pösö 2003b, 189–191.) Kunnallisen lastensuojelutyön piirissä kohdataan paljon väkivaltaa, ja se on usein mainittu huostaanoton perusteissa. Huostaanotto-oikeudenkäyntien asiakirjojen pohjalta näyttää kuitenkin siltä, että lapset eivät kovin usein saa väkivaltakokemuksiinsa erityistä tukea tai hoitoa avohuollon tukitoimenpiteenä. Dokumenteissa ei myöskään juuri kiinnitetä huomiota väkivallan lapsille aiheuttamaan traumatisoitumiseen. (Hiitola 2009, 53–59.)

Tuomareita ja käräjä- ja hovioikeuksia ei yleensä lueta mukaan, kun määritellään hyvinvointi- ja perhetyön ammatteja ja instituutioita (esim. Henriksson & Wrede 2004; Nätkin & Vuori 2007) . Tämä tutkimus kuitenkin näyttää, miten paljon oikeuteen vietyissä huoltoriidoissa on kyse perheiden ja lasten hyvinvoinnin kysymyksistä. Huoltoriitojen tuomioistuimet voi nähdä erityisesti lastensuojelun toimijoina, vaikka niitä ei oikeudellisessa sektoriajattelussa näin määritelläkään (Brown ym. 2000, 852–858). Huoltoriidat tuovat päivänvaloon sellaista ”tavallisten perheiden” väkivaltaa ja hyväksikäyttöä, joka muuten voisi jäädä pimentoon. Tuomioistuimilla on myös käytössään suoria keinoja puuttua perhe-elämän ongelmiin ja edesauttaa sekä lasten että vanhempien elämän sujumista turvallisissa merkeissä.

Asetin tutkimukselleni tavoitteeksi muodostaa kokonaiskuvan perhesuhteissa tapahtuvan väkivallan viranomaiskäsittelystä huoltoriidoissa. Itselleni entuudestaan täysin tuntematon tutkimusaineisto eli huoltoriitojen asiakirjat osoittautuivat monin tavoin kiinnostavaksi ja antoisaksi analyysin pohjaksi. Aineiston analyysi tuotti myös yhden tutkimusmenetelmällisesti tärkeän havainnon. Tuomareiden ja sosiaalityöntekijöiden sanavalinnoillaan rakentama käsitys väkivallasta ja hyväksikäytöstä yksittäisissä tapauksissa saattaa olla hyvinkin erilainen kuin mitä tehty päätös tai suositus antaa kulloinkin ymmärtää. Tällä tarkoitan esimerkiksi sitä, että väkivallasta ei aina kirjoiteta mitään tai sen painoarvoa vähätellään, mutta silti päätös voi sisältää valvotut tapaamiset tai tapaamisoikeus jätetään kokonaan vahvistamatta. Tekstissä ilmaistusta tietystä väkivaltakäsityksestä ei seuraa automaattisesti tietty päätös tai toimenpide. Kun tutkitaan ammatikäytäntöjä, pelkästään teksteissä rakentuvien merkitysten analyysi ei näin ollen riitä, vaan pitää pyrkiä katsomaan myös, mitä prosesseissa tapahtuu ja mitä eri toimijat ehdottavat ja faktuaalisesti tekevät.

Tämän tutkimuksen tulokset kyseenalaistavat monia yhteiskunnallisissa keskusteluissa esiintyviä väitteitä ja ajatusmalleja huoltoriidoista. Kysymys väkivaltaisuusväitteiden tekemisestä on usein läsnä, kun väkivallasta puhutaan huoltoriidan yhteydessä. Vahvat kulttuuriset stereotyyppit väkivaltasyytöksiä tehtailevista ja väkivaltaa liioittelevista naisista elävät julkisuudessa. Samoin helposti ajatellaan, että viranomaiset tuomioistuimissa ja sosiaalitoimessa suosivat systemaattisesti äitejä ja uskovat juuri äitien kertomaa. (esim. HS 2005, C 3; Sepponen 2007, 89; Sund 2007). Tutkimusaineistossa ilmenevän väkivaltanäytön ja -tiedon määrät poikkeavat kuitenkin merkittävästi isien ja äitien kohdalla siten, että juuri isien väkivaltakäyttäytymisestä on absoluuttisesti ja suhteellisesti merkittävästi enemmän näyttöä kuin äitien väkivallasta. Tämä haastaa stereotyyppit väkivaltaväitteitä tekaisevista naisista. Analyysini ei myöskään viittaa mitenkään siihen, että syytökset väkivallasta ja lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä olisivat äitien ”valttikortteja”, joilla he voittaisivat huoltoriidan helposti. Väkivallasta vaaditaan muutenkin näyttöä kuin toisen vanhemman kertomus, ja vaikka väkivallasta olisikin riittävästi näyttöä, viranomaiset eivät välttämättä anna sille painoarvoa päätöksissään tai suosituksissaan.

Tuomareiden ja sosiaalityöntekijöiden työkenttä huoltoriidoissa ei ole helppo. Huoltoriidoissa punnitaan julkisen vallan taholta erittäin intiimejä elämänalueita, syviä tunteita, läheisimpiä ihmissuhteita ja myös ruumiillisia kokemuksia väkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Viranomaiskäytännöissä on kuitenkin väkivallan ja hyväksikäytön arvioinnin suhteen paljon kehitettävää. Olisi hyvä pysähtyä miettimään, millaisiin käsityksiin nojautuen mahdollista fyysistä väkivaltaa ja hyväksikäyttöä omassa organisaatiossa kohdataan ja miten arviointia voitaisiin muuttaa systemaattisemmaksi. Yksi tapa lähteä tässä liikkeelle on kiinnittää huomiota väkivallasta kirjoittamisen käytäntöihin niin, että tiedot siitä tulisivat mahdollisimman tarkkaan kirjatuiksi myöhempää arviointityötä varten. On varmasti paikallaan myös pohtia väkivaltatiedon hankkimista siitä näkökulmasta, miten viranomaiset voisivat olla mukana keräämässä mahdollisimman kattavasti tietoa väkivallan seurauksista, määrästä ja vakavuudesta. Oikeustapauksista on nähtävissä, että osa viranomaisista toimii aktiivisemmin tässä asiassa kuin toiset. Jotta käytäntöjä voitaisiin niin organisaatioiden sisällä kuin maanlaajuisestikin yhdenmukaistaa, myös valtakunnalliset suositukset ja tarkennukset lainsäädäntöön ovat tarpeen.

Kirjallisuus

Aaltonen, Anna-Kaisa (2001) Tuomari sovinnontekijänä perheoikeusasioissa. Teoksessa Soile Pohjonen (toim.) Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto, 353–370.

Aaltonen, Anna-Kaisa (2004) Lapsen tapaamisoikeus tuomioistuinten todellisuudessa. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 58–75.

Antikainen, Jorma (1994) Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö. Ammatilliset haasteet ja työorientaatiot. Helsinki: Stakes.

Auvinen, Maija (2006) Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

Beeble, Marisa L. & Deborah Bybee & Sullivan, Chris M. (2007) Abusive Men's Use of Children to Control their Partners and Ex-partners. *European Psychologist* 12(1) , 54–61.

Bow, James N. & Quinnell, Francella A. & Zaroff, Mark & Assemany, Amy (2002) Assessment of Sexual Abuse Allegations in Child Custody Cases. *Professional Psychology: Research and Practice* 33(6), 566–575.

Brown, Thea & Frederico, Margartia & Hewitt, Lesley & Sheehan, Rosemary (2000) Revealing the Existence of Child Abuse in the Context of Marital Breakdown and Custody and Access Disputes. *Child Abuse and Neglect* 24(6), 849–859.

Butler, Judith (1990) *Gender trouble*. New York: Routledge.

Butler, Judith (1993) *Bodies that matter*. New York: Routledge.

Das Dasgupta, Shamita (2002) A Framework for Understanding Women's Use of Nonlethal Violence in Intimate Heterosexual Relationships. *Violence against women*, 8(11), 1364–1389.

Dobash, Russell P. & Dobash, Emerson R. (2004) Women's Violence to Men in intimate relationships. Working on a Puzzle. *British Journal of Criminology* 44(3), 324–349.

Edleson, Jeffrey L. (2004) Should Childhood Exposure to Adult Domestic Violence Be Defined as Child Maltreatment under the Law? Teoksessa Peter Jaffe & Linda L. Baker & Alison J. Cunningham (toim.) *Protecting Children from Domestic Violence. Strategies for Community Intervention*. New York: The Guilford Press, 8–29.

Edwards, Susan S.M. (2003) *Sex and gender in the legal process*. Julkaistu alunperin vuonna 1996. London: Blackstone Press.

Ellonen, Noora (2007) Lapsiin kohdistuva väkivalta tutkimuskohteena. Teoksessa Noora Ellonen, Janne Kivivuori & Juha Kääriäinen (tekijät) *Lapset ja nuoret väkivallan uhreina*. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64/2007. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu, Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 11–20.

Ellonen, Noora & Sariola Heikki (2008) *Väkivallan näkeminen perheessä*. Teoksessa Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola (toim.) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset : tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta*. Tampere : Poliisiammattikorkeakoulu ; Helsinki : Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2008, 68–80.

Ellonen, Noora & Kääriäinen, Juha & Salmi, Venla & Sariola, Heikki (2008) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset : tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta*. Tampere : Poliisiammattikorkeakoulu ; Helsinki : Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Ensi- ja turvakotien liitto (2008) Ensi- ja turvakotien liiton kotisivut kohta ”Haetko apua?”. http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/haetko_apua2/ (luettu 2.6.2008)

Eriksson, Maria (2003) I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av faders våld. Stehag: Förlags AB Gondolin.

Eriksson, Maria (2007) Faders våld mot kvinnor och barns situation: interventioner på olika planeter? Teoksessa Maria Eriksson (toim.) Barn som upplever våld. Tukholma: Gothia Förlag, 210–235.

Eriksson, Maria & Dahlkild-Öhman, Gunilla (2008) Motsridiga förståelser av risk och riskbedömningar i familjerättssammanhang. Teoksessa Maria Eriksson & Åsa Källström Cater & Gunilla Dahlkil-Öhman & Elisabet Näsman (toim.) Barns röster om våld. Att tolka och förstå. Malmö: Gleerups, 139–157.

Eriksson, Maria & Hester, Marianne (2001) Violent men as good-enough fathers – a look at England and Sweden. *Violence against Women* 7(7), 779–798.

Eriksson, Maria & Hester, Marianne & Keskinen, Suvi & Pringle, Keith (2005)(toim.) Tackling Men's Violence in Families. *Nordic Issues and Dilemmas*. Bristol: Policy Press.

Ervasti, Kaijus (1998) Riitaprosessi uudistuksen arviointi. Lakimiesten ja tuomioistuinten kansliahenkilökunnan käsityksiä ja kokemuksia uudesta riita-asioiden menettelystä. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Ervasti, Kaijus (2006) Oikeussosiologia tutkimusalana. Teoksessa Eero Backman, Heikki Kulla & Jyrki Tala (toim) Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa. Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946–24/4–2006. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, 19–38.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. *Acta Universitatis Tamperensis* 1107. Tampere: Tampere University Press.

Eskonen, Inkeri (2005) Kertomistila lasten väkivaltakokemuksille. *Psykologia* 40(2), 145–155.

- Fairclough, Norman (1995) *Critical discourse analysis: The critical study of language*. London: Longman.
- Fawcett, Barbara & Featherstone, Brid & Hearn, Jeff & Toft, Christine (1996)(toim.) *Violence and Gender Relations. Theories and Interventions*. London: SAGE Publications.
- Featherstone, Brid (1996) *Victims or Villains? Women Who Physically abuse their Children*. Teoksessa Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jeff Hearn & Christinen Toft (toim.) *Violence and Gender Relations. Theories and Interventions*. London: SAGE Publications, 178–190.
- Fernqvist, Stina & Näsman, Elisabet (2008) *Ekonomiskt våld och barns utsatthet*. Teoksessa Maria Eriksson & Åsa Källström Cater & Gunilla Dahlkil-Öhman & Elisabet Näsman (toim.) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups, 158–177.
- Forsberg, Hannele & Tarja Pösö (2004) *Pelkoa, hämmennystä ja iloa – lapsen asema valvotuissa tapaamisissa*. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim) *Valvotut tapaamiset lapsen turvana*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 31–55.
- Forsberg, Hannele (2003) *Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Forsberg, Hannele (2005) “Talking feels you wouldn’t love Dad anymore”: children’s emotions, close relations and domestic violence. Teoksessa Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen & Keith Pringle (eds.) *Tackling men’s violence in families. Nordic issues and dilemmas*. Bristol: Policy Press, 49–66.
- Gottberg, Eva (1997) *Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano*. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.
- Hautamäki, Jari (1997) *Perheväkivalta. Käännekohta miehen elämässä*. Helsinki: Mies-sakit ry.

Hautanen, Teija (2005) Bypassing the relationship between fatherhood and violence in Finnish policy and research. Teoksessa Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen & Keith Pringle (eds.) Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas. Bristol: Policy Press, 67–82.

HE 78/2010. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.

Hearn, Jeff (1990) "Child abuse" and men's violence. Teoksessa The Violence against Children Study Group (toim.) Taking Child Abuse Seriously. Contemporary issues in child protection theory and practice. London: Routledge, 63–85.

Hearn, Jeff (1996) Men's Violence to Known Women: Men's accounts and Men's Policy Developments. Teoksessa Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jeff Hearn & Christina Toft (toim.) Violence and Gender Relations. Theories and Interventions. London: SAGE Publications, 99–114.

Hearn, Jeff (1998) The Violences of Men. How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women. London: SAGE Publications.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998) Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Oikeus 1998:12. Sukupuolten tasa-arvo. SVT. Helsinki.

Heiskanen, Markku (2006) Katsaus muihin lähteisiin. Teoksessa Minna Piispa, Markku Heiskanen, Juha Kääriäinen & Reino Sirén (toim.) Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, HEUNI, 11–17.

Helsingin Sanomat 19.1.2008 "Lapsiaan kurittaneita vanhempia syytetään sittenkin pahoinpitelyistä". Irina Vähäsarja, Kotimaa.

Helsingin Sanomat 21.10.2005 "Huoltajuuskiistansa hävinneiden isien kohtalot tutkitaan Espoossa", Kimmo Oksanen, Kaupunki C 3.

- Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (2004) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudeamus.
- Herman, Judith Lewis (1992) Trauma and recovery. New York: BasicBooks.
- Hester, Marianne (2004) Future Trends and Developments. Violence Against Women in Europe and East Asia. Violence Against Women 10(12), 1431–1448.
- Hester, Marianne (2005) Children, abuse and parental contact in Denmark. Teoksessa Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen & Keith Pringle (eds.) Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas. Bristol: Policy Press, 13–30.
- Hester, Marianne & Radford, Lorraine (1996) Domestic violence and child contact arrangements in England and Denmark. Bristol: Policy Press.
- Hester, Marianne & Kelly, Liz & Radford, Jill (1997) (toim.) Women, Violence and Male Power. Feminist activism, research and practice. Buckingham: Open University Press.
- Hiidenmaa, Pirjo (2000) Poimintoja virkakielen rekisteristä. Teoksessa Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa ja Ulla Tiililä (toim.) Teksti työnä, virka kielenä. Helsinki: Gaudeamus.
- Hiitola, Johanna (2009) Tulokset. Teoksessa Johanna Hiitola & Hanna Heinonen (tekijät) Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa vuonna 2008. THL:n raportti 46/2009. Helsinki: THL, 17–59.
- Hirvelä, Päivi (2007) Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Helsinki: WSOYPro.
- Hirvelä, Päivi (2006) Rikosprosessi lapseen kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Helsinki: WSOYpro.

Holden, George W. (2003) Children Exposed to Domestic Violence and Child Abuse: Terminology and Taxonomy. *Clinical Child and Family Psychological Review*, 6(3), 151–160.

Holden, George W. & Geffner, Robert & Jouriles, Ernest (1998)(toim.) *Children Exposed to Marital Violence. Theory, Research and Applied Issues*. Washington, DC: American Psychological Association.

Holma, Juha & Wahlström, Jarl (2005) *Iskuryhmä. Miesten puhetta Vaihtoehto väkivallalle -ryhmissä*. Helsinki University Press: Yliopistopaino.

Holt, Stephanie & Buckley, Helen & Whelan, Sadhbh (2008) The impact of exposure to domestic violence on children and young people: A review of the literature. *Child abuse and neglect* 32(8), 797–810.

Honkatukia, Päivi (2008) *Etnografiaa lastensuojelun ja oikeuden leikkauspisteessä*. Kirja-arvio. *Oikeus* 37(2), 398–401.

Hurtig, Johanna (2003) *Lasta suojelemissa*. Acta Universitatis Lapponiensis. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) *Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset*. *Janus* 8(3), 249–265.

Husso, Marita (2003) *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila*. Tampere: Vastapaino.

Itzin, Catherine (2000) *Child protection and child sexual abuse prevention. Influencing policy and practice*. Teoksessa Catherine Itzin (toim.) *Home truths about child sexual abuse. Influencing policy and practice. A Reader*. Lontoo: Routledge, 405–448.

Itäpuisto, Maritta (2005) *Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta*. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Jaakkola, Risto (2002) *Lapsen huolto- ja tapaamispäätösten täytäntöönpano vuosina 1996–2001*. *Lakimies* 6/2002, 879–901.

Jaffe, Peter & Baker, Linda L. & Cunningham, Alison J. (2004)(toim.) Protecting Children from Domestic Violence. Strategies for Community Intervention. New York: The Guilford Press.

Jaffe, Peter G. & Geffner, Robert (1998) Child Custody Disputes and Domestic Violence. Critical Issues for Mental Health, Social Service, and Legal Professionals. Teoksessa George W. Holden, Robert Geffner & Ernest N. Jouriles (toim.) Children Exposed to Marital Violence. Theory, Research and Applied Issues. Washington, DC: American Psychological Association. 371–408.

Jaffe, Peter G. & Lemon, Nancy K.D. & Poisson, Samantha E. (2003) Child Custody & Domestic Violence. A Call for Safety and Accountability. Thousand Oaks: SAGE Publications.

Jaffe, Peter G. & Johnston, Janet R. & Crooks, Claire V. & Bala, Nicholas (2008) Custody Disputes Involving allegations of Domestic Violence: Towards a Differentiated Approach to Parenting Plans. Family Court Review, 46(3), 500–522.

Johnson, Nancy E. & Saccuzzo, Dennis P. & Koen, Wendy J. (2005) Child Custody Mediation in Cases of Domestic Violence. Empirical Evidence of a Failure to Protect. Violence against Women 11(8), 1022–1053.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (tekijät) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17–47.

Jokinen, Arto (2004) Diskurssianalyysin kourissa. Sotilasteksteissä muotoutuva miehisuus. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Tampere: Vastapaino, 191–208.

Jungar, Katarina (2003) Finländskt faderskap för ”barnets bästa”. Kön, våld och invandrarskap i en vårdnadstvist och i skyddshemsideologi. Naistutkimus 16(2), 20–32.

- Jyränki, Juulia (2007) Suomalaisen naisoikeuden 24 vuotta naisoikeustutkimuksen tie-
teenteoriaa ja oppihistoriaa. *Naistutkimus* 20(2), 16–30.
- Kalavainen, Susanna (2004a) (toim.) *Valvotut tapaamiset lapsen turvana*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Kalavainen, Susanna (2004b) Turvallisuutta tukien – tapaamispaikkaprojekti. Teoksessa
Susanna Kalavainen (toim.) *Valvotut tapaamiset lapsen turvana*. Helsinki: Ensi- ja tur-
vakotien liitto, 14–30.
- Kallio, Pentti & Tupola, Sarimari (2004) Lapsen fyysinen pahoinpitely. Teoksessa Ann-
lis Söderholm, Ritva Halila, Satu Kivitie-Kallio, Jussi Mertsola & Sirkku Niemi (toim.)
Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim.
- Karjalainen, Anne (2008) Tutkimusetiikasta. Teoksessa Suvi Ronkainen & Anne Karja-
lainen (toim.) *Sähköä kyselyyn. Web-kysely tutkimuksessa ja tiedonkeruussa*. Rova-
niemi: Lapin yliopisto, 121–131.
- Kartovaara, Leena (2007) Lapset hajoavissa perheissä. Teoksessa *Suomalainen lapsi*
2007. Helsinki: Tilastokeskus, 91–127.
- Kelly, Liz (1996) When does the speaking profit us?: reflections on the challenges of
developing feminist perspectives on abuse and violence by women. Teoksessa Marianne
Hester, Liz Kelly & Jill Radford (toim.) *Women, Violence and Male Power. Feminist*
activism, research and practice. Painettu uudelleen 1997 ja 2002. Buckingham: Open
University Press, 34–49.
- Kelly, Liz & Regan, Linda & Burton, Sheila (2000) Sexual exploitation: a new discov-
ery or one part of the continuum of sexual abuse in childhood? Teoksessa Catherine
Itzin (toim.) *Home truths about child sexual abuse. Influencing policy and practice. A*
Reader. Lontoo: Routledge, 70–86.
- Kemshall, Hazel (2002) *Risk, social policy and welfare*. Buckinham: Open University
Press.

Kernic, Mary A. & Monary-Ernsdorf, Daphne J. & Koepsell, Jennifer K. & Holt, Victoria L. (2005) Children in the Crossfire. Child Custody Determinations Among Couples With A History of Intimate Partner Violence. *Violence Against Women*, 11(8), 991–1021.

Keskinen, Suvi (2005a) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press.

Keskinen, Suvi (2005b) Commitments and contradictions: linking violence, parenthood and professionalism. Teoksessa Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen & Keith Pringle (eds.) *Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas*. Bristol: Policy Press, 31–48.

Keskinen, Suvi (2010) Women's Rights, Welfare State Nationalism and Violence in Migrant Families. Teoksessa Ravi Thiara, Monika Schroettle & Stephanie Condon (toim.) *Violence Against Women and Ethnicity: Commonalities and Differences Across Europe. A Reader*. Verlag Barbara Budrich: Leverkusen-Opladen. (tulossa)

Kivivuori, Janne & Aromaa, Kauko (2002) Väkivaltarikokset. Teoksessa Rikollisuustilanne 2001. Rikollisuus tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 10–36.

Kolehmainen, Jani (2004) Osallistuva isä – muuttunut mies? Teoksessa Ilana Aalto ja Jani Kolehmainen (toim.) *Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 89–108.

Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1322. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kraav, Inger & Lahikainen Anja Riitta (2000) Perheen turva ja turvattomuus. Teoksessa Pauli Niemelä & Anja Riitta Lahikainen (toim.) *Inhimillinen turvallisuus*. Tampere: Vastapaino, 91–117.

Krug, Etienne G. & Dahlberg, Linda L. & Mercy, James A. & Zwi, Anthony B. & Lozano, Rafael (2005)(toim.) Väkivalta ja terveys maailmassa. WHO:n raportti. Helsinki: Lääkäriin sosiaalinen vastuu ry, Terveyden edistämisen keskus ry.

Kivivuori, Janne (2007) Kuritusväkivalta. Teoksessa Noora Ellonen, Janne Kivivuori & Juha Kääriäinen (toim. vai kirj?) Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Espoo: Poliisiammattikorkeakoulu. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 62–73.

Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Acta Universitatis Tamperensis 1322. Tampere: Tampere University Press.

KKO:2003:7 Lapsen huolto ja tapaamisoikeus.

Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.

Kurki-Suonio, Kirsti (2000a) Joint Custody as an Interpretation of the Best Interest of the Child in Critical and Comparative Perspective. International Journal of Law, Policy and the Family. 14(3), 183–205.

Kurki-Suonio, Kirsti (2000b) Kotimaiset ja kansainväliset riidat lapsen huollosta. Defensor Legis 5/2000, 748–761.

Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 103–120.

Källström Cater, Åsa (2007) Pappas våld mot mamma – barns förståelse och komplexa offerskap. Teoksessa Maria Eriksson (toim.) Barn som upplever våld. Tukholma: Gothia Förlag, 38–50.

Käypä hoito (2006) Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen.

<http://www.kaypahoito.fi/web/kh/suosituksset/naytaartikkeli/tunnus/hoi34040> (luettu 31.1.2010)

- Kääriäinen, Aino (2007) Epävarmuuden sieto ja kirjoitettu tieto sosiaalityössä. Teoksessa Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino.
- Kääriäinen, Juha, (2006) Väkivalta ja apuun turvautuminen. Teoksessa Minna Piispa & Markku Heiskanen & Juha Kääriäinen & Reino Sirén (tekijät) Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225. HEUNi Publication Series No. 51. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, HEUNI, 103–122.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL) 8.4.1983/361.
- Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (TpL) 16.8.1996/619.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikutut mielet. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Uusitalo Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. Janus – Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön aikakauslehti 15(4), 316–332.
- Lammi-Taskula, Johanna (2007) Parental Leave for Fathers? Gendered Conceptions and Practices in Families with Young Children in Finland. Helsinki: Stakes.
- Lappalainen, Juha (2001) Siviiliprosessioikeus II. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Lappalainen, Juha & Frände, Dan (2003) Oikeudenkäynti käräjäoikeudessa. Teoksessa Juha Lappalainen (toim.) Prosessioikeus. Helsinki: WSOY Lakitieto, 771–906.
- Lapsen oikeuksien sopimus (LOS) 26.6.1991/59.
- Lapsen huolto, tapaamisoikeus ja elatus (2007) Helsingin hovioikeuspiirin laatuhanke. <http://www.oikeus.fi/uploads/dltpjzokb1.pdf> (luettu 7.2.2008)
- Lastensuojelulaki (LSL) 13.4.2007/417.

Lattu, Emmi (2008) Naisten tekemä väkivalta. Teoksessa Sari Näre & Suvi Ronkainen (toim.) Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 168–192.

Litmala, Marjukka (2002) Lapsi erossa – empiirisiä kuvaajia. Teoksessa Marjukka Litmala (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY Lakitieto, 3–33.

Laukkanen, Sakari (2002) Selvä ja täsmällinen tuomio. Selvitys käräjäoikeuden tuomion kirjoittamisesta. Helsinki: Oikeusministeriö.

Mahkonen, Sami (2008) Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.

McCloskey, Laura Ann & Figueredo, Aurelio José & Koss, Mary P. (1995) The Effects of Systematic Family Violence on Children's Mental Health. *Child Development*, 66(5), 1239–1261.

Mellberg, Nea (2002) När det överkliga blir verklighet. Uumaja: Boréa.

Mikkola, Tuulikki (2008) Kansainvälinen lapsioikeus: hallittava kokonaisuus vai jotain muuta? (osa II) *Defensor Legis* 6/2000, 893–910.

Millner, Judith (1996) Men's Resistance to Social Workers. Teoksessa Barbara Fawcett, Brid Featherstone, Jeff Hearn & Christinen Toft (toim.) *Violence and Gender Relations. Theories and Interventions*. London: SAGE Publications, 115–129.

Milner, Joel S. & Campbell, Jacquelyn (2007) Prediction Issues for Practitioners. Teoksessa Jacquelyn Campbell (toim.) *Assessing Dangerousness: Violence by Batterers and Child Abusers*. New York: Springer Pub, 25–43.

Morrill, Allison C. & Dai, Jianyu & Dunn, Samantha & Sung, Iyue & Smith, Kevin (2005) Child Custody and Visitation Decisions When the Father has Perpetrated Violence Against the Mother. *Violence Against Women*, 11(8), 1076–1107.

Murtonen, Anne (2006) Lapsi valtasuhteiden myllerryksessä. Diskurssianalyysi lapsen asemasta huoltoriitaselvityksissä vuosina 1984–2005. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2002) Oikeus ja sukupuoli. Teoksessa Kaijus Ervasti & Nina Meincke (toim.) Oikeuden tuolla puolen. Helsinki: Kauppakaari, Lakimiesliiton kustannus, 325–352.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna (2004) Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Helsinki: WSOY.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna & Honkatukia, Päivi & Ruuskanen, Minna (2006) Diskurssianalyysi ja oikeuden tekstit. Teoksessa Johanna Niemi-Kiesiläinen, Päivi Honkatukia, Helena Karma & Minna Ruuskanen (toim.) Oikeuden tekstit diskursseina. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 43–60.

Nikunen, Minna (2006) Parenthood in Murder-Suicide News. Idealized Fathers and Murderous Mums. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 7(2), 164–184.

Nikunen, Minna (2008) Tutkimusaineisto ja tunteet. Teoksessa Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.) Tutkijan kirja. Tampere: Vastapaino, 156–166.

Noponen, Tanja (2007) Arjen arvet. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 58/2007. Helsinki: Poliisiammattikorkeakoulu.

Noponen, Tanja (2008) Leikin loppu. Lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden oikeudelliset palvelut –projektin loppuraportti. Helsinki: Tukinainen ry, Ensi- ja turvakotien liitto.

Nordborg, Gudrun (2005) Children's peace? The possibility of protecting children by means of criminal law and family law. Teoksessa Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen & Keith Pringle (eds.) Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas. Bristol: Policy Press, 101–118.

Notko, Marianne (2000) Väki­valta parisuhteessa ja perheessä. Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikön julkaisu­ja 11/2000. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikkö.

Nousiainen, Kevät (2001) Transformative Nordic Welfarism: Liberal and Communitarian Trends in Family and Market Law. Teoksessa Kevät Nousiainen, Åsa Gunnarsson, Karin Lundström & Johanna Niemi-Kiesiläinen (toim.) Responsible Selves. Women in the Nordic Legal Culture. Aldershot: Ashgate, 25–70.

Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Minerva.

Nyqvist, Leo (2001) Väki­valtainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Pro­sessinarviointi parisuhdeväki­vallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Nyqvist, Leo (2004) Sukupuoli parisuhdeväki­vallan ammatillisessa kohtaamisessa. Teoksessa Marjo Kuronen, Riitta Granfelt, Leo Nyqvist ja Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 101–130.

Nyqvist, Leo (2008) Seksuaalinen väki­valta parisuhteessa. Teoksessa Sari Näre & Suvi Ronkainen (toim.) Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väki­vallan dynamiikkaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 129–167.

Näre, Sari & Ronkainen, Suvi (2008) Intiimin haavoittava valta. Teoksessa Sari Näre & Suvi Ronkainen (toim.) Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väki­vallan dynamiikkaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 7–40.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.

Nätkin, Ritva (2006) Johdanto – Kulttuurisista merkityksistä hoidon tutkimukseen. Teoksessa Ritva Nätkin (toim.) Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–21.

Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana (2007) Perhetyön tieto ja kritiikki. Teoksessa Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 7–38.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

Ojuri, Auli (2004) Väkivalta naisen elämän varjona – tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäkulusta ja selviytymisestä. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 24. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Oranen, Mikko (2001a) Taistelut ja tulokset – lasten kokemuksia jakamassa. Teoksessa Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 66–122.

Oranen, Mikko (2001b) Juuret, raamit ja numerot – Lapsen aika projektina. Teoksessa Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 41–65.

Oranen, Mikko (2001c) Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksista. Teoksessa Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 41–65.

Oranen, Mikko (2004) Suojellut ja valvotut suhteet. Teoksessa Susanna Kalavainen (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 9–13.

Ottosen, Mai Heide (2006) In the Name of the Father, The Child and The Holy Genes. Constructions of “The Child’s Best Interest” in The Legal Disputes over Contact. Acta Sociologica 49(1), 29–46.

Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (2003a)(toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Helsinki: WSOY.

Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (2003b) Lasten ja perheiden auttaminen – malleja ja mahdollisuuksia. Teoksessa Eija Paavilainen & Tarja Pösö (toim.) Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Helsinki: WSOY, 183–191.

Peled, Einat (2000) Parenting by men who abuse women: issues and dilemmas. *British Journal of Social Work*, 1(30), 25–36.

Perttu, Sirkka (1999) Perheväkivalta auttamistyössä. Opas ammattihenkilöstölle. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Piispa, Minna (2008) Väkivallan muodot heteroseksuaalisissa parisuhteissa. Teoksessa Sari Näre & Suvi Ronkainen (toim.) Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 106–128.

Pohjonen, Soile (1992) Naiset, väkivalta ja rikosoikeus. Teoksessa Riitta Turunen (toim.) Naisnäkökulmia oikeuteen. Helsinki: Gaudeamus, 173–200.

Pringle, Keith (2005) Neglected issues in Swedish child protection policy and practice: age, ethnicity and gender. Teoksessa Maria Eriksson, Marianne Hester, Suvi Keskinen & Keith Pringle (eds.) Tackling men's violence in families. Nordic issues and dilemmas. Bristol: Policy Press, 155–171.

Pylkkänen, Anu (1996) Käännekohtia vanhemmuuden oikeudellistamisen historiassa. Teoksessa Vanhemmuuksia. Oikeuden nainen – naisen oikeus -projektin seminaarijulkaisu. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 45. Helsinki: Helsingin yliopisto, 31–49.

Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Helsinki: Stakes.

Pösö, Tarja (1995) Lasten pahoinpitely lastensuojelussa – ollako vai eikö olla. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 32–53.

Radford, Jill & Kelly, Liz & Hester, Marianne (1996) Introduction. Teoksessa Marianne Hester, Liz Kelly & Jill Radford (toim.) Women, Violence and Male Power. Feminist

- activism, research and practice. Painettu uudelleen 1997 ja 2002. Buckingham: Open University Press, 1–16.
- Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Acta Universitatis Tamperensis 1183. Tampere: Tampere University Press.
- Rantalaiho, Minna (2003) Pohjoismaisen isyyspolitiikan isäkuva. Teoksessa Ilana Aalto ja Jani Kolehmainen (toim.) Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 202–227.
- Ronkainen, Suvi (2006) Haavoittunut kansakunta ja väkivallan toimijuus. Teoksessa Mirva Lohiniva-Kerkelä (toim.) Väkivalta – seuraamukset ja haavoittuvuus. Helsinki: Talentum, 531–550.
- Ronkainen, Suvi (2008) Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus. Yhteiskuntapolitiikka 73(4), 388–401.
- Ropponen, Maija (1999) Lähestymiskielto-opas. Helsinki: Stakes.
- Rosen, Leora N. & O' Sullivan, Chris S. (2005) Outcomes of Custody and Visitation Petitions When Fathers Are Restrained by Protection Orders. The Case of New York Family Courts. Violence Against Women, 11(8), 1054–1075.
- Ross, Susan M. (1996) Risk of physical abuse to children of spouse abusing parents. Child Abuse & Neglect, 20(7), 589–598.
- Ruckenstein, Minna (2004) Isät ja väkivalta: kilpailevia tulkintoja, toistuvia käytäntöjä. Teoksessa Ilana Aalto ja Jani Kolehmainen (toim.) Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 109–130.
- Ruuskanen, Minna (2001) ”The Good Battered Woman”: A Silenced Defendant. Teoksessa Kevät Nousiainen, Åsa Gunnarsson, Karin Lundström & Johanna Niemi-Kiesiläinen (toim.) Responsible Selves. Women in the Nordic legal culture. Aldershot: Ashgate, 311–329.

- Ruuskanen, Minna (2005) *Hätävarjelu ja parisuhdeväkivalta*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Röbeck, Karin (2008) *Barns vilja i verkställighet av umgängestvister*. Teoksessa Maria Eriksson & Åsa Källström Cater & Gunilla Dahlkil-Öhman & Elisabet Näsman (toim.) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups, 120–137.
- Salmi, Venla (2008) *Väkivallan kasautuminen*. Teoksessa Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola (toim.) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset : tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta*. Tampere : Poliisiammattikorkeakoulu ; Helsinki : Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 136–148.
- Sariola, Heikki (2007) *Älä lyö lasta -kampanja muutti asenteita*. *Haaste* 4/2007, 7–9.
- Sariola, Heikki & Ellonen, Noora (2008) *Perheessä koettu väkivalta*. Teoksessa Noora Ellonen, Juha Kääriäinen, Venla Salmi ja Heikki Sariola (toim.) *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset : tutkimus peruskoulun 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta*. Tampere : Poliisiammattikorkeakoulu ; Helsinki : Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2008, 57–67.
- Sepponen, Hannu T. (2007) *Vihollinen vuoteessasi?* Teoksessa Arno Kotro & Hannu T. Sepponen (toim.) *Mies vailla tasa-arvoa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 84–94.
- Shetty, Sudha & Edleson, Jeffrey L. (2005) *Adult Domestic Violence in Cases of International Parental Child Abduction*. *Violence Against Women* 11(1), 115–138.
- Sirén, Reino & Kivivuori, Janne & Kääriäinen, Juha & Aaltonen, Mikko (2007) *Suomalaisten kokema väkivalta 1980–2006*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 74. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Smart, Carol (1995) *Law, crime and sexuality. Essays in feminism*. London: SAGE Publications.

Smart, Carol (2006) Preface. Teoksessa Richard Collier & Sally Sheldon (toim.) *Fathers' Rights Activism and Law Reform in Comparative Perspective*. Oxford:Hart, vii–xii.

Smart, Carol & Neale, Bren (1999) *Family Fragments?* Cambridge: Polity Press.

Sosiaalihuolto (1983) Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Yleiskirje A 12/1983/pe.

Sund, Ralf (2007) Ero, isä ja huoltajuustaistelu. Teoksessa Arno Kotro & Hannu T. Sepponen (toim.) *Mies vailla tasa-arvoa*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi 62–70.

Sundhall, Jeanette (2008) Tystade barn? Om barns röster i utredningstester. Teoksessa Maria Eriksson & Åsa Källström Cater & Gunilla Dahlkil-Öhman & Elisabet Näsman (toim.) *Barns röster om våld. Att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups, 101–119.

Suomela, Anu (1997)(toim.) *Kriittisiä näkökulmia lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittelyyn*. Helsinki: Sexpo/Edita.

Söderholm, Annlis (2004) Johdanto. Teoksessa Annlis Söderholm, Ritva Halila, Satu Kivitie-Kallio, Jussi Mertsola & Sirku Niemi (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim, 10–15.

Söderholm, Annlis & Halila, Ritva & Satu Kivitie-Kallio & Mertsola, Jussi & Niemi, Sirku (toim.) *Lapsen kaltoinkohtelu*. Helsinki: Duodecim.

Taskinen, Sirpa (2004) *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen*. Oppaita 55. Stakes.

Taskinen, Sirpa (2001) *Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle*. Helsinki: Stakes.

Taskinen, Sirpa (2004) *Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijatyöryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle*. Helsinki: Stakes.

- Valjakka, Eeva (2002) Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus.
- Trocme, Nico & Bala, Nicholas (2005) False Allegations of Abuse and Neglect when Parents Separate. *Child Abuse & Neglect*; 29(12), 1333–1345.
- Valkama, Elisa & Lasola, Marjukka (2008) Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Valkama, Elisa & Litmala, Marjukka (2006) Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Violainen, Jyrki & Martikainen, Petri (2003) Pro & contra. Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Helsinki: Talentum.
- Wakefield, Hollida (2006) Sexual Abuse Allegations in Custody Disputes. *Issues in Child Abuse Accusations*, 16(1).
- Werner, Jairo & Werner, Maria Christina Milanez (2008) Child sexual abuse in clinical forensic psychiatry: a review of recent literature. *Current opinion in Psychiatry* 21(5): 499–504.
- Wrede, Sirpa (1997) The notion of risk in Finnish prenatal care: managing risk mothers and risk pregnancies. Teoksessa Elianne Riska (toim.) *Images of Women's health. The Social Construction of Gendered Health*. Turku: Åbo Akademi university, 133–180.
- Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.
- Vuori, Jaana (2004) Isyyden mallit ja isien valinnat. Teoksessa Teoksessa Ilana Aalto ja Jani Kolehmainen (toim.) *Isäkirja. Mies, vanhemmuus ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 29–63.
- Yesilova, Katja (2007) Perheen puolesta. Perhekasvatus Suomessa 1970–1990 -luvuilla. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 39–64.

English Summary

Domestic Violence and Child Custody Disputes

The purpose of this study was to provide a comprehensive review of how in Finland violence occurring in families in its different forms is handled in child custody dispute cases during litigation. In the study, custody and visitation practices are seen as part of family and gender policies. Also domestic violence policy is implemented in custody and visitation practices; court decisions over child custody, children's living arrangements and parents' visitation rights have a concrete impact on the lives of both victims and perpetrators of violence.

The theoretical and societal background of the study

In Finland, custody and visitation practices are defined by two main principles, which are also followed in many other western countries. The first is the aim to bring about an agreement between parents on child custody, living arrangements and visitation rights. Second, both parents are encouraged to continue being parents to their children through joint custody arrangements and visitation rights also after divorce.

Both researchers on violence and help professionals working in the field have paid attention to the problems that emerge when violence occurring in families and custody and visitation practices intersect. One cause for criticism and concern is the ideal of joint custody. Joint custody is not regarded as suitable in situations in which intimate partner violence has been part of family life. It requires of both parents an ability to cooperate, which is called into question if violence has occurred in the family. Joint custody also allows for continuous harassment, control and threats. Unsupervised visits in turn have been seen to jeopardize the physical and psychological safety of both children and the residential parent. Sole custody and limiting visitation rights is for these reasons considered to be recommendable in cases in which violence has occurred. Also aiming for reconciliation has been criticized, because the settling process can increase the risk of violence, and the threat of violence may have an impact on the content of the settlement.

Theoretically my research is placed in three fields: gendered violence research, the sociology of law and critical family research. Research on gendered violence shows in this study particularly in emphasizing the position of the victim, in underlining the consequences of violence and in that the gender of the parent is a pervading element throughout the analysis. By combining the sociology of law and critical family studies have arrived at seeing the institutions involved in child custody disputes, most importantly courts of law and social services, as societal actors producing in their practices family life, parenthood and childhood – and their relationship to violence occurring in families.

Research questions, data and method

My approach to the issues of parenthood and violence is institutional, because my research focuses on the activities of public authorities in particular. The research data consist of case documents produced on child custody disputes handled in court and the research questions have been formulated in relation to the data.

My research questions are as follows:

- a) How do the authorities involved in child custody disputes handle the issues of alleged violence in families during litigation?
- b) What kinds of decisions are made in child custody dispute cases during which the potential violent behaviour of one parent or both parents has been raised?
- c) What kinds of conceptions of violence do judges and social workers present in case documents concerning child custody disputes?
- d) How is potential child sexual abuse dealt with in the custody dispute process and what kinds of meanings is it given?

The data consist of the case files on 158 child custody dispute cases, which I have collected from three district courts and four courts of appeal in various places around Finland in the period 2001–2003. The Finnish legislation on child custody and visitation practices has not changed between the end of the mentioned period and the completion of this dissertation. I selected the cases on the basis that in them allegations of physical violence inflicted by one parent or both parents, threats of violence or child sexual abuse have been entered into the case files.

The method I used in this study I call “reading out violence”. I searched for places in the documents in which violence and sexual abuse are mentioned, and examined what was mentioned and how. In addition to reading out violence from the texts, I classified the data and followed up how the child custody dispute processes progressed. The methodological starting point of my analysis was critical discourse analysis. Like other forms of discourse analysis, it also leans on constructionist thinking whose point of departure is a strong connection between language and reality. However, critical discourse analysis does not focus on language only; it is also interested in how texts are produced and what consequences they might bring about.

Allegations of physical violence in the custody dispute data

Chapter 5 describes what kinds of allegations of violence are presented in the data. In child custody disputes, physical violence is often raised in stories told by parents. In these cases parents state that the violence allegedly occurred in the family presents, for example, an obstacle to joint custody or it is said to be the reason why visits should be ordered to take place under supervision or not to take place at all. Some acts of violence against children are described as having occurred during visits or intimate partner violence is linked to moments when children are being transferred to or from the location of visitation. The data also include descriptions of agreements made under duress and violence occurred during negotiation processes. In addition to parents, violence can also be reported by children who are the objects of custody disputes, the extended family and the authorities.

In the case documents included in the data the descriptions of violence are often inaccurate and incomplete. This is why a complete picture of the nature, frequency and consequences of violence cannot be formed here.

Fathers are most commonly said to have acted violently. There are clearly fewer cases in which both parents are accused of using violence. The least amount is told about mothers’ violent behaviour.

Perpetrator of physical violence in stories	Number of cases
Only father is violent	88
Father and mother are violent	36
Only mother is violent	23
Unclear which parents is violent	2
Total	149

Fathers are clearly more often alleged of intimate partner violence. In case of mothers, there are slightly more allegations of violence against children than against spouses. In addition, the degrees of violence perpetrated by fathers and mothers in the case file descriptions differ from each other because there is notably more written evidence of fathers as perpetrators of violence, which includes, for example, violence convictions, restraining orders and doctor's statements. Descriptions of serious violence in the data mainly concern intimate partner violence.

Final results of child custody disputes

Chapter 6 deals with the final decisions over child custody disputes. In most cases a court order had been issued, but parental agreements and cancelled legal processes were also common. I included in my analysis of decisions made by judges altogether 95 cases in which allegations of physical violence perpetrated by parents had been presented.

My analysis of the child custody decisions showed that the cases resulted more often in sole custody than in joint custody. Sole custody was mostly awarded to mothers, and the fathers were awarded sole custody in only one fourth of the cases. When there was disagreement over children's place of residence, in two thirds of the cases the children were ordered to live with their mother and in one third with their father. Sole custody was also awarded to parents alleged of using violence, and children were also ordered to live with them. Violence convictions or restraining orders do not prevent the court from ordering children to live with parents having been convicted for a crime either or make it impossible to award sole custody to them.

Of the decisions over visitation rights, I explored cases concerning supervised visitations in particular. When the residential parent wanted to have visitations supervised

and the non-residential parent did not, judges mostly arrived at supervised visitations. In enforcement cases, the decisions mostly followed earlier decisions or agreements.

My data includes altogether 51 cases with allegations of physical violence that have been settled or withdrawn or in which one of the parents has given up in the middle of the legal process. In light of this research, criticism targeted at settling in particular seems well grounded: there are cases in the data in which settling takes place according to the will of the father proven guilty of serious violent offence and the content of the agreement with joint custody and unsupervised visits jeopardizes the safety of victims of violence.

Violence in the grounds for decisions made in court

Chapter 7 analyses the written grounds for judges' decisions in court. The data here included the grounds for 139 decisions (including earlier district court decisions in the cases in the courts of appeal). I examined how often judges take a stand on violence, how they assess the truthfulness of allegations of violence and whether violence assessed as true affects their decisions. Among the stands taken on violence, I identified different discourses on violence as well.

In the grounds for their decisions, judges look at parenthood and children's lives from several perspectives, and violence rarely lies in the focus of assessment. It is common for written grounds not to take any stand on violence or, if they do, they do it often indirectly indeed, which is the case in half of them. Even when a stand on violence is taken, it can be taken very vaguely and even by rubbing the edge off the words.

As judges assess the truthfulness of allegations of violence, the accuracy of describing the assessment process varies as well as the clarity of expressed conclusion. Here the written information produced by the authorities or other professionals on violence is of great significance. It is only rarely that allegations of violence can be defined to be true without this kind of evidence.

The significance of violence for judges' decisions is not always directly expressed in the grounds for decisions. Sometimes assessing whether the alleged acts of violence are true and weighing the significance of violence are intertwined. After reading the stands taken on violence from the viewpoint of the impact of violence I arrived at the conclusion that in altogether 47 grounds for decisions, judges' views on the significance of violence for the decision over the child custody dispute in question could be detected. In

21 of these, occurred violence, allegedly occurred violence or threats of violence affected the decision, and 26 in turn bring forth that occurred violence, allegedly occurred violence or threats of violence did not have an impact on the judge's decision.

Among the grounds for decisions I distinguished different kinds of ways of explaining how the impact of violence assessed as having occurred on judges' decisions is admitted or denied. When occurred violence is said to have had an impact on the decision, the most used explanation clearly was that its occurrence reveals the quarrelsome relationship between parents and thus prevents joint custody. The fear that mothers have for fathers is used as grounds for both awarding sole custody to mothers and supervised visits between children and their fathers. The impact of violence on decisions over visits is justified in other ways as well. Unsupervised visits can be expressed to pose a risk to children, and children's fear can be described as well as anger towards the parent having behaved violently. When violence is not a decisive factor, the most used explanations are that violence has not been used against children and that it is in past. In the written grounds, violence is also defined as an issue related to parents' intimate relationship, which is not connected to the assessment of parenthood. In addition, the texts include mentions of how mild the occurred violence was and how riskless the threats were.

When violence is said to have an effect on the final decisions, the perpetrator in most cases is the father of the family. This is hardly surprising because the cases show that most particularly fathers are alleged of being violent and more solid evidence has been presented of it. Among the texts are also written grounds which imply that also mothers' violent behaviour has affected the decision of the court. When the significance of violence is denied, the ways in which this is explained are common to how violent behaviour displayed by both mothers and fathers is dealt with. This reveals that dealing with violence is not always organized clearly according to the gender of the perpetrator.

Of the written grounds for the decisions, I identified three different violence discourses. By *the interaction discourse* I refer to how violence in the family is interpreted to be about unsuccessful interaction and about a difficult intimate relationship. The interaction discourse has an indisputably visible position in the data. It is used to weigh the validity of the allegation of violence and the significance of used violence. Through it the impact of violence on the decision can be both admitted and denied. In addition to intimate partner violence, the interaction discourse concerns also violence against children. Violence can, for example, be interpreted to mean difficulties in getting along with children. Suspicion of violence against children can also be denied on the grounds that the parent-child interaction has been observed and found to be good.

The risk discourse in turn includes an understanding of violence both as a physical and psychological risk factor and endangerment of safety. The accurate content and criteria of this risk factor vary in the data. The risk discourse is mostly and most openly used when children are concerned. Potential risks of violence for adults are pondered on remarkably less often and less directly. Like the interaction discourse the risk discourse is used to both admit and deny the weight of violence in decisions over custody disputes.

The third identified discourse I named *the child-rearing discourse*, which is not as visible in the data as are the other discourses on violence. The child-rearing discourse means dealing with violence against children from the point of view of discipline. It was used to evaluate whether the allegations of violence used against children were true or not and when the risk of violence was described to be small and irrelevant from the standpoint of the decision.

Violence in social workers' reports

Social workers' reports on families are analysed in Chapter 8. These reports play a central role as providers of expert knowledge in child custody dispute cases taken to court. They present and assess extensively the family relationships and phases of lives of parents and children. I examined how violence was written about in the reports and what conclusions were made based on them.

Two things emerged as the main results in the analysis. First, it seems to be fairly common to leave descriptions of violence out of the reports. Second, when violence is eventually written about in the reports, it is often done inaccurately, by using euphemisms and avoiding taking a stand. I analysed 94 reports, all of which were from court cases in which allegations of violence were presented. Fifty-four of these reports included stories of violence inflicted by one or both of the parents. In 25 reports, social workers take a stand on violence. The figures reveal that allegations of violence are not often included in the reports and that social workers' own stands show in them even less often. These results apply to both intimate partner violence inflicted by adults and violence used against children.

Next the results of those 25 reports are summarized which revealed the social workers' own stands on alleged violence. First, in assessing whether violence has been used, only one parent's story does not seem to make social workers convinced. The as-

assessment is often based on whether also other authorities are aware of occurred violence. In the assessment process, social workers' own observations about parents and children are used very often. They observe whether the parent-child interaction is warm and close or filled with tension. In addition to observations about children, children's stories about violence and fears can be detected from the conclusions made by social workers. These factors as well as parents' behaviour during meetings with social workers have an impact on how the use of violence is assessed. Threats targeted at social workers and the language used with them during meetings are taken seriously, and correspondingly, a civil, business-like demeanor as well as calmness in relation to social workers are also mentioned in the reports.

How much more differently was then mothers' alleged use of violence dealt with than that of fathers in the reports in the data? When I examined the invisibility of violence in the reports, I concluded that mothers' potential use of violence and its assessment was mentioned more rarely than fathers' potential use of violence. Still, there are several factors that are in common to both mothers' and fathers' alleged use of violence in the reports. Invisibility of allegations of use violence, use of euphemisms and the fact that the conclusions made by social workers are open to interpretation were linked to it. Although the blurring of the responsibility of the perpetrator of used violence could be most clearly seen in stories about fathers, also violence used by mothers could be written about in a corresponding manner. In a few cases, mothers' violent behaviour was described to have had an impact on the suggestion made by social workers.

Sexual abuse in child custody disputes

Chapter 9 deals with child sexual abuse. My data offers only examples of the theme of child sexual abuse, because allegations of sexual abuse have not been systematically collected in the data. There are altogether 25 cases containing descriptions of possible child sexual abuse. Of these 25 cases, 17 also contain allegations of physical intimate partner violence or violence against children. Most of the suspicions of sexual abuse are directed at fathers, and a majority of the victims of alleged sexual abuse are girls.

My main research result is that the road from presenting suspicions of sexual abuse to the fact that they would actually have an effect on the decision over custody disputes is long and winding. Institutional measures and interpretations are not preordained, and in different cases the flow of the process can be very different. For example, the exten-

siveness of studies conducted on children and the expertise of those conducting them vary. When possible abuse is then dealt with in court in connection with child custody disputes, the threshold in the presentation of evidence is often high and it is possible that the risk of child sexual abuse is actually belittled.

The analysed case documents demonstrate that the attitudes of professionals in social services and health care and judges vary between two standpoints that deviate from each other. From the “criticism of suspicion” point of view, suspicion of sexual abuse raised in child custody disputes can be suspected to be fabricated to serve a purpose. At the same time it might be emphasized how just a suspicion already hurts the accused parent and burdens the allegedly victimized child. From this point of view, the presented evidence of child sexual abuse is interpreted extremely scrupulously and called into question. When the situation is looked at from the “concern for the child” perspective, it is emphasized that sexual abuse of children endangers and erodes seriously their possibilities to a safe life and balanced development. In this line of thinking, what is considered essential is careful examination of allegations and protection of the child if sexual abuse seems probable or possible.

As professional helpers and authorities detect suspicions of sexual abuse in child custody disputes, these interpretation methods are immediately present. The “criticism of suspicion” and “concern for the child” perspectives are not directly divided according to occupational groups but are manifested in the views of social workers, child psychiatrists and judges. Sometimes professional differences can be detected; social workers, psychologists and child psychiatrists in their line of work underline the concern for the child and the judges in their interpretations criticism over suspicions of sexual abuse.

When dealing with suspicions of child sexual abuse is compared to encountering physical violence against children and intimate partner violence in the different phases of child custody disputes, similarities can be found in them. Both sexual abuse and physical violence have to be proven to have an impact on decisions over child custody disputes. On the other hand, these are matters requiring evidence that is difficult to get and that varies in quality. Another significant combining factor is that maintaining the child’s relationship with the parent proven guilty of violence/sexual abuse is considered important despite the problems, and visits are allowed to be continued. Instead of being terminated, they are typically ordered to take place under supervision. Third, what is in common to the assessment of abuse and physical violence is the use of very careful and vague language. In fact, the words in assessments and conclusions concerning child sexual abuse are even more carefully chosen than in those concerning use of violence.

The talk on abuse is remarkably often about argumentation by using uncertainties, possibilities and probabilities.

Conclusions

In summary, my conclusions of these data consisting of case documents is that the handling of physical violence and child sexual abuse in child custody disputes is unsystematic, inaccurate and sometimes belittling. Why is it so difficult to assess the use of violence and to directly intervene when children and parenthood are concerned? Why does it seem like sometimes experiences of violence or a possibility of sexual abuse are quietly accepted as part of children's family life?

The problems of the authorities in dealing with violence in child custody disputes can be placed in two different contexts. First, it is fruitful to approach the issue in the context of the family law, which in practice has a significant impact on the activities of the authorities. Second, another possibility to deal with it is to see the arrangements for child custody and visitations as part of the Finnish welfare state and the stand it takes on violence.

Family law in both Finland and many other western countries emphasizes the right of the children to both parents. In addition, amicable relationships between parents are considered important. Theoretical analyses argue that this line of thinking is based on a strong nuclear family ideology, according to which the original and biological bonds of children need to be stable and continuous, even if their forms change in practice after divorce. After divorce, parenthood does not cease to exist but continues to maintain the "family". Researchers remind us that, in this context, violence is basically a marginal problem. My own research supports the idea of a marginal position of violence in the activities of authorities concerning custody and visitation practices. Violence and child sexual abuse also pose a challenge, because they question the main principles of legislation.

Problems in encountering violence can also be placed in a larger context, the context of the welfare state. According to studies, the Finnish welfare state has not taken clear responsibility for violence but rather tolerated it for long. The ramifications of violence to its victims have also been identified at a fairly slow pace. Slow reacting to the problem of violence can also be seen in the attitudes in society towards violence experienced by children and the young. Statistics are not compiled on it, and paying attention

to children as victims and bystanders of violence poses a challenge to organizations involved in work against violence, in which an adult-centred working method has so far been the most common method

In addition to actual research results, the analysis of the case documents also produced one important observation from the standpoint of my research methodology. In single cases, the conception of violence and abuse constructed by judges and social workers through their choice of words can be very different from the conception to which the made decision or recommendation refers. By this I mean, for example, that in some cases violence is left unmentioned in the grounds for decisions or its weight is belittled, but judges in their decisions may still either allow supervised visits or leave the right of visitation unconfirmed altogether. This seems to imply that a certain conception of violence presented in a text is not automatically followed by a certain decision or measure. When institutional practices are examined, an analysis of meanings constructed in texts is thus not sufficient. In addition, what needs to be observed – bearing in mind the limitations of the data concerned – is what takes place in the processes, how the texts are used and what measures are actually taken.